

Міністерство освіти і науки України
Державний заклад „Луганський національний університет
імені Тараса Шевченка”

На правах рукопису

МІСЬКО Наталія Валентинівна

УДК 37.014.5:81'374.26 – 20/21 – (043.5)

**РОЗВИТОК НАУКОВОГО ТЕЗАУРУСА ВІТЧИЗНЯНОЇ ТЕОРІЇ
УПРАВЛІННЯ ОСВІТОЮ (ОСТАННЯ ЧВЕРТЬ ХХ –
ПОЧАТОК ХХІ СТОЛІТТЯ)**

13.00.06 – Теорія та методика управління освітою

Дисертація
на здобуття наукового ступеня
кандидата педагогічних наук

Науковий керівник –
доктор педагогічних наук, професор
Хриков Євген Миколайович

Старобільськ – 2016

ЗМІСТ

ВСТУП.....	4
РОЗДІЛ 1. МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ НАУКОВОГО ТЕЗАУРУСА ВІТЧИЗНЯНОЇ ТЕОРІЇ УПРАВЛІННЯ ОСВІТОЮ (ОСТАННЯ ЧВЕРТЬ ХХ – ПОЧАТОК ХХІ СТОЛІТТЯ).....	11
1.1. Методологічні підходи до аналізу розвитку наукового тезауруса вітчизняної теорії управління освітою (остання чверть ХХ – початок ХХІ ст.).....	11
1.2. Понятійно-категоріальний апарат дослідження.....	38
1.3. Аналіз стану розробленості проблеми розвитку наукового тезауруса вітчизняної теорії управління освітою (остання чверть ХХ – початок ХХІ ст.).....	68
Висновки до розділу 1.....	87
РОЗДІЛ 2. АНАЛІЗ РОЗВИТКУ НАУКОВОГО ТЕЗАУРУСА ВІТЧИЗНЯНОЇ ТЕОРІЇ УПРАВЛІННЯ ОСВІТОЮ (ОСТАННЯ ЧВЕРТЬ ХХ – ПОЧАТОК ХХІ СТОЛІТТЯ).....	90
2.1. Критерії оцінки розвитку наукового тезауруса вітчизняної теорії управління освітою (остання чверть ХХ – початок ХХІ ст.).....	90
2.2. Особливості та тенденції розвитку наукового тезауруса вітчизняної теорії управління освітою(остання чверть ХХ – початок ХХІ ст.).....	112
2.3. Періодизація розвитку наукового тезауруса вітчизняної теорії управління освітою (остання чверть ХХ – початок ХХІ ст.)...	136
2.4. Змістовний аналіз розвитку наукового тезауруса вітчизняної теорії управління освітою (остання чверть ХХ – початок ХХІ ст.).....	153
Висновки до розділу 2.....	190
ВИСНОВКИ.....	192

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	198
ДОДАТКИ.....	297

ВСТУП

Актуальність теми дослідження. На сучасному етапі розвиток наукової думки тісно пов'язаний з процесами демократизації та гуманізації соціального життя, перебудовою економічного укладу, становленням інформаційно-технологічного типу взаємодії науки та соціуму, формуванням інтеграційних галузей наукового знання, посиленням уваги до антропоцентричного виміру прогресу.

Зміни в соціально-політичній, культурній, економічній і науково-технічній сферах, які відбуваються в Україні, виявляються на лексико-семантичному рівні мовної системи, перш за все в термінології.

Термінологія оперативно реагує на найменші зрушення в розвитку суспільства й науки. Зміни в термінології вказують на оновлення наукового знання. Стан понятійно-термінологічної системи дозволяє судити про розвиток теорії і практики певної наукової галузі. Це робить актуальними дослідження і терміносистем, які вже склалися, і процесів формування мови науки й відповідності термінологічних змін дійсним запитам наукового знання.

Зазначене вище повною мірою стосується й наукового тезауруса вітчизняної теорії управління освітою, необхідність дослідження особливостей розвитку якого зумовлена кількома чинниками: по-перше, становлення теорії управління освітою як самостійної наукової галузі вимагає формування, розвитку та впорядкування відповідного понятійного апарату; по-друге, багато термінів цієї галузі мають іншомовне походження, що передбачає необхідність вивчення особливостей їх використання у сфері управління освітою в Україні; по-третє, невирішеною залишається суперечність між новими відомостями теоретичного характеру у вигляді понять і термінів, які вказують на приріст обсягу наукових знань, і невивченістю змін у термінології, нез'ясованістю тенденцій розвитку наукового тезауруса вітчизняної теорії управління освітою.

Різні аспекти проблеми управлінської діяльності в освіті вивчали О. Адаменко, К. Бабанський, В. Бегей, Є. Березняк, В. Бондар, О. Василенко,

Л. Даниленко, А. Єрмола, В. Зверева, Г. Капто, О. Касьянова, О. Козлова, Ю. Конаржевський, Б. Коротяєв, В. Лазарев, В. Пikelьна, П. Третьяков, А. Харківська, Є. Хриков та ін.

Аналізу проблем тезауруса присвячено праці таких вітчизняних і зарубіжних науковців, як В. Демченко, М. Епштейн, О. Збанацька, С. Клепко, А. Костіна, Вал. Луков та Вол. Луков, Т. Маркарова, Сандра К. Роу і Алан Р. Томас, С. Сисоєва, І. Соколова, М. Чурсін та ін.

Найбільш повними дослідженнями педагогічної термінології залишаються студії радянських науковців Б. Комаровського („Русская педагогическая терминология” (1969)) і І. Кантора („Понятийно-терминологическая система педагогики: Логико-методологические проблемы” (1980)).

Роботи цих та інших учених створюють певну теоретико-методологічну базу дослідження, але, незважаючи на це, проблема впорядкування та систематизації термінології вітчизняної теорії управління освітою залишається на сьогодні не вирішеною, а системні дослідження розвитку наукового тезауруса вітчизняної теорії управління освітою останньої чверті ХХ – початку ХХІ ст. в Україні не проводилися. Актуальність порушеної проблеми, її недостатня теоретична розробленість, а також соціальна та практична значущість зумовили вибір теми дисертаційної роботи: **„Розвиток наукового тезауруса вітчизняної теорії управління освітою (остання чверть ХХ – початок ХХІ століття)”**.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами і темами. Дослідження виконано відповідно до плану науково-дослідної роботи ДЗ „Луганський національний університет імені Тараса Шевченка” в межах комплексної теми „Вітчизняна і зарубіжна педагогічна спадщина (друга половина ХІХ – початок ХХІ століття)” (державний реєстраційний номер 0106U013193). Тему затверджено на засіданні Вченої ради ДЗ „Луганський національний університет імені Тараса Шевченка” (протокол № 5 від 23.12.2011 р.) та узгоджено рішенням Міжвідомчої ради з координації наукових

досліджень з педагогічних і психологічних наук в Україні (протокол № 2 від 27.03.2012 р.).

Об'єкт дослідження – розвиток вітчизняної теорії управління освітою.

Предмет дослідження – розвиток наукового тезауруса вітчизняної теорії управління освітою (остання чверть ХХ – початок ХХІ століття).

Мета дослідження – з'ясувати генезу та основні напрями розвитку наукового тезауруса вітчизняної теорії управління освітою (остання чверть ХХ – початок ХХІ століття).

Об'єкт, предмет і мета дослідження зумовили постановку таких **завдань**:

1. Обґрунтувати методологічні підходи до аналізу розвитку наукового тезауруса вітчизняної теорії управління освітою (остання чверть ХХ – початок ХХІ століття).

2. Окреслити понятійно-категоріальне поле, уточнити сутність і зміст ключового поняття дослідження „науковий тезаурус вітчизняної теорії управління освітою”.

3. З'ясувати стан розробленості проблеми розвитку наукового тезауруса вітчизняної теорії управління освітою (остання чверть ХХ – початок ХХІ століття).

4. Визначити критерії оцінки розвитку наукового тезауруса вітчизняної теорії управління освітою (остання чверть ХХ – початок ХХІ століття).

5. Виявити особливості та тенденції розвитку наукового тезауруса вітчизняної теорії управління освітою (остання чверть ХХ – початок ХХІ століття).

6. Розробити методику та здійснити періодизацію розвитку наукового тезауруса вітчизняної теорії управління освітою (остання чверть ХХ – початок ХХІ століття).

7. Здійснити змістовний аналіз розвитку наукового тезауруса вітчизняної теорії управління освітою (остання чверть ХХ – початок ХХІ століття).

Хронологічні межі дослідження охоплюють останню чверть XX – початок XXI століття (1976 – 2016 рр.). Вибір 1976 р. як нижньої межі хронологічних рамок дослідження зумовлено тим, що саме в цей період в умовах панівної на той час авторитарної парадигми управління вітчизняна теорія управління освітою починає оформлюватись у самостійну галузь педагогічного знання, з'являються спроби систематизації й теоретичного осмислення накопиченого досвіду. Починаючи з другої половини 70-х років, унаслідок науково-технічної революції, яка, безсумнівно, вплинула на розвиток вітчизняної теорії управління освітою, зростає кількість публікацій українських авторів, з'являються значущі теоретичні й практичні розробки у сфері управління освітою. Верхня межа – 2016 р. – збігається з утвердженням на початку нового століття нової парадигми управління освітою й фіксує сучасний стан розвитку наукового тезауруса вітчизняної теорії управління освітою.

Теоретико-методологічні засади дослідження становлять: основні принципи діалектики – об'єктивності, історизму, детермінізму, відповідності, всебічності, взаємодії, розвитку, єдності загального, одиничного, особливого; загальні положення теорії пізнання; системний підхід як спосіб пізнання педагогічних явищ (В. Афанасьєв, В. Блауберг, В. Дружинін, М. Каган, Е. Юдін та ін.), парадигмальний (Т. Кун) та тезаурусний (Вал. Луков та Вол. Луков, С. Сисоєва, І. Соколова) підходи; сукупність законів та закономірностей педагогічної науки (С. Гончаренко, В. Загвязинський, І. Ковальченко, О. Коростильов, Б. Коротяєв, В. Краєвський, О. Крушельницька, В. Курило, Ю. Фокін, Є. Хриков та ін.).

Специфіка предмета дослідження зумовила застосування особливого комплексу **методів дослідження:** *методи несучільного дослідження* – метод головного масиву та монографічний для опрацювання документів, систематизації джерел дослідження; *метод порівняльно-історичного аналізу* використано не тільки для ознайомлення зі станом розвитку теорії та практики управління освітою як чинника формування наукового тезауруса вітчизняної теорії управління освітою, а й для визначення специфічних характеристик

цього стану в різні історичні періоди; *метод історико-генетичного аналізу* застосовано для фіксації факту виникнення управлінського змісту в загальноживаних словах чи термінах інших галузей науки, для виявлення та інтерпретації динаміки розвитку обсягу й змісту окремих понять і термінів, для визначення критеріїв періодизації розвитку наукового тезауруса вітчизняної теорії управління освітою; *метод функційного аналізу* вжито у процесі роботи з педагогічними текстами з метою співвідношення обраних понять і термінів із педагогічною дійсністю досліджуваного періоду; *метод контент-аналізу* – для виявлення кількісних показників уживання управлінських понять і термінів з подальшим установленням зв'язків між змістом педагогічних текстів, управлінськими теоріями, концепціями й отриманими статистичними даними; *метод періодизації* дав змогу виокремити етапи розвитку тезауруса вітчизняної теорії управління освітою; *метод тезаурусного моделювання* дозволив максимально точно відобразити логіко-семантичну структуру термінології вітчизняної теорії управління освітою, розробити модель наукового тезауруса вітчизняної теорії управління освітою; *метод узагальнення* дав змогу систематизувати й узагальнити погляди вітчизняних науковців на аналізовану проблему, а також зробити висновки дослідження.

Джерельна база дослідження. У процесі наукового пошуку використано нормативні та законодавчі акти, постанови, положення, які регулювали систему освіти в державі та забезпечували нормативно-правове поле управління освітою; філософську, історико-педагогічну, навчально-методичну літературу; монографії, дисертації, автореферати, інтернет-ресурси; матеріали наукових конференцій, збірники наукових праць; матеріали педагогічних періодичних видань другої половини ХХ – початку ХХІ ст. („Радянська (Рідна) школа”, „Народна освіта”, „Шлях освіти”, „Педагогіка і психологія”, „Освіта і управління”, „Підручник для директора”, „Директор школи, ліцею, гімназії”, „Директор школи. Україна”).

У процесі дослідження використано матеріали з фондів Національної бібліотеки України ім. В. І. Вернадського, Луганської обласної універсальної

наукової бібліотеки ім. М. Горького, наукової бібліотеки ДЗ „Луганський національний університет імені Тараса Шевченка”.

Наукова новизна дослідження полягає в тому, що *вперше*: здійснено цілісний аналіз розвитку наукового тезауруса вітчизняної теорії управління освітою останньої чверті ХХ – початку ХХІ століття в контексті розвитку сучасної теорії управління освітою; обґрунтовано критерії та методика оцінки розвитку наукового тезауруса вітчизняної теорії управління освітою; виокремлено етапи, особливості та загальні тенденції розвитку наукового тезауруса вітчизняної теорії управління освітою; розроблено модель наукового тезауруса вітчизняної теорії управління освітою; *уточнено* сутність та зміст ключового поняття дослідження „науковий тезаурус вітчизняної теорії управління освітою”; *дістали подальшого розвитку* наукові уявлення про сутність наукового тезауруса вітчизняної теорії управління освітою, системного, парадигмального та тезаурусного підходів до його аналізу.

Практичне значення дослідження полягає в тому, що представлений у дисертації фактологічний матеріал, теоретичні положення й висновки можуть слугувати основою для подальших наукових розвідок у галузі теорії та практики управління освітою, бути використані керівниками закладів освіти в практиці управлінської діяльності; результатами дослідження можна послуговуватися при укладанні підручників, навчальних посібників, словників, довідників, методичних рекомендацій з теорії й практики управління освітнім закладом для широкого кола науковців, учителів загальноосвітніх навчальних закладів та викладачів вищих навчальних закладів; для підготовки фахівців у системі професійної та післядипломної педагогічної освіти. Здобуті результати можуть слугувати підставою для визначення подальших напрямів науково-педагогічних досліджень у галузі теорії та практики управління освітою.

Апробацію результатів дослідження здійснено через репрезентацію матеріалів дисертації на науково-практичних конференціях різних рівнів – *міжнародних*: Міжнародній науково-практичній конференції „Вища освіта України у контексті інтеграції до європейського освітнього простору”

(Переяслав-Хмельницький, 2016), Міжнародній науково-практичній конференції „Забезпечення якості вищої освіти: європейські й національні стандарти та індикатори” (Старобільськ, 2016); *Всеукраїнських*: Електронній науково-практичній конференції „Теорія та практика управлінської діяльності в умовах соціокультурних трансформацій” (Старобільськ, 2015); *регіональній*: Науково-практичній конференції „Створення системи управління якістю адміністративних, соціальних та освітніх послуг: теорія та практика” (Луганськ, 2013). Основні результати й висновки дисертації викладено, обговорено й позитивно оцінено на засіданнях кафедри державної служби, адміністрування та управління й кафедри педагогіки ДЗ „Луганський національний університет імені Тараса Шевченка” впродовж 2012 – 2016 рр.

Публікації. Результати та основні положення дисертаційної роботи висвітлено у 8 публікаціях, з них 6 – у наукових фахових виданнях.

Структура роботи. Дисертація складається зі вступу, двох розділів, висновків до них, загальних висновків, списку використаних джерел (1028 найменувань, з них 2 – іноземною мовою), 5 додатків на 25 сторінках, 4 рисунків, 13 таблиць. Загальний обсяг роботи – 321 сторінка.

РОЗДІЛ 1

МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ НАУКОВОГО ТЕЗАУРУСА ВІТЧИЗНЯНОЇ ТЕОРІЇ УПРАВЛІННЯ ОСВІТОЮ (ОСТАННЯ ЧВЕРТЬ ХХ – ПОЧАТОК ХХІ СТОЛІТТЯ)

1.1. Методологічні підходи до аналізу розвитку наукового тезауруса вітчизняної теорії управління освітою (остання чверть ХХ – початок ХХІ ст.)

Якість результатів аналізу проблеми розвитку наукового тезауруса вітчизняної теорії управління освітою останньої чверті ХХ – початку ХХІ ст. залежить від застосованих засобів і методів пізнавальної діяльності, тобто від обраної методології дослідження.

Проблема методології наукового пошуку широко представлена в працях багатьох українських та зарубіжних учених.

Питання філософії, загальної методології та системного підходу вивчали А. Новиков, І. Пригожин, І. Стенгерс, Е. Юдін [635; 723 – 724; 1005] та ін.

Питання методології педагогічної науки активно розроблялись у студіях Б. Вульфсона, В. Журавльова, В. Загвязинського, В. Краєвського, М. Скаткіна [189 – 190; 328 – 329; 332; 474; 816] та ін.

Сутність принципів педагогічного дослідження, їх місце й роль у методології педагогічної науки достатньо повно розкрито в роботах М. Богуславського, Н. Бордовської, В. Загвязинського, Б. Корнетова, В. Краєвського, А. Новикова, П. Образцова [110 – 111; 128; 332; 450; 474; 635; 637] та ін.

Наукові розвідки Б. Корнетова, М. Богуславського, О. Сухомлинської присвячено обґрунтуванню методологічних підходів в історико-педагогічних дослідженнях [450; 110 – 111; 869 – 872].

Новий погляд на методологію сучасного науково-педагогічного дослідження репрезентовано в працях О. Адаменко, Л. Ваховського, В. Курила, Є. Хрикова [10; 163; 514; 949] та ін.

Так, О. Адаменко розробила методологічні засади аналізу історії розвитку педагогічної науки, а методологію історико-педагогічного дослідження розглянула як поєднання якісної та кількісної стратегій [10]

У студіях Л. Ваховського здійснено методологічний аналіз наративу в історико-педагогічному дослідженні [163]. В. Курило розкриває сутність соціалізаційного процесу крізь призму його критеріальних основ та критеріально-комплексний підхід до аналізу процесів розвитку системи освіти й педагогічної думки регіону, розробляє методологічні підходи та принципи вивчення періодичної преси як специфічного джерела педагогічного дослідження [514].

Сучасний стан, суперечності, закони та напрями розвитку педагогічної науки в Україні, методологію педагогічного дослідження, понятійно-термінологічний аналіз педагогічних досліджень, а також моделювання експериментальної системи у своїх роботах висвітлює Є. Хриков [949].

Однак, незважаючи на це, питання методології педагогічної науки залишається в сучасній науковій літературі досить складним, адже не існує конкретних алгоритмів дослідження певної педагогічної проблеми.

Таким чином, визначення методологічних засад дослідження проблеми розвитку наукового тезауруса вітчизняної теорії управління освітою останньої чверті XX ст. – початку XXI ст. є одним з основних завдань нашої роботи.

На думку, О. Адаменко, яку ми поділяємо, рефлексія над засобами науково-пізнавальної діяльності, їх виявлення як норм, що свідомо використовуються цією діяльністю, є необхідною умовою обґрунтованості й об'єктивної оцінки теоретичного і практичного значення результатів дослідження, можливості їх порівняння з даними інших досліджень і доцільності їх подальшого використання [10].

Методологію нашого дослідження ми розглядаємо не просто як систему принципів і способів побудови теоретичної й практичної діяльності, а як проект пізнавальної діяльності, створений з урахуванням особливостей предмета пізнання й закономірностей мислення [163].

Ураховуючи особливості предмета нашого дослідження, який становить складне й багатофакторне явище, при обґрунтуванні методології його дослідження ми спиралися на широкий спектр знань не лише з педагогіки, а й із суміжних галузей – філософії, соціології, історії, теорії управління тощо. Отже, специфіка предмета нашого дослідження вимагає застосування міждисциплінарної методологічної бази.

Для вирішення цього завдання нам необхідно розглянути системи методів, які застосовують у педагогічних розвідках, підібрати найоптимальніші для вирішення поставленої проблеми, а також систематизувати та надати шляхи застосування кожного з них.

Особливе значення для обґрунтування методології нашого дослідження має закон цілісності методологічних засад педагогічної науки, згідно з яким ефективність розвитку і всієї педагогічної науки, і ефективність проведення окремого педагогічного дослідження залежить від рівня розвитку та цілісності всіх рівнів методології педагогіки [602, с. 111].

Ураховуючи зазначене вище та спираючись на структуру методологічного знання Е. Юдіна [1005], який виділяє чотири його рівні – філософський, загальнонауковий, конкретно-науковий та рівень конкретного дослідження, нами обґрунтована цілісна чотирирівнева методологія дослідження проблеми розвитку наукового тезауруса вітчизняної теорії управління освітою останньої чверті ХХ – початку ХХІ ст.

Зміст вищого – філософського – рівня методології нашого дослідження становлять: теорія пізнання, головні положення діалектики, принципи історизму, детермінізму, відповідності, всебічності.

Теорія пізнання розкриває його сутність, можливості, співвідношення знання та реальності, визначає умови достовірності та істинності знання,

виходить з визнання єдності відбиття, предметно-практичної діяльності й комунікації, з розуміння пізнання як соціально опосередкованої діяльності, яка історично розвивається, тому наукове дослідження не може не спиратися на теорію пізнання [10].

Об'єктивоване пізнання здійснює колективний суб'єкт за законами, які не зводяться до законів індивідуального пізнання, і постає як частина духовного виробництва. Зрозуміти індивідуального суб'єкта можливо за умов аналізу його залучення до різних систем колективної пізнавальної діяльності [10; 531].

Розвиток наукового тезауруса вітчизняної теорії управління освітою останньої чверті ХХ ст. – початку ХХІ ст. ми розглядали як концентроване вираження результатів пізнання освітніх процесів колективним суб'єктом протягом тривалого часу, тобто як об'єктивоване знання, спираючись при цьому на розроблені вітчизняними та зарубіжними філософами А. Ішмуратовим, П. Йолоном, С. Кримським, Б. Парахонським, А. Піскопелем та ін. теоретичні концепції розуміння в науці, мови науки, логіки наукового знання, меж наукової раціональності [362; 363; 490; 681; 696].

Вивчаючи проблему розвитку наукового тезауруса вітчизняної теорії управління освітою останньої чверті ХХ – початку ХХІ ст., ми також спиралися на головні положення діалектики, а саме: розглядали предмет дослідження в його розвитку; вивчали аналізоване явище в його зв'язках і взаємодії з іншими явищами, у першу чергу з тими, що визначають його появу, впливають на його сучасний стан і визначають тенденції його подальшого розвитку; простежували поступовий розвиток досліджуваного явища, виявляли моменти переходу кількісних змін у якісні; розглядали процес розвитку як саморозвиток, що відбувається за рахунок притаманних цьому явищу внутрішніх суперечностей або протилежностей, які і є джерелом розвитку [9].

Застосування діалектичного методу спрямовувало нас на необхідність у ході дослідження в частковому бачити загальне і з погляду загального вивчати часткове в усій його глибині й конкретності, в усіх взаємозв'язках, а також на аналіз взаємозв'язків, взаємопереходів і взаємозумовленості, генетичної

спадкоємності між якісно різними періодами розвитку наукового тезауруса вітчизняної теорії управління освітою, на вивчення безперервного динамічного розвитку тезаурусу як причинно зумовленої й послідовної в часі зміни його якісно специфічних, якоюсь мірою завершених і сталих етапів [Там само].

О. Петунін зазначає, що для педагогічних досліджень, які мають достатньо високий рівень загальності, поняття „тезаурус” потребує розгляду в категоріях діалектики: (1) всезагальне представляє тезаурус як єдине світове багатство; (2) загальне – тезауруси наук, які входять до предметних галузей; (3) особливе – тезауруси навчальних дисциплін; (4) одиничне – тезаурус особистості в освітньому процесі [692].

У результаті наукових досліджень, проведених Н. Бордовською, А. Марон, Л. Монаховою, О. Шиловой та іншими науковцями, у категоріях діалектики виділено й обґрунтовано рівні уявлення поняття „тезаурус”: категоріальний рівень – картина світу, виражена в поняттях і зв'язках між ними; конкретно-науковий рівень – синтаксично детермінований, відкритий інформаційний базис певної наукової галузі, семантично структурований – відповідно до наявних на цей момент специфічних для неї відношень; рівень навчальної дисципліни – логічно замкнута підмножина відповідного наукового тезауруса, призначеного для засвоєння його учнем з метою успішного орієнтування та функціонування в аналізованій предметній галузі; особистісний рівень – привласнення учнем запасу активно використовуваних знань, умінь, навичок і т. п., який актуалізується під впливом певних умов [128; 583; 692; 989].

С. Сисоева, І. Соколова у своїх дослідженнях виходять з того, що тезаурус характеризується системною цілісністю і процесуальною неперервністю в органічній єдності загального, особливого, індивідуального та специфічно-предметного. Як загальне – тезаурус розглядається як єдина картина світу, що відображена в поняттях та зв'язках між ними. Це так званий категоріальний рівень презентації тезауруса. Рівень особливого відображає тезауруси знань, що входять у предметні площини. По суті йдеться про

синтаксично детермінований відкритий інформаційний базис певної галузі науки, семантично структурований відповідно до специфічних для неї відношень, що є усталеними в науці або склалися на початок дослідження проблеми. На індивідуальному (особистісному) рівні тезаурус є, по суті, сукупністю системних знань одного окремого індивіда або групи суб'єктів, відображений певним чином у його або їхній свідомості [808 – 809].

Отже, спираючись на зазначені вище теоретичні положення, розглядаючи тезаурус у категоріях діалектики, у нашому дослідженні ми виходили з того, що науковий тезаурус вітчизняної теорії управління освітою характеризується системною цілісністю і процесуальною неперервністю в органічній єдності загального, особливого, одиничного: загальний (категоріальний) рівень, представлений категоріями – найзагальнішими стійкими поняттями, які дозволяють зв'язати теорію управління освітою з філософією; особливий (конкретно-науковий) рівень – сукупність понять, які характеризують розвиток вітчизняної теорії управління освітою, поняття пов'язані із суб'єктами управління освітою та їхньою діяльністю, типами освітніх установ та їх підрозділами, контрольно-аналітичною діяльністю, плануванням роботи навчального закладу, кадровою роботою; одиничний (особистісний) рівень – сукупність системних, концептуалізованих знань суб'єктів управління навчальними закладами (окремого індивіда або групи суб'єктів) з теорії управління освітою.

Ми зважали на принцип історизму, який орієнтує на пізнання речей і явищ у їх становленні та розвитку, в органічному зв'язку з умовами, що їх породжують. Він означає такий підхід до явищ, який містить дослідження їх виникнення та тенденцій подальшого розвитку, розглядає їх в аспекті і минулого, і майбутнього. Історизм не припускає фіксацію будь-якої зміни (нехай навіть якісної), а тільки такої, у якій виражається формування специфічних властивостей і зв'язків речей, що визначають їхню сутність, своєрідність. Він передбачає врахування виняткової складності процесів

розвитку, необхідності постійно бачити зв'язок між різними етапами розвитку, не підміняти одні етапи іншими [251].

Вивчення процесу формування наукової термінології неможливо здійснювати без урахування законів і закономірностей походження, історичного розвитку, сучасного функціонування та зміни явищ і категорій мови. Виходячи з принципу історизму, еволюцію мови слід оцінювати як специфічний, украй складний процес, який підкоряється загальним законам діалектики. Безпосередній зв'язок лексики з позамовною дійсністю зумовлює те, що поява нових предметів, виникнення нових понять призводять до поповнення словника новими позначеннями цих предметів і понять. Способи ж їх позначення багато в чому визначаються тими лексичними ресурсами, якими володіє ця мова, і тими лексико-семантичними відношеннями, які існують у мові в ту чи ту епоху. Цей процес має і зворотний бік: уведення нових слів-позначень в актуальну лексику провокує усунення з активного вживання слів із застарілими формами або значеннями (архаїзмів). При вивченні процесу історичного розвитку термінології необхідно брати до уваги, що застарілі терміни й поняття мають важливий історико-культурний зміст, відображають реалії епохи й повинні бути включені в структуру досліджуваної спеціальної лексики, характерної для того чи того історичного періоду [468].

При дослідженні процесу розвитку наукового тезауруса вітчизняної теорії управління освітою принцип історизму висуває кілька вимог. Оскільки тезаурус теорії управління освітою є своєрідним породженням суспільного розвитку, вивчення з історичних позицій генези спеціальних управлінських понять і термінів не повинно зводитися тільки до виявлення лексичних засобів, використовуваних для фіксації в текстах різних жанрів управлінських фактів, поглядів, ідей, теоретичних підходів до вивчення проблематики управління освітою. Принцип історизму вимагає обов'язкового виявлення та врахування соціально-економічного, культурного, політичного контексту, у якому відбувається розвиток тезауруса теорії управління освітою, і мови в конкретну історичну епоху.

Друга вимога принципу історизму полягає в розгляді тезауруса теорії управління освітою не як статичного, а як динамічного явища, що має певний життєвий цикл (виникнення, розвиток, видозміна, удосконалення або згасання). Об'єктивна оцінка значущості управлінських систем та ідей, а отже, і рівня розвитку тезауруса теорії управління освітою відповідної історичної епохи може бути проведена за умови врахування ступеня їх практичної й теоретичної новизни для того часу та їх реального впливу на вдосконалення теорії і практики управління освітою в наступні історичні періоди.

Порушення принципу історизму проявляється у вигляді „модернізації” історії – поширення на минуле сучасних поглядів і оцінок, або в прояві тенденцій до архаїзмів – перенесення на сучасність поглядів або положень, що існували в минулому і не відповідають більш пізньому часу [406].

У зв'язку з цим формулюється третя вимога принципу історизму, безпосередньо пов'язана з урахуванням специфіки історичного процесу розвитку наукового тезауруса вітчизняної теорії управління освітою. Вивчення історико-педагогічних об'єктів повинно здійснюватися відповідно до рівня сформованості понять і термінів у конкретній історичній епосі, тобто застосування сучасних термінів та їх дефініцій для розкриття історико-педагогічної проблематики не припустимо.

Принцип детермінізму організовує побудову знання в конкретних науках. Детермінізм виявляється у формі причинності як сукупності обставин, які передують у часі будь-якій події і викликають її. Тобто має місце зв'язок явищ і процесів, коли одне явище, процес (причина) за певних умов з необхідністю породжує, виробляє інше явище, процес (наслідок).

Сучасне розуміння принципу детермінізму передбачає наявність різноманітних об'єктивно наявних форм взаємозв'язку явищ, багато з яких виражаються у вигляді співвідношень, що не мають безпосередньо причинного характеру, тобто прямо не містять моменту породження одного іншим. Сюди входять просторові й часові кореляції, функційні залежності та ін. Проте всі

форми реальних взаємозв'язків явищ, урешті-решт, складаються на основі загальної причинності, поза якою не існує жодне явище дійсності [635].

Детерміністичний підхід до історико-педагогічних явищ вимагає пошуку конкретних причин будь-яких подій, будь-то поява нового напрямку в педагогічній науці або нового прогресивного педагогічного досвіду. Однак цей підхід не зводиться тільки до виявлення закономірної залежності історико-педагогічних фактів від матеріальних причин і впливу. Поняття, теорії, гіпотези, принципи, закони педагогічної науки надають зворотний вплив на педагогічну реальність і педагогічну діяльність як особливий вид професійної діяльності [467].

В. Бунге визначив, що принцип детермінізму проявляється у вигляді встановлення причинно-наслідкових зв'язків різних типів і рівнів [141]. З урахуванням специфіки досліджуваного об'єкта можливе виділення таких категорій детермінації та їх сутнісних характеристик при визначенні особливостей історичного розвитку наукового тезауруса вітчизняної теорії управління освітою:

1. Кількісна детермінація домінує в безперервному розгортанні станів, які відрізняються один від іншого тільки в кількісному відношенні. Ці зв'язки проявляються при визначенні кількісних характеристик управлінської лексики та їх змін у діахронійному аспекті (збільшення або скорочення обсягу словника і частоти вживання).

2. Причинна детермінація характеризується послідовністю, відношенням породження, безперервністю, необоротністю, необхідністю й загальністю. У ході вивчення історичного процесу розвитку наукового тезауруса вітчизняної теорії управління освітою категорія причинності дозволяє оцінити вплив зовнішніх і внутрішніх чинників на структурні та змістовні характеристики сукупності понять і термінів.

3. Детермінація наслідку взаємодії передбачає розгляд функціонування кожного управлінського поняття і терміна в системі залежно від інших елементів термінології.

4. Статистична детермінація передбачає сприйняття кінцевого результату як об'єднання дій незалежних або майже незалежних сутностей. Кількісні характеристики еволюції тезауруса вітчизняної теорії управління освітою на різних етапах історичного розвитку можна визначити за допомогою методів лінгвостатистики. Цей вид детермінації сприяє, наприклад, вирішенню проблеми оцінки лексичного багатства тексту для визначення внеску автора в розвиток термінології.

5. Структурна детермінація частин цілим передбачає вивчення управлінського поняття й терміна як елемента більш складної системи – термінології. Функціонування управлінських понять і термінів залежить і від структурної організації термінології, і від структури наукового знання про управління освітою загалом. Але існує і зворотна залежність – термінологія як ціле, що, не передуючи своїм частинам (поняттям і термінам), своєю чергою, детермінується ними.

6. Телеологічна детермінація відображає зв'язки між управлінською термінологією і тими цілями або завданнями, які поставлені перед дослідником педагогічної дійсності. Детермінація такого типу проявляється в цілеспрямованій роботі з підбору нових понять і термінів, що відображають максимально об'єктивно на момент дослідження результати наукового пізнання, у пошуку нових дефініцій до вже наявних термінів, у роботі з упорядкування понятійно-термінологічного апарату.

7. Діалектична детермінація (або якісна детермінація) проявляється в процесі внутрішньої „боротьби” й подальшим синтезом його істотних протилежних компонентів. Так, рушійними силами розвитку тезауруса сфери управління освітою є протиріччя між станом розвитку теорії і практики управління освітою в конкретний історичний період і наявністю спеціальних логіко-лексичних засобів, необхідних для фіксації результатів наукового пізнання.

Усі описані вище категорії детермінації незвідні, але пов'язані одна з одною, утворюючи ієрархію типів детермінації. Жоден тип детермінації

внаслідок цього зв'язку не діє в абсолютно чистому вигляді, виключаючи інші типи зв'язків.

Філософське значення принципу відповідності полягає в тому, що він виражає діалектику процесу пізнання, переходу від відносних істин до абсолютної, усе більш повної істини. Зміна однієї наукової теорії іншою виявляє не тільки відмінність, а й зв'язок, спадкоємність між ними. Дія цього принципу простежується в першу чергу в історії науки.

Вивчаючи сутність принципу відповідності щодо класичної фізики, А. Куїш виділив три аспекти зв'язку відповідності наукових теорій [507]. За умови певного коригування ці зв'язки можуть бути екстрапольовані й на теорії гуманітарних наук, зокрема, і педагогічних.

Перший аспект – методологічний – відображає здатність до створення нових теорій і визначає напрям і спосіб розвитку наукового знання. Його практична значущість полягає в тому, що при виявленні між двома теоріями зв'язку відповідності можливе застосування елементів методології наявної теорії, а в суміжних галузях дії теорій – і широкого набору методів для розробки теорії нової. Щодо вивчення історії розвитку наукового тезауруса вітчизняної теорії управління освітою цей аспект принципу відповідності дозволяє виділити загальні та особливі риси різноманітних теоретичних підходів до вирішення проблематики управління освітою, а отже, оцінити схожість і відмінність понятійно-термінологічних апаратів, визначити послідовність їх історичного розвитку і на тлі розвитку наукового знання загалом, і педагогічної науки зокрема.

Другий аспект – онтологічний – відображає сутність і структуру зв'язку теорій, тобто виражає відношення відповідності між теоріями. Саме на цьому рівні проявляються мовні зв'язки між науковими теоріями.

Третій аспект – структурний – відображає зв'язок відповідності двох теорій і характеризує властивості зв'язків структурних елементів теорії. Перехід від однієї теорії до іншої здійснюється за допомогою складових елементів: понять і термінів, законів, принципів та ін. На цьому рівні

відбувається трансформація понятійно-термінологічного апарату, аналізуються можливості термінології, здійснюється коригування наявних дефініцій і пошук нових понять і термінів, які максимально точно й об'єктивно відображають сутнісні характеристики нової теорії.

Методологічний принцип усебічності передбачає комплексний підхід до дослідження педагогічних процесів і явищ. Найважливішими його вимогами є встановлення всіх взаємозв'язків досліджуваного явища, урахування всіх зовнішніх впливів, які здійснюють на нього вплив, усунення всіх випадкових чинників, що спотворюють картину аналізованої проблеми, а також використання під час дослідження різноманітних методів у їх різних поєднаннях [637, с. 18 – 19].

Принцип усебічності реалізується через низку правил:

– по-перше, він вимагає орієнтуватися на вивчення всіх відомих і невідомих, відкритих і невідкритих сутнісних характеристик наукового тезауруса вітчизняної теорії управління освітою. Отже, при постановці загальних і окремих завдань дослідження необхідно брати до уваги можливе подальше їх коригування у зв'язку з отриманням нової наукової інформації про об'єкт і предмет;

– по-друге, принцип усебічності задає методологічну настанову на вивчення всіх відкритих і описаних у науці об'єктів, властивостей, відношень. Комплексний підхід до дослідження проблеми розвитку понять і термінів вітчизняної теорії управління освітою припускає опору на досягнення інших наук (філософія, логіка, мовознавство, термінознавство, соціологія, історія та ін.). Він дозволяє не тільки різнобічно охарактеризувати термінологію у сфері управління освітою як методологічний складник цієї галузі знання, а й визначити специфіку взаємодії теорії управління освітою з іншими науками на термінологічному рівні;

– по-третє, принцип усебічності тісно пов'язаний з принципом системності й передуює його реалізації, оскільки всебічність передбачає

вивчення структурних компонентів, їхніх властивостей і відношень, що й становить у єдності систему [348, с. 240].

Отже, наведена система принципів дає нам можливість здійснити об'єктивний і комплексний аналіз безперервного процесу розвитку наукового тезауруса вітчизняної теорії управління освітою з логіко-гносеологічних, лексичних і власне педагогічних позицій відповідно до рівня сформованості понять і термінів у конкретній історичній епосі з урахуванням сформованих чинників і причин.

Другий – загальнонауковий – рівень методології нашого дослідження становлять: системний, парадигмальний та тезаурусний підходи.

Під час вивчення розвитку наукового тезауруса вітчизняної теорії управління освітою ми спиралися на основні положення системного підходу. Поняття „система” є загальнонауковим і визначається як множина взаємопов'язаних елементів, що утворюють певну цілісність, властивості якої є інтегративними [102]. Системний підхід, з одного боку, передбачає розгляд об'єкта вивчення як системи через виявлення певної множини її елементів, установлення класифікації та впорядкування зв'язків між цими елементами, виділення з множини зв'язків системоутворювальних, тобто тих, які забезпечують з'єднання різних елементів у систему [228, с. 18]. З іншого боку, він дозволяє розглянути досліджувану проблему як динамічну, цілісну систему, що має розмаїття зовнішніх і внутрішніх зв'язків.

Принцип системності є способом реалізації системного підходу, в основі якого лежить вивчення об'єкта як системи в цілісності виявлених у ньому різноманітних типів зв'язків між складниками [758, с. 43].

Оскільки тезаурус вітчизняної теорії управління освітою ми розглядаємо з історичних позицій, необхідно враховувати можливі системоутворювальні ознаки, які можуть проявлятися на різних етапах його розвитку.

Першу групу становлять загальносистемні ознаки цілісності, відносної стійкості й відносної відкритості.

Критеріями ознаки цілісності тезауруса вітчизняної теорії управління освітою є охоплення управлінськими поняттями і термінами всіх (або всіх необхідних і достатніх) елементів спеціальної області педагогічного знання, а також відповідність суми частин цілого (управлінські терміни у своїй сукупності повинні дати максимально повний опис відповідних явищ педагогічної дійсності).

Іншою важливою загальносистемною ознакою тезауруса вітчизняної теорії управління освітою може слугувати відносна стійкість. Управлінські поняття і терміни відображають або систему поглядів у сфері управління освітою, усталену на конкретному історичному етапі, або систему основних критеріїв, що відображають найважливіші об'єкти, методи, залежності, що фігурують у цій галузі на практичному (прикладному) рівні. Їх обсяг і зміст протягом певного часу мають деяку стабільність.

Процес управління освітою – це відкрита система, що розвивається під впливом зовнішніх (потреби суспільства, держави, особистості) і внутрішніх (якісні зміни в результаті інтенсивної внутрішньонаукової діяльності, прогресу науки і техніки та ін.) чинників.

Отже, тезаурусу вітчизняної теорії управління освітою властива відносна відкритість, що виявляється у вигляді включення до його структури нових термінів з інших галузей знання (психології, менеджменту, соціології та ін.) і зміна дефініцій уже наявних термінів.

Другу групу становлять логічні ознаки, які проявляються в наявності певної структурованості тезауруса вітчизняної теорії управління освітою. Структура тезауруса вітчизняної теорії управління освітою характеризується ієрархічністю й виражається в наявності родових і видових термінів, у встановленні між ними зв'язків підпорядкування, суміжності і т.п.

Логіко-лінгвістичні ознаки, що представляють третю групу системоутворювальних ознак, виявляються у встановленні змістовно-мовної та формально-мовної зв'язності термінів тезауруса вітчизняної теорії управління освітою. Змістовно-мовна зв'язність постає як відображення логічних зв'язків

(як родо-видові відношення, відношення цілого і частин, зв'язки причини і наслідків, відношення об'єктів та їхніх ознак та ін.). Одним із наочних засобів реалізації такого зв'язку є утворення термінів-похідних і складних слів на базі вихідних кореневих слів (навчання – навченість, класно-урочна система). Характерним способом прояву лінгвістичної зв'язності є також використання родових термінів у видових як терміноелементів (урок – урок-лекція) [467].

Отже, розгляд наукового тезауруса вітчизняної теорії управління освітою останньої чверті ХХ – початку ХХІ ст. з позицій системного підходу дає підстави вважати, що йому притаманні всі ознаки системних явищ, а саме:

а) цілісність (принципова неможливість зведення системи до суми якостей або простої взаємодії елементів, що її складають, і виведення з останніх якостей цілого; залежність кожного елемента від його місця й функції в системі);

б) структурність (можливість опису системи через установлення її структури, тобто мережі зв'язків і відношень; зумовленість стану системи не стільки станом її окремих елементів, скільки якостями її структури);

в) взаємозалежність системи й зовнішнього середовища (система формує і проявляє свої якості та свою цілісність у процесі взаємодії із середовищем);

г) ієрархічність (кожний компонент системи, своєю чергою, може розглядатися як система);

д) багатоваріантність опису системи (у зв'язку зі складністю системи її адекватне пізнання потребує побудови різних моделей, кожна з яких описує певний аспект системи) [10; 527; 602].

Отже, використання системного підходу в нашому дослідженні вимагало від нас розгляду наукового тезауруса вітчизняної теорії управління освітою як певної множини елементів, взаємозв'язок яких зумовлює її цілісні якості, розкриття цієї цілісності та механізмів, що її забезпечують, виявлення внутрішніх зв'язків і відношень у системі „науковий тезаурус вітчизняної теорії управління освітою” та її взаємозв'язків із зовнішнім середовищем і зведення їх до єдиної теоретичної картини.

У дослідженні проблеми розвитку наукового тезауруса вітчизняної теорії управління освітою останньої чверті ХХ – початку ХХІ ст. ми спиралися і на положення парадигмального підходу.

Парадигмальна природа управління впливає з фундаментальних характеристик самої управлінської діяльності.

У 1962 році американський філософ і історик Т. Кун запропонував конкретно-історичне трактування поняття парадигма. У його первинному визначенні парадигма – це будь-яка концептуальна схема, що є нормативною основою для практичної діяльності наукового співтовариства в історично обмежений період часу. Такий період закономірно завершується черговою науковою революцією в природознавстві і стрибкоподібною заміною застарілої парадигми на нову, прогресивнішу [509].

Згідно з цим підходом парадигма базується на особливих онтогенетичних та гносеологічних ідеалізаціях й установах, які поширені в науковому співтоваристві. Період панування тієї чи тієї парадигми Т. Кун називав „періодом нормальної науки”. На його думку, цей період характеризується накопиченням знань, здобутих шляхом вирішення наукових завдань за стандартними зразками й методиками. Зміни у фундаментальних засадах парадигм призводять до наукових революцій – докорінної ломки, трансформації, переінтерпретації головних наукових результатів і досягнень, принципів змін й оновлення стратегій наукових досліджень [5; 10; 509].

Періоди „нормальної науки” (її екстенсивний розвиток) і періоди наукових революцій (інтенсивний розвиток науки) по черзі змінюють один одного. Причому періоди наукових революцій є порівняно нетривалими. Левова частка праці, яку виконує наука, на думку Т. Куна, припадає на періоди „нормальної” науки, порівняно „спокійного” її розвитку без чітко виокремлених пошуків альтернативних теорій, коли здійснюється дослідження фактів, приведення фактів і теорії до відповідності на основі визнаної науковим співтовариством парадигми [10].

До того часу, поки парадигма спроможна розв'язувати проблеми „нормальної” науки, не виникає необхідності її змінювати. Лише накопичення „аномальних” для неї фактів створює таку необхідність. Появі нової парадигми передуює період систематизації „аномальних” фактів, висування принципово нової пояснювальної ідеї тощо, оскільки парадигма – це не просто сума ідей, а цілісна концепція, здатна по-новому організувати підґрунтя науки [163; 509].

Шляхи застосування парадигмального підходу в історико-педагогічних дослідженнях обґрунтовували у своїх роботах М. Богуславський, Л. Ваховський, Б. Гершунський, Г. Корнетов, О. Сухомлинська [110; 163; 206; 450; 870] та ін.

Зазначені вище науковці підкреслюють, що парадигмальний підхід, на відміну від формаційного та цивілізаційного, які зосереджуються на зумовленості історико-педагогічної динаміки соціокультурними чинниками, передбачає розгляд внутрішньої логіки розвитку педагогіки з погляду виникнення, трансформації, взаємодії різних парадигм. Науково-педагогічні парадигми – це сукупність теоретичних положень, які дозволяють сформулювати й запровадити на практиці цілісні моделі освіти. Парадигми формуються в результаті конкурентної боротьби між різними, полярними підходами до вирішення педагогічних проблем, які утворюють так звані бінарні опозиції [10; 163].

Використання парадигмального підходу в дослідженні проблеми розвитку наукового тезауруса вітчизняної теорії управління освітою останньої чверті ХХ – початку ХХІ ст. передбачало: з'ясування особливостей освітньої та управлінської парадигм, поширених в останній чверті ХХ ст. та на початку ХХІ ст.; з'ясування напрямів реформування наявних парадигм; виокремлення особливостей освітньої та управлінської парадигм, сформованих у досліджуваний період; визначення напрямів розвитку сучасної парадигми управління освітою з урахуванням прогресивного минулого.

Використання парадигмального підходу передбачає врахування того, що управлінські парадигми відрізняються одна від одної майже всіма своїми

компонентами: методологічними засадами, розумінням управлінських цілей, понятійним апаратом, закономірностями функціонування управлінських систем, технологічними підходами до управлінського процесу, особливостями підготовки наукових кадрів та управлінських працівників [602, с. 239 – 240].

Дослідження розвитку наукового тезауруса вітчизняної теорії управління освітою з погляду парадигмального підходу надало нам додаткових можливостей для систематизації, типологізації та узагальнення емпіричного матеріалу. Аналіз характерних для того чи того часу бінарних опозицій, процесів взаємодії різних парадигм та механізм зміни домінантної парадигми в конкретних історичних умовах дозволив найбільш повно дослідити генезу головних понять вітчизняної теорії управління освітою в означений період.

В інформатиці та теорії штучного інтелекту звернено увагу на систематизацію даних, що становлять тезаурус, і на їх орієнтувальний характер. Саме така характеристика тезауруса лягла в основу змісту цього поняття в загальногуманітарному тезаурусному підході: тезаурус – це структуроване уявлення і загальний образ тієї частини світової культури, яку може освоїти суб'єкт [552, с. 94].

Вал. Луков та Вол. Луков виділяють низку характерних особливостей тезауруса, серед яких, у першу чергу, потрібно виділити такі: неповнота будь-якого тезауруса порівняно з реальним розвитком культури, його фрагментарність, відносна непослідовність; єдність тезауруса, незважаючи на фрагментарність складових його елементів, забезпечується суб'єктивно (внутрішня логіка), зокрема через єдність особистості; ієрархічність, сприйняття світової культури крізь призму ціннісного підходу; виділені пріоритети становлять певну підсистему – ядро тезауруса; творче перестворення, переосмислення, що вводить герменевтичний аспект у характеристику тезауруса; орієнтувальний характер тезауруса; наявність родинних явищ в інших тезаурусах, що ставить питання про генезу тезаурусів; різноманітність і мінливість тезаурусів, множинність рівнів освоєння культури, при наявності ядра – відсутність чітких меж; дієвість тезауруса, який впливає

на поведінку, інші прояви суб'єкта; виховний (соціалізуючий) характер [552, с. 94 – 95].

На формування понять і термінів вітчизняної теорії управління освітою вплинула низка чинників. Державна політика у сфері управління освітою, діяльність навчальних закладів різних типів і форм власності надала величезний емпіричний матеріал для розвитку термінології теорії управління освітою. Посилення міжнародних контактів сприяло проникненню в Україну світового управлінського досвіду. Популяризація в педагогічному середовищі зарубіжних систем управління освітою значно поповнила термінологію у сфері управління освітою і запозиченими, і власними поняттями й термінами.

Вплив на розвиток вітчизняної термінології у сфері управління освітою здійснюють і процеси, що відбуваються всередині української мови (збагачення лексики, зміна усних і писемних форм). Це відбивається на текстових педагогічних джерелах – вони стають більш різноманітними за жанрами, більш доступними за стилем викладу. Особливе значення для розвитку понятійно-термінологічного апарату вітчизняної теорії управління освітою має книговидавнича та публіцистична діяльність, яка сприяє поширенню й популяризації управлінських ідей, теорій, концепцій і дозволяє розширити застосування певних понять і термінів на сферу управління освітою.

Істотний вплив на формування термінології вітчизняної теорії управління освітою здійснила індивідуальна творчість, спрямована на розкриття проблематики управління у сфері освіти. У досліджуваний нами період відомі українські та зарубіжні вчені, педагоги, управлінці, політичні та громадські діячі активно обговорювали питання організації та управління освітою.

Важливим чинником розвитку термінології вітчизняної теорії управління освітою є робота з упорядкування педагогічних понять і термінів. Це знаходить відображення в появі педагогічних словників та енциклопедій, у збільшенні числа спеціальних досліджень.

Понятійний арсенал вітчизняної теорії управління освітою розвивається і збагачується, відроджуються забуті поняття й відповідні їм терміни (гімназія,

ліцей, коледж, бакалавр, магістр), з'являються нові: інформаційні технології управління, освітній менеджмент, менеджмент освітніх інновацій, менеджмент якості освіти, диверсифікація освіти та ін. При цьому часто нові поняття і терміни наповнюються іншим змістом, ніж це прийнято в тих країнах, звідки вони запозичуються, унаслідок чого виникає гостра потреба зіставлення (і погодження) термінології та понятійного апарату, використовуваних у вітчизняній теорії управління освітою, з відповідним закордонним інструментарієм у цій галузі.

Саме накопичення такого величезного емпіричного матеріалу у сфері управління освітою й зумовлює використання в нашому дослідженні тезаурусного підходу як засобу і методу систематизації та впорядкування термінології вітчизняної теорії управління освітою, який покликаний адекватно відобразити її логіко-семантичну структуру.

Третій – конкретно-науковий – рівень методології нашого дослідження становить сукупність законів і закономірностей педагогічної науки.

У дослідженні проблеми розвитку наукового тезауруса вітчизняної теорії управління освітою ми спиралися на закони й закономірності розвитку педагогічної науки, усвідомлення яких дозволяє наблизитися до проникнення в сутність її парадигми, зрозуміти процеси, які відбуваються в науці, визначити перспективи подальшого розвитку та засоби впливу на цей розвиток [602, с. 109].

Закони розвитку педагогіки – це об'єктивні, істотні, стійкі, повторювальні зв'язки педагогічної науки з її зовнішніми та внутрішніми чинниками. Закономірності, на відміну від законів, указують на міру та характер таких зв'язків. До зовнішніх чинників треба віднести педагогічну практику та інші соціальні чинники, які впливають на спрямованість та характер наукових досліджень. До внутрішніх – методологічні засади педагогіки та найбільш суттєві особливості процесів у середині науки [Там само].

Є. Хриков виділяє три групи законів та закономірностей розвитку педагогічної науки: перша група – ті, що визначають методологічні засади

педагогіки; друга – які розкривають особливості процесів усередині науки; третя – ті, що характеризують зв'язки педагогічної науки із зовнішніми чинниками [949] (табл. 1.1).

Таблиця 1.1

Закони та закономірності розвитку педагогічної науки

(за Є. Хриковим)

Групи законів та закономірностей	Закони	Закономірності
Перша група – закони та закономірності, які визначають методологічні засади педагогіки	Закон єдності редуцціоністського та холистського підходів у розвитку педагогічної науки	Закономірність зумовленості розвитку педагогічної науки розвитком методології цієї науки
	Закон цілісності методологічних засад педагогічної науки	
Друга група – закони, які визначають процеси в середині науки	Закон зумовленості розвитку педагогічної науки зовнішніми та внутрішніми чинниками	
	Закон спирання педагогіки на антропологічно зорієнтовані науки	
	Закон взаємовизначення педагогічної науки та педагогічної практики	
	Закон випереджального характеру розвитку педагогічної науки	
Третя група – закони та закономірності, які характеризують зв'язки педагогічної науки із зовнішніми чинниками	Закон цілісності функцій педагогічної науки	Закономірність залежності розвитку педагогічної науки від адекватності її інституційних форм природи науки
	Закон варіативності моделей педагогічної науки.	Закономірність залежності розвитку педагогічної науки від накопичення емпіричних фактів, розробки понятійно-категоріального апарату, виявлення закономірностей виховання
	Закон зближення світових моделей педагогічної науки	Закономірність залежності розвитку педагогічної науки від стану її рефлексії
	Закон відтворення наукових кадрів	
	Закон прискорення розвитку педагогічної науки	

Зокрема, спираючись на закон зумовленості розвитку педагогічної науки зовнішніми та внутрішніми чинниками, у дослідженні наукового тезауруса вітчизняної теорії управління освітою останньої чверті ХХ – початку ХХІ ст. ми виходили з того, що його розвиток зумовлений впливом цілісної системи внутрішніх (рівень накопичення знань з управління освітою; методологічні засади управління освітою; структура управління освітою; парадигма управління освітою) та зовнішніх (об'єктивні потреби управління освітою; рівень розвитку суміжних наук; нормативно-правова база системи освіти) чинників.

Ключове значення для нашого дослідження має положення про закономірний характер залежності розвитку педагогічної науки від накопичення емпіричних фактів, розробки понятійно-категоріального апарату, виявлення закономірностей виховання [949].

Розвиток теорії управління освітою, як і багатьох інших галузей педагогічної науки, здійснюється переважно емпірично-індуктивним шляхом. Спочатку відбувається попереднє спостереження, накопичення, класифікація та систематизація фактів. Зв'язки фактів, як уважають деякі науковці, виявляються за допомогою категоріального синтезу: через підведення фактів під категоріальну структуру мислення, через внесення категоріальної сутності в емпіричну різноманітність [602].

Отже, розроблення понятійно-категоріального апарату є найважливішим завданням та показником рівня розвитку вітчизняної теорії управління освітою.

Четвертий рівень – технологічна методологія – становлять методика й техніка дослідження, тобто набір процедур, які забезпечують одержання достовірного емпіричного матеріалу та його первинну обробку.

Якість отриманих результатів і достовірність зроблених висновків дослідження значною мірою залежить від формування джерельної бази та методики її вивчення [Там само, с. 240].

При відборі джерел ми користувалися такими принципами: первинна інформація, яка надходить з різних джерел, має взаємно доповнюватись, бути

різноманітною та якнайповніше відображати всі аспекти предмета дослідження; дані, які містяться у відібраних джерелах, мають забезпечувати надійність отриманої первинної інформації, тобто вони повинні давати не тільки багатогранну й повну, а й достовірну інформацію; оскільки результатом аналізу отриманої з первинних джерел інформації мають бути теоретичні узагальнення, то такі джерела мають надавати можливість оптимального охоплення найбільш істотних фактів [6].

Джерела, які ми використали під час дослідження проблеми розвитку наукового тезауруса вітчизняної теорії управління освітою останньої чверті ХХ ст. – початку ХХІ ст., можна розподілити на три групи.

Перша група – це ті роботи, аналіз яких дав змогу обґрунтувати методологію дослідження; друга – це педагогічні дослідження, присвячені питанням розвитку понятійно-категоріального апарату педагогічної науки загалом та теорії управління освітою зокрема; третя – це першоджерела, автентичні матеріали – статті, дисертації, автореферати, підручники, навчальні посібники, надруковані та захищені вітчизняними авторами в аналізований нами період.

Першу групу джерел становлять:

– філософські праці І. Блауберга, А. Ішмуратова, П. Йолона, Б. Кедрова, С. Кримського, Т. Куна, В. Лекторського, Б. Парахонського, А. Піскоппеля, І. Пригожина, Е. Юдіна [101 – 102; 362; 363; 406; 490; 508 – 509; 531; 681; 696; 723 – 724; 1005] та ін.;

– роботи з проблем методології педагогіки та історії педагогіки О. Адаменко, М. Богуславського, Л. Ваховського, В. Журавльова, Г. Корнетова, О. Сухомлинської, Є. Хрикова [6; 9 – 11; 110 – 111; 163; 328 – 329; 450; 869 – 873; 943; 949; 952; 956] та ін.

До другої групи джерел ми відносимо: роботи О. Адаменко, Б. Гершунського, Ю. Гончарука, А. Димитрієва, І. Кантора, І. Кічевої, Б. Комаровського, О. Кошкіної, С. Сисоєвої, В. Шаповалової [8; 10 – 11; 206; 219; 278 – 279; 387; 412; 447; 467 – 468; 807 – 810; 977] та ін.

Джерела третьої групи, використаних у процесі нашого дослідження, можна поділити на кілька видів:

1. Журнали педагогічні – періодичні видання, присвячені питанням освіти, навчання й виховання молодого покоління [217, с. 127].

Одним з важливих завдань було визначення кола педагогічних журналів, які є найбільш цінним джерелом для аналізу розвитку наукового тезауруса вітчизняної теорії управління освітою останньої чверті ХХ ст. – початку ХХІ ст.

У контексті нашого дослідження серед педагогічних журналів України особливий інтерес у нас викликали ті, що висвітлювали питання управління освітою. Тому, крім журналу „Рідна школа”, ми аналізували матеріали таких часописів, як: „Освіта і управління”, „Директор школи”, „Директор школи, ліцею, гімназії”, „Управління освітою”.

Загалом у ході дослідження ми проаналізували близько 400 статей.

2. Дисертації та автореферати. Необхідність аналізу дисертацій у процесі дослідження проблеми розвитку наукового тезауруса вітчизняної теорії управління освітою зумовлена вимогою до дисертацій детального обґрунтування головних понять. Автореферати – це стисле викладення основного змісту дисертації й тому припустимо їх використання як повноправні джерела дослідження [278].

Загалом ми проаналізували близько 150 дисертацій та авторефератів дисертацій [10 – 11; 21; 60; 62; 64; 67 – 68; 94; 96; 99; 125; 131; 202; 210; 227; 239; 246; 253; 262; 272; 277 – 279; 287; 302 – 303; 314; 334; 340; 344; 364; 370; 378; 384 – 385; 392; 395; 397 – 398; 408; 412; 419; 433; 440 – 441; 455; 459; 470; 483; 492 – 493; 498; 500; 504; 514; 525; 559; 565; 570 – 571; 581; 589; 603; 613; 618; 621; 630; 660; 682; 690; 694; 720 – 721; 727; 735; 780; 782; 802; 904; 960; 965; 973; 977; 984 – 985; 996; 1021 та ін.].

3. Монографії, підручники, навчальні посібники з педагогіки, школознавства та теорії управління навчальними закладами. Як зазначає А. Димитрієв, з огляду на контингент читачів, на яких розраховує автор (чи автори), матеріал тут подається дещо спрощено (хоча не завжди цього правила

дотримуються). Крім того, особливістю навчальних посібників є якомога повніше охоплення проблем управлінського циклу (планування, організація, перевірка, контроль, аналіз тощо). У навчальних посібниках автори намагаються подати найновітніші розробки та ідеї, педагогічні концепції, що певною мірою характеризують рівень досягнень теорії внутрішньошкільного управління в конкретний історичний період [278, с. 52].

Загалом ми проаналізували близько 150 монографій, підручників та навчальних посібників [14; 58; 74; 82; 128; 178; 190; 215; 243 – 244; 257; 260; 304; 312; 359; 365; 376; 381 – 382; 422; 429; 443 – 444; 448; 456; 466; 486; 503; 506; 543; 551; 566; 574; 602; 614; 622; 652; 656; 666; 674; 680; 744; 749; 779; 787; 810; 817; 846; 883; 897; 917; 945; 953; 959; 962; 988; 994; 1007; 1025 та ін.].

Усі ці джерела ми аналізували в комплексі, вивчення одних їх видів жодною мірою не могло замінити вивчення інших. Отже, джерелознавча база нашого дослідження є різноманітною, що дає підстави для об'єктивних і обґрунтованих висновків про розвиток наукового тезауруса вітчизняної теорії управління освітою останньої чверті ХХ – початку ХХІ ст.

При відборі та опрацюванні джерел дослідження ми спиралися на теорію вибіркового методу й використовували метод несущільного дослідження, застосування якого дало змогу опрацювати певну частину документів, пов'язаних з проблемою розвитку наукового тезауруса вітчизняної теорії управління освітою. На етапі відбору статей у періодичних виданнях використано метод головного масиву. При відборі дисертацій, авторефератів, монографій, підручників, навчальних посібників застосовано монографічний метод. Основними критеріями формування вибірки цих груп джерел були тематика, зміст, вид, походження та час публікації.

Специфіка наукового тезауруса вітчизняної теорії управління освітою вимагала від нас застосування особливого комплексу методів дослідження – методів порівняльно-історичного, історико-генетичного, функційного аналізу, а також методів контент-аналізу, тезаурусного моделювання, узагальнення.

Метод порівняльно-історичного аналізу використано не тільки для ознайомлення зі станом розвитку теорії та практики управління освітою як чинника формування тезауруса управління освітою, а й сприяло визначенню специфічних характеристик його стану в різні історичні періоди. Крім того, він дозволив нам на основі зіставлення текстів різних жанрів і різної авторської приналежності виявити різноманітність сфер застосування понять і термінів теорії управління освітою, а також індивідуальний внесок у розвиток досліджуваного предмета.

Метод історико-генетичного аналізу використано для фіксації факту виникнення управлінського змісту в загальноживаних словах чи термінах інших галузей науки, для виявлення та інтерпретації динаміки розвитку обсягу і змісту окремих понять і термінів, для визначення критеріїв періодизації розвитку наукового тезауруса вітчизняної теорії управління освітою.

Метод функційного аналізу застосовано при роботі з педагогічними текстами з метою співвідношення обраних понять і термінів з педагогічною дійсністю аналізованого періоду.

Наявність великого текстового масиву зумовило використання методу контент-аналізу для виявлення кількісних показників уживання управлінських понять і термінів з подальшим установленням зв'язків між змістом педагогічних текстів, управлінськими теоріями, концепціями й отриманими статистичними даними.

Використання методу тезаурусного моделювання дозволило максимально точно відобразити логіко-семантичну структуру термінології вітчизняної теорії управління освітою і здійснити спробу в межах нашого дослідження розробити модель наукового тезауруса вітчизняної теорії управління освітою.

Метод узагальнення дав змогу систематизувати й узагальнити погляди вітчизняних науковців на цю проблему, а також зробити висновки.

Різні рівні методології дослідження проблеми розвитку наукового тезаурусу вітчизняної теорії управління освітою останньої чверті XX – початку XXI ст. систематизовано нами в таблиці 1.2.

Методологічні засади дослідження проблеми розвитку наукового тезауруса вітчизняної теорії управління освітою останньої чверті ХХ – початку ХХІ століття

Рівні методології	Методологічні засади
1. Філософський рівень	<ul style="list-style-type: none"> – теорія пізнання; – головні положення діалектики; – принципи історизму, детермінізму, відповідності, всебічності
2. Загальнонауковий рівень	<ul style="list-style-type: none"> – системний підхід; – парадигмальний підхід; – тезаурусний підхід
3. Конкретно-науковий рівень	<ul style="list-style-type: none"> – сукупність законів та закономірностей, розвитку педагогічної науки
4. Технологічний рівень	<ul style="list-style-type: none"> – принципи відбору джерел (первинна інформація, яка надходить з різних джерел, має взаємно доповнюватись, бути різноманітною та якнайповніше відображати всі аспекти предмета дослідження; дані, які містяться у відібраних джерелах, мають забезпечувати надійність, повноту та достовірність отриманої первинної інформації; джерела мають надавати можливість оптимального охоплення найбільш істотних фактів); – теорія вибіркового методу – метод несучільного дослідження; – метод головного масиву; – монографічний метод; – методи порівняльно-історичного, історико-генетичного, функційного аналізу, метод контент-аналізу; – метод періодизації; – метод тезаурусного моделювання; – метод узагальнення

Отже, уся сукупність застосованих нами методологічних підходів до дослідження проблеми розвитку наукового тезауруса вітчизняної теорії управління освітою становить ієрархічно впорядковану взаємозалежну систему, що включає методи чотирьох рівнів: філософського, загальнонаукового, конкретно-наукового й технологічного. Усі рівні методології в нашому

дослідженні взаємодіють та утворюють складну систему, у межах якої між ними існує певна супідрядність.

Перспективи подальшого дослідження полягають у застосуванні розроблених методологічних засад пізнавальної діяльності при дослідженні проблеми розвитку наукового тезауруса вітчизняної теорії управління освітою.

1.2. Понятійно-категоріальний апарат дослідження

Дослідження проблеми розвитку наукового тезауруса вітчизняної теорії управління освітою (остання чверть ХХ – початок ХХІ ст.) неможливе без визначення сутності ключового поняття нашого дослідження „науковий тезаурус вітчизняної теорії управління освітою”.

У сучасній науковій літературі сукупність понять тієї чи тієї галузі наукового знання називають „понятійно-категоріальним апаратом”, „термінологією”, „терміносистемою” або все частіше „тезаурусом”. У зв’язку з цим виникає необхідність здійснення аналізу цих понять, який повинен дати відповідь на питання, чи є вони ідентичними?

Крім цього, проведення такого аналізу дозволить уникнути полісемії термінів, які використано в нашій роботі. Як зазначав В. Краєвський, „невимогливість до термінологічної однозначності – суттєвий недолік, який позначається на розвитку нашої науки і змушує піддавати сумніву приналежність деяких робіт, що претендують на науковість, до сфери наукового знання взагалі. Вимога однозначності включена в число показників науковості дисертаційного дослідження” [473].

На важливості уточнення понятійного апарату дисертаційної роботи наголошує і Є. Хриков: „У зв’язку з тим, що дисертаційні дослідження є важливою складовою сучасної науки, їх понятійна виваженість є важливою умовою розвитку наукового знання. Тобто уточнення понять, які використовує

дослідник, їх інтерпретація є обов'язковою умовою педагогічного дослідження" [952].

Щодо терміна „понятійно-категоріальний апарат”, то деякі науковці взагалі не розділяють терміни „поняття” та „категорія”, використовуючи їх як синоніми, наприклад, С. Товщик зазначає: „Категорійний або понятійний апарат – одне із основних питань науки” [901].

Однак при всій близькості термінів „категорія” і „поняття” між ними є істотні відмінності. Будь-яка категорія є поняття, але не будь-яке поняття може стати категорією. Перехід поняття в категорію – досить тривалий і складний процес [824].

Відомий український і російський філософ П. Копнін щодо цієї проблеми зазначає: „Коли йдеться про визначення категорій, то звично вказують, що категорії – найбільш загальні поняття. Це визначення правильне, проти нього важко що-небудь заперечити. Справді, категорії – це форми мислення, причому як форми мислення їх, без сумніву, необхідно зарахувати до понять” [449, с. 92].

Звичайно, уживання категорій і понять як синонімів не є чимось випадковим. Вони споріднені, хоча б у тому, що є формами одного й того самого людського мислення. Крім того, спорідненість між ними відчувається навіть на інтуїтивному рівні [534].

П. Копнін убачає основу їхньої спорідненості в загальних принципах філософського матеріалізму так: „Категорії, як й інші поняття, становлять собою відображення об'єктивного світу, узагальнення явищ, процесів, наявних незалежно від нашої свідомості. Категорії є продуктом діяльності певним чином організованої матерії – мозку, який дає можливість людині адекватною відобразити дійсність” [449, с. 92].

Проте, на думку В. Лисого, ця спорідненість має досить загальний характер і не зачіпає проблеми можливості взаємного переходу („обертання”) категорії в поняття і, навпаки, поняття в категорію. Така можливість

з'являється за умови усвідомлення їхньої якісної відмінності, яка здебільшого випадає з поля зору [534].

За думкою П. Копніна, ця відмінність не може вбачатися і в плані критерію загальності (більшої чи меншої), що властиво для формально-логічного підходу до аналізу їхнього співвідношення: „Філософські категорії мають логічний зміст, – наголошує філософ, – оскільки вони є формами мислення; тому завдання філософії з'ясувати сутність категорії і з боку її логічної форми. При цьому, звичайно, формально-логічного підходу до категорій не достатньо для того, щоб зрозуміти сутність категорій як форм мислення. Діалектика не може задовольнятися характеристикою категорії тільки як видів загальних понять. Не можна також зміст категорій розглядати тільки з погляду формально-логічного закону оберненого відношення змісту понять до їхнього обсягу, оскільки категорії – поняття найширшої загальності, і це створило б неправильне уявлення про їхній зміст. Під багатством змісту необхідно розуміти не кількість ознак, а глибину проникнення в сутність процесів природи і суспільства. Процес абстрагування є не спустошенням змісту поняття, а, навпаки, поглибленням нашого знання в сутність явищ. У формі категорій відображаються найбільш загальні й важливі закономірності в русі явищ у світі” [449, с. 94].

Певною ознакою багатства категорій є спроможність людини за їх допомогою проникати в сутність явищ. Але за допомогою категорій людина спроможна проникати не лише в сутність речей і явищ, а й у їхнє буття. Адже категоріальне осягнення буття є неодмінною передумовою категоріального осягнення сутності. Але тут постає дещо інше питання: якою ж є та загальна функція, що виокремлює категорію від поняття і, навпаки, у межах якої здійснюється осягнення буття і сутності? [534].

Проблему категоризації дійсності досліджено в працях М. Булатова, Б. Гершунського, В. Лисого [139; 207; 534] та ін.

Категоризація позначає собою функцію категорій – розчленування, рубрикацію світу (який є дещо суцільне ціле, злите, взаємопов'язане).

„Рубрикуючий характер категорій взагалі, звичайно, не означає, що тут відсутня їхня синтетична чи класифікуюча функція. Незважаючи на всю протилежність розглянутих відношень категорій до речей, вони переходять одна в одну і виявляються тільки сторонніми деякого цілісного відношення. І справді, припустимо, що деяке ціле, наприклад річ, ми всебічно розчленували і підвели під сукупність категорій, таких, скажімо, як „колір”, „форма” й інші. Візьмемо одну з них. Якщо ця річ має, наприклад, круглу форму, то багато інших речей мають таку ж форму, належать до круглих предметів. Отже, від другого відношення ми перейшли до першого. Навпаки, якщо певна група предметів належить до однієї категорії, в якій зафіксована деяка властивість, скажімо, зелений колір, то ці предмети мають також множину інших властивостей, категоризуючи які ми переходимо від першого відношення до другого. Тому можна говорити лише про переважання синтетичної (об’єднуючої) чи аналітичної (рубрикуючої) функції категорій, але в останніх обидві функції присутні водночас. Їхню єдність можна розглядати як специфічну особливість категоризації речей і подій, взагалі окремих фрагментів реального світу і знання про нього. Але така особливість принципово змінюється, коли її предметом стають не ті чи ті речі, а дійсність у цілому. Останню неможна групувати чи класифікувати, оскільки поза нею нічого немає, її розглядають не як річ серед речей, порівнюючи які можна було б утворити категорії, а як єдину й одну реальність, що можна розчленувати згідно з атрибутивними властивостями, – якістю, кількістю, відношенням тощо. Якщо множину речей можна підвести під одну категорію, то цього не можна зробити з однією річчю, оскільки б зникла така необхідна ознака категорії, як її загальність. Отже, якщо дійсність у цілому одна, то повинно відбутися обернення відношення; категоризація буде можлива як підведення чи віднесення дійсності до багатьох категорій, що передбачає її здатність до членування згідно з її атрибутами, сторонами чи аспектами. Між ними і категоріями буде взаємооднозначне відношення чи відповідність” [534, с. 89 – 90].

Отже, виходячи з цього, на думку В. Лисого, аналітико-синтетична функція категорій і є та головна властивість, яка відрізняє їх від понять. Розчленувальну (аналітичну) функцію категорій дослідив Аристотель, синтетичну – І. Кант, а аналітичну і синтетичну в поєднанні – Г. Гегель. Указаний історико-філософський досвід дає змогу зробити висновок, що одна й та сама форма мислення може поставати і в ролі категорії, і поняття. Усе залежить від її функційної ролі. Якщо вона скерована на розчленування (аналіз) дійсності й водночас її поєднання (синтез), то це – категорія. Якщо ж ця форма мислення постає задля аналізу сама собою, то вона перетворюється на поняття (стає ним) [534].

Б. Гершунським обґрунтовані критерії, за допомогою яких можливо відокремити педагогічні категорії від понять:

– по-перше, педагогічні категорії, на відміну від понять, охоплюють більш широку галузь навчально-виховної діяльності та характеризують не окремі специфічні риси конкретного об'єкта, а найбільш суттєві властивості всіх об'єктів цього виду;

– по-друге, категоріальна структура науково-педагогічного мислення змінюється значно повільніше, ніж понятійний апарат педагогіки. Педагогічні категорії – це скоріше історичні, ніж педагогічні поняття. Їхня наукова значущість, стабільність та фундаментальність підтверджується широкою й тривалою педагогічною практикою;

– по-третє, особливість педагогічних категорій полягає в тому, що кожна з них відбиває педагогічні явища не тільки в констатувальному, але й у нормативному плані. За своєю суттю вони передбачають категоричні вимоги. Саме тому педагогічні категорії визначають зміст та перелік відповідних педагогічних принципів. У зв'язку з цим рівень розробленості категоріального апарату значною мірою визначає рівень розвитку педагогічної науки [206].

С. Гончаренко у своєму „Українському педагогічному словнику” розглядає категоріальний апарат педагогіки як систему понять, у яких відображено предмет педагогіки, її знання про педагогічну дійсність.

Педагогіка, як і інші науки, широко використовує філософські поняття (вони є її методологічною базою), а також створює розгалужену сітку власних понять, які поділяють на загальнопедагогічні й часткові [217, с. 157].

Поняття ж трактує як одну з форм мислення, у якій відображаються загальні істотні властивості предметів та явищ об'єктивної дійсності, загальні взаємозв'язки між ними у вигляді цілісної сукупності ознак. Утворення поняття є складним процесом, у якому застосовують порівняння, аналіз, синтез, абстрагування, ідеалізацію, узагальнення, умовиводи. Ознаки, які включаються в поняття, становлять його зміст. Поняття є знаряддям пізнання істини [Там само, с. 264].

І. Кантор зазначає, що вся система понять концентрується навколо категорій – понять найбільшого ступеня глибини й загальності, основи системи [387].

Отже, ураховуючи зазначене вище, доходимо висновку, що в процесі наукової діяльності створюються теоретичні системи, які складаються із сукупності абстракцій – категоріального апарату, тобто системи понять, у яких відображено предмет цієї галузі знань. Таким чином, педагогічні категорії – це педагогічні поняття, наукова значущість, стабільність та фундаментальність яких підтверджується широкою й тривалою педагогічною практикою.

Специфічною особливістю педагогічної науки є відсутність чіткої визначеності її категоріального апарату. У сучасній педагогічній науці ще не склалося загальної думки про те, які педагогічні поняття можна віднести до категорій педагогіки.

Так, Б. Лихачов наводить 54 поняття і терміни, які, на його думку, можна визначити в якості педагогічних категорій [536].

В. Гінецинський стверджує, що в понятійному апараті науки можна виділити одне центральне поняття, яке служить найменуванням усієї галузі вивчення цієї науки й тим самим відрізняє її від предметних галузей інших наук. У педагогіці таким стрижневим поняттям є поняття „виховання” [208].

Різне розуміння авторами ступеня спільності й фундаментальності низки педагогічних понять може пояснюватися тим, що інтенсивність розвитку педагогіки надзвичайно висока, а також тим, що в цей час підвищується актуальність одного з напрямів розвитку педагогічного знання – систематизації його категоріального апарату.

Утворення поняття – складний і тривалий процес наукового дослідження. У поняттях акумулюються й концентруються найновіші досягнення науки і суспільної практики. Вихідним матеріалом для утворення понять слугують чуттєві образи навколишньої дійсності, які сприймаються й наочно уявляються. Цей процес здійснюється в результаті абстрагування та узагальнення будь-яких сторін цих чуттєвих образів і „усвідомлення їх як особливих, самостійних змістів думки” [758, с. 10].

Для утворення понять необхідне дотримання низки умов. У першу чергу, це абстрагування та узагальнення істотних ознак, щоб вони могли мислитися як особливий зміст, окреме від інших зовнішніх, несуттєвих ознак. Друга умова: зміст поняття повинен бути утриманий у свідомості в такій формі, яка могла б бути використана в подальших розумових процесах і мала б на увазі лише строго визначену сукупність ознак цього поняття, тобто утворення поняття завершується його словесним оформленням. Оскільки процес пізнання діалектичний, то в його ході здійснюється постійне коректування змісту поняття, отже, має місце і зміна його словесної форми. Незважаючи на те, що процес утворення поняття спирається на словесний лад мислення, у момент появи поняття, коли тільки йде процес його зародження, воно може не мати відповідну саме йому словесну форму [Там само, с. 9].

Будь-яке наукове поняття як знання про істотне виконує низку найважливіших пізнавальних функцій:

1. Поняття, а значить і система наукових понять, є концентрацією знання. Тому оволодіння певною сукупністю понять дає можливість осмислювати явища, що відбуваються в навколишній дійсності.

2. Оскільки в поняттях і системах понять фіксується досвід, накопичений людством, то оволодіння деякою сукупністю знань є необхідною умовою подальшого прогресу науки. У цьому випадку поняття є база, на якій здійснюється науковий прогрес.

3. Поняття про істотні властивості й відношення дійсності є найважливішими засобами орієнтування в навколишній дійсності. Оволодіння певною сукупністю понять дає можливість людині здійснювати планомірну доцільну діяльність з перетворення світу, виробляти відповідну поведінку, відповідне ставлення до явищ суспільного життя.

4. Поняття є найважливішим засобом упорядкування мислення. Будучи відображенням дійсності, воно виникає в результаті інтелектуальної обробки чуттєвих образів і надалі постає як первинне по відношенню до знову одержуваного чуттєвого досвіду.

5. „Наукове поняття, система наукових понять є засобом оволодіння об'єктивним знанням, не залежним від волі й бажання суб'єкта” [228, с. 129 – 130].

Процес становлення й розвитку понятійно-категоріального апарату будь-якої науки досить тісно пов'язаний з процесом становлення й розвитку самого наукового знання. Кожна наукова галузь у своїй генезі проходить шлях від емпіричної стадії до теоретичної. Цей процес для кожної галузі наукового знання індивідуальний. Одним з показників переходу наукового знання на якісно новий теоретичний рівень є поява більш-менш структурованої понятійної системи. Поняття починають набувати фіксованого змісту, вони стають елементом розвиненої теоретичної системи. Але все ж таки момент емпірії продовжує існувати і на цій стадії розвитку науки, тому найбільш повно починає проявлятися функція поняття як засобу впорядкування мислення. З переходом на теоретичний рівень розвитку в кожній галузі наукового знання відбувається процес формування власної системи категорій. Кінцевою стадією утворення поняття є його словесне оформлення. Якщо у звичайній мові слово може мати кілька значень і може бути вжито в тому чи тому контексті, то в

мові науки введення спеціального слова або словосполучення для позначення реального чи абстрактного предмета відрізняється усвідомленістю [467, с. 155 – 156].

Мова науки нерозривно пов'язана з природною мовою, „виступаючи одночасно як результат обмеження і розширення останньої” [769]. Обмеження мови науки, порівняно з природною мовою, зумовлено тим, що в ній реалізується лише одна – інформаційно-логічна – функція мови; водночас вона і ширше природної мови, оскільки містить велику кількість наукових понять, які стоять за межами природної мови, а також знакові засоби.

У лексиці мови науки можна виділити три відносно самостійних шари: нетермінологічна лексика (повнозначні і службові слова); загальнонаукова лексика (спеціальні слова наукової сфери спілкування загалом). У неї входять спеціальні слова, що вживаються в різних наукових галузях. Цей шар має постійну тенденцію до збільшення в результаті сучасних процесів інтеграції та диференціації наук і їх термінологій, а також у результаті проникнення методів одних наук в інші; власне термінологічна лексика (спеціальні слова конкретних терміносистем) [251].

Функційною одиницею мови науки є науковий термін. У науковій літературі немає однозначного підходу до трактування цього поняття. Питаннями визначення терміна займаються філософія, лінгвістика, семіотика, інформатика, наукознавство та інші галузі науки. Кожна з галузей наукового знання виділяє в терміні ті його сторони та властивості, необхідні для вирішення її завдань. Так, В. Даниленко наводить 19 варіантів визначення терміна, зазначаючи, що таке багатоаспектне явище, як термін узагалі не може бути сформульовано одним визначенням. Загалом під терміном розуміється „слово (або словосполучення) спеціальної сфери вживання, що є найменуванням поняття і вимагає дефініції” [Там само].

Оскільки термін – це словесне вираження поняття, то необхідно з'ясувати співвідношення наукового терміна як матеріального мовного явища (слова) і поняття. Як відзначають деякі дослідники (Р. Будагов [137] та ін.), значення

слова і поняття глибоко співвідносні, але не тотожні. „Значення слова – це історично утворений зв’язок між звучанням слова і тим відображенням предмета чи явища, яке відбувається в нашій свідомості. Поняття – це думка про предмет, що виділяє в ньому загальні й найбільш істотні ознаки. Поняття – зазвичай загальнолюдська категорія, хоча вона і залежить від ступеня розвитку мислення, а значення слова – категорія цієї мови, яка існує в її межах” [137, с. 22 – 23].

Незважаючи на зв’язок поняття з мовою, не можна безпосередньо ототожнювати слово з поняттям. Науковий термін – лише назва, позначення, насамперед об’єкта думки, а потім і поняття про нього [276, с. 18 – 19].

Специфіка терміна визначається специфікою наукової мови загалом. Термін належить до двох систем одночасно – до логіко-понятійної системи певної галузі наукового знання та лексичної системі загальнолітературної мови. У цих сферах здійснюється дефінітивна функція терміна, тобто функція визначення. Крім того, термін є знаковим виразом поняття. У цьому полягає його номінативна функція. Термін функціонує переважно у сфері професійного спілкування – тут здійснюється інформаційна (як засіб фіксації обсягу наукової інформації) і комунікативна (як засіб професійного спілкування) його функції [467, с. 157].

Наукові терміни становлять найбільш регульовану, штучну, свідомо створювану й регламентовану частину лексики, вони мають низку суттєвих ознак, які і відрізняють їх від слів загального використання (не термінів):

1. Термін висловлює наукове поняття, яке вимагає точної дефініції відповідно до рівня розвитку тієї чи тієї галузі знання.

2. Терміни завжди функціонують як члени певних термінологій або терміносистем, тому вони законно пов’язані один з одним, і зміст одного терміна формується й осмислюється на фоні інших.

3. До наукових термінів постійно висувається вимога однозначності та відсутності синонімії. Багато вузькоспеціальних термінів відповідають цим

вимогам і тим принципово відрізняються від звичайних слів, потенційно налаштованих на багатозначність.

4. Уживання більшості термінів умотивовано [496]. Ця вмотивованість, за твердженням С. Бархударова, зумовлена тим, що терміни „легко піддаються свідомому впливу, регулюванню і впорядкуванню” [50].

Як уже було зазначено вище, однією з істотних ознак наукового терміна є його функціонування в термінології. У науковій літературі не існує єдиного підходу до трактування поняття „термінологія”. Очевидно, що поняття „термінологія” так само, як і поняття „термін”, багатозначне. Різні підходи до його тлумачення наведені в таблиці 1.3.

Таблиця 1.3

Тлумачення поняття „термінологія”

№ з/п	Автор/джерело	Тлумачення поняття „термінологія”
1.	О. Ахманова [41]	Термінологія – система, що відображає певний науковий світогляд і системність понять конкретної наукової галузі, закріплених у термінах у процесі розвитку науки
2.	Л. Васенко, В. Дубічинський, О. Кримець [151]	Термінологія – сукупність термінів, що склалася стихійно в певній галузі наукового знання
3.	Великий словник російської мови [114]	Термінологія, -і; ж сукупність, система термінів, що вживаються в якій-небудь галузі знання мистецтва, суспільного життя
4.	Великий тлумачний словник сучасної української мови [168]	Термінологія, -ї, ж. 1. Сукупність термінів якоїсь галузі науки, техніки, мистецтва або всіх термінів цієї мови. 2. Розділ лексикології, який вивчає терміни різних галузей науки
5.	С. Гриньов [230]	Термінологія – сукупність термінів, які використовуються в певній галузі знання
6.	В. Даниленко [253]	Термінологія – загальна сукупність спеціальних найменувань різних галузей науки і техніки, що функціонують у сфері професійного спілкування. У вузькому розумінні термінологія – це сукупність термінів однієї галузі знання, що відображає відповідну сукупність понять. У більш широкому – загальна сукупність термінів усіх галузей діяльності
7.	В. Лейчик [530]	Термінологія – стихійно сформована сукупність одиниць, здебільшого неповна, логічно не строга, що складається з предтермінів, квазітермінів та псевдотермінів
8.	Д. Лотте [542]	Термінологія – упорядкована сукупність термінів, протиставлена невпорядкованим

<i>Продовження табл. 1.3</i>		
9.	Новітній словник іншомовних слів і виразів [633]	Термінологія [лат. <i>terminus</i> межа, кордон + ... логія] сукупність термінів будь-якої науки, діяльності, галузі, техніки, виду мистецтва і т. д.
10.	Педагогічний словник [685]	Термінологія педагогічна, у широкому сенсі слова – сукупність термінів специфічних найменувань і лексичних засобів, що застосовуються в теорії і практиці виховання і навчання; у вузькому сенсі – сукупність термінів, що закріплюють основні поняття педагогіки як науки. Терміни (лат. <i>termino</i> – обмежую, визначаю) – це точно обмежені в науковому та практичному сенсі поняття
11.	Словник-довідник з педагогіки [826]	Термінологія (лат. <i>terminus</i> – межа, межа + гр. <i>logos</i> – учення) – спеціальна мова або сукупність спеціальних і штучних знаків, що вживаються в науці, техніці, мистецтві. Термінологія педагогічна – 1) у широкому сенсі – сукупність термінів специфічних найменувань і лексичних засобів, що застосовуються в теорії і практиці виховання і навчання; 2) у вузькому сенсі – сукупність термінів, що закріплюють основні поняття педагогіки як науки
12.	А. Суперанська, Н. Подольська, Н. Васильєва [866]	Термінологія: 1) сукупність або деяка невизначена кількість термінів-слів узагалі; 2) сукупність термінів (понять і назв) будь-якої певної галузі знання; 3) вчення про утворення, склад і функціонування термінів взагалі; 4) вчення про утворення, склад і функціонування термінів певної галузі знання, що вживаються в певній мові, та їх еквівалентах в інших мовах
13.	Українська мова: енциклопедія [913]	Термінологія – сукупність термінів певної галузі науки або виробництва, а також вчення про утворення, склад і функціонування термінів

Згідно з деякими наведеними в таблиці 1.3 визначеннями, під термінологією конкретної наукової галузі можна розуміти не просто сукупність термінів, а систему термінів, тобто терміносистему, яка відображає систему понять цієї галузі знання. Отже, виходячи з цього, терміни „термінологія” та „терміносистема” є синонімами.

Однак, як це видно з даних тієї ж таблиці (див. табл. 1.3), існує й інший погляд, наприклад, В. Лейчик відзначає принципові відмінності термінології та терміносистеми. Термінологія, на його думку, складається разом з відповідною галуззю та відповідною системою понять поступово й не виступає як закінчена

система. Про систему термінів (терміносистему) можна говорити, стверджує автор, лише тоді, коли склалася система понять відповідної галузі [530].

Цієї ж думки притримуються й автори навчального посібника „Фахова українська мова” Л. Васенко, В. Дубічинський, О. Кринець, які зазначають, що в термінознавстві розрізняють такі поняття, як „термінологія” та „терміносистема”. Під поняттям „термінологія” вони розуміють усю сукупність термінів, що склалася стихійно в певній галузі наукового знання. Термінології, на їхню думку, мають тривалий шлях свого формування. Цей шлях починається разом з формуванням певної галузі знання або діяльності. Спочатку це – неповна термінологія. Типовим для періоду формування термінології певної галузі є запозичення термінів або цілої термінології, наприклад, термін „шов” зі швацької діяльності був запозичений у виробничу діяльність – „зварний шов”. Коли закінчується складання термінології, це означає, що у певній галузі знання або діяльності настав період стабілізації, тобто нагромаджено достатню кількість фактів. Далі йде етап розвитку термінології на власній основі (поглиблення наукового знання, тобто термін стає родовим поняттям, а біля нього з’являються кілька видових понять і відповідних термінів; виникнення нових об’єктів техніки, виробництва внаслідок науково-технічного прогресу; виникнення у певній галузі знання нових підгалузей знань). Термінологія стає джерелом формування терміносистеми – системи термінів у певній галузі/підгалузі наукового або технічного знання, що обслуговує наукову теорію або наукову концепцію. Отже, на думку цих авторів, терміносистема є більш високим ступенем організації лексичних одиниць, ніж термінологія [151].

Таким чином, з погляду зазначених вище дослідників, є невпорядкована і ненормалізована сукупність термінів – термінологія, і явище зовсім іншого характеру – терміносистема, яка характеризується цілісністю, відносною стійкістю, структурованістю і зв’язністю.

Без сумніву, поняття „термінологія” та „терміносистема” є одними з основоположних понять науки про терміни. Проблема визначення цих понять, так само як і питання про їх співвідношення, стали предметом досліджень

провідних фахівців у галузі термінознавства: О. Ахманової, С. Гриньова, В. Даниленко, Т. Кіяк, В. Лейчика, Д. Лотте, А. Суперанської, Н. Подольської, Н. Васильєвої, О. Шмельової [41; 230; 251; 413; 530; 542; 866; 989] та ін.

Незважаючи на досить тривалу традицію досліджень, ці питання є одними з найбільш актуальних у сучасному мовознавстві. З метою вирішення проблеми співвідношення цих понять у межах нашого дослідження необхідно здійснити аналіз поняття „терміносистема”. Деякі його тлумачення наведено в таблиці 1.4.

Таблиця 1.4

Тлумачення поняття „терміносистема”

№ з/п	Автор/джерело	Тлумачення поняття „терміносистема”
1.	Л. Васенко, В. Дубічинський, О. Кримець [151]	Терміносистема – система термінів у певній галузі/підгалузі наукового або технічного знання, що обслуговує наукову теорію або наукову концепцію
2.	Т. Кіяк [413]	Терміносистема – упорядкована сукупність термінів, які адекватно виражають систему понять спеціальної сфери людської діяльності, між якими існує обов’язковий і невід’ємний зв’язок, а сукупність зв’язків усередині такої сукупності зумовлює його структуру
3.	О. Крижко [489]	Терміносистема – це сукупність термінів, які адекватно виражають систему понять теорії спеціальної сфери людських знань або діяльності та співвідносяться один із одним на понятійному, дериваційному, семантичному та граматичному рівнях
4.	В. Лейчик [542]	Терміносистема – результат свідомого втручання вчених і фахівців у стихійно сформовану сукупність термінів тієї чи тієї сфери знань та виробництва
5.	А. Суперанська, Н. Подольська, Н. Васильєва [866]	Терміносистема – штучно сформований лексичний шар, кожна одиниця якого повинна мати певні обмеження у вживанні й оптимальні умови для свого існування і розвитку
6.	О. Шмельова [989]	Терміносистема – система термінів, заснована на класифікації понять, з необхідністю виділяти термінуючі ознаки і поняття, ґрунтуючись на класифікаційних схемах. При цьому одиниці терміносистеми повинні відображати спільність термінуючого поняття з іншими, а також свою специфічність

Огляд наведених вище дефініцій свідчить, що основним критерієм розмежування понять „термінологія” і „терміносистема” є критерій стихійності або, навпаки, впорядкованості сукупності термінологічних одиниць, що обслуговують ту чи ту галузь спеціальних знань.

Аналіз різних джерел показує, що багато авторів воліють не робити розмежування між упорядкованими і невпорядкованими термінологічними системами, на підставі яких їх визначають як власне терміносистеми або термінології, і користуються цими двома термінами як рівнозначними [1; 212; 377; 404].

Отже, поняття, категорії (як поняття найбільшого ступеня глибини і загальності) та терміни як їх словесні вираження є елементами термінології і становлять її основу. Тому ми вважаємо, що при визначенні сукупності понять і категорій певної галузі науки коректніше використовувати термін „термінологія”, аніж термін „понятійно-категоріальний апарат”.

Щодо співвідношення термінів „термінологія” і „терміносистема”, то в межах нашого дослідження, спираючись на наведений погляд науковців, ми не будемо робити між ними розмежування й користуватися ними як рівнозначними.

Однак, незважаючи на це, зауважимо, що сьогодні існує й інший підхід до розмежування понять „термінологія” і „терміносистема”.

Новий акцент у багаторічну дискусію навколо понять, які ми розглядаємо, вносить когнітивний підхід, з позицій якого терміносистема визначається як структура, що відображає концептуальні конструкції знання світу, операції над якими здійснюються в когнітивній системі людини в процесі сприйняття й породження мовлення [903].

Своєю чергою, Л. Манерко, спираючись на постулат про багатовимірне лінгвоментальне існування людини, пропонує визначати терміносистему як свідомо конструйовану сукупність термінів, виявлену за допомогою категоризованої та концептуалізованої інформації на основі логіко-понятійних, когнітивно-мовних, дискурсивних і власне термінологічних вимог [576].

Виходячи з цього, дослідник вважає, що не слід ставити знак рівності між поняттями „термінологія” та „терміносистема”, оскільки поняття „термінологія” має відношення до впорядковувальної діяльності людини в рамках процесу номінації, водночас як „терміносистема” пов’язана з класифікувальною діяльністю людини, спрямованої на сортування і квантифікацію відношень між термінами через поняття, які ними позначаються [191].

Таким чином, термінологія становить вербалізований результат когнітивної діяльності фахівця, пов’язаний з осмисленням і освоєнням ним професійного досвіду. Терміносистема певної сфери знання або діяльності є своєрідним „відображенням” того, як фахівець концептуалізує і категоризує навколишню дійсність, які її елементи для нього релевантні, найбільш значущі [192].

Отже, за такого підходу під поняттям „термінологія” розуміється сукупність термінів певної галузі наукового знання, які прямо або опосередковано пов’язані між собою логіко-понятійними, семантичними та іншими відношеннями. А під поняттям „терміносистема” – свідомо конструйована сукупність термінів, виявлена за допомогою категоризованої й концептуалізованої інформації на основі логіко-понятійних, когнітивно-мовних, дискурсивних та термінологічних вимог [191].

На нашу думку, такий підхід до визначення поняття „терміносистема” дуже близький до розуміння сутності такого поняття, як „тезаурус”. Т. Черв’якова та Л. Шарікова зазначають, що в межах нових досліджень можна охарактеризувати тезаурус як систему родовидових концептуальних смислів, вербально представлених термінологічними одиницями [893].

Уперше термін „тезаурус” використав флорентійський учений Брунето Латіні в заголовку до систематизованої енциклопедії, назвавши свою працю „Книга про скарб”, що відповідало семантиці поняття „тезаурус” – скарбниця, багатство [909].

Термін „тезаурус” є науково актуальним та достатньо усталеним у педагогіці, він широко використовується в науково-педагогічній літературі. Але, незважаючи на це, до теперішнього часу, ще немає однозначного і загальноприйнятого визначення цього поняття. Деякі тлумачення поняття „тезаурус” наведені в таблиці 1.5.

Таблиця 1.5

Тлумачення поняття „тезаурус”

№ з/п	Автор/джерело	Тлумачення поняття „тезаурус”
1.	Великий тлумачний словник сучасної української мови [168]	Тезаурус, -а, ч., лінгв. 1. Одномовний (тлумачний або тематичний) словник, який прагне максимально охопити лексику даної мови. // Словник, що подає лексику певної мови в усьому її обсязі з прикладами їх використання в тексті. 2. Словник, в якому слова, що належать до якої-небудь галузі знань, розташовано за тематичним принципом і показано семантичні відношення між лексичними одиницями
2.	О. Демченко [268]	Тезаурус – повний і систематизований перелік дефініцій для уточнення якось ключового поняття
3.	Вал. Луков та Вол. Луков [552]	Тезаурус – повне систематизоване зведення засвоєних соціальним суб’єктом знань, істотних для нього як засіб орієнтації в довкіллі, а понад це також знань, які розширюють розуміння суб’єктом себе і світу, дають імпульси для радісного, цікавого, багатогранного життя
4.	Педагогічний словник: для студентів вищих і середніх педагогічних навчальних закладів [685]	Тезаурус – 1) лінгвістичний словник мови з повною смисловою інформацією; 2) повний систематизований набір даних про будь-яку галузь знання, що дозволяє вільно орієнтуватися в ньому людині або машині; 3) словник навчальної дисципліни, державного освітнього стандарту
5.	О. Петунін [692]	Тезаурус – повний, докладний і систематизований список (набір, перелік, словник) термінів, дефініцій, визначень, характеристик, які уточнюють, конкретизують те чи інше ключове поняття або категорію
6.	А. Решетніченко [761]	Тезаурус – світоглядно упорядкована понятійно-категоріальна система концептуалізації засобів пізнання і подальшого розвитку людини, держави і суспільства
7.	С. Сисоєва, І. Соколова [808]	Тезаурус – система понять, що призначені людині для їх засвоєння й актуалізації з метою успішної орієнтації у предметній площині наукових знань

<i>Продовження табл. 1.5</i>		
8.	Словник іншомовних слів [827]	Тезаурус (гр. <i>thesaurus</i> – скарб) – сукупність понять з певної галузі науки, нагромаджених людиною чи колективом. У вузькому розумінні – словник для пошуку слів якоїсь мови за їхнім змістом
9.	Словник української мови [829]	Тезаурус, а, чол., лінгв. Словник, що подає лексику певної мови в усьому її обсязі
10.	Словник-довідник педагогіки [826]	з Тезаурус (гр. <i>thesaurus</i> – скарб, запас) – 1) словник, в якому максимально повно представлені слова якої-небудь мови та семантичні відносини (родо-видові, синонімічні та ін.) між ними. Традиційний Т. складається з двох частин: списку слів і стійких словосполучень, згрупованих за смисловими (тематичними) рубриками, і „ключа” – алфавітного словника, де для кожного слова вказані відповідні рубрики. 2) повний систематизований набір даних про будь-яку галузь знання, який дозволяє обчислювальній машині або людині орієнтуватися в цій галузі; 3) словник-довідник, в якому перераховані всі лексичні одиниці дескрипторної інформаційно-пошукової мови, а також найважливіші смислові відносини між дескрипторами
11.	Тлумачний словник російської мови [641]	Тезаурус: 1. Словник мови, що ставить завдання повного відображення всієї її лексики. 2. Словник або зведення даних, повністю охоплює терміни, поняття якої-небудь спеціальної сфери
12.	Український педагогічний словник [217]	Тезаурус (від гр. <i>θησαυρός</i> – скарб), сукупність понять з певної галузі науки, нагромаджених людиною чи колективом. Тезаурус відображає обсяг і якість інформації, якою володіє наука про предмет свого дослідження. У системі тезаурусу будь-якої науки, зокрема й педагогіки, відбуваються постійні зміни: творення нових понять, поглиблення й розширення сфери застосування наукового лексикону. У вузькому розумінні тезаурус – словник, що відображає смислові зв'язки між словами певної мови, сукупність термінів, які належать до однієї чи кількох галузей знань зі встановленими між термінами зв'язками
13.	Т. Черв'якова, Л. Шарікова [893]	Тезаурус – це одна з можливих моделей семантичної системи лексики; практично – засіб збагачення індивідуального словника пишучого, у широкому сенсі це – весь обсяг знань, накопичених людством

Тезаурус як спосіб систематизованого представлення знань і різновид ідеографічного словника розглядається Н. Гендіною як багатозначне слово, що має, як мінімум, два значення:

1) тезаурус як ідеальний об'єкт – це „сукупність знань, накопичених людиною або деяким колективом”. Це впорядкований і відбитий у свідомості людини „лексикон”, „світ” окремої особистості, „світ знань та інтересів”. У теорії інформації тезаурусом називають запас знань (понять, суджень), розміщених у пам'яті суб'єкта, що сприймає інформацію, як структуроване знання у вигляді понять і смислових відношень між ними;

2) тезаурус як матеріально існуючий об'єкт – словник. Тезаурус – це словник особливого типу або ідеографічний словник, у якому слова розташовуються за ступенем смислової близькості. Лексика мови представлена в них у вигляді систематизованих груп слів, тією чи тією мірою близьких у смислового відношенні (синоніми, гіпероніми, гіпоніми, антоніми, пароніми та ін.). Тезаурус становить упорядковану сукупність лексичних одиниць, у якій у явному вигляді за допомогою спеціальних міток відображено смислові відношення (синонімічні, родовидові й асоціативні) між ними. Іншими словами, упорядкування лексики в тезаурусі здійснюється не за алфавітною або іншою формальною ознакою, а за смисловою (семантичною) [203].

В основі побудови ідеографічних словників лежить логічна класифікація всього понятійного змісту лексики. Систематизація слів у таких словниках заснована на психологічних асоціаціях предметів і понять. Лексичні одиниці групуються в поля, у центрі кожного з яких стоїть слово, яке об'єднує інші слова, певною мірою близькі йому за значенням чи асоціюються з ним за змістом (наприклад: комаха – муха, бджола, мураха, метелик; повзати, літати, стрибати...). Зазвичай слова і словосполучення всередині поля коротко тлумачаться таким чином, щоб було видно, чим кожне з них відрізняється від усіх інших членів поля [415].

Прикладом є Тезаурус ЮНЕСКО, список термінів, що використовуються для тематичного аналізу й пошуку документів і публікацій у галузях освіти,

культури, природничих, соціальних і гуманітарних наук, комунікації та інформації, передусім за ієрархічною класифікацією (7000 термінів англійською мовою). Тезаурус ЮНЕСКО складається із семи основних тематичних галузей або полів з розбивкою на мікротезауруси, які дають змогу швидко знайомитися з темою [1027].

У найновішій книзі „Тезаурус: огляд, ренесанс і перегляд” Сандра К. Роу і Алан Р. Томас розкривають походження й розвиток тезаурусів, розглядають історичний розвиток тезаурусів і стандартів, що використовуються для побудови тезауруса; знайомлять із сучасними і новими функціями тезаурусів, зокрема міжнародних і багатомовних; зміну визначень, характеристик, функцій і застосувань тезаурусів; мультикультурні питання відображення і взаємодії при створенні тезаурусів, їх роль в освіті і навчанні [1028].

Загальні дослідження поняття тезауруса в інформаційній картині світу здійснює М. Чурсін [974].

М. Епштейн зауважує, що тезаурус – це мова, що демонструє свою мову, ту концептуальну модель, що кладеться автором в основу його світогляду і самоопису. На думку філософа, у міру рефлексивного зростання людства на перший план виходить тезаурусність – прошарок особистої самосвідомості, який поки ще недостатньо вимовлений, пророблений і підтриманий культурою. Тезаурусність починає знаходити суспільний престиж, чому сприяє Інтернет зі своїми пошуковими системами, каталогами і гіпертекстами, масовий читацький успіх словників і енциклопедій [1004].

Тезаурусний підхід проголошений новою парадигмою гуманітарного знання [464]. У найбільш загальному вигляді тезаурус визначено як повний систематизований звід освоєних соціальним суб’єктом знань, істотних для нього як засіб орієнтації в навколишньому середовищі, а понад це також знань, які безпосередньо не пов’язані з орієнтаційною функцією, але розширюють розуміння суб’єктом себе і світу. Тезаурус став символом організації знання взагалі [415; 552].

Він показав свою евристичність у культурології, у рамках якої формується тезаурологія – свого роду суб'єктна культурологія. Найбільш повний і узагальнений виклад тезаурусної концепції гуманітарного знання, що лежить в основі суб'єктно зорієнтованих напрямів досліджень у галузі соціальної філософії, культурології, соціології, антропології, філології, а також таких прикладних галузей діяльності, як соціальне й соціокультурне проектування, дизайн, гуманітарна експертиза, методологія тезаурусного підходу, що відкриває нові можливості в гуманітарному розумінні людини та її світу, представлено в монографіях Вал. Лукова і Вол. Лукова [551].

С. Клепко, досліджуючи проблему тезаурусного підходу до навчання в системі підвищення кваліфікації педагогічних працівників, зазначає, що перспективним видається побудова навчального плану та навчальних програм підготовки викладачів, що базуються на тезаурусі. При цьому можуть використовуватися інформаційно-пошукові (ІПТ) і логіко-категоріальні (ЛКТ) тезауруси [415].

Питання розробки інформаційно-пошукових тезаурусів репрезентовано в студіях А. Антопольського, І. Безбородової, Г. Валецького, Д. Варги, Т. Вилегжаніної, О. Збанацької, Р. Єфименко, С. Жмайло, О. Кедрової, О. Лаврьонової, Р. Мдівані, Т. Омарової, Л. Пшеничної, А. Соколова, Ю. Шемакіна та ін.

У незалежній Україні практичною реалізацією інформаційно-пошукового тезауруса став Інформаційно-пошуковий тезаурус Національної парламентської бібліотеки України [171 – 172; 344 – 345].

Вітчизняним досвідом створення логіко-категоріальних тезаурусів у сфері освіти, на нашу думку, є:

– „Тезаурус методичного працівника (на допомогу методичним, науково-методичним працівникам інститутів післядипломної педагогічної освіти, районних (міських) методичних кабінетів (центрів), керівникам методичних об'єднань, методичних шкіл, постійно діючих семінарів, творчих груп та інших структурних підрозділів методичної роботи)”, розроблений у м. Рівне [892];

– „Тезаурус з проблеми міжкультурної взаємодії” та „Соціально-педагогічний тезаурус”, укладений Н. Яксою [1012 – 1013];

– „Словник психолого-педагогічних термінів і понять (на допомогу працівнику сільської школи)”, укладений Ю. Буганом та В. Уруським у Тернополі [828].

Останній розкриває зміст 1350 найбільш уживаних психолого-педагогічних термінів, понять та категорій, які трапляються в практичній роботі працівників освіти. До словника введено також терміни і поняття, які входять у систему інших суміжних наук (філософії, соціології, політології, економіки, медицини). Словник розрахований на вчителів, практичних психологів, працівників методичних служб, слухачів системи перепідготовки і підвищення кваліфікації, післядипломної освіти педагогічних працівників, студентів педагогічних навчальних закладів, широке коло читачів [Там само].

Тематичні, галузеві та проблемні тезауруси можуть бути використані в царині термінознавства та опису систем знань таким чином:

– як засіб опису – інвентаризації наявного рівня знань у певній галузі, оскільки кожен термін становить „згусток знань”, який може бути розгорнутий у визначення (дефініцію);

– як засіб систематизації термінології, а отже, і знань у певній галузі науки. Це зумовлено тим, що першим елементом більшості наукових дефініцій термінів є вказівка на безпосередньо поняття. Отже, і в тезаурусі, де система понять експліцитна, тобто явно виражена, ієрархія понять завжди представлена наочно;

– як засіб стимулювання розвитку знань. Тезаурусне подання термінології, крім установлення однакового розуміння основних понять, дає змогу виявити прогалини (пропуски, лакуни), маловивчені поняття й „точки згущення” в термінологічних і понятійних системах. Це може слугувати орієнтиром у подальших дослідженнях, дозволяє виявити аналогії підсистем понять, а також визначити тенденції виділення підсистем понять і рубежі знань, від яких можливий подальший розвиток цієї галузі;

– як засіб опису історії розвитку спеціальних знань у певній предметній галузі. Тезаурусне подання термінології дає можливість проводити дослідження особливостей розвитку галузевих знань, включаючи кількісне дослідження внеску окремих учених і наукових шкіл у розвиток загальної теорії з урахуванням і кількості, і новизни (залежно від статусу терміна, що вводитьься, – основний термін або синонім уже існуючого найменування заняття) та ієрархічного статусу понять, що вводяться відповідним терміном [415].

Отже, тезаурусна лексикографія багатоаспектна. Вона пов'язана і з інформаційно-пошуковими системами в автоматизованих системах управління, і з роботою з упорядкування та стандартизації термінології, і з методами опису семантики мови науки й техніки. Словники-тезауруси, своєю чергою, також багатофункційні. Поряд з використанням їх як інформаційно-пошукових мов, вони можуть розглядатися як спосіб упорядкування та стандартизації термінології, а також як інструмент системного опису семантики мови науки і техніки [888, с. 5].

Т. Маркарова розцінює тезаурус з педагогіки як репрезентатор галузевої терміносистеми і як один із способів подання освітньої інформації [578].

Н. Фролова вважає, що тезаурус є універсальною моделлю терміносистеми будь-якої галузі знань, а тезаурус навчальної дисципліни – універсальною моделлю терміносистеми предметної галузі, інакше кажучи, тезаурус описує предметне поле конкретної предметної галузі як сукупність термінів і понять [932].

І. Арзамасцева зазначає, що будь який тезаурус, своєю чергою, відображає логіку-семантичну структуру термінології [35].

В. Морковкін зауважує, що кожне поняття, яке виникає в процесі пізнання, має свою звукову оболонку – термін. Для того, щоб об'єднати план вираження (термін) та саме поняття й таким чином зрозуміти дійсність, відображену в мовних знаках, необхідно згрупувати слова за смисловою близькістю, створивши систему термінів, тотожну до системи понять. Тобто тезаурус дозволяє продемонструвати логічні зв'язки між поняттями та

термінами досліджуваної галузі, адже „слова повинні класифікуватися в нашому розумі в ті ж групи, що й позначувані ними речі” [610, с. 6].

С. Сисоєва та І. Соколова в дослідженні проблеми формування тезауруса наукового дослідження неперервної професійної освіти доходять висновку, що тезаурус наукового дослідження на рівні специфічного предметного є універсальною моделлю терміносистеми предметного поля неперервної професійної освіти. За таких умов її тезаурус описує наочне поле конкретного наукового напрямку як сукупність понять, що характеризують властивості об’єкта дослідження [809].

З позицій цих авторів тезаурус розглядається як дещо вужче, ніж терміносистема. З їх погляду, тезаурус постає, з одного боку, як відображення, репрезентатор, модель терміносистеми, а з іншого, – як засіб, метод її систематизації та впорядкування. На нашу думку, такий підхід до розуміння сутності поняття „тезаурус” доцільний у дослідженні проблем систематизації та впорядкування певних терміносистем, створення словників, тезаурусів спеціальних термінів тієї чи тієї галузі знань. Але для цілісного дослідження проблеми розвитку наукового тезауруса вітчизняної теорії управління освітою (остання чверть ХХ – початок ХХІ ст.) такий підхід до розуміння сутності поняття „тезаурус”, на нашу думку, занадто вузький.

Отже, аналіз різних літературних джерел з проблематики дослідження дозволив нам виділити три смислові групи визначень поняття „тезаурус”:

– перша група – „словникова”, головні одиниці-ознаки: тезаурус – це система (спеціально організована система слів та виразів); тезаурус – це зв’язки (організація тезауруса передбачає наявність семантичних зв’язків – прямих і зворотних між його смисловими елементами); тезаурус – це одномовний словник;

– друга група – „інформаційно-пошукова”, головні одиниці-ознаки: тезаурус – це система; тезаурус – це зв’язки між лексичними одиницями дискреторної (інформаційно-пошукової) мови; тезаурус – це система зв’язків між елементами інформаційно-пошукової та природної мови; тезаурус –

компонент інформаційно-педагогічного середовища або програмного забезпечення взагалі; тезаурус – це одномовний словник;

– третя група – „знаннева”, головні одиниці-ознаки: тезаурус – складна система понять, знань; тезаурус – зв’язки між поняттями якої-небудь галузі знань; тезаурус – зв’язки між різними галузями знань; тезаурус – компонент уявлення людини; тезаурус – необов’язково одномовний словник.

У першій смисловій групі тезаурус розглядається як тип побудови одномовного словника. У другій тезаурус становить основу функціонування інформаційно-педагогічного середовища, інформаційно-пошукової мови. Третя група розглядає тезаурус як систему уявлень, знань людини про навколишній світ або окремих його галузей.

Зауважимо, що для всіх трьох смислових груп визначень поняття „тезаурус” спільною одиницею-ознакою є „система”, що зайвий раз підтверджує доцільність розгляду тезауруса вітчизняної теорії управління освітою з позицій системного підходу.

Отже, ураховуючи все зазначене вище, ми дійшли висновку, що в нашому дослідженні поняття „тезаурус” слід розглядати і в широкому, і вузькому розумінні.

При цьому під час вирішення завдання уточнення змісту та визначення сутності ключового поняття нашого дослідження – „науковий тезаурус вітчизняної теорії управління освітою” в широкому розумінні, слід виходити з визначень поняття „тезаурус” третьої смислової групи, у якій він розуміється переважно як складна система понять, знань, зв’язків між поняттями якої-небудь галузі знань.

Таким чином, під поняттям „науковий тезаурус вітчизняної теорії управління освітою” в широкому контексті ми будемо розуміти складну, відкриту, упорядковану, ієрархічну систему категорій, понять, термінів, які є основою вихідних положень вітчизняної теорії управління освітою.

Ми вважаємо, що в такому контексті поняття „тезаурус” буде тотожне поняттю „терміносистема”.

У вузькому контексті тезаурус теорії управління освітою ми будемо розглядати як універсальну модель терміносистеми вітчизняної теорії управління освітою.

За таких умов тезаурус описує наочне поле теорії управління освітою як сукупність понять, що характеризують властивості об'єкта її дослідження. Тобто постає в ролі засобу, інструменту, методу опису її терміносистеми.

Для дослідження певної системи термінів необхідно набути вміння описувати предметну сферу відповідної галузі знань, тобто представляти сукупність таких відомостей: об'єкти, предмети, процеси та явища, що виокремлюються стосовно певної діяльності; відношення між виділеними об'єктами, предметами, процесами та явищами; результати певних відношень, взаємодій між виділеними предметами. Ця сукупність допоможе зрозуміти людині поняттєву картину предметної сфери певної галузі знань, яка може бути сконструйована за допомогою саме тезаурусного моделювання термінолексики [909].

Тезаурусне моделювання термінолексики подібне до процесу складання пазлів, відповідно до якого термін – це пазл, частина „картини”. Безумовно, кожен термін-пазл посідає своє місце в системі термінів певної галузі знань. Виявивши основні характеристики елементів системи та зв'язок між термінами, можна сконструювати всю „картину” досліджуваної терміносистеми. Така „картина” не є статичною, оскільки постійно доповнюється новими елементами-термінами, що виникають унаслідок розширення змісту наявних понять. Тезаурусна модель є найоптимальнішою з погляду метаморфоз: вона може розширюватися разом з кроками людини до пізнання навколишнього світу [Там само].

Тезаурусний підхід пов'язаний з уніфікацією, тобто приведенням до певної однаковості понятійно-термінологічної будови тієї чи тієї галузі знання, допомагає розкрити всі відсутні зв'язки, заповнити можливі порожнечі у відображенні об'єкта [977].

Отже, у такому розумінні тезаурус покликаний адекватно відобразити терміносистему теорії управління освітою.

Підводячи підсумок, наголосимо, що в нашому дослідженні ми будемо застосовувати поняття „термінологія” в тому самому значенні, що й поняття „терміносистема”, а поняття „науковий тезаурус вітчизняної теорії управління освітою” будемо розглядати в широкому та вузькому розумінні.

У широкому розумінні – як складну, відкриту, упорядковану, ієрархічну систему категорій, понять, термінів, які є основою вихідних положень теорії управління освітою, як тотожне поняттям „термінологія” та „терміносистема”. У вузькому – як універсальну модель терміносистеми вітчизняної теорії управління освітою.

Для здійснення об’єктивного та якісного аналізу розвитку наукового тезаурусу вітчизняної теорії управління освітою останньої чверті ХХ – початку ХХІ століття необхідно зупинитися на етимології поняття „розвиток” і розглянути його як філософську категорію.

З погляду філософського осмислення розвитку важливим є відтворення загальних характеристик усього різноманіття зв’язків і процесів реальності і як наслідок виникнення нового якісного стану об’єкта. У філософському словнику поняття „розвиток” подано як закономірні якісні зміни матеріальних та ідеальних об’єктів, що характеризуються як незворотні і спрямовані [926].

Лише одночасна наявність усіх властивостей відрізняє процес розвитку від інших змін: оборотність змін характеризує процеси функціонування (циклічне відтворення постійної системи функцій); відсутність закономірності характерно для випадкових процесів катастрофічного типу; при відсутності спрямованості зміни не можуть накопичуватися, і тому процес утрачає характерну для розвитку єдину, внутрішньовзаємозалежну лінію [388].

Осмислення поняття „розвиток” належить філософам античності. Гесіод одним із перших використав ідею тенденцій історичного розвитку, відповідно до якої людство у своєму розвитку, починаючи від Золотої доби, приречено на

фізичне й моральне виродження. Але його думка була досить песимістичною [719, с. 24].

Уперше поняття мінливості світу запропоновано Гераклітом. На його думку, світ – це колосальний процес, сума всіх подій або змін. Девіз його філософії – усе тече, ніщо не стоїть на місці, ...не можна двічі ступити в одну й ту саму річку – вказує на необхідність розвитку світу. Саме Гераклітове відкриття на довгі часи забезпечило розвиток грецької філософії.

У подальшому філософські вчення Парменіда, Демокрита були спробами розв'язати проблеми плинності світу [719, с. 25]. Платон підсумував свій суспільний досвід і запропонував закон історичного розвитку, відповідно до якого всі соціальні зміни є розпадом, загниванням або виродженням [719, с. 32].

На той період філософам складно було до кінця визначити й дати пояснення сутності розвитку і впливу на нього чинників зовнішнього і внутрішнього середовища, але їхні теорії надали поштовх до подальшого дослідження розвитку [388].

У німецькій класичній філософії XIX століття (І. Кант, Й. Фіхте, Ф. Шеллінг, Л. Фейербах, Г. Гегель) не лише підсумовано розвиток європейської думки, але й запропоновано свої шляхи та методи розв'язання традиційних проблем буття, співвідношення світу й людини, теорії пізнання, моральності. Особливо плідні ідеї висловлювалися німецькими філософами в галузі розвитку: систематизовано попередні погляди й положення з питань протиріччя, взаємопереходу протилежностей, створено цілісну теорію розвитку – діалектику [Там само].

Так, за твердженням Г. Гегеля, принципом історичного розвитку є національний дух. І для кожного століття певній нації належить місія провести світ через стадію діалектики [753, с. 832].

Прихильниками концепції історичного коловороту в розвитку локальних культур були О. Шпенглер і А. Тойнбі [995; 902].

О. Шпенглер відзначав, що на початковій стадії кожної цивілізації інтенсивність економічного життя зростає настільки, що створюється погрозна напруженість. Така ситуація не може ніде зберігатися тривалий час. Отже, розвиток переходить у тривалий незмінний стан, який характеризується дивним змішуванням рафінованих натхненних і зовсім примітивних рис [995].

Англійський історик і соціолог А. Тойнбі висунув ідею, що розвиток суспільства, як і розпад, є циклічним ритмічним процесом, який відбувається там, де виклик пробуджує успішний відгук, котрий породжує подальший і вже відмінний виклик. Дослідження розвитку західної цивілізації дозволило йому розрізнити низку послідовних викликів, що пробуджували успішні відгуки [902].

За Е. Трельчем, розвиток людства є не лише таким, що перевершує сили людини й можливості знання, але й сприймається як пусте і насильницьке, як фантастичне і міфічне. Крім цього, він здається логічно неможливим, бо розвиток людства в його цілісності залишається все ще невідомим. Саме тому його неможливо конструювати [905].

Таким чином, величезний досвід представників різних філософських шкіл дозволив збагатити науку новими підходами до тлумачення поняття „розвиток”. Але в умовах сьогодення наука висуває нове бачення світу й розуміння процесів його розвитку. Це пов’язано, у першу чергу, з формуванням концепції глобального еволюціонізму як системи уявлень про всезагальний процес розвитку природи в різних його проявах. Для сучасних процесів розвитку найважливішими характеристиками є нелінійність, багатоваріантність (альтернативність), стохастичність, непередбачуваність, конструктивна роль хаосу (безладдя), випадковість у виникненні нового. Розвиток системи з погляду сучасної наукової картини світу характеризується двома рівнями еволюції (див. рис. 1.1) [225; 388].

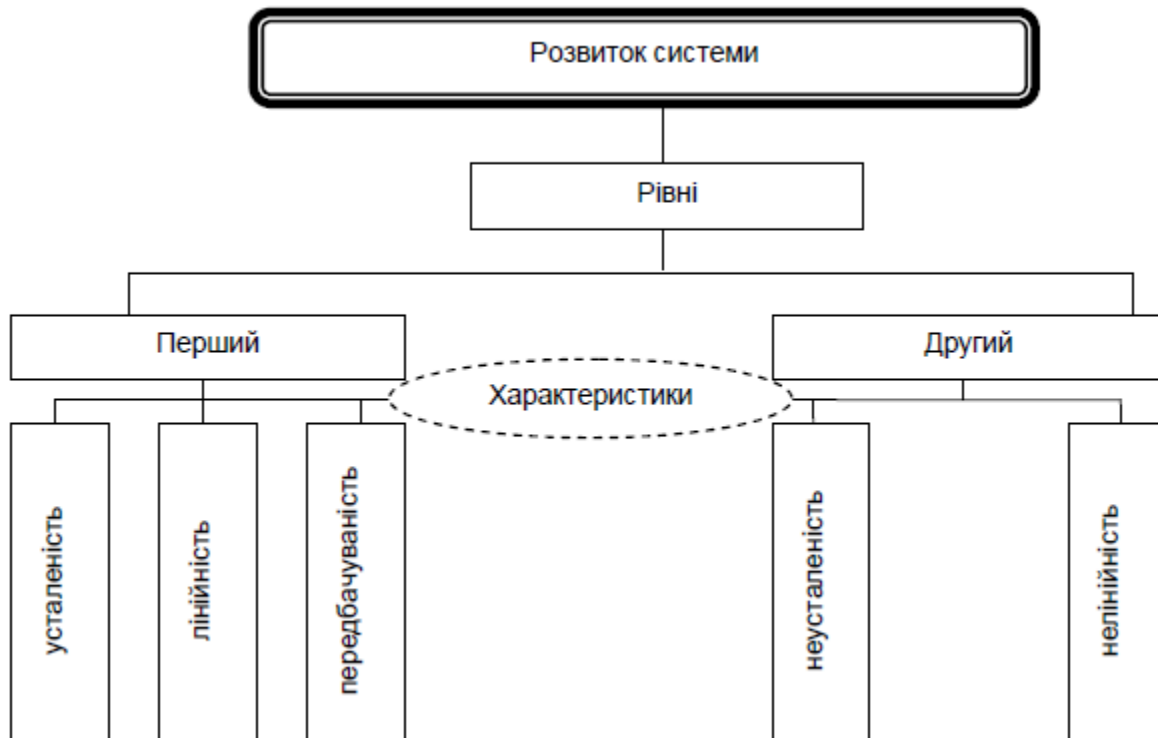

Рис. 1.1. Сучасний розвиток складноорганізованих систем [388]

Поведінка систем на другому етапі описується нелінійними рівняннями, які мають величини в ступенях, більших за одиницю. Це забезпечує фізичний сенс нелінійності: множині рішень нелінійного рівняння відповідає множина шляхів еволюції системи. Для складноорганізованих систем неможливо нав'язати шляхи розвитку. Головним є розуміння, як виводити системи на оптимальні шляхи розвитку [225]. Саме становлення сучасної філософської концепції розвитку дозволяє формувати методологічні засади такого пізнання.

На думку окремих авторів, концепція розвитку не може існувати відокремлено від парадигми самоорганізації синергетики [532]. Адже синергетика дозволяє розкривати лише конкретні механізми переходу від одного якісного стану до іншого, що знайшло відображення в природі обміном енергії і речовини із зовнішнім середовищем. Але разом з тим існують критичні точки, де можливе виникнення нових динамічних структур, а також створення ладу із безладу, що ще раз підтверджує закон діалектики – перехід кількісних змін у якісні. Саме розвиток через протиріччя, діалектичне заперечення старого

новим, перетворення випадкового на необхідне знаходять своє відображення в поняттях і принципах синергетики.

Узагальнення підходів до визначення поняття „розвиток” як філософської категорії подано Л. М. Шимановською-Діанич: розвиток – це процес самопросування від низового рівня (простого) до вищого (складного), внаслідок якого відбуваються розкриття і реалізація внутрішніх тенденцій та сутності явищ, що, своєю чергою, веде до виникнення нового й зумовлює будь-які зміни в різноманітних формах матерії [988].

Отже, ураховуючи зазначене вище, у нашому дослідженні під розвитком наукового тезауруса вітчизняної теорії управління освітою (остання чверть ХХ – початок ХХІ ст.) ми будемо розуміти його послідовний рух до нового якісного стану під впливом чинників внутрішнього і зовнішнього середовища, які забезпечують його постійне оновлення.

Проведений у цьому підрозділі аналіз понятійно-категоріального апарату дослідження дозволив нам уточнити сутність і визначити зміст ключового поняття „тезаурус теорії управління освітою”, а також уникнути полісемії термінів.

1.3. Аналіз стану розробленості проблеми розвитку наукового тезауруса вітчизняної теорії управління освітою (остання чверть ХХ – початок ХХІ ст.)

Розвиток наукової думки та соціальної практики в Україні створюють об’єктивну необхідність у подальшому вдосконаленні мови науки, відборі лексичних засобів, що оптимально точно висвітлюють наукове знання в матеріальній знаковій формі. Така мова повинна спиратися на сучасні факти, правильні уявлення про них, відповідні слова для їх передачі. Понятійно-термінологічний апарат науки засвідчує рівень розвитку відповідної теорії, висвітлює різноманітні сторони, відношення реальних об’єктів та розмаїття

пізнавальних завдань, що виникають у процесі діяльності людини. Оперування поняттями науки є необхідною умовою для побудови та вивчення теоретичних моделей, осмислення процесів навчання в динаміці та перспективі, дозволяє більш чітко визначити предмет дослідження та побудувати послідовну концепцію його вивчення [219].

У період реформування системи освіти України в умовах вільного доступу освітян до вітчизняних та зарубіжних джерел інформації, можливості кооперації та співпраці вчених різних країн дослідження проблеми розвитку наукового тезауруса вітчизняної теорії управління освітою набуває особливої актуальності. Перебудова освітньої системи країни, уведення нових державних стандартів освіти, організація нових видів і типів освітніх установ, здійснення процедур атестації та акредитації навчальних закладів сприяли виникненню нових понять і термінів, що, своєю чергою, посилило потребу в систематизації сучасної терміносистеми вітчизняної теорії управління освітою.

Аналіз науково-педагогічної літератури з проблематики дослідження дозволяє зробити висновок, що розробка понятійно-термінологічного апарату радянської педагогіки отримала своє завершення й закріплення у словниково-енциклопедичних виданнях 60-х рр., як-от: „Педагогічний словник” (1960) [685] і „Педагогічна енциклопедія” (1964) [683].

„Педагогічний словник” і „Педагогічна енциклопедія” вже через особливості самого типу видання вирішували завдання розроблення педагогічної лексикології й лексикографії. У цих виданнях на рівні свого часу сформульовано визначення тисячі педагогічних понять. Багато з них мали оригінальний характер [387].

У цей період значний внесок у розробку понятійних проблем педагогіки зробили В. Беспалько, В. Журавльов, Т. Ільїна, І. Кантор, Б. Комаровський Ф. Корольов [85; 329; 354; 387; 447; 453; 454] та ін.

Особливе місце в цьому переліку авторів, на нашу думку, посідає ім'я Ісає Кантора, який у своїй монографії „Понятійно-терминологическая система педагогики: Логико-методологические проблемы” (1980) уперше в педагогічній

літературі розглянув структуру понятійної системи педагогіки, обґрунтував принципи її побудови та шляхи вдосконалення [387].

Його логіко-методологічна концепція полягає в такому. Система понять науки в гносеологічному плані становить активне відображення педагогічних реалій. У плані формальної логіки вона сама слугує вихідною реальністю, наділеною своїми визначальними ознаками. Обидві системи у своїй єдності створюють логіку науки, яка визначає структуру понятійної системи, її емпіричні й теоретичні елементи в їхніх ролях і відношеннях, у динаміці цих відношень, які відповідають особливостям науки та шляхів її розвитку.

Ці особливості щодо педагогіки, яка має виключно складний предмет, обмежують сферу застосування ідеалізації й математичного моделювання й через це зумовлюють визначальну роль у понятійній системі елементів емпіричного типу, які перебувають у процесі безперервного ускладнення та вдосконалення.

Логіка науки висуває два вирішальних принципи побудови понятійної системи: принцип аспектною чистоти і принцип предметної визначеності. Перший указує на різноманітність сторін, відношень об'єктів, які розвиваються, і розмаїття пізнавальних завдань, інакше кажучи, на об'єктивні й суб'єктивні джерела багатоаспектності понять. Цей принцип застерігає від змішування аспектів, дозволяє чітко визначити предмет пізнання й побудувати послідовну концепцію про нього.

Другий принцип устанавлює відносну стійкість предмета пізнання та його понятійного відображення. Він має антирелятивістську спрямованість. Автор аналізує комплекс чинників, пов'язаних із дотриманням принципу предметної визначеності в умовах науково-технічної революції.

Щодо структури наукового знання стає дедалі очевидним зростання ролі абстракції та елімінації наочності в наукових теоріях. Відкривається широке поле застосування загальнонаукових пізнавальних засобів у конкретних наукових дослідженнях. Проте, на думку І. Кантора, із цього не впливає, що філософія, логіка й інтегративні науки безпосередньо створюють поняття для

педагогіки – дедукують їх і трансформують свої поняття з цією метою. Але, будучи потужним інструментом пізнання, вони інтенсивно стимулюють процес розвитку педагогіки та її понятійної системи.

Можливості безпосереднього міжнаукового обміну поняттями перебувають на шляхах диференціації та інтеграції – двоєдиного процесу руху сучасного наукового знання. Ієрархічні відношення предметних теорій у цьому процесі мають генетичний характер. Вони сприяють продуктивній естафеті наукових понять. Такий само характер мають однорівневі внутрішньодисциплінарні відносини, засновані на предметній спільності. Міждисциплінарні, внутрішньогалузеві зв'язки й відносини (у межах суспільних або природничих наук) мають у своїй основі об'єктивну спільність, що також створює підґрунтя для змістовного обміну поняттями. Існування об'єктивної спільності може слугувати основою і для міжгалузевих відносин і обмінів, якщо ця спільність має реальний науковий сенс.

Так, усередині комплексу педагогічних дисциплін виникли різноманітні форми продуктивних відносин між головними відділами педагогічної теорії і їх продовженнями. Існують тісні контакти й проміжні утворення (пограничні сфери) у взаєминах педагогіки з психологією, соціологією, правом та іншими гуманітарними науками. Установилися міжгалузеві контакти педагогіки з віковою фізіологією, деякими розділами медицини, де також склалися проміжні теоретичні утворення.

Якщо ж об'єкт дослідження настільки широкий, що поєднує предмети наук чисто формально, або якщо спільності об'єкта взагалі не існує, обмін поняттями може мати лише механічний характер. Це не сприяє руху науки, призводить до „вимивання” частини предметного, головним чином ідейного, змісту й засмічує термінологію.

Основна концепція монографії, яка в найзагальнішому вигляді визначена вище, складає зміст другого – четвертого розділів книги. Інтерес для науковців і педагогів-практиків становлять також перший розділ – „Стан понятійної системи” і п'ятий – „Педагогічна термінологія”.

Перший розділ містить характеристику стану понятійної системи в радянській педагогічній науці, пояснює його особливостями історичного розвитку педагогіки як науки й роллю виховання в житті суспільства. Але текст не зводиться до інформації та її пояснення, які самі по собі мають наукову цінність, він висвітлює боротьбу думок про сенс і зміст педагогічних категорій (виховання, освіта, навчання), про відносини між ними, що допомагає читачеві визначити свою позицію.

У п'ятому розділі розглянуто питання про мову й мислення, місце термінології в природній мові, надано класифікацію лексичних засобів мови педагогіки з погляду їхнього предметного змісту та ступеня спеціалізації. Обґрунтовано найважливіші вимоги до термінології: точність (однозначність сенсу), дефінітивність, системність.

Розглядаючи логіко-методологічні проблеми понятійної системи педагогіки, тобто вирішуючи своє найголовніше завдання, монографія І. Кантора вирішує й низку інших важливих завдань. Вона сприяє підвищенню загальної культури мислення дослідника й застерігає від достатньо поширених логічних помилок [387].

Отже, сьогодні проблема систематизації понятійного апарату оформилася як найважливіша методологічна проблема педагогіки. Тому виявлення й вивчення закономірностей процесу систематизації має велике значення для розуміння механізмів розвитку й функціонування педагогічного знання. З вирішенням цієї проблеми пов'язані також можливості прогнозування розвитку системи освіти та розробки методологічних засад управління нею.

Значний внесок у впорядкування української педагогічної терміносистеми зробили такі вітчизняні вчені і практики, як А. Алексюк, А. Василюк, В. Галузинський, С. Гончаренко, М. Грищенко, М. Євтух, І. Зязюн, А. Кузьмінський, Н. Ничкало, В. Омеляненко, М. Фіцула, М. Ярмаченко [16; 161; 199; 217; 353; 686; 503 – 504; 628; 645; 687; 899; 930; 1018] та ін.

С. Гончаренко, український фізик-методист, дійсний член АПН України, в енциклопедичному виданні „Український педагогічний словник” (1997)

здійснив спробу започаткувати систематичну наукову працю щодо української педагогічної термінології, забезпечити її збагачення та приведення у відповідність до термінології, прийнятій у розвинутих країнах світу. Основний обсяг науково-довідкового видання становлять поняття педагогічної науки, у ньому вміщено різнобічний довідковий матеріал: основні поняття й терміни стосовно навчально-виховного процесу, нові педагогічні теорії, концепції, категорії. Одночасно автор включив до словника терміни суміжних із педагогікою наук: психології, філософії, медицини, фізіології, інформатики тощо. Причому, даючи визначення термінів, які належать до інших галузей знань, автор розкриває лише їхній педагогічний зміст. До словника також включено інформацію про відомих учених, письменників, діячів науки та культури [217].

Значно більшим за обсягом словником педагогічних термінів є „Педагогічний словник” за редакцією М. Ярмаченка (2001), який має на меті ознайомити читачів із основними поняттями педагогічної теорії та практики, а також споріднених галузей знань (психології, дефектології, медицини, біології, філософії, історії). У словнику широко представлені й вітчизняні вчені та освітні діячі, які зробили значний внесок у становлення та розвиток педагогічної науки в Україні [687].

Досить чіткими та дефінітивно правильними можна вважати визначення термінів, поданих у короткому тематичному тезаурусі до матеріалів підручника „Педагогіка” А. І. Кузьмінського та В. Л. Омеляненка (2007). У підручнику наведено визначення галузевих педагогік, які загалом становлять структуру загальної педагогічної науки, але серед них немає теорії управління освітою [506].

Словник навчально-педагогічних понять і термінів, підготовлений фахівцями національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова (2001), репрезентує поняття до таких розділів навчальної програми, як загальні основи педагогіки, дидактика, теорія виховання, школознавство [809].

Педагогічний словник-лексикон, автором якого є А. Василюк (2004), містить терміни та поняття, а також назви й описи освітньо-педагогічних міжнародних організацій та інституцій, інформацію про міжнародні освітні документи, програми з Веб-адресами [161].

Відзначимо також й інші наукові праці, зокрема: Педагогічний словник для молодих батьків (АПН України. Ін-т пробл. виховання, 2002); Соціолого-педагогічний словник (уклад. С. У. Гончаренко, В. В. Радул, 2004); Термінологічний словник В. Сидоренко „Основи педагогічної творчості і майстерності” [807; 809].

Наукове видання Академії педагогічних наук України – Енциклопедія освіти (2008) за редакцією В. Кременя – це перша у вітчизняній літературі довідково-аналітична праця, у якій висвітлено: проблеми теорії, історії та практики української освіти, походження понятійно-термінологічних основ педагогічної і психологічної наук; сучасні освітні парадигми та концепції; системи навчання й виховання в різних типах навчальних закладів, розвиток зарубіжних освітніх систем; інформацію про суміжні галузі науки, які мають вагоме значення для розвитку сучасної освіти [297].

Прагнення до впорядкування термінології, адекватне осмислення дійсності та пошук для неї відповідного мовного вираження важливі для будь-якої науки, зокрема для теорії управління освітою.

Окремим аспектам розробки термінологічного апарату у сфері управління освітою присвячено праці М. Галагузової, Г. Єльнікової, В. Пікельної, В. Полонського, М. Поташника, Є. Хрикова, М. Черпінського, В. Шаповалової [197 – 198; 301 – 311; 693 – 694; 712 – 713; 722; 942 – 961; 968; 977] та ін.

Досліджуючи проблеми понятійно-термінологічного апарату педагогіки та теорії управління освітою, М. Галагузова разом із методологічним аспектом цієї проблеми виділяє ще два основних аспекти – структурологічний і порівняльний. Їх сутність полягає в такому:

– методологічний пов'язаний, передусім, із удосконаленням системи понять і термінів, її впорядкуванням, систематизацією, уточненням змісту й обсягу понять;

– структурологічний сприяє уніфікації понятійно-термінологічної системи педагогіки, виявленню її логіко-семантичної структури, тобто виділенню знакових компонентів системи і зв'язків між ними, які адекватно відбивають понятійний лад;

– порівняльний дозволяє виробити методики порівняння і співвідношення різномовних понятійно-термінологічних систем у сфері освіти, обсягу і змісту окремих понять, які можуть сильно розрізнятися [197, с. 20].

Наприкінці 80-х років ХХ століття проблему предмета школознавства докладно дослідив М. Черпінський [968]. Він розглянув майже всі головні проблеми школознавства. Однією з них є проблема понятійного апарату. Науковець зазначав, що в останні десятиріччя під впливом розвитку загальної теорії систем і наукового управління здійснено інтенсивне формування понятійного апарату школознавства, до складу якого входили такі поняття: „школа”, „шкільна справа”, „шкільна реформа”, „система й структура освіти”, „всезагальна освіта молоді”, „безперервна професійна освіта”, „керівництво й управління шкільною справою”, „внутрішкільний, громадсько-державний контроль”, „керівник школи”, „внутрішкільне управління”, „наукова організація праці керівників школи”, „загальношкільний колектив”, „критерії оцінки діяльності школи” тощо [10].

У своїх роботах М. Черпінський використовував таке поняття, як „програмізація”, під якою він розумів планування всіх видів роботи в школі за відносно постійними моментами та за змінними завданнями й завданнями, які знову виникають, охоплюючи всі напрями й різновиди виховання та забезпечуючи пропорційне співвідношення й розподіл функцій, фонду часу, що створює одну з важливих передумов гармонізації системи виховної роботи. На думку М. Черпінського, програмізація роботи школи успішна тоді, коли вона зорієнтована на досягнення кінцевого результату, відбитого в моделі

випускника або спеціаліста. У моделі визначено цільове призначення, загальні особистісно-моральні якості, звички поведінки, вимоги до здібностей, рівня загальноосвітньої, політехнічної, трудової, професійної підготовки, організаційно-управлінських навичок випускника або спеціаліста [10; 968].

Наведений науковцем перелік понять певною мірою відбиває зміни, які сталися у 80-і роки ХХ століття в розвитку освіти, але не охоплює всіх головних понять цієї галузі науки. Крім того, він зорієнтований переважно на загальноосвітню школу. У переліку відсутні такі важливі поняття, як закономірності, принципи, методи, функції управління [10].

Отже, М. Черпінський у своїх працях здійснив глибокий аналіз школознавства в його методологічному, категоріально-понятійному, структурно-змістовному оформленні як самостійної диференційованої галузі педагогіки. Він обґрунтував підходи, принципи й напрями наукової організації праці й управління в школі, які відбивають відповідні закономірності навчально-трудового процесу. У 70 – 80-і роки він, зокрема, обґрунтував програмно-цільовий, науково-дослідний та планометричний підходи, принцип гуманізації управління [10; 968].

У своїх роботах, присвячених проблемам понятійно-термінологічного апарату педагогіки, В. Полонський відмічає, що, згідно з правилами впорядкування системи, потрібно розпочинати з вивчення її структури, відбору педагогічних і суміжних понять, найбільш важливих для побудови понятійно-термінологічної системи. Далі слід визначити основні джерела, з яких належить відбирати поняття-терміни для включення їх у словник, урахувавши весь сучасний науковий контекст, тобто слововживання в наукових працях, монографіях, дисертаціях, а також використовуючи лексику з педагогічних енциклопедій і словників, що має багатовікову історію. Не можна також ігнорувати сучасні нормативні документи, на які орієнтується вся практична діяльність шкіл, атестація і акредитація освітніх установ, система національного тестування тощо [712 – 713].

На початку 90-х років вийшла друком монографія В. Пікельної „Теоретичні основи управління (школознавчий аспект)” [693 – 694]. Вона складалася з двох розділів – „Методологія науки управління” та „Методи управління сучасною школою”. У першому розділі авторка розглянула проблеми впливу перебудови суспільства на управління школою, соціального замовлення суспільства школі, інтегративний характер теорії управління та методи її дослідження, зміст понятійного апарату теорії управління, закономірності процесу управління школою. Другий розділ присвячено чотирьом групам методів управління – економічним, організаційно-педагогічним, моделювання, соціально-психологічним.

В. Пікельна поєднує соціологічний та педагогічний погляди на управління, розглядає управління як відкриту систему. Це створює умови для вирішення прогностичних завдань управління, орієнтує на формування культуровідповідних педагогічних систем [10; 712 – 713].

У наукових роботах 90-х років з’являється нове для вітчизняної теорії управління поняття „моніторинг”. Воно запозичене з технічної сфери й означає постійне спостереження за будь-яким процесом з метою виявлення його відповідності бажаному результату. Найчастіше його пов’язують із організованим на науковій основі спостереженням за станом довкілля. У деяких працях термін „моніторинг” застосовують щодо управління освітніми системами. Науковці розуміють сутність цього поняття по-різному, але можна виділити спільне в усіх визначеннях: моніторинг – це засіб отримання нової інформації, постійного відстеження процесу, основа для відпрацювання й коректування управлінських рішень, що передбачає наявність спеціально розроблених стандартів [10].

На думку О. Адаменко, аналіз наявних поглядів свідчить, що тлумачення сутності моніторингу часто є близьким до тлумачення сутності внутрішньошкільного контролю. Але поняття „моніторинг” є більш широким, тому спробу замінити поняття „контроль” поняттям „моніторинг” вона вважає

недоцільною. Обидва ці поняття мають право на існування в теорії управління [Там само].

Одним із небагатьох досліджень, цілком присвяченим проблемі формування понятійного апарату теорії управління освітою, є наукова робота В. Шаповалової „Становление понятийного аппарата теории внутришкольного управления в России”, у якій уперше предметом спеціального теоретико-методологічного дослідження стала метамова педагогічної науки – понятійний апарат теорії внутрішньшкільного управління. При цьому авторка провела історико-педагогічний аналіз становлення системи внутрішньшкільного управління в Росії, увела й обґрунтувала термін „методологічна культура керівника освітньої установи”, систематизувала понятійний апарат теорії внутрішньшкільного управління, із позицій системного підходу розробила методику багатовимірного аналізу термінів [977].

Зауважимо, що у своєму дослідженні В. Шаповалова ототожнює поняття „внутрішньшкільне управління” та „внутрішньшкільний менеджмент”.

Сукупність теоретичних і прикладних знань і вмінь сучасного керівника освітнього закладу, визначена в дисертації як його методологічна культура, повинна базуватися на понятійному апараті внутрішньшкільного менеджменту.

Системотворчими елементами методологічної управлінської культури сучасного керівника освітнього закладу є розуміння й засвоєння ним системи понять, що відбивають:

- цілі, завдання, функції, принципи й методи внутрішньшкільного управління;
- технології моделювання й проектування процесів управління, організаційного забезпечення функціонування й розвитку школи;
- технології стратегічного й ситуаційного управління, управління за результатами;
- основи діагностично забезпеченого моніторингу педагогічних процесів у системі внутрішньшкільного контролю [977].

Відсутність системності понятійного апарату теорії внутрішньошкільного управління, на думку В. Шаповалової, зумовлена комплексом причин, що мають історико-педагогічне та соціально-педагогічне коріння й умови, які викликають їхню активність.

У дослідженні В. Шаповалової на рівні теорії внутрішньошкільного управління вирішено типові методологічні завдання, що мають у кінцевому підсумку не лише теоретичне, але й практико зорієнтоване значення, оскільки володіння сучасною управлінською термінологією й розуміння відбитих у ній ідей системного підходу дозволяє керівникові освітньої установи здійснювати всі свої основні управлінські функції системно, на досить високому методологічному рівні.

У ході дослідження термінології теорії внутрішньошкільного управління ключовим, на думку В. Шаповалової, є жорстке розмежування понять „управління”, „керівництво” і „менеджмент”. Керівництво відбиває соціально-комунікативний, особистісно-діяльнісний аспект управління. Менеджмент як поняття, більш близьке до управління, позначає володіння технологіями розрахунку й мобілізації ресурсів, стратегічне й технічне забезпечення життєздатності та ефективності школи як керованої системи. Це може бути досягнуто шляхом оптимального поєднання ідей і технологій раціонального, психологічного й інформаційного напрямів.

Операціоналізація і репрезентація розглянутих автором понять у вигляді конструкта створюють сприятливі передумови для вдосконалення діагностичного інструментарію, використовуваного з метою об’єктивної оцінки підготовленості керівників шкіл спочатку до освоєння, а потім до впровадження сучасних ідей і технологій внутрішньошкільного менеджменту.

Створення такого концептуально обґрунтованого інструментарію на основі операційно визначеного понятійного апарату дозволить, на думку авторки, ефективніше вирішувати такі завдання, як:

– оперативний та об’єктивний відбір кандидатів для висунення на керівні посади;

– адекватна оцінка рівня методологічної управлінської культури професіоналізму керівників шкіл;

– розробка на цій основі програм підвищення методологічної культури й компетентності керівника в системі підготовки й підвищення кваліфікації, а також у системі додаткової підготовки й самоосвіти [977].

Безперечно, наукова робота В. Шаповалової має певну методологічну цінність для нашого дослідження. Зокрема, розроблена нею методика багатовимірного аналізу термінів стала методологічною основою для обґрунтування критеріїв оцінки розвитку наукового тезауруса вітчизняної теорії управління освітою.

Але концентрація уваги дослідниці виключно на дослідженні проблеми понятійно-термінологічного апарату теорії внутрішньшкільного управління не дозволяє нам повною мірою спиратися на її наукові розвідки.

Значний внесок у дослідження проблеми понятійно-термінологічного апарату теорії управління освітою зробила О. Адаменко в докторській дисертації „Розвиток педагогічної науки в Україні в другій половині ХХ століття (1950 – 2000 рр.)” [10].

У дисертаційній роботі О. Адаменко вперше предметом спеціального аналізу став цілісний процес розвитку головних педагогічних теорій в Україні в другій половині ХХ ст.; авторка збирила, узагальнила й систематизувала відомості про основний масив публікацій і дисертацій українських авторів із питань дидактики, виховання й управління загальноосвітньою школою другої половини ХХ ст.; обґрунтувала алгоритм формування репрезентативної вибірки автентичних матеріалів в історико-педагогічному дослідженні; визначила об’єктивні кількісні та якісні характеристики структури створеного українськими науковцями в другій половині ХХ ст. педагогічного знання, простежила динаміку змін інтересу науковців і педагогів-практиків до тих чи тих педагогічних проблем у ці часи; здійснила аналіз творчого внеску в розвиток педагогічної науки в Україні в другій половині ХХ ст. О. Борисової [130], К. Делікатного, М. Черпінського [968], Д. Шелухіна, В. Шморгуна та

деяких інших науковців, доробок яких до сьогодні не був об'єктом історико-наукової рефлексії; із сучасних методологічних позицій визначила особливості та періодизацію розвитку головних педагогічних теорій в Україні в досліджуваний період, що вносить нові елементи в розуміння загального історико-педагогічного процесу. У дисертації О. Адаменко дістали подальшого розвитку уявлення про тенденції розвитку вітчизняної педагогічної науки в другій половині ХХ ст., що дає підстави для обґрунтування перспективних напрямів її подальшого розвитку [11].

У четвертому розділі дисертації „Розвиток теорії управління загальноосвітньою школою в Україні в другій половині ХХ століття” представлено результати аналізу семантичного спектра назв, спрямованості й змісту публікацій і дисертацій українських авторів другої половини ХХ століття, присвячених проблемам управління загальноосвітньою школою.

У додатках до дисертації наведено перелік термінів, які науковці та практичні працівники освіти використовували в назвах своїх публікацій і дисертацій з проблем управління загальноосвітньою школою в другій половині ХХ століття.

Велику методологічну цінність для нашого дослідження має розроблена О. Адаменко структура цього переліку термінів за групами понять теорії управління: поняття, пов'язані з суб'єктами управління; поняття, пов'язані з типами освітніх установ та їхніми підрозділами; поняття, пов'язані з плануванням роботи та прогностичною діяльністю; поняття, пов'язані з контрольо-аналітичною діяльністю; поняття, пов'язані з методичною роботою; поняття, пов'язані з кадровою роботою; поняття, пов'язані з завданнями управлінської діяльності; поняття, пов'язані з обладнанням навчальних закладів; поняття, пов'язані з роботою з батьками; поняття, які характеризують розвиток теоретичних проблем управління; поняття, пов'язані з психологічними аспектами управління [10].

Структуру цього переліку термінів, який, на нашу думку, адекватно відображає структуру теорії управління освітою, ми взяли за основу в ході

обґрунтування критеріїв оцінки розвитку наукового тезауруса вітчизняної теорії управління освітою останньої чверті ХХ – початку ХХІ століття та для розробки його моделі.

Аналіз семантичного спектра назв публікацій і дисертацій з проблем управління загальноосвітньою школою другої половини ХХ століття, здійснений О. Адаменко, свідчить про те, що 50 – 80-м рокам був притаманний повільно-еволюційний характер розвитку цієї галузі педагогіки з певною активізацією наукових пошуків у 70-і та їхнім послабленням у 80-і роки. 90-і роки ХХ століття можна вважати новим етапом у розвитку теорії управління загальною середньою школою, який характеризується появою принципово нових властивостей цієї галузі педагогіки. Теорія управління в цей час розвивається в тісній єдності з іншими складниками педагогічної науки й визначає спрямованість наукових пошуків у них. Результатом цих досліджень стає розробка цілісних моделей діяльності освітніх установ, а не окремих вузьких проблем теорії управління. Стрімкого розвитку в 90-і роки набули поняття, пов'язані із завданнями управлінської діяльності та теоретичними засадами управління освітою [10].

Аналіз основних управлінських понять здійснено Є. Хриковим у двох виданнях навчального посібника „Управління навчальним закладом”, які вийшли у 2006 та 2016 роках [945; 953] і містять тезаурус управлінських понять. Посібники розкривають закономірності, принципи, зміст, форми й методи управління навчальними закладами різного типу: дитячими садками, загальноосвітніми школами, професійно-технічними училищами та вищими навчальними закладами. Значну увагу приділено макротехнології управління навчальним закладом, зокрема функціям управління, планування й контролю. Посібник написано з урахуванням найновіших досягнень зарубіжної та вітчизняної педагогічної теорії та практики.

Матеріали посібника поділено на чотири розділи. У першому розділі, який має назву „Теоретичні засади управління навчальним закладом”, розкрито

головні світові концепції управління, сутність, закономірності, зміст управління навчальним закладом.

Другий розділ – „Макротехнології управління навчальним закладом” – висвітлює проблему функційного складу циклів управління. У розділі розглянуто функції управління, які складають управлінський цикл: планування, організація, контроль, регулювання.

У третьому розділі, який має назву „Актуальні проблеми управління сучасним навчальним закладом”, висвітлено найбільш актуальні сучасні проблеми управління навчальними закладами: сутність системного підходу до управління, шляхи демократизації управління навчальним закладом, особливості управління навчальними закладами різного типу, інформатизація управління навчальним закладом.

У четвертому, найбільшому за обсягом розділі – „Методи управління навчальним закладом” – висвітлено процедуру моделювання методів управління, описано чотири групи методів управління: методи отримання управлінської інформації, методи розробки управлінських рішень, методи доведення управлінських рішень до виконавців, методи організації виконання управлінських рішень. Розділ містить значну кількість прикладів використання методів управління в навчальних закладах різного типу.

Поняття „управління навчальним закладом” Є. Хриков визначає як діяльність керівної підсистеми, спрямованої на створення прогностичних, педагогічних, психологічних, кадрових, матеріально-фінансових, організаційних, правових, ергономічних, медичних умов, необхідних для нормального функціонування й розвитку навчально-виховного процесу та реалізації цілей навчального закладу. При цьому під керівною підсистемою розуміється низка посадових осіб і колегіальних органів, діяльність яких спрямовано на створення умов, необхідних для одержання оптимальних результатів навчально-виховного процесу. Керованою ж підсистемою є навчально-виховний процес, речові об’єкти та в особистісному плані люди, діяльність яких забезпечує реалізацію цілей освіти [953].

У наукових роботах С. Сисоєвої, І. Соколової викладено методологічні засади формування тезауруса наукового дослідження неперервної професійної освіти в органічній єдності загального, особливого, індивідуального та специфічно-предметного, схарактеризовано ознаки тезауруса неперервної професійної освіти; визначено концептуальні підходи щодо його формування. Теоретично обґрунтовано принципи відбору понять у наукових дослідженнях неперервної професійної освіти: історизму, системності, цілісності, автономності, діалогічності, самопізнання, креативності, фрактальності, тезаурусного моделювання понять. Представлено авторську класифікацію понять дослідження неперервної професійної освіти [807 – 810].

Відзначимо особливу методологічну цінність для нашого дослідження студій О. Адаменко, І. Кантора, С. Сисоєвої, І. Соколової, Є. Хрикова, В. Шаповалової [5 – 13; 387; 809; 942 – 961; 977].

Аналіз наукової літератури дозволяє зробити висновок, що останнім часом дослідження педагогічної термінології здійснюється за такими основними напрямками:

- аналіз структури й функцій понятійно-термінологічного апарату педагогічної науки (В. Гінецинський [208], А. Закірова, І. Кантор [387], В. Полонський [712 – 713], Т. Старшинова, Б. Лихачов [536], А. Найн, Г. Штинова [933]);

- аналіз термінології галузей педагогічного знання: загальної педагогіки (І. Пулатов), дидактики (Г. Бордовський, Б. Гершунський [205 – 207], В. Краєвський [472 – 473], В. Извозчиков та ін.), теорії виховання (В. Безрукова, І. Кічева [412], Б. Першуткін та ін.), теорії управління освітою (О. Адаменко [9 – 11], Є. Хриков [952], В. Шаповалова [977]);

- розробка проблеми однозначності термінів у педагогічному дослідженні (В. Краєвський [473 – 474], Н. Коршунова, Є. Хриков);

- аналіз лексики педагогічної науки з лінгвістичних позицій (Л. Васенко, В. Дубічинський, О. Крimeць [151]).

Роботи цих та інших науковців створюють певну теоретико-методологічну базу, але, незважаючи на це, проблема впорядкування та систематизації тезауруса вітчизняної теорії управління освітою залишається на сьогодні не вирішеною.

Деякі науковці, думку яких ми поділяємо, вбачають у цьому такі причини: консерватизм системи педагогічної освіти; багаторічна ізоляція вітчизняної педагогіки від світового досвіду; міждисциплінарна інтеграція педагогіки з суміжними науками; низька методологічна культура вчителів та керівництва освітніх установ.

Сутність їх полягає в такому:

– повільні зміни загальної системи педагогічної освіти. Традиційне для радянської системи підготовки педагогів „школознавство” було дуже схоластичним, але мало статичний, хоча й примітивний понятійний апарат, добре адаптований до стабільної системи директивної педагогіки. Ламання останньої у зв'язку з крахом радянської системи, соціальною та освітньою кризою, яка настала за цим, призвели до необхідності наповнення колишнього „школознавчого” понятійного апарату новим змістом. Так, „внутрішньошкільне управління” в результаті автономізації й демократизації шкільного життя розглядають зараз у контексті не авторитарного, а демократичного стилю керівництва (з привнесеними функціями відповідальності й делегування повноважень, виробленням власних концепцій і програм розвитку, посиленням потенціалу конкурентоспроможності школи). У результаті виникає питання про перегляд понять, їх уточнення, іноді переосмислення. Понятійно-термінологічні проблеми науки набувають особливої гостроти в періоди становлення чи революційного розвитку [977, с. 74].

На нашу думку, досліджуючи проблему розвитку тезауруса вітчизняної теорії управління освітою, ми маємо справу не з початком розробки цієї проблеми, а з етапом її переосмислення;

– розширення можливостей вибору управлінських стратегій і концепцій за відсутності їхньої чіткої класифікації та критеріїв оцінювання;

– негативні наслідки багаторічної ізоляції радянської педагогіки. Багато сучасних зарубіжних концепцій, розроблених в умовах іншого суспільства, у контексті звичних для західної цивілізації психолого-педагогічних і управлінських теорій, мають незвичну для вітчизняних педагогів і керівників навчальних закладів понятійну систему. Вона (від „педагогічного менеджменту”, „управління за результатами”, „стратегічного управління”, „інфраструктури освіти” до „рівнів менеджменту” і „дистанційної освіти”) навіть за формального адекватного перекладу недостатньо зрозуміла в умовах інших реалій. До того ж, неадекватність нового „перекладного” понятійного апарату традиційному „школознавству” ставить методологічну проблему їх поєднання, співвідношення, впорядковування та ієрархізації;

– однією з основних проблем в освоєнні педагогами й керівниками навчальних закладів понятійного апарату сучасної теорії управління освітою є низька методологічна культура (масова, соціально-групова й індивідуальна). Багато з них, будучи нині людьми зрілого віку, формувалися як педагоги й керівники в радянські часи, коли в суспільних науках, зокрема і в педагогічній теорії, панувала марксистська схоластика. У цьому плані особливо важливо відновити інтерес і потребу керівників навчальних закладів до методології і теорії управління освітою як засобу профілактики помилок, зайвих трудовитрат (за тривалих пошуків уже відомого й технологічно відпрацьованого в теорії рішення) [Там само, с. 76].

Отже, ефективність сучасної теорії управління освітою можлива лише за умови систематизації її понятійного апарату. Ураховуючи його наявну хаотичність і некоректність, за якої про те саме йдеться в різних понятійних системах або схожими термінами позначаються якісно різні явища, проблеми методологічного дослідження, операціоналізації й систематизації понятійного апарату теорії управління освітою переходять у розряд особливо актуальних.

Представлений у цьому підрозділі аналіз наукових розвідок вітчизняних та зарубіжних учених свідчить про те, що на сьогодні створено певну теоретико-методологічну базу, яка дозволяє вирішити завдання аналізу

розвитку наукового тезауруса вітчизняної теорії управління освітою, але сама проблема систематизації та вдосконалення понятійно-термінологічного апарату вітчизняної теорії управління освітою залишається достатньо актуальною.

Зазначимо, що основну увагу вітчизняних та зарубіжних науковців зосереджено на дослідженні проблеми розвитку понятійно-термінологічного апарату теорії внутрішньошкільного управління та аналізі окремих понять теорії управління освітою, тоді як системні дослідження розвитку наукового тезауруса вітчизняної теорії управління освітою останньої чверті XX – початку XXI ст. в Україні практично не проводились.

Висновки до розділу 1

У першому розділі дисертаційної роботи обґрунтовано методологічні підходи та методи дослідження проблеми розвитку наукового тезауруса вітчизняної теорії управління освітою останньої чверті XX – початку XXI ст.; окреслено понятійно-категоріальне поле, уточнено сутність і зміст ключового поняття дослідження – „науковий тезаурус вітчизняної теорії управління освітою”; з’ясовано стан розробленості проблеми розвитку наукового тезауруса теорії управління освітою в історії вітчизняної педагогічної думки останньої чверті XX – початку XXI ст.

Опора на структуру методологічного знання Е. Юдіна, який виділяє чотири його рівні – філософський, загальнонауковий, конкретно-науковий та рівень конкретного дослідження, дозволила нам обґрунтувати цілісну чотирирівневу методологію дослідження проблеми розвитку наукового тезауруса вітчизняної теорії управління освітою останньої чверті XX ст. – початку XXI ст.

Зміст вищого – філософського – рівня методології становлять: теорія пізнання, головні положення діалектики, принципи історизму, детермінізму, відповідності, всебічності. Другий – загальнонауковий – рівень методології складають: системний, парадигмальний та тезаурусний підходи. Третій –

конкретно-науковий – рівень методології нашого дослідження становить сукупність законів та закономірностей педагогічної науки. Четвертий – технологічна методологія – складають методика й техніка дослідження, тобто набір процедур, які забезпечують одержання достовірного емпіричного матеріалу та його первинну обробку. Цей рівень методології нашого дослідження представлено сукупністю теоретичних і емпіричних методів, які дозволили забезпечити об'єктивність наукового пошуку й відтворити генезу наукового тезауруса вітчизняної теорії управління освітою у визначених хронологічних межах, зробити відповідні теоретичні узагальнення.

Аналітичний огляд джерел, які ми використали в ході дослідження проблеми розвитку наукового тезауруса вітчизняної теорії управління освітою останньої чверті XX ст. – початку XXI ст., дозволив їх систематизувати та розподілити на три групи:

- перша група – роботи, аналіз яких дав нам змогу обґрунтувати методологію дослідження;
- друга група – педагогічні дослідження, присвячені питанням розвитку понятійно-категоріального апарату педагогічної науки загалом та теорії управління освітою зокрема;
- третя група – першоджерела, автентичні матеріали – статті, дисертації, автореферати, підручники, навчальні посібники, надруковані та захищені вітчизняними авторами в досліджуваній нами період.

Відбираючи й опрацьовуючи джерела дослідження, ми спиралися на теорію вибіркового методу й використовували метод несучільного дослідження, застосування якого дало змогу опрацювати певну частину документів, пов'язаних із проблемою розвитку наукового тезауруса вітчизняної теорії управління освітою останньої чверті XX ст. – початку XXI ст. На етапі відбору статей у періодичних виданнях використано метод головного масиву. У ході відбору дисертацій, авторефератів, підручників, навчальних посібників застосовано монографічний метод. Критеріями для формування вибірки цих груп джерел були тематика, зміст, вид, походження, час публікації.

Отже, усі рівні методології взаємодіють та утворюють складну систему, у межах якої між ними існує певна супідрядність.

Аналіз понятійно-категоріального апарату дозволив уникнути полісемії термінів, а також уточнити сутність і зміст ключового поняття дослідження – „науковий тезаурус вітчизняної теорії управління освітою”, яке доцільно розглядати в широкому та вузькому розуміннях. У широкому розумінні – як складну, відкриту, упорядковану, ієрархічну систему категорій, понять, термінів, які є основою вихідних положень теорії управління освітою, як тотожне поняттям „термінологія” та „терміносистема”. У вузькому – як універсальну модель терміносистеми теорії управління освітою.

Аналіз наукової літератури дозволяє зробити висновок, що останнім часом дослідження педагогічної термінології здійснюється за такими основними напрямками: аналіз структури й функцій понятійно-термінологічного апарату педагогічної науки (В. Гінецинський, А. Закірова, І. Кантор, В. Полонський, Т. Старшинова, Б. Лихачов, А. Найн, Г. Штинова, Г. Хайруллін); аналіз термінології галузей педагогічного знання: загальної педагогіки (І. Пулатов), дидактики (Г. Бордовський, Б. Гершунський, В. Краєвський, В. Извозчиков та ін.), теорії виховання (В. Безрукова, І. Кічева, Б. Першуткін та ін.), теорії управління освітою (О. Адаменко, Є. Хриков, В. Шаповалова); розробка проблеми однозначності термінів у педагогічному дослідженні (В. Краєвський, Н. Коршунова, Є. Хриков); аналіз лексики педагогічної науки з лінгвістичних позицій (Л. Васенко, В. Дубічинський, О. Кримець).

Роботи цих та інших науковців створюють певну теоретико-методологічну базу, але, незважаючи на це, проблема впорядкування та систематизації термінології вітчизняної теорії управління освітою залишається на сьогодні не вирішеною, а системні дослідження розвитку наукового тезауруса вітчизняної теорії управління освітою останньої чверті ХХ – початку ХХІ ст. в Україні не проводились.

РОЗДІЛ 2

АНАЛІЗ РОЗВИТКУ НАУКОВОГО ТЕЗАУРУСА ВІТЧИЗНЯНОЇ ТЕОРІЇ УПРАВЛІННЯ ОСВІТОЮ (ОСТАННЯ ЧВЕРТЬ ХХ – ПОЧАТОК ХХІ СТОЛІТТЯ)

2.1. Критерії оцінки розвитку наукового тезауруса вітчизняної теорії управління освітою (остання чверть ХХ – початок ХХІ ст.)

Основним дослідницьким завданням цього підрозділу дисертації є обґрунтування критеріїв оцінки розвитку наукового тезауруса вітчизняної теорії управління освітою (остання чверть ХХ – початок ХХІ ст.).

Критерій – основа для оцінки, визначення або класифікації чогось; мірило [168].

З метою їх об'єктивного обґрунтування необхідно визначити чинники, які впливають на розвиток наукового тезауруса вітчизняної теорії управління освітою.

Як уже було зазначено, у нашому дослідженні під розвитком наукового тезауруса вітчизняної теорії управління освітою (остання чверть ХХ – початок ХХІ ст.) ми розуміємо його послідовний рух до нового якісного стану під впливом чинників внутрішнього й зовнішнього середовища, які забезпечують його постійне оновлення.

Як відомо, у науці існують два підходи до тлумачення чинників, що впливають на її розвиток. Перший – екстерналістський, який полягає у визнанні провідної ролі зовнішніх соціальних чинників. Другий – інтерналістський, який полягає у визнанні провідної ролі внутрішніх чинників. Внутрішні чинники розвитку педагогічної науки складають: рівень накопичених педагогічних знань; логіка розвитку педагогіки (спирання наукових досліджень на накопичені раніше знання; постановка наукових проблем, зумовлених попереднім розвитком науки; розвиток певних попередніх наукових ідей;

відповідність розвитку педагогічної науки об'єктивним соціальним потребам виховання, а не ідеологічним чинникам); наявність підготовлених науковців; методологічні засади педагогіки; галузева структура педагогіки; парадигмальна організація науки; стосунки в науковому співтоваристві. Зовнішні чинники становлять: об'єктивні потреби виховання; рівень розвитку суміжних наук; умови діяльності науковців; суспільний престиж педагогічної науки; законодавча база системи освіти; державні та міжнародні освітні програми; державне та інші види фінансування науки, гранти на проведення педагогічних досліджень [602].

Як зазначає Є. Хриков, розгляд лише структури зовнішніх та внутрішніх чинників розвитку педагогічної науки свідчить, що не можна погодитися ні з представниками екстерналістського, ні з представниками інтерналістського погляду. Зовнішні та внутрішні чинники розвитку педагогіки міцно пов'язані. Отже, розвиток педагогічної науки зумовлено впливом цілісної, взаємопов'язаної системи внутрішніх та зовнішніх чинників [Там само, с. 113 – 114].

Спираючись на цей підхід, ми здійснили аналіз науково-педагогічної літератури з проблеми дослідження, який дозволив виділити низку чинників внутрішнього й зовнішнього середовищ, які, на нашу думку, мають безпосередній вплив на розвиток наукового тезауруса вітчизняної теорії управління освітою останньої чверті ХХ – початку ХХІ ст.

До чинників внутрішнього середовища ми відносимо: стан розвитку теорії і практики управління освітою; рівень накопичення знань у сфері управління освітою; головну в суспільстві парадигму управління освітою; появу нових управлінських завдань та видів управлінської діяльності; методологію управління освітою; вплив західної теорії управління; закономірності та принципи управління освітою; інтеграційні зв'язки теорії управління освітою з іншими науковими дисциплінами; індивідуальну творчість вітчизняних науковців, спрямовану на розкриття проблематики у сфері управління освітою; діяльність із упорядкування та систематизації понять

і термінів у сфері управління освітою (поява словників, довідників); книговидання та публіцистичну діяльність.

На нашу думку, головним чинником внутрішнього середовища, який безпосередньо впливає на розвиток наукового тезауруса вітчизняної теорії управління освітою, є процес становлення та розвитку самого наукового знання про управління освітою.

Як уже було зазначено, будь-яка наукова галузь, як і теорія управління освітою, не є винятком, а проходить шлях від емпіричного етапу до теоретичного.

Однією з ознак переходу наукового знання на якісно новий теоретичний рівень є поява структурованої понятійної системи. Поняття починають набувати фіксованого змісту, стають елементом розвинутої теоретичної системи. Але момент емпірії продовжує існувати й на цій стадії розвитку науки, тому найбільш повно починає виявлятися функція поняття як засобу впорядкування мислення. З переходом на теоретичний рівень розвитку в кожній галузі наукового знання відбувається процес формування власної системи категорій [467].

Механізм становлення й формування понять зумовлено предметно-практичною діяльністю людей, у процесі якої виокремлюються закономірні зв'язки та відношення між предметами й явищами. Прямого й безпосереднього генетичного зв'язку між чуттєвим відображенням й абстрактним мисленням не існує, просте споглядання предметів і явищ не навчає мислити. Поняття створюються людьми у процесі конструктивної діяльності, перетворювальної практики [387, с. 31 – 32].

Отже, наукове знання розвивається в поняттях, які відображають предмет дослідження, і в поняттях, які належать до самої пізнавальної діяльності, її шляхів і засобів, до побудови концептуального апарату науки. У першому випадку (емпіричний компонент науки) відбувається застосування вже вироблених пізнавальних засобів, теоретичних конструкцій до досліджуваних реальностей, асиміляція нового знання про них. У другому (теоретичний

компонент) – відбувається рефлексивний аналіз розумових засобів, розвивається діяльність з удосконалення концептуальних конструкцій та підвищення їхньої ефективності, створюється знання про саме знання. Поняття, які виконують конструктивні функції, надають науковій теорії інтенсивного характеру, без них неможливий рух науки [Там само, с. 39].

Розвиток теорії є необхідною умовою ефективного функціонування всієї сфери управління освітою, яка визначає спрямованість, зміст та пріоритети в педагогічних дослідженнях. Наявні у практиці управління освітою суперечності, актуальні завдання впливають на розвиток теорії. Усе це свідчить про те, що практика управління освітою впливає на розвиток теорії управління освітою.

З іншого боку, теорія управління освітою не може тільки відбивати наявний стан практики управління освітою. У такому випадку значно зменшувався би сенс її існування. Завдяки своїй перетворювальній функції теорія управління освітою випереджує розвиток практики управління освітою і, отже, задає нові орієнтири розвитку освіти, пропонує ті чи ті засоби її реалізації. Теорія управління освітою забезпечує теоретичне обґрунтування вирішення завдань, пов'язаних із управлінням освітніми установами.

Вплив теорії і практики управління освітою на розвиток наукового тезауруса вітчизняної теорії управління освітою відбувається, на нашу думку, у двох напрямках.

По-перше, терміни та поняття, концептуально обґрунтовані в теорії, характеризують процеси технологізації управління освітою, методологічні підходи до управління навчальними закладами, організацію освітнього процесу й діяльність освітньої установи тощо. Апробація понять на практиці передбачає гнучкість реакції теорії управління освітою на результати апробації і корекцію їх смислового наповнення з метою забезпечення ефективності практики.

По-друге, практика управління освітою самостійно формує терміни та поняття, які визначально не представлені в теорії. Ці терміни та поняття характеризують механізми взаємодії сфери управління освітою з іншими

сферами суспільної діяльності, необхідними для забезпечення якості освіти. Тезаурус збагачується термінами та поняттями, які виходять за межі теорії управління освітою в основному за рахунок економічних термінів і термінів загальної теорії управління.

Ми вважаємо, що стан розвитку теорії і практики управління освітою – один із визначальних внутрішніх чинників, що впливають на розвиток наукового тезауруса вітчизняної теорії управління освітою.

Як уже було зазначено, використання в нашому дослідженні парадигмального підходу як однієї з методологічних засад передбачає врахування того, що управлінські парадигми відрізняються одна від одної майже всіма своїми компонентами: методологічними засадами, розумінням управлінських цілей, понятійним апаратом, закономірностями функціонування управлінських систем, технологічними підходами до управлінського процесу, особливостями підготовки наукових кадрів та управлінських працівників [602, с. 239 – 240].

Отже, панування в суспільстві в певний період певної парадигми управління освітою має значний вплив на формування тезауруса теорії управління освітою, який, на нашу думку, є відображенням головної парадигми та індикатором змін, що відбуваються всередині її.

Сформовані в досліджуваній нами період парадигми управління освітою, їхні особливості та трансформація – один із внутрішніх чинників, які впливають на розвиток наукового тезауруса вітчизняної теорії управління освітою останньої чверті ХХ – початку ХХІ ст.

Вплив західної теорії управління, інтеграційні зв'язки теорії управління освітою з іншими науковими дисциплінами призводять до розширення складу наукового тезауруса вітчизняної теорії управління освітою за рахунок міжсистемного, міждисциплінарного іншомовного запозичення („менеджмент”, „моніторинг”, „маркетинг” тощо).

Зміни методологічних засад управління освітою висувають на передній план системний підхід, моделювання цілісних педагогічних та управлінських

структур, розробку технологій прискореного розвитку. Це стимулює використання діалогічних форм взаємодії, впровадження способів самоорганізації, децентралізації, демократизації та гуманізації управління, що, своєю чергою, впливає на розвиток наукового тезауруса вітчизняної теорії управління освітою.

У сучасних умовах керівнику для здійснення управління освітою потрібно не тільки теоретичне освоєння нової методології, а й застосування її основних положень у практичній діяльності. Це сприяє появі нового класу завдань управління, специфічних умов їх здійснення, нових вимог до особистості й діяльності керівника в системі освіти.

Однією з найважливіших функцій управління навчальним закладом на сучасному етапі є трансформування зовнішніх умов, які постійно змінюються, у внутрішні умови його функціонування. Вирішення цього завдання потребує від керівника навчального закладу знання тенденцій розвитку освіти, уміння співвідносити стан навчального процесу й управління навчальним закладом із цими тенденціями, визначити найближчі та віддалені перспективи розвитку навчального закладу, спрямувати управління на забезпечення його інтенсивного розвитку.

Вирішення цього кола завдань неможливо без формування й постійного оновлення особистісного тезауруса керівника в системі освіти, засвоєння ним сутності нових термінів і понять теорії управління освітою.

У ході дослідження проаналізовано зумовленість розвитку наукового тезауруса вітчизняної теорії управління освітою впливом зовнішніх чинників: соціально-політичних, культурних, економічних процесів, які відбуваються в суспільстві; тенденціями розвитку системи управління освітою; появою нових типів і видів навчальних закладів; нормативно-правовою базою системи управління освітою; науково-технічним прогресом; міжнародними інтеграційними процесами у сфері освіти; зближенням різних наукових галузей; процесами, які відбуваються в українській мові (збагачення лексики, зміни усних і письмових форм); мовною політикою держави.

Політичний плюралізм, свобода слова як реальність наукового й культурного світу в сучасному українському суспільстві, відкритість доступу до інформації, збільшення міжнародних зв'язків призводять до прискореного розвитку наукового тезауруса вітчизняної теорії управління освітою.

Поява значної кількості нових термінів зумовлена науково-технічним прогресом, інформатизацією і пов'язаними з нею процесами освоєння сучасних засобів комунікації.

Формування наукового тезауруса вітчизняної теорії управління освітою супроводжується процесами інтеграції і диверсифікації, характерними для сучасного світового розвитку загалом. Сфера управління освітою стає відкритою, і методологічно значущі одиниці понятійно-термінологічної системи виявляються на стику педагогічної науки, загальної теорії управління, психології та економічної сфери.

На нашу думку, значний вплив на розвиток наукового тезауруса вітчизняної теорії управління освітою мають процеси, які відбуваються в українській мові, а також мовна політика держави.

Сьогодні загальноновизнано те, що, виконуючи різноманітні функції в бутті людини та етносу, кожна національна мова є унікальною загальнолюдською цінністю як неповторний спосіб пізнання світу.

Будь-яке знання формується й накопичується в процесі пізнавальної діяльності людини, а потім закріплюється в колективній свідомості людства тільки за допомогою мови (слів). Учені постійно шукають вдалі вербальні (мовні) способи прояву своїх ідей, думок, тому що знання, не закріплені вербально, не можуть стати компонентом загальнолюдського знання, а залишаються тільки відомостями, які були здобуті окремим індивідом (або групою індивідів) і які зникають разом із ним або ними. Тому майже кожне нове відкриття, нові методи досліджень, нові факти потребують нових понять і термінів. Як казав відомий шведський природознавець Карл Лінней, „якщо не знаєш найменувань, то втрачається й пізнання речей” [151, с. 4].

Термінологічна лексика посідає значне місце в мовній комунікації через те, що головною ознакою нашого часу є процес термінологізації інформаційного простору суспільства. Понад 90% мовних новоутворень складають сьогодні саме терміни. Коли вчений хоче позначити нове поняття, він починає шукати відповідне слово. Проблема пошуку є досить серйозною, бо кожен новий термін, запроваджений у ту чи ту галузеву терміносистему, має бути вдалим і гармонійним. Уважається за краще обирати такий термін, який здатний створювати похідні. Якщо відповідний еквівалент не знайшли, тоді запозичують відповідне слово з іншої мови. Отже, нові терміни утворюються або шляхом використання внутрішніх ресурсів мови, або шляхом запозичення [Там само, с. 91].

Місце запозичень у терміносистемах вивчали наприкінці ХХ – на початку ХХІ ст. такі українські вчені, як Б. Ажнюк, Л. Архипенко, М. Бондар, Н. Босак, Н. Гудима, І. Кочан, З. Куньч, А. Ломовцева, Д. Мазурик, А. Печерська, П. Селігей, В. Сімонюк, О. Стишов, С. Федорець [15; 38; 124; 133; 237; 466; 510; 540; 570; 798; 812; 855; 923] та ін.

Досліджуючи терміни з міжнародними компонентами в сучасній українській мові, І. Кочан розглядає питання співвідношення національного й інтернаціонального в термінології. Зокрема вона зазначає, що процес інтернаціоналізації термінології, попри те, що „вважається об’єктивним і прогресивним”, має і „негативні властивості, які ведуть до денаціоналізації терміносистем, витіснення національних термінів і терміноелементів” [466, с. 16].

З. Куньч у своїх дослідженнях акцентує увагу на негативних наслідках іншомовного впливу на лексику й термінологію. На його думку, сьогодні питання вживання запозичень у термінології постає особливо гостро через вкрай негативне явище – навалу англізмів у мові української науки. Найактивніший вияв цього процесу простежується, на його думку, в галузі інформаційних технологій, маркетингу, фінансів, суспільно-політичного життя [510].

Причини запозичень можуть бути різними. Так, Л. Архипенко виділяє дві групи причин запозичень:

1. Лінгвальні, до яких відносить такі чинники, як: відсутність слова для номінації нового предмета, явища, поняття тощо; потреба в певному слові, у називанні для усунення непорозуміння між партнерами; необхідність у розмежуванні змістовно близьких, але різних понять; тенденція до заміни словосполучень і описових зворотів однослівними найменуваннями; необхідність спеціалізації понять у тій чи тій сфері; потреба в позначенні комунікативно актуального поняття: якщо поняття торкається життєво важливих інтересів людей, то й слово, що його позначає, стає загальноживим; тенденція до закріплення запозичень, які можна об'єднати в певний лексичний ряд, базуючись на їхньому загальному значенні й повторюваності будь-якого структурного елемента; наявність у мові-рецепторі усталених термінологічних систем, які обслуговують ту чи ту галузь; потреба в нових номінаціях як данина моді, престижності, підвищенню власного авторитету в очах оточення.

2. Екстралінгвальні: економічні; суспільно-політичні; культурні та культурно-побутові; наукові; соціально-психологічні [38; 237].

Автор використовує два терміни на позначення мовних та позамовних чинників: лінгвальні та екстралінгвальні причини запозичень.

П. Селігей, своєю чергою, пропонує розглядати лише основні чинники появи запозичених слів: 1) іншомовна термінологія є міжнародною, узвичаєною серед зарубіжних фахівців, Україна усвідомлює себе частиною Європи, наздоганяє цивілізовані країни в економіці й культурі, переймає в західних народів їхні науково-технічні здобутки, має доступ до новітніх інформаційних технологій; 2) тенденція до лаконізму й однослівності: мовці прагнуть позначити поняття одним запозиченим терміном, а не багатослівно-громіздким питомим зворотом, замість довгих описів увесь потрібний зміст зосереджується в одному-єдиному слові, від якого до того ж утворюються однослівні похідні; 3) чуже слово однозначне, його семантика більш конкретна й чіткіше

окреслена, воно деталізує наявне поняття, вносить новий смисловий відтінок, який важко чи неможливо передати питомим аналогом; 4) естетичні або етичні міркування; 5) чужі слова жваво проникають і тоді, коли окремі суспільні прошарки захоплюються культурою іншого народу [798].

Н. Босак та В. Печерська поділяють причини запозичень з іншої мови на мовні (внутрішньолінгвістичні) та немовні (зовнішні або екстралінгвальні) [133; 237].

Вони висловлюють думку про те, що мовні причини мають об'єктивний характер, але вони не відбуваються спонтанно, оскільки завжди детерміновані такими чинниками: внутрішньомовна потреба в називанні нової речі, нового уявлення й відсутність відповідного поняття в когнітивній базі мови-реципієнта; потреба розмежувати внутрішньо близькі, але різні поняття для їх уточнення, пов'язана з полісемією українських слів; прагнення мовної економії, заміна багатокomпонентних висловів одним словом, зміщення антиномії мовець/слухач на користь мовця; брак слів, позбавлених будь-яких конотацій; прагнення до новизни та свіжості, емоційності та експресивності на тлі стандарту; прагнення висловити позитивну чи негативну конотацію, відсутню в еквівалентних одиницях мови-реципієнта; потребою уточнити, деталізувати поняття.

До немовних причин зараховують такі чинники: розвиток економічних та культурних зв'язків між іншими країнами та Україною; вплив стереотипного сприйняття інших країн, їхнього стилю життя пересічними громадянами; уживання слів іншомовного походження мовцем для демонстрації освіченості або неординарності та сприйняття реципієнтами іншомовного слова як більш ученого, престижного, такого, що краще звучить; слово іншомовного походження стає престижнішим за українське, експресія його новизни притягує, воно підкреслює високий рівень поінформованості мовця; престиж іноземних мов, збільшення кількості українців, які їх знають; уживання іншомовного слова з метою „осучаснити” текст [133; 237].

В. Сімонок стверджує, що у процесі запозичення відбувається взаємодія зовнішніх і внутрішніх чинників мови, і виділяє два типи причин запозичення – екстралінгвальні (зовнішні) та інтралінгвальні (внутрішні). Зовнішні – політичні, економічні та культурні зв'язки між народами. Внутрішні – необхідність уточнення або деталізації відповідних понять, уточнення або деталізація значення слова [812].

Науковець висловлює думку про те, що причинами запозичень можуть бути переваги однієї мови в певній галузі, або, як говорять, престиж (престиж народу у військових, політичних, економічних відносинах; престиж у духовному, літературному, науковому, релігійному житті тощо).

Відомо, що різні мови розвиваються різними темпами й перебувають на різних етапах розвитку, що може зумовлюватися різними соціально-економічними, матеріальними та духовними умовами життя того чи того народу. У кожного народу виробляються свої уявлення і поняття, і свої мовні засоби для їх вираження. Так, серед німецьких запозичень переважає промислова лексика, пов'язана з металургійною промисловістю та гірничою справою. Побутові найменування (назви предметів одягу, тканин тощо) в основному прийшли з французької мови. Переважна більшість слів англійської мови походження – це назви споруд, кораблів тощо.

Причиною появи запозичень у сучасній українській літературній мові може бути й розвиток семантичної системи мови-реципієнта: „Слова не тільки шліфувались, але й частково зникали в силу різних обставин. Якщо поняття, що називалися цими словами, залишаються у концептуальній картині світу, їх замінюють новими словами, взятими з цієї самої або з інших мов. Такі запозичення компенсують втрачені слова” [812, с.75].

Серед основних причин появи іншомовної лексики в сучасній українській літературній мові виділяють і вплив преси. Преса – одне з головних джерел, завдяки якому відбувається перехід лексики з однієї мови в іншу.

Значну роль у поширенні запозичених слів відіграють білінгви – люди, які володіють двома мовами, зокрема українською і якоюсь іншою. Вони часто

вживають запозичене слово замість українського, і воно знаходить серед своїх слухачів людей, які можуть його вживати згодом [Там само].

Д. Мазурик, своєю чергою, пропонує розрізняти зовнішні та внутрішні чинники поповнення словникового складу. До зовнішніх чинників зараховує: розвиток політичного устрою, економічні умови життя людини, розвиток науки і техніки, культурні потреби особистості, розширення геополітичного впливу окремих націй та держав, загальнопланетарну інтеграцію й уніфікацію інформаційного устрою.

Автор наголошує, що зміни в політичному устрої України та вихід її на міжнародну арену як незалежної держави – найголовніші чинники оновлення лексичного складу української мови. Але основними причинами, на думку Д. Мазурика, є внутрішні – потреба називати нове поняття; бажання дати нове (виразніше чи коротше) найменування тій реалії зовнішнього світу, яка вже має назву [570].

Цікавою є класифікація С. Федорець. Автор розглядає мовні та позамовні причини запозичень іншомовних слів. До мовних відносить: семантичну завантаженість слів мови-реципієнта; адекватне сприйняття запозичень-англіцизмів завдяки інтернаціональним мовним елементам, які мають тривалу традицію використання в рамках української мови; стислість і „технічність” (вужкопрофільна орієнтованість) характеру запозичених термінів; наявність у мові-донорі продуктивних формальних засобів, здатних до використання в мові-реципієнті разом з автохтонними елементами.

Позамовні причини: запозичування терміна разом із поняттям, семантичний обсяг якого вперше було окреслено в мові-донорі; зростання інтернаціоналізації характеру науки; глобалізація світового інтелектуального ринку та вдосконалення вмінь і навичок фахівців-перекладачів; прагнення учасників мовного контакту до взаємного пристосування та спрощення мовних систем, що призводить до інтенсифікації процесів запозичування у взаємодіючих мовах [923].

Як стверджує А. Ломовцева, основною причиною іншомовних запозичень, передусім, є суперечності між вимогами точності іншомовного слова, з одного боку, і практичною лаконічністю – з іншого. Проте існує значна кількість випадків, коли слово запозичується для позначення старого поняття, для якого в українській мові вже існує термін або описовий зворот. Отже, у мові співіснують різні за походженням номінативні одиниці, які позначають те саме явище, тобто синонімічні пари. Вони бувають двох типів: іншомовне запозичення – однокомпонентний український еквівалент та іншомовне запозичення – багатоконпонентний український еквівалент. У процесі збагачення словникового складу сучасної української літературної мови, на думку автора, важливу роль відіграють дві групи причин: перша група – соціально-психологічні причини – бажання мовців віддати перевагу іншомовним словам як більш модним, престижним; друга група – частотність іншомовних слів – прагнення мовців до економії мовних засобів (запозичення значно компактніші) [540].

О. Стишов виділяє такі позамовні чинники, які впливають на збагачення словникового складу сучасної української літературної мови: демократизація суспільного життя, істотне послаблення цензури, статус української мови як офіційної, зміни в соціальній структурі українського суспільства, практичні потреби мовців (самовираження в мові), мода на певні слова, пошуки нових засобів вираження [855].

Інтенсивне проникнення англійзмів у системи національних мов – міжнародне явище, викликане насамперед глобалізацією, супутником якої в більшості країн є дво- чи багатомовність. Інформаційна й мовна інтервенції здійснюються через такі середовища, як телебачення й радіо, пресу, масову культуру, Інтернет, інформаційне обслуговування споживчого ринку, особливо через рекламу [237].

Глобалізаційні впливи стають дедалі помітнішими в системі освіти. Цьому сприяє вивчення інформатики та англійської мови, зростання ролі Інтернету в освіті. Набуває поширення система дистанційного навчання й

тестування через Інтернет, що не знає міжнародних бар'єрів, крім мовного. Глобалізація – це інформаційна відкритість, а отже, й інформаційна присутність чужоземних учасників комунікативного процесу. Видимою ознакою такої присутності в українських ЗМІ стали останнім часом іншомовні вкраплення, тобто одиниці, що зберігають незмінною англійську графіку, а не записуються українськими літерами. Найчастіше це аббревіатура, а також логотипи міжнародних корпорацій. Наявність таких одиниць можна кваліфікувати як вияв маргінального білінгвізму; тут ідеться вже не про запозичення в його класичному вигляді, а радше про перемикання кодів, тобто спорадичні переходи з української на англійську мову [15, с. 191].

В українській мові є ще одна специфічна причина, що стимулює поповнення лексики англізмами – використання одиниць англійського походження як альтернативи росізмам чи словам, що потрапили в українську мову через російську й багатьма сприймаються як росіізми.

Завдяки інтенсифікації міжнародних культурних контактів, розвитку туризму, інтернаціоналізації медійного простору зросла потреба в номінації іншомовних реалій, що не мають цілковитих аналогів у житті нашої країни чи наділені відчутною національною специфікою [Там само, с. 199].

М. Бондар пропонує у своєму дослідженні ділити основні чинники запозичень на екстралінгвальні та інтралінгвальні. Автор наголошує, що екстралінгвальні чинники детермінують вербальні особливості сучасних текстів і пов'язані безпосередньо із постаттю самого автора (освіта, риси характеру, перебування за кордоном, прагнення показати свою освіченість, обізнаність, намагання бути неординарним, епатажність тощо). Поява запозичень зумовлена також тематичними особливостями творів (змалювання життя діаспори), необхідністю мовної характеристики персонажів (запозичення властиві мовленню молодшого покоління, журналістів, феміністок, заможних верств населення).

До інтралінгвальних причин належать такі: потреба в засобах номінації; потреба в додаткових експресивних засобах; тенденція до уникнення надмірної

полісемії власне українського слова; тенденція до усунення омонімії; необхідність усунути відмінності в мовних картинах світу двох мов та заповнити відсутні ланки в лексичній системі, яка запозичує; заміна двочленного найменування питомої мови одночленими; уточнення або деталізація відповідних понять; диференціація слів за сферами вживання; тенденція до утворення ряду структурно аналогічних слів чи існування класу слів, структурно однотипних запозичених лексичній одиниці; потреба в соціальному протиставленні окремих груп або мовців докільню або ідентифікації членів соціальної групи [124].

Узагальнення поглядів науковців на цю проблему здійснено в дослідженні Н. Гудими, який пропонує власну класифікаційну структуру мовних та позамовних чинників появи запозичень у сучасній українській літературній мові.

До позамовних чинників він відносить: розвиток соціально-економічних зв'язків; політичні контакти між державами, що значно посилюються в умовах глобалізації; вплив стилю життя інших країн; мода на іншомовні слова; естетичні та етичні переконання мовців; досягнення чужомовних країн в окремих сферах суспільної та громадської діяльності; передача культурних цінностей; багатомовність; умови функціонування сучасної української літературної мови; зрушення комунікативно-прагматичного характеру; престиж романо-германських мов; стереотипи сприйняття Великої Британії, Америки, Німеччини, Італії, Іспанії, Франції тощо пересічними громадянами; уживання слів іншомовного походження та демонстрація освіченості або неординарності.

До мовних (внутрішньолінгвальних) чинників Н. Гудима зараховує: необхідність назв для нових предметів, явищ, процесів, понять, які з'являються в лексичному складі сучасної української мови; відсутність у рідній мові еквівалентного слова для нового предмета, явища чи поняття; прагнення мовців до мовної економії; потреба поповнити експресивні засоби вираження; уточнення, деталізація поняття, яке в українській мові може передаватися не одним словом, а декількома або словосполученням, тобто тенденція до

використання одного запозиченого слова замість звороту в українській мові; поділ сфери лексико-семантичного впливу; прагнення до підвищення чіткості певного слова, яке виражається у вилученні полісемії або омонімії в запозиченій мові [237].

Останнім часом наша мова запозичила багато лексем із різних сфер людської діяльності, і це зумовлено змінами суспільно-політичних умов, актуалізацією певних реалій, для яких в українській мові або не було адекватних позначень, або наявні позначення з певних причин не влаштовували носіїв мови.

Отже, зміни суспільно-політичного, державного й економічного устрою України, зміна переважної форми власності, науково-технічний прогрес – усі ці події й процеси тривають і, незалежно від свого позитивного чи негативного значення для українського суспільства, продовжують бути причиною запозичення нових слів [Там само].

Визначені нами чинники внутрішнього й зовнішнього середовища, які впливають на розвиток наукового тезауруса вітчизняної теорії управління освітою, представлено в табл. 2.1.

Зазначимо, що перелік чинників розвитку наукового тезауруса вітчизняної теорії управління освітою, представлений нами в табл. 2.1, не є вичерпним, він може видозмінюватися та доповнюватися.

Таблиця 2.1

**Чинники впливу на розвиток наукового тезауруса
вітчизняної теорії управління освітою**

Внутрішні	Зовнішні
<ul style="list-style-type: none"> – стан розвитку теорії і практики управління освітою; – рівень накопичення знань у сфері управління освітою; – головна в суспільстві парадигма управління освітою; – вплив західної теорії управління; 	<ul style="list-style-type: none"> – особливості економічного, політичного й культурного розвитку країни; – тенденції розвитку системи управління освітою; – поява нових типів і видів навчальних закладів;

<i>Продовження табл. 2.1</i>	
<ul style="list-style-type: none"> – інтеграційні зв'язки теорії управління освітою з іншими науковими дисциплінами; – методологія управління освітою; – поява нових управлінських завдань та видів управлінської діяльності; – закономірності та принципи управління освітою; – індивідуальна творчість вітчизняних науковців, спрямована на розкриття проблематики у сфері управління освітою; – діяльність з упорядкування та систематизації понять і термінів у сфері управління освітою (поява словників, довідників); – книговидання та публіцистична діяльність 	<ul style="list-style-type: none"> – нормативно-правова база системи управління освітою; – науково-технічний прогрес; – міжнародні інтеграційні процеси у сфері освіти; – зближення різних наукових галузей; – процеси, які відбуваються в українській мові (збагачення лексики, зміни усних і письмових форм); – мовна політика держави

Зміни наукового тезауруса вітчизняної теорії управління освітою зумовлені становленням сучасних управлінських ідей і поглядів, а також історико-культурними, соціально-політичними, економічними й науково-технічними чинниками. Ці зміни, на нашу думку, мають кількісний і якісний характер. Кількісні зміни полягають у збагаченні тезауруса новими термінами, які відбивають формування нових управлінських понять у сфері освіти; якісні – у розвитку змісту традиційних для вітчизняної теорії управління освітою термінів.

Отже, слідування діалектичним принципам детермінізму, загального зв'язку, взаємної зумовленості та цілісності явищ і процесів навколишньої дійсності, які були проголошені однією з методологічних засад нашого дослідження, дозволяє нам розглядати розвиток наукового тезауруса вітчизняної теорії управління освітою як відображення розвитку теорії та практики управління освітою, соціально-політичних, економічних, культурних та загальнонаукових перетворень, характерних для досліджуваного періоду.

Опора на принцип історизму розкриває змістовні зміни в розвитку тезауруса як результат історичного розвитку управлінських понять і системних відносин. Філософське розуміння мови як об'єктивно існуючої системи, що розвивається, визнання взаємозв'язку мови й мислення і системний підхід визначають дослідження залежності розвитку змісту термінів і складу наукового тезауруса вітчизняної теорії управління освітою від внутрішньопедагогічних, загальномовних номінаційних і семантичних, а також соціальних, історичних процесів, культурного, наукового та риторичного контексту епохи. З цих позицій розвиток наукового тезауруса вітчизняної теорії управління освітою постає як складне явище, зумовлене дією внутрішніх і зовнішніх чинників, а його оновлення виявляється в сукупності ознак, релевантних для всіх видів систем: ієрархічності і структурності, цілісності та єдності.

Здійснений вище аналіз внутрішніх та зовнішніх чинників дозволив нам обґрунтувати спеціальну систему критеріїв та показників оцінки розвитку наукового тезауруса вітчизняної теорії управління освітою. Під критеріями в науці розуміють ті характерні ознаки явища, що вивчається (оцінюється), які відбивають його суттєві риси й саме тому підлягають оцінці [602, с. 209].

Визначаючи критерії оцінки розвитку наукового тезауруса вітчизняної теорії управління освітою, ми спиралися на вимоги, розроблені В. Курилом [514, с. 17 – 20] та Є. Хриковим [959, с. 25]:

- критерії повинні відбивати суттєві характеристики розвитку наукового тезауруса вітчизняної теорії управління освітою;
- критерії мають відбивати не окремі характеристики, а всю сукупність суттєвих характеристик розвитку наукового тезауруса вітчизняної теорії управління освітою, забезпечувати їх багатомірний аналіз і оцінку;
- критерії мають становити теоретично й логічно обґрунтовану систему взаємопов'язаних характеристик розвитку наукового тезауруса вітчизняної теорії управління освітою;

- критерії повинні дати змогу оцінити і процес розвитку наукового тезауруса вітчизняної теорії управління освітою, і його кінцеві результати;
- визначаючи критерії, треба враховувати можливість отримання необхідної для аналізу розвитку наукового тезауруса вітчизняної теорії управління освітою інформації;
- у розробці критеріїв треба враховувати головні підходи до аналізу історико-педагогічних явищ (діалектичний, культурологічний, антропологічний, класовий, цивілізаційний, системний, парадигмальний, критеріально-комплексний тощо);
- система критеріїв має бути перевіреною на практиці;
- бажано, щоб обґрунтований комплекс критеріїв можна було застосувати для оцінки розвитку наукового тезауруса вітчизняної теорії управління освітою в інші періоди.

Вивчення відомих критеріїв виділення й характеристики основних шарів лексики мови науки в різних дослідників показало, що в сучасній педагогічній та лінгвістичній літературі ще не вироблено єдиних, чітко обґрунтованих підходів у вирішенні цього питання, а в описі конкретних терміносистем існує значний методологічний різнобій. У нашому дослідженні при обґрунтуванні системи критеріїв оцінки розвитку наукового тезауруса вітчизняної теорії управління освітою як на методологічну основу ми спиралися на систему критеріїв аналізу понять теорії внутрішньошкільного управління, розроблену В. Шаповаловою [977, с. 91 – 92].

У методології системного підходу поняття розглядаються як елементи чітко оформленої (у науковій статті, книзі або свідомості керівника освітньої установи) системи понять, певного семантичного поля. При цьому виникає необхідність у процесі побудови понятійної системи вітчизняної теорії управління освітою (її уточнення з позицій системного підходу) виділення тих відношень, які є системоутворювальними, тобто забезпечують властивості цілісності системи. Багатовимірність характеристик понять, використовуваних у сфері управління освітою, припускає, відповідно, і побудову багатовимірного

(на рівні системної моделі) понятійного апарату, у якому кожне поняття може бути розглянуто на основі низки критеріїв.

Отже, аналіз та узагальнення різних підходів до визначення критеріїв оцінки розвитку наукового тезауруса вітчизняної теорії управління освітою, опора на основні положення розробленої В. Шаповаловою системи критеріїв аналізу понять теорії внутрішньошкільного управління, а також виділені О. Адаменко групи понять вітчизняної теорії управління освітою дозволили нам обґрунтувати критерії оцінки розвитку наукового тезауруса вітчизняної теорії управління освітою (остання чверть ХХ – початок ХХІ ст.).

1. *Відношення поняття до групи понять вітчизняної теорії управління освітою* – поняття, які характеризують розвиток теоретичних проблем управління, поняття, пов'язані з суб'єктами управління освітою та їхньою діяльністю, типами освітніх установ та їхніми підрозділами, контрольно-аналітичною діяльністю, плануванням роботи навчального закладу, кадровою роботою. Цей критерій дозволяє визначити спрямованість наукових досліджень на розв'язання тих чи тих проблем вітчизняної теорії управління освітою, а також їхній вплив на формування наукового тезауруса в досліджуваній період.

2. *Тривалість існування понять* – достатньо значущий критерій, який визначає і тривалість часу збереження поняття, його живучість, актуальність, і ступінь звичності основної маси педагогів і керівників освітніх закладів до самого поняття й похідних від нього.

3. *Поява нових понять* – критерій, що дозволяє визначити рівень оновлення наукового тезауруса вітчизняної теорії управління освітою в досліджуваній період. Це аналіз понять, які виникають на конкретному історичному етапі (70-і рр.; 80-і рр.; 90-і рр. 2000-і рр.) розвитку наукового тезауруса вітчизняної теорії управління освітою в досліджуваній період (остання чверть ХХ – початок ХХІ ст.) і які не використовувались на попередніх історичних етапах.

4. *Етнокультурна генеза поняття* – критерій, який дозволяє визначити співвідношення між українськими та іншомовними поняттями, рівень іншомовного запозичення.

Немає таких мов, які б розвивалися в абсолютній ізоляції. Будь-яка мова обов'язково зазнає іншомовного впливу та навіть сама впливає на інші мови. Наукова термінологія має досить високу здатність сприймати іншомовні запозичення. Такі запозичення формують спільний лексичний фонд у різних, не обов'язково споріднених мовах, що сприяє взаєморозумінню фахівців, які розмовляють різними мовами [151].

Отже, можна зробити припущення, що в науковому тезаурусі вітчизняної теорії управління будуть наявні запозичення і з класичних, і з сучасних європейських мов. Крім цього, зазначимо, що в науковому тезаурусі вітчизняної теорії управління освітою можуть бути наявні поняття, які становлять стійкі мовленнєві термінологічні сполучення, які можуть складатися і з греко-латинських, і з українських термінів.

Тому, урахувавши зазначене вище, у четвертому критерії ми виділили такі показники, як поняття, запозичені з класичних мов, поняття, які складаються з греко-латинських та українських термінів, і запозичення з сучасних європейських мов.

Зазначені вище критерії оцінки розвитку наукового тезауруса вітчизняної теорії управління освітою (остання чверть ХХ – початок ХХІ ст.) систематизовані нами та подані в додатку А. На нашу думку, запропоновані критерії, поєднуючи кількісні і якісні показники, дозволяють вирішити завдання аналізу розвитку наукового тезауруса вітчизняної теорії управління освітою останньої чверті ХХ – початку ХХІ ст.

Проведений у розділі аналіз підходів до оцінки розвитку тезауруса дозволив визначити характеристики рівнів його сформованості.

Високий рівень характеризує:

– наявність цілісної, стабільної категоріально-понятійної системи, яка відбиває наявний та актуальний стан розвитку теорії управління освітою;

- визначення понятійної системи логікою розвитку теорії управління освітою;
- оптимальне співвідношення теоретично та практично зорієнтованих понять;
- відповідність понятійної системи міжнародним тенденціям розвитку управлінської науки;
- наявність словників управлінських понять, тезаурусів у підручниках із теорії управління освітою;
- поширеність формалізованих процедур обґрунтування понять;
- єдність індуктивного та дедуктивного шляху обґрунтування системи понять;
- сформованість вимог до вирішення понятійних проблем у дисертаціях, монографіях, статтях;
- визнання науковою спільнотою сутності категорій теорії управління освітою;
- наявність дисертацій, монографій, присвячених понятійним проблемам теорії управління освітою.

Середній рівень визначають:

- нестабільність, постійні зміни в понятійній системі;
- перевага індуктивного шляху обґрунтування системи понять;
- розробка понятійних систем вирішення локальних управлінських проблем;
- перевага практично зорієнтованих над теоретично зорієнтованими поняттями теорії управління освітою;
- відсутність загальноприйнятих поглядів на категорії теорії управління освітою;
- поява тезаурусів понять із теорії управління освітою в підручниках;
- увага частини науковців до вирішення понятійних проблем теорії управління освітою;

– наявність окремих статей, присвячених понятійним проблемам теорії управління освітою.

Низькому рівню властиві:

- стабільність, консервативність понятійної системи;
- орієнтація переважної більшості понять на вирішення практичних проблем;
- недостатня увага науковців до вирішення понятійних проблем теорії управління освітою;
- орієнтація понятійної системи на соціальні чинники;
- відсутність словників та тезаурисів понять теорії управління освітою;
- відсутність процедур обґрунтування понять;
- догматичний тип викладення понять.

Перспективи подальшого дослідження пов'язані із практичним застосуванням обґрунтованої системи критеріїв та показників при оцінці розвитку наукового тезауруса вітчизняної теорії управління освітою (остання чверть ХХ – початок ХХІ ст.) та визначенні тенденцій його розвитку.

2.2. Особливості та тенденції розвитку наукового тезауруса вітчизняної теорії управління освітою (остання чверть ХХ – початок ХХІ ст.)

Здійснений на основі обґрунтованої нами системи критеріїв і показників аналіз дозволив нам визначити певні особливості розвитку наукового тезауруса вітчизняної теорії управління освітою.

Повний перелік понять і термінів і поділ за групами понять вітчизняної теорії управління освітою, які використовували вітчизняні науковці й практики в наукових публікаціях, дисертаціях та іншій науково-педагогічній літературі в досліджуваній період, наведено в додатку Б.

Кількісний аналіз понять за Критерієм 1 наведено в табл. 2.2.

Кількісний аналіз за Критерієм 1 „Відношення поняття до групи понять вітчизняної теорії управління освітою”

Критерії оцінки	Показники	Історичний етап	Кількість понять	
1. Відношення поняття до групи понять вітчизняної теорії управління освітою	1.1. Поняття, які характеризують розвиток теоретичних проблем управління	76 – 80 рр. ХХ ст.	26	
		80-і рр. ХХ ст.	40	
		90-і рр. ХХ ст.	59	
		2001 – 2016 рр. ХХІ ст.	51	
	Кількість понять у групі за весь досліджуваний період (остання чверть ХХ ст. – початок ХХІ ст.)			176
	1.2. Поняття, пов’язані з суб’єктами управління освітою та їхньою діяльністю	76 – 80 рр. ХХ ст.	20	
		80-і рр. ХХ ст.	24	
		90-і рр. ХХ ст.	25	
		2001 – 2016 рр. ХХІ ст.	16	
	Кількість понять у групі за весь досліджуваний період (остання чверть ХХ ст. – початок ХХІ ст.)			85
	1.3. Поняття, пов’язані з типами освітніх установ та їхніми підрозділами	76 – 80 рр. ХХ ст.	10	
		80-і рр. ХХ ст.	10	
		90-і рр. ХХ ст.	25	
		2001 – 2016 рр. ХХІ ст.	21	
	Кількість понять у групі за весь досліджуваний період (остання чверть ХХ ст. – початок ХХІ ст.)			66
	1.4. Поняття, пов’язані з контрольно-аналітичною діяльністю	76 – 80 рр. ХХ ст.	12	
		80-і рр. ХХ ст.	16	
		90-і рр. ХХ ст.	21	
		2001 – 2016 рр. ХХІ ст.	14	
	Кількість понять у групі за весь досліджуваний період (остання чверть ХХ ст. – початок ХХІ ст.)			63
1.5. Поняття, пов’язані з плануванням роботи навчального закладу	76 – 80 рр. ХХ ст.	7		
	80-і рр. ХХ ст.	11		
	90-і рр. ХХ ст.	20		
	2001 – 2016 рр. ХХІ ст.	14		

<i>Продовження табл. 2.2</i>			
	Кількість понять у групі за весь досліджуваний період (остання чверть XX ст. – початок XXI ст.)	52	
	1.6. Поняття, пов'язані з кадровою роботою	76 – 80 pp. XX ст.	10
		80-і pp. XX ст.	11
		90-і pp. XX ст.	14
		2001 – 2016 pp. XXI ст.	16
	Кількість понять у групі за весь досліджуваний період (остання чверть XX ст. – початок XXI ст.)	51	
Усього понять за весь досліджуваний період (остання чверть XX ст. – початок XXI ст.) за всіма групами понять вітчизняної теорії управління освітою		493	

Усього вітчизняні науковці й практики в наукових публікаціях, дисертаціях та іншій науково-педагогічній літературі протягом досліджуваного періоду (остання чверть XX – початок XXI ст.) використовували 493 різноманітних терміни й поняття. Найбільшу кількість використано в групі понять, які характеризують розвиток теоретичних проблем управління (176), і у групі понять, пов'язаних із суб'єктами управління освітою та їхньою діяльністю (85).

Кількість понять групи 1.1, які характеризують розвиток теоретичних проблем управління, становить 36% від загальної кількості понять, які використовували вітчизняні науковці й практики в наукових публікаціях, дисертаціях та іншій науково-педагогічній літературі в досліджуваній нами період (остання чверть XX – початок XXI ст.). Кількість понять у групі 1.2, які пов'язані з суб'єктами управління освітою та їхньою діяльністю, складає 17% від загальної кількості понять. Кількість понять у групі 1.3, які пов'язані з типами освітніх установ та їхніми підрозділами, і в групі 1.4, у якій представлено поняття, пов'язані з контрольно-аналітичною діяльністю, становить по 13% від загальної кількості понять у кожній з цих груп. У групі 1.5, у якій представлено поняття, пов'язані з плануванням роботи навчального закладу, відсоток понять від їхньої загальної кількості – 11%. Кількість понять

у групі 1.6, які пов'язані з кадровою роботою, складає 10% від загальної кількості. Відсоткове співвідношення кількості понять у групах показано на рис. 2.1.

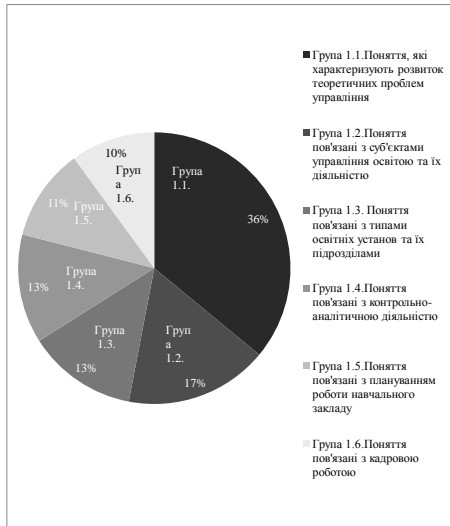

Рис. 2.1. Співвідношення кількості понять за групами понять вітчизняної теорії управління освітою в досліджуваний період (остання чверть XX – початок XXI ст.)

Аналіз даних табл. 2.2 та діаграми, наведеної на рис. 2.1, свідчить про те, що в досліджуваній нами період основну увагу вітчизняних науковців було приділено питанням вирішення теоретичних проблем управління освітою, різним аспектам діяльності суб'єктів управління освітою, питанням, пов'язаним із контрольно-аналітичною діяльністю, із типами освітніх установ та їхніми підрозділами. Не залишались поза увагою вітчизняних науковців і питання пов'язані з плануванням роботи навчального закладу та кадровою роботою.

Кількість понять наукового тезауруса вітчизняної теорії управління освітою останньої чверті XX – початку XXI ст. у розрізі за роками (76 – 80 рр., 80-і рр., 90-і рр. XX ст. та 2001 – 2016 рр. XXI ст.) наведено в табл. 2.3.

Таблиця 2.3

Кількість понять за роками

Група понять	76 – 80 рр. XX ст.	80-і рр. XX ст.	90-і рр. XX ст.	2001 – 2016 рр. XXI ст.
1.1. Поняття, які характеризують розвиток теоретичних проблем управління	26	40	59	51
1.2. Поняття, пов'язані з суб'єктами управління освітою та їхньою діяльністю	20	24	25	16
1.3. Поняття, пов'язані з типами освітніх установ та їхніми підрозділами	10	10	25	21
1.4. Поняття, пов'язані з контрольно-аналітичною діяльністю	12	16	21	14
1.5. Поняття, пов'язані з плануванням роботи навчального закладу	7	11	20	14
1.6. Поняття, пов'язані з кадровою роботою	10	11	14	16
Усього	85	112	164	132

Аналіз даних табл. 2.3 свідчить, що найбільшу кількість понять зафіксовано в 90-х рр. ХХ ст. (164 поняття), а найменшу – у 76 – 80-х рр. ХХ ст. (85 понять).

Динаміку кількості понять наукового тезауруса вітчизняної теорії управління освітою останньої чверті ХХ ст. – початку ХХІ ст. у розрізі за роками (76 – 80 рр., 80-і рр., 90-і рр. ХХ ст. та 2001 – 2016 рр. ХХІ ст.) наведено в діаграмі (рис. 2.2).

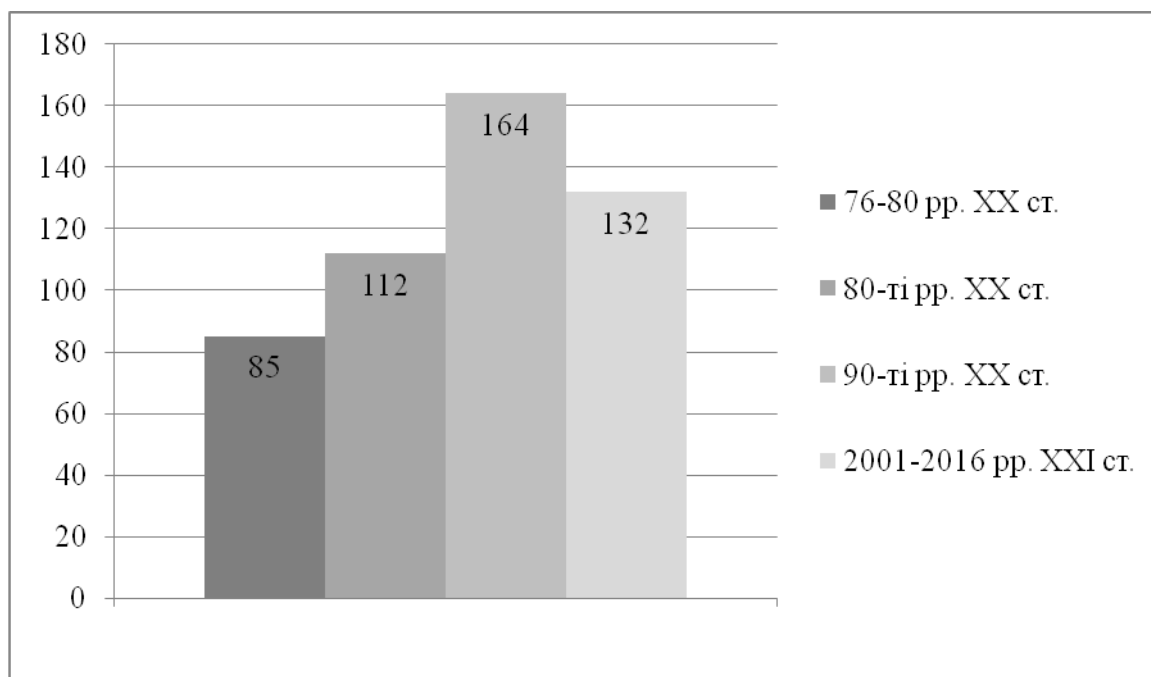

Рис. 2.2. Динаміка кількості понять за роками

Аналіз даних рис. 2.2 свідчить про тенденцію зростання кількісного складу наукового тезауруса вітчизняної теорії управління освітою останньої чверті ХХ ст. – початку ХХІ ст., починаючи з 80-х рр. ХХ ст. (з 85 понять у 76 – 80-х рр. ХХ ст. до 112 понять у 80-і рр. ХХ ст.), досягнення піку у 90-і рр. ХХ ст. (164 поняття) і певного спаду в 2001 – 2016 рр. ХХІ ст. порівняно з 90-ми рр. ХХ ст. (з 164 понять у 90-і рр. ХХ ст. до 132 понять у 2001 – 2016 рр. ХХІ ст.).

Зауважимо, що, незважаючи на певний спад кількості понять у 2001 – 2016 рр. ХХІ ст., їхня кількість на сучасному історичному етапі розвитку

наукового тезауруса вітчизняної теорії управління освітою залишається більшою, ніж на попередніх – у 76 – 80 рр. ХХ ст. та у 80-х рр. ХХ ст.

Проведений аналіз даних, зафіксований на рис. 2.2, дає підстави зробити певне припущення, що з 80-х рр. ХХ ст. у зв'язку з початком глибокої кризи радянської системи, з поступовим переглядом головної за радянських часів авторитарної парадигми управління освітою, з початком у другій половині 80-х рр. ХХ ст. процесів демократизації управління кількісний склад наукового тезауруса вітчизняної теорії управління освітою поступово збагачується новими термінами та поняттями.

Зміни ж у кількісному складі наукового тезауруса вітчизняної теорії управління освітою в 90-і роки ХХ ст., на нашу думку, можна охарактеризувати як революційні. У цей період із крахом радянської авторитарної системи, проникненням ідей західної теорії управління науковий тезаурус вітчизняної теорії управління освітою збагачується значною кількістю нових термінів і понять, що, на нашу думку, є відображенням процесу формування в цей час нової парадигми управління освітою.

Певне ж зменшення кількості понять у 2001 – 2016 рр. ХХІ ст., на нашу думку, пояснюється процесом рефлексії та уточнення понять наукового тезауруса вітчизняної теорії управління освітою на цьому історичному етапі його розвитку.

Аналіз даних табл. 2.3 підтверджує збереження цієї тенденції в кожній з виділених нами груп понять наукового тезауруса вітчизняної теорії управління освітою.

Отже, для отримання обґрунтованих висновків про розвиток наукового тезауруса вітчизняної теорії управління освітою останньої чверті ХХ ст. – початку ХХІ ст., а також на підтвердження певних припущень, які були зроблені нами вище, під час аналізу кількісних показників Критерію 1 необхідно здійснити аналіз за іншими критеріями, які, на нашу думку, характеризують якісні зміни у складі наукового тезауруса вітчизняної теорії управління освітою останньої чверті ХХ – початку ХХІ ст.

За Критерієм 2, під тривалістю поняття ми розуміємо тривалість часу його збереження, „живучість” та актуальність протягом усього досліджуваного періоду (остання чверть ХХ – початок ХХІ ст.).

Аналіз номенклатури понять, поданих у додатку Б, дозволив нам виділити найбільш загальні тривалі поняття за групами понять вітчизняної теорії управління освітою, які зберегли свою актуальність протягом усього досліджуваного періоду.

У групі понять, які характеризують розвиток теоретичних проблем управління, ми виділили такі, як: „аналіз”, „діяльність”, „закономірності управління”, „зворотній зв’язок”, „керівництво”, „керівна й керована система”, „контроль”, „методи управління”, „об’єкт управління”, „організація”, „освіта”, „планування”, „принципи управління”, „процес”, „регулювання”, „середовище”, „система”, „система управління”, „стиль управління”, „структура управління”, „суб’єкт управління”, „управління”, „управлінській цикл”, „функції управління”.

Виділені в цій групі поняття, на нашу думку, складають категоріальний рівень наукового тезауруса вітчизняної теорії управління освітою, представлений найзагальнішими стійкими поняттями, що дозволяють зв’язати науку управління освітою з філософією й навпаки.

У „Філософському енциклопедичному словнику” за редакцією В. Шинкарука категорії визначаються як найбільш загальні поняття тієї чи тієї галузі знання, філософії науки, що слугують для „скорочення” досвіду, знаходження предметних відношень, розчленування і синтезу дійсності [929].

У „Великому тлумачному словнику сучасної української мови” за редакцією В. Бусела зазначено, що категорія – це основне логічне поняття, яке відбиває найзагальніші закономірності зв’язки й відношення, які існують у реальній дійсності [168].

Ці поняття є найбільш загальними у групі, їхня тривалість підтверджується наявністю в наукових публікаціях вітчизняних науковців і практиків, дисертаціях та іншій науково-педагогічній літературі протягом

усього досліджуваного періоду (остання чверть ХХ – початок ХХІ ст.). Як уже було зазначено, це достатньо значущий критерій, який визначає тривалість часу збереження поняття, його „живучість”, актуальність і ступінь звичності основної маси педагогів і керівників освітніх закладів до самого поняття й похідних від нього.

Повний перелік понять, які зберегли свою актуальність протягом усього досліджуваного періоду (остання чверть ХХ – початок ХХІ ст.), за групами понять вітчизняної теорії управління освітою подано в додатку В.

Отже, ураховуючи зазначене вище, поняття інших груп і за критерієм тривалості, і за іншими критеріями становитимуть особливий (конкретно-науковий) рівень тезауруса вітчизняної теорії управління освітою.

Під час здійснення аналізу наукового тезауруса вітчизняної теорії управління освітою останньої чверті ХХ – початку ХХІ ст. за критерієм тривалості ми виділили поняття, які зберігали свою „живучість” та актуальність тільки протягом певних періодів, а в наступних періодах поступово втрачали свою актуальність та зникали зі складу тезауруса.

Наявність таких понять характерна переважно для 70 – 80-х рр. ХХ ст., вони широко використовувались і зберігали свою „живучість” та актуальність саме в цей період, але згодом, з 90-х рр. ХХ ст. до 2016 р. ХХІ ст., поступово втратили свою актуальність. Це такі поняття, як: „вдосконалення роботи шкільної інспекції”, „відділ народної освіти”, „завідуючий рай(міськ)вно”, „керівники облвно”, „контрольні функції шкільного інспектора”, „міський відділ народної освіти”, „органи народної освіти”, „рада народної освіти”, „райвно”, „робочий час інспектора”, „інспектування внутрішкільного керівництва та контролю”, „ідейно-теоретичний рівень керівних педагогічних кадрів” тощо.

Утрата актуальності цими поняттями в наступні періоди розвитку наукового тезауруса вітчизняної теорії управління освітою пояснюється, на нашу думку, суттєвими організаційними та структурними змінами, які відбулись на всіх рівнях управління освітою з набуттям Україною державної

незалежності; явищами демократизації, гуманізації та деідеологізації управління, які призвели до втрати переваги функції контролю над іншими в процесі управління; зміною підходів до управління, яке раніше розуміли, переважно, як тотальний контроль не тільки за професійною діяльністю педагогів та керівників освіти, а й за рівнем їхньої ідеологічної самосвідомості.

За Критерієм 3, під новими поняттями ми розуміємо поняття, які виникають на конкретному історичному етапі (1976-1980-і рр.; 80-і рр.; 90-і рр. 2000-і рр.) розвитку наукового тезауруса вітчизняної теорії управління освітою в досліджуваній період і які не використовувались на попередніх історичних етапах.

Кількість нових понять наукового тезауруса вітчизняної теорії управління освітою останньої чверті ХХ ст. – початку ХХІ ст. за роками (76 – 80-і рр., 80-і рр., 90-і рр. ХХ ст. та 2001 – 2016 рр. ХХІ ст.) подано в табл. 2.4.

Таблиця 2.4

Кількість нових понять за роками

Група понять	76 – 80 рр. ХХ ст.	80-і рр. ХХ ст.	90-і рр. ХХ ст.	2001 – 2016 рр. ХХІ ст.
1.1. Поняття, які характеризують розвиток теоретичних проблем управління	0	16	36	28
1.2. Поняття, пов'язані з суб'єктами управління освітою та їхньою діяльністю	0	4	15	6
1.3. Поняття, пов'язані з типами освітніх установ та їхніми підрозділами	0	0	17	13
1.4. Поняття, пов'язані з контрольно-аналітичною діяльністю	0	4	13	7
1.5. Поняття, пов'язані з плануванням роботи навчального закладу	0	3	13	7
1.6. Поняття, пов'язані з кадровою роботою	0	1	6	7
Усього	0	28	100	68

Аналіз даних табл. 2.4 свідчить, що найбільша кількість нових понять спостерігається у 90-і рр. ХХ ст. (100 нових понять) та у 2001 – 2016 рр. ХХІ ст. (68 нових понять). У період з 90-х рр. ХХ ст. до 2016 р. ХХІ ст. науковий тезаурус вітчизняної теорії управління освітою поповнився 168 новими термінами та поняттями.

Усього ж у досліджуваній період (остання чверть ХХ – початок ХХІ ст.) у складі наукового тезауруса вітчизняної теорії управління освітою ми виділили 196 нових понять, що складає 40% відсотків від загальної кількості понять.

Отже, аналіз даних табл. 2.4 та діаграми, наведеної на рис. 2.3, засвідчує значне оновлення складу наукового тезауруса вітчизняної теорії управління освітою останньої чверті ХХ ст. – початку ХХІ ст., починаючи з 80-х рр. ХХ ст. до 2016 р. ХХІ ст.

Рис. 2.3. Співвідношення кількості нових понять до загальної кількості понять наукового тезауруса вітчизняної теорії управління освітою

Свого піку цей процес досяг у 90-і рр. ХХ ст., що, на нашу думку, пояснюється процесом зміни в цей період парадигм управління освітою – з авторитарної – головної за радянських часів, на нову – демократичну.

З метою аналізу якісних змін у складі наукового тезауруса вітчизняної теорії управління освітою останньої чверті ХХ ст. – початку ХХІ ст. необхідно розглянути зміни, які відбулись у складі термінів і понять кожної з виділених нами груп понять.

У 80-і рр. ХХ ст. у групі понять, які характеризують розвиток теоретичних проблем управління, з'являються такі нові поняття: „демократичні форми керівництва”, „ділова компетентність”, „ефективне управління”, „зміст управлінської праці”, „координація”, „критерії ефективності управлінської діяльності”, „моделювання”, „оперативне управління”, „організаційні моделі оперативного управління”, „перебудова системи управління”, „принцип демократизації”, „регулювання”, „управлінська культура” тощо.

Поява в науковому тезаурусі вітчизняної теорії управління освітою цього періоду таких понять, як „демократичні форми керівництва”, „перебудова системи управління”, „принцип демократизації”, є свідченням початку поступових змін, які відбуваються у поглядах вітчизняних науковців і практиків освіти щодо сутності процесу управління, ролі керівника навчального закладу, змісту його управлінської діяльності, усвідомлення необхідності демократизації системи управління освітою.

Поява в цей період такого поняття, як „перебудова системи управління”, на нашу думку, є відображенням у науковому тезаурусі вітчизняної теорії управління освітою тих суспільно-політичних змін, які розпочались у СРСР, і УРСР зокрема, з другої половини 80-х рр. ХХ ст., з початком процесу демократизації, що отримав назву „перебудова”.

У цей період розвитку наукового тезауруса вітчизняної теорії управління освітою посилюється інтерес науковців до проблем кінцевих результатів управлінської діяльності, її ефективності, про що свідчить наявність у тезаурусі таких понять, як „ефективне управління”, „критерії ефективності управлінської діяльності”.

Зазначимо, що з 80-х рр. ХХ ст. у поглядах на систему загальних (технологічних) функцій управління відбулися значні зміни. До „традиційних”

функцій планування, організації та контролю додалися функції регулювання, координування, обліку. Саме в цей період уперше з'являється визначення поняття „оперативне управління”, розкривається суть організаційних управлінських моделей.

Поява поняття „управлінська культура” свідчить про зацікавленість учених і педагогів-практиків у вивченні цієї проблеми, що свідчить про її важливість і соціальну значущість на цьому етапі історичного розвитку наукового тезауруса вітчизняної теорії управління освітою.

У 80-і рр. ХХ ст., як, власне, і в 1976 – 1980-і рр. ХХ ст., достатньо активно використовували такі ключові поняття теорії управління освітою, як „керівництво” та „управління”, про що свідчить наявність у науковому тезаурусі вітчизняної теорії управління освітою цього періоду хоча б таких, наприклад, понять, як „демократичні форми керівництва” та „ефективне управління”. Але зауважимо, що в період 1976 – 1980-х рр. ХХ ст. ці два поняття ототожнювали й сприймали переважно як синоніми.

У 90-і рр. ХХ ст. вітчизняні науковці достатньо інтенсивно починають використовувати терміни й поняття, пов'язані з компетентністю, стилем управління, функціями управління, професійно значущими якостями керівників, психологічними аспектами управління тощо.

У цей період у науковому тезаурусі вітчизняної теорії управління освітою вперше з'являються такі поняття, як „менеджмент”, „освітній менеджмент”, „педагогічний менеджмент”, „менеджер освіти” тощо.

Поява в науковому тезаурусі вітчизняної теорії управління освітою 90-х рр. ХХ ст. таких понять, як „управління змінами”, „управління якістю освіти”, свідчить про подальшу диференціацію об'єкта управління.

Загалом характерними ознаками управління освітою в 90-і роки ХХ ст. стали оптимізація, гуманізація, демократизація, раціоналізація, системність і моделювання управлінської діяльності, що підтверджується наявністю в науковому тезаурусі вітчизняної теорії управління освітою цього періоду таких понять, як „активні форми управління”, „гуманізація управлінської діяльності”,

„делегування повноважень”, „демократизація управління”, „демократичний стиль управління”, „моделювання структури управління”, „оптимізація управлінського процесу”, „системний підхід до управління” тощо.

На початку XXI століття, у 2001 – 2016 рр. вітчизняні науковці активно досліджували питання інформатизації системи управління, психологічних аспектів управління, організаційної культури навчального закладу тощо.

У зв'язку з цим у науковому тезаурусі вітчизняної теорії управління освітою цього періоду з'являються такі поняття, як „види управлінської інформації”, „використання сучасних інформаційних технологій в управлінській діяльності”, „інформатизація системи управління”, „інформаційне забезпечення управління якістю освіти”, „консультативне забезпечення управлінської діяльності”, „персоналізований підхід в управлінні педагогічним колективом”, „психологічні основи освітнього менеджменту”, „психологічні основи управління”, „управлінське мислення” та інші.

На початку XXI ст., у 2001 – 2016 рр., у складі наукового тезауруса вітчизняної теорії управління освітою продовжують відбуватися зміни за рахунок міжсистемних, міждисциплінарних запозичень, про що свідчить поява в цей період таких термінів іншомовного походження, як „бенчмаркінг”, „кваліметрія”, „маркетинг”, „моніторинг”.

З появою цих понять у науковому середовищі не вщухають дискусії щодо їх співвідношення з ключовими педагогічними категоріями, а відповідно, і щодо доцільності їх включення до складу наукового тезауруса вітчизняної теорії управління освітою.

Але констатуємо, що ці поняття та похідні від них, особливо такі, як „освітній моніторинг”, „освітній маркетинг”, або „маркетинг освітніх послуг”, міцно закріпилися в науковому тезаурусі вітчизняної теорії управління освітою початку XXI ст.

Щодо поняття „кваліметрія”, то його поява в науковому тезаурусі вітчизняної теорії управління освітою на початку XXI ст. свідчить про проникнення в цей період у вітчизняну теорію управління освітою методів

кваліметрії – науки, яка вивчає методологію і проблематику комплексних кількісних оцінок якості будь-яких об'єктів, що, своєю чергою, стало наслідком диференціації об'єкта управління й утвердженням у 90-і рр. ХХ ст. у науковому тезаурусі вітчизняної теорії управління освітою такого поняття, як „управління якістю освіти”.

Поява в науковому тезаурусі вітчизняної теорії управління освітою цього періоду такого поняття, як „державно-громадське управління освітою”, є свідченням подальшого процесу демократизації системи управління освітою, залучення громадськості до процесу управління навчальним закладом.

Не можна не звернути увагу на появу в науковому тезаурусі вітчизняної теорії управління освітою початку ХХІ ст. такого поняття, як „лідер” та „лідерство”, що, на нашу думку, є відображенням еволюції наукових поглядів на сутність процесу управління та ролі управлінця.

Якщо в 1976 – 1980-і рр. ХХ ст. активно побутували поняття „керівництво” та „управління” і розуміли їх переважно як синоніми, у 90-і рр. ХХ ст. вживали поняття „управління” та „менеджмент”, то на початку ХХІ ст., у 2001 – 2016 рр. у наукових працях вітчизняних науковців усе частіше трапляються поняття „лідер” та „лідерство”.

У групі понять, пов'язаних із суб'єктами управління освітою та їхньою діяльністю, у 80-і рр. ХХ ст. з'являються такі поняття, як „добір керівних кадрів школи”, „стимулювання керівників шкіл”, „резерв керівників закладів освіти”, що, на нашу думку, є свідченням формування в цей період системного підходу до питання кадрового забезпечення системи управління освітою.

У 90-і рр. ХХІ ст. значно розширюється склад понять цієї групи завдяки таким нововведенням, як „менеджер навчального процесу”, „менеджер освіти”, „модель керівника (менеджера) освіти”, „професійно значущі якості організатора (менеджера) освіти”, „психологічна готовність керівника”, „психологічне консультування керівників освіти”, „соціально-психологічні функції керівника”, „стиль мовлення керівника”, „стиль поведінки керівника”, „структура мотивації керівника” та ін.

Отже, у науковому тезаурусі вітчизняної теорії управління освітою з 90-х рр. ХХ ст. відносно суб'єкта управління освітою поступово закріплюється поняття „менеджер освіти”.

Значну увагу стали приділяти психологічним аспектам діяльності менеджерів освіти, їхнім професійним якостям та стилю управління.

На початку ХХІ ст. ця група оновлюється такими поняттями, як „аксіологічні аспекти становлення керівника школи”, „психограма менеджера освіти”, „тезаурус менеджера освіти” та ін.

Поява на початку ХХІ ст. у науковому тезаурусі вітчизняної теорії управління освітою зазначених вище понять пов'язана, на нашу думку, з продовженням поглибленого дослідження вітчизняними науковцями проблеми соціокультурної компетентності особистості керівника навчального закладу, розпочатого в попередні періоди.

Склад наукового тезауруса вітчизняної теорії управління освітою у групі понять, пов'язаних із типами освітніх установ та їхніми підрозділами, суттєво оновлюється тільки з 90-х рр. ХХ ст. Для цього періоду характерна поява таких нових термінів і понять, як „альтернативна вища школа”, „гімназія”, „заклади нового типу”, „заклади освіти для здібних дітей”, „інноваційні школи”, „колегіум”, „комплекс школа-дитячий садок”, „ліцей”, „методична служба”, „навчально-виховний центр”, „нова школа”, „приватний навчальний заклад”, „шкільна психологічна служба”, „школа-лабораторія наукової установи” та ін.

На початку ХХІ ст., у 2001 – 2016 рр., з'являються такі поняття: „громадсько активна школа”, „навчально-виховний комплекс”, „навчально-реабілітаційний центр”, „педагогічний коледж”, „приватний вищий навчальний заклад”, „приватний університет”, „професійний ліцей”, „профільна школа”, „спеціалізована школа художньо-естетичного профілю”, „школа мистецтв” та ін.

Поява цих понять у науковому тезаурусі вітчизняної теорії управління освітою цього періоду, на нашу думку, пов'язана з процесом подальшої демократизації та гуманізації освіти, утвердженням нової парадигми

управління, появою нових форм власності, нових типів навчальних закладів тощо.

Крім цього, спостерігається послідовний перехід від моністичної до плюралістичної освіти, що гармонізує етнічні та культурні відмінності людей (варіативність програм, підручників, навчальних курсів тощо), а також диференціація освітніх потоків у середині освітніх установ (збільшення кількості груп із поглибленим вивченням предметів, розробка і впровадження елективних курсів тощо) [316].

У групі понять, пов'язаних із контролью-аналітичною діяльністю, у 80-і рр. ХХ ст. з'являються такі нові поняття: „діагностична основа”, „збирання та аналіз інформації”, „системний підхід до аналізу методів навчання”, „цільова програма тематичних перевірок”, у 90-і рр. ХХ ст. – „атестаційна експертиза”, „науково-методична експертиза”, „педагогічний аналіз”, „педагогічний моніторинг”, „проблема вимірювання”, „структурно-функціональний аналіз”, „технологія аналізу” та ін.

На початку ХХІ ст. у 2001 – 2016 рр. у науковому тезаурусі вітчизняної теорії управління освітою у цій групі з'являються такі нові поняття, як „кваліменричні моделі”, „освітній моніторинг”, „SWOT-аналіз” та ін.

Аналіз цих понять дозволяє зробити висновок, що з 90-х рр. ХХ ст. унаслідок демократизації системи управління освітою, з підвищенням рівня її різноманітності та варіативності порівняно з попередніми роками акцент у цій сфері управлінської діяльності поступово зміщується від контролю до аналізу стану організації навчального процесу, застосовуються нові методи й технології його здійснення.

Найбільш суттєві зміни у складі понять і термінів групи понять, пов'язаних із плануванням роботи навчального закладу, відбуваються у 90-і рр. ХХ ст., вони пов'язані з появою таких понять, як „граф-схема навчального процесу”, „комплексна цільова система діяльності педагогічного колективу”, „моделювання управлінської діяльності”, „модель навчання”, „модель організації навчального процесу”, „особистісне проектування”,

„планування та організація менеджменту в галузі освіти”, „прогнозування розвитку системи шкільної освіти”, „програма естетичного виховання”, „проектування виховної роботи”, „проектування навчально-виховного процесу”, „психолого-педагогічне проектування”, „соціальне проектування”.

На початку ХХІ ст., у 2001 – 2016 рр. з’являються такі поняття, як „моделювання системи менеджменту”, „план-моніторинг”, „сучасні технології планування”, „управлінська модель школи” та ін.

Аналіз цих понять дозволяє зробити висновок, що з 90-х рр. ХХ ст. у зв’язку зі зміною в цей період підходів до планування роботи навчального закладу, проникненням у практику управлінської діяльності наукових методів управління освітою відбувається зміна підходів до цього виду управлінської діяльності від планування до моделювання, проектування та прогнозування діяльності навчального закладу.

У період з 90-х рр. ХХ ст. до початку ХХІ ст. склад наукового тезауруса вітчизняної теорії управління освітою у групі понять, пов’язаних із кадровою роботою, оновлюється за рахунок таких понять, як „запити вчителя”, „моральне заохочення вчителів”, „професійно-педагогічна адаптація викладачів ВНЗ”, „стабілізація педагогічних кадрів”, „трудові спори”, „кадрова політика”, „конфлікт”, „стимулювання”, „стратегія вирішення конфліктів”, „управління персоналом” та ін.

Аналіз цих понять дозволяє зробити висновок, що кадрова робота в попередні періоди (1976 – 1980-і рр. ХХ ст.) сприймалася переважно як нетворча канцелярська робота, функційно обмежена рамками у прийнятті важливих управлінських рішень. Але з 90-х рр. ХХ ст. таку роботу починають розуміти не просто як прийняття та документальне оформлення педагогічних кадрів, а як управління персоналом, що включає добір, формування, використання, стабілізацію педагогічних кадрів, стимулювання й мотивацію їх на виконання завдань, що постають перед навчальним закладом.

Повний перелік нових понять наукового тезауруса вітчизняної теорії управління освітою за групами понять подано в додатку Г.

Аналіз розвитку наукового тезауруса вітчизняної теорії управління освітою за Критерієм 4 – етнокультурна генеза поняття – дозволяє зробити висновок про те, що більшість понять наукового тезауруса вітчизняної теорії управління освітою останньої чверті ХХ ст. – початку ХХІ ст. – це стійкі мовленнєві термінологічні сполучення, які складаються і з греко-латинських, і з українських термінів, наприклад: „адміністративний стиль управління”, „аналіз уроків”, „атестація педагогічних працівників”, „гуманізація управлінської діяльності”, „демократизація управління”, „концептуальні засади управління”, „методи управління”, „об’єкт управління”, „принципи управління”, „система управління”, „стиль управління”, „структура управління”, „суб’єкт управління”, „функції управління”, „управлінській цикл” та багато інших.

Основу конструкції цих та інших понять наукового тезауруса вітчизняної теорії управління освітою складають запозичені з класичних мов (давньогрецької та латинської) такі поняття, як: „авторитарний”, „адаптація”, „адміністрація”, „аналіз”, „аксіологія”, „аспект”, „атестація”, „гімназія”, „гуманізм”, „демократія”, „директор”, „диференціація”, „діагностика”, „експертиза”, „естетика”, „інспектування”, „інтеграція”, „інститут”, „інформація”, „колегіум”, „компетентність”, „контроль”, „конфлікт”, „концепція”, „координація”, „культура”, „ліцей”, „метод”, „методист”, „модель”, „об’єкт”, „організація”, „персонал”, „планування”, „принцип”, „проект”, „прогноз”, „програма”, „процес”, „регулювання”, „система”, „соціум”, „соціальний”, „стиль”, „стимул”, „стратегія”, „структура”, „суб’єкт”, „тезаурус”, „технологія”, „університет”, „функції”, „цикл”, „школа” та ін.

На нашу думку, ці запозичення з класичних мов є основними конструктивними елементами, з яких складається більшість понять наукового тезауруса вітчизняної теорії управління освітою.

Але зауважимо, що терміни греко-латинського походження для української мови загалом і для наукового тезауруса вітчизняної теорії управління освітою зокрема є і однаково чужими, і одночасно рідними. Більшість із них стали загальноживаними, звичними та зрозумілими для

науковців і практиків у сфері управління освітою. Тому про рівень іншомовного запозичення в науковому тезаурусі вітчизняної теорії управління освітою більш об'єктивно можна судити за показником запозичення із сучасних європейських мов.

Аналіз нових понять наукового тезауруса вітчизняної теорії управління освітою останньої чверті ХХ ст. – початку ХХІ ст. за цим показником свідчить, що серед нових понять, якими він за цей період збагатився, 17% складають запозичення із сучасних європейських мов.

Процес запозичення іншомовних понять і термінів із сучасних європейських мов активно розпочався в період 90-х рр. ХХ ст. і з певним спадом, порівняно з цим періодом, продовжувався на початку ХХІ ст., що, на нашу думку, є свідченням проникнення в цей період у вітчизняну теорію управління освітою ідей західної теорії управління – менеджменту.

Серед іншомовних запозичень цього періоду найбільшу кількість становлять так звані „англізми”, серед яких можна виділити такі, як „бенчмаркінг”, „інновація”, „кваліметрія”, „коледж”, „лідер”, „лідерство”, „маркетинг”, „менеджер”, „менеджмент”, „моніторинг”, „оптимізація” та ін.

Поява в науковому тезаурусі вітчизняної теорії управління освітою цих та інших, запозичених із сучасних європейських мов понять не просто несе нові ідеї, концепції, технології і понятійний апарат, але й нову педагогічну та управлінську культуру, засновану на незвичній для багатьох вітчизняних управлінців у сфері освіти світоглядній системі цінностей (наприклад, таких, як індивідуальна відповідальність за прийняття рішень, робота на результат, на стратегічні цілі тощо). Далеко не всі ці нові іншомовні поняття можуть бути адекватно перекладені аналогічним українським терміном. До того ж вони не завжди суміщаються з управлінським менталітетом, який десятиріччями формувався у вітчизняних керівників освіти.

Здійснений аналіз та використання методу тезаурусного моделювання дозволили в межах нашого дослідження розробити модель наукового тезауруса вітчизняної теорії управління.

Як уже було зазначено, у нашому дослідженні поняття „тезаурус вітчизняної теорії управління освітою” ми розглядаємо в широкому та вузькому розумінні. У широкому розумінні – як складну, відкриту, упорядковану ієрархічну систему категорій, понять, термінів, які є основою вихідних положень вітчизняної теорії управління освітою. У вузькому – як універсальну модель терміносистеми теорії управління.

Аналіз науково-педагогічної літератури з досліджуваної проблеми дозволив нам виділити три основні етапи моделювання наукового тезауруса вітчизняної теорії управління освітою. Перший етап – моделювання предметного поля (предметної сфери) вітчизняної теорії управління освітою, другий етап – перетворення отриманої моделі предметного поля вітчизняної теорії управління освітою на модель тезауруса вітчизняної теорії управління освітою, третій етап – наповнення моделі тезауруса вітчизняної теорії управління освітою конкретним змістом у вигляді словника (довідника) термінів і понять.

Побудова (створення) тезаурусного поля будь-якого досліджуваного процесу, зокрема й педагогічного, – це структурування й візуалізація наявної бази даних, представленої в систематизованих блоках (фасетах). Створення тезаурусного поля надає можливість дослідникові систематизувати вже наявну інформацію і структурувати спектр подальшого інформаційного, пізнавального або дослідницького пошуку. Складаючи тезаурусні поля, необхідно використовувати основні закономірності візуальної подачі текстового матеріалу: зчитування інформації відбувається „зліва – направо”, „зверху – вниз”; грамотне розташування елементів один до одного за значущістю має співвідноситися як „ближче – далі”, „вище – нижче”, „минуле – теперішнє – майбутнє”, „центр – периферія”, „фокус – перспектива”; кольори, графічні символи, коди й шифри, які відображають ієрархічні взаємозв'язки елементів, що складають тезаурус, здійснюють безпосередній вплив на ефективність сприйняття і запам'ятовування [692].

Отже, спираючись на ці теоретичні положення, розглядаючи тезаурус у категоріях діалектики, у нашому дослідженні ми виходили з того, що науковий тезаурус вітчизняної теорії управління освітою характеризується системною цілісністю і процесуальною неперервністю в органічній єдності загального, особливого та одиничного.

Використання тезаурусного підходу дозволило розробити модель наукового тезауруса вітчизняної теорії управління освітою, яка включає три рівні: загальний (категоріальний); особливий (конкретно-науковий) та одиничний (особистісний) рівні тезауруса (додаток Д).

На нашу думку, представлена модель наукового тезауруса вітчизняної теорії управління освітою відображає середовище й саму людину як системи, що постійно оновлюються і доповнюються.

Тезаурус як особистісне утворення, з одного боку, відрізняється динамічністю, мінливістю, пов'язаними з тими перетвореннями, які відбуваються в процесі управлінської діяльності, сприяє особистісному засвоєнню необхідної інформації, знань і досвіду, виконує організаційну, керівну й стимулюючу роль. З іншого, – тезаурус постійно збагачується, удосконалюється у зв'язку з розвитком самої сфери управління освітою.

Наповнюючи розроблену нами модель наукового тезауруса вітчизняної теорії управління освітою конкретним змістом, у вигляді словника (довідника) термінів і понять, на нашу думку, доцільно спиратися на систему принципів відбору та класифікації понять, обґрунтовану С. Сисоєвою та І. Соколовою [810].

Отже, урахувавши міждисциплінарний характер такого феномену, як науковий тезаурус вітчизняної теорії управління освітою, ми виділили такі принципи відбору й класифікації понять: історизму, системності, цілісності, автономності, антропологічний, онтологічний, діалогічності, самопізнання, креативності, фрактальності, тезаурусного моделювання понять [Там само].

Упорядкування понятійної системи вітчизняної теорії управління освітою пов'язано зі структуризацією її предмета. У процесі наукового дослідження

відбувається тезаурусне моделювання знань, визначення і класифікація базових понять, що орієнтовані на розробку моделі нового наукового знання в предметній площині вітчизняної теорії управління освітою. Науковий тезаурус вітчизняної теорії управління освітою є моделлю знань, що є проекцією на реальні процеси управління освітою.

Отже, здійснений у цьому підрозділі дисертаційної роботи аналіз дозволяє визначити деякі особливості й тенденції розвитку наукового тезауруса вітчизняної теорії управління освітою останньої чверті XX – початку XXI ст.

На розвиток наукового тезауруса вітчизняної теорії управління освітою головним чином впливають організаційні зміни в системі освіти й соціально-економічні умови функціонування освітніх закладів, зокрема перехід до ринкових відносин, критика авторитарних методів управління, осмислення раніше не відомої зарубіжної наукової інформації і необхідність її творчої переробки, пошук оптимальної моделі управління.

Саме тому, на нашу думку, у 1976 – 1980-і рр. XX ст. вітчизняна теорія управління освітою орієнтувалася на положення теорії соціального управління та управлінські концепції початку XX ст. і діяла в межах традиційної авторитарної парадигми управління освітою, а в період з 90-х рр. XX ст. до початку XXI ст. у зв'язку із утвердженням нової демократичної парадигми управління освітою відбувається її переорієнтація на досягнення західної теорії управління – менеджменту.

Основними джерелами збагачення наукового тезауруса вітчизняної теорії управління освітою є дослідження з проблем управління освітніми закладами різних типів і рівнів, зарубіжна теорія менеджменту, економічні науки.

Розвитку наукового тезауруса вітчизняної теорії управління освітою властиві тенденції до розширення його складу завдяки міжсистемному іншомовному запозиченню („менеджмент”, „маркетинг”, „моніторинг” та ін.), а також формування нових термінологічних сполучень з опорними компонентами – традиційними термінами педагогіки („організаційна культура

школи”, „інформатизація системи управління”, „управлінська модель школи” та ін.).

Ключовим терміном, що визначає основний напрям змін у теорії і практиці управління освітніми системами, у 90-і рр. ХХ ст. стає термін „менеджмент”. Його впровадження в науковий тезаурус вітчизняної теорії управління освітою стимулює формування відповідного термінологічного поля й відображає посилення впливу економіки на розвиток соціальних інститутів суспільства.

Приплив термінів – міжсистемних запозичень і впровадження термінів із зарубіжної теорії управління характеризують розвиток наукового тезауруса вітчизняної теорії управління освітою останньої чверті ХХ ст. – початку ХХІ ст. прагненням до інтернаціоналізації і гармонізації.

Активне виробництво термінів на основі традиційних термінів вітчизняної теорії управління освітою свідчить про тенденцію до своєрідності вираження наукового знання про управління освітою.

З 90-х років ХХ ст. та на початку ХХІ ст. в науковому тезаурусі вітчизняної теорії управління освітою відбувається розмежування термінів, які активно вживаються в педагогічній літературі, і термінів, що втрачають частотність і сферу застосування (наприклад, „інспектор”, „інспектування”, „адміністратор”, „керівництво”, „контроль”). Це, на нашу думку, зумовлено змінами в соціально-політичному житті країни й управлінській практиці, а також висуненням нових управлінських ідей.

Частина термінів з пасивного запасу наукового тезауруса вітчизняної теорії управління освітою, навпаки, переходить в активний. Цей рух особливо помітний у групі понять, пов’язаних із типами освітніх установ, наприклад, „гімназія”, „колегіум”, „ліцей”.

Але зазначимо, що збільшення складу термінів наукового тезауруса вітчизняної теорії управління освітою не завжди є ознакою збагачення наукового знання з управління освітою, оскільки в низці випадків новій

управлінській термінології властиві такі недоліки, як змістовна некоректність, відсутність понятійної новизни й систематичності.

Узагальнення результатів дослідження, проведеного в цьому підрозділі нашої дисертаційної роботи, дозволяє зробити висновок, що процес інтенсивного оновлення наукового тезауруса вітчизняної теорії управління освітою ще не завершився, але, на нашу думку, пройшов свій пік, який припав на 90-і роки ХХ ст. та початок ХХІ ст. Потік запозичень поступово слабшає, термінологія поповнюється термінами-словосполученнями, які відображають процес рефлексії та уточнення понять наукового тезауруса вітчизняної теорії управління освітою.

Зрозуміти в повному обсязі логіку розвитку наукового тезауруса вітчизняної теорії управління освітою дозволяє періодизація цього процесу. Тому наступний підрозділ нашого дослідження присвячено проблемі виокремлення етапів розвитку наукового тезауруса вітчизняної теорії управління освітою (остання чверть ХХ – початок ХХІ ст.).

2.3 Періодизація розвитку наукового тезауруса вітчизняної теорії управління освітою (остання чверть ХХ – початок ХХІ ст.)

Одним із важливих та поширених завдань історико-педагогічної науки є проведення періодизації розвитку досліджуваного явища. Чітка та обґрунтована періодизація дозволяє зрозуміти структурні особливості науки та освіти, генезу та еволюцію ідей, концепцій, теорій, понятійних систем, методів, змісту освіти. Періодизація – це спосіб організації початкового історико-педагогічного матеріалу, який сприяє створенню чи уточненню нового гіпотетичного образу досліджуваного явища.

Значення періодизації для нашого дослідження полягає в тому, що вона дозволяє визначити внутрішню логіку розвитку тезауруса вітчизняної теорії управління освітою, виявити значення й „вагу” понятійної системи теорії

управління на різних етапах її розвитку, її суттєві особливості та прояви в історико-педагогічному процесі. Через періодизацію можна більш глибоко показати співвідношення розвитку понятійної системи та теорії управління освітою загалом та окремих їхніх аспектів, диференціацію складників розвитку досліджуваного явища. Реалізація завдання періодизації дозволить нам надати темпорально-стадіальності стрункості історико-педагогічному матеріалу щодо розвитку тезауруса вітчизняної теорії управління освітою.

Значний внесок у розробку вирішення проблеми періодизації процесів розвитку системи освіти, науки й педагогічної думки в Україні зробили Я. Бурлака, Н. Гупан, В. Курило, О. Сухомлинська [143; 243 – 245; 511 – 514; 873]. У роботах науковців знайшли висвітлення такі поняття, як „періодизація”, „доба”, „період”, „етап”, сформульовано методологічні засади цього аспекту наукової діяльності, запропоновано низку періодизацій історико-педагогічних явищ.

Періодизація історико-педагогічного явища – складний та багатогранний феномен. У нашому дослідженні під періодизацією ми будемо розуміти встановлення хронологічно послідовних етапів у розвитку понятійної системи теорії управління освітою; поділ усього процесу розвитку понятійної системи теорії управління освітою на відрізки часу, які різняться між собою специфічними особливостями, встановленими на основі об’єктивних критеріїв та принципів; спосіб, який дає можливість створити цілісну модель розвитку понятійної системи теорії управління освітою; певну схему, яка дозволяє систематизувати численні факти, отримані під час дослідження розвитку понятійної системи теорії управління освітою.

У дослідженні ми враховували, що періодизація – це певна спрощена схема розвитку тезауруса вітчизняної теорії управління освітою, яка дозволяє поєднати закономірними зв’язками факти, отримані в дослідженні. Це пов’язано з тим, що періодизації підлягають виключно складні явища процесного й тимчасового характеру, і тому вона неминуче схематизує та спрощує досліджувану реальність. Саме завдяки схематизації та спрощенню

розвитку тезауруса вітчизняної теорії управління освітою періодизація забезпечує ефект виокремлення найбільш суттєвих властивостей досліджуваного явища, позбавлення його розуміння від другорядних, несуттєвих характеристик.

Ми також ураховували те, що будь-яка періодизація не може в повному обсязі відтворити минуле, тому головне, щоб вона відбивала найсуттєвіші особливості розвитку тезауруса вітчизняної теорії управління освітою та завдання здійснення періодизації поєднувалось зі змістовним аналізом досліджуваного явища.

Під час реалізації завдання проведення періодизації ми орієнтувалися на те, що можуть бути створені різні моделі розвитку тезауруса вітчизняної теорії управління освітою, що сприяє затвердженню багатовимірного підходу до пізнання об'єкта дослідження.

Наступним методологічним положенням, на яке ми орієнтувалися під час реалізації наукового завдання, було виокремлення в історико-педагогічній науці двох типів періодизацій – проблемно-хронологічний та хронологічно-проблемний. Критерієм для виокремлення цих типів є провідний погляд на періодизацію – у першому випадку пріоритет проблемного аналізу, у другому – хронологічного. Проблемно-хронологічний метод передбачає поділ широких тем на низку вузких, кожна з яких розглядається в хронологічній послідовності. У процесі використання хронологічно-проблемного методу дослідження здійснюється за періодами й епохами, а в їхніх межах – за проблемами. Предмету нашого дослідження більшою мірою відповідає проблемно-хронологічна періодизація, а розподілити досліджувану проблему на вузкі аспекти дозволяють критерії оцінки стану розвитку тезауруса вітчизняної теорії управління освітою, обґрунтовані в попередньому підрозділі.

Методологія історико-педагогічної науки як основні компоненти періодизації виокремлює об'єкт та суб'єкт періодизації. Об'єкт історико-педагогічної періодизації – явище, яке ми розглядаємо в його розвитку, виділяючи конкретні інтервали часу. У нашому випадку це розвиток тезауруса

вітчизняної теорії управління освітою. Це положення дозволяє звернути увагу на те, що нам треба вивчати саме об'єкт періодизації, а не наявні періодизації інших учених та пропонувати на їхній основі свою періодизацію.

Суб'єкт періодизації – той часовий інтервал, який відображає специфіку розвитку тезауруса вітчизняної теорії управління освітою й виражається в такій категорії, як етап. Визначення етапів передбачає з'ясування сутності цього поняття, визначення кількості історичного часу кожного з виокремлених етапів.

Під час проведення періодизації ми також урахували, що в методології історико-педагогічних досліджень обґрунтовано сутність поняття „атрибут періодизації”, під яким пропонують розуміти назву суб'єкта – інтервалу часу. У зв'язку з цим ми вирішували завдання проведення атрибуції запропонованої періодизації, але при цьому враховували, що це не просто назва певного періоду чи етапу, а назва, яка враховує найсуттєвіші його особливості.

У нашому дослідженні ми розглядаємо періодизацію як один із головних методів дослідницької роботи. Як прийоми цього методу ми використовували аналіз, синтез, порівняння, узагальнення та систематизацію отриманих фактів.

Реалізація завдання періодизації розвитку тезауруса вітчизняної теорії управління освітою передбачає розробку методики періодизації, яка має включати опис етапів та системи прийомів і засобів, що застосовуються для виокремлення періодів розвитку історико-педагогічного явища. Методика має давати відповідь на запитання: „Як, яким способом організувати та здійснити періодизацію розвитку тезауруса вітчизняної теорії управління освітою?” Основна функція методики в цьому випадку – організація дослідницької діяльності з проведення періодизації.

У процесі періодизації розвитку тезауруса вітчизняної теорії управління освітою ми виокремили декілька етапів. Перший – обґрунтування верхньої та нижньої меж нашого дослідження, які охоплюють 1976 – 2016 роки. Саме такі хронологічні рамки дозволяють з'ясувати особливості понятійної системи теорії управління, сформованої в радянські часи, та простежити процес її трансформації до нашого часу.

Другий етап – визначення методологічних засад періодизації, які висвітлено в підрозділах 1.1, 2.1 та на початку цього підрозділу.

Третій етап – визначення критеріїв оцінки розвитку тезауруса вітчизняної теорії управління освітою.

Четвертий етап – формування джерельної бази проведення періодизації. Під час реалізації цього етапу ми використовували вибірковий метод та метод основного масиву формування джерельної бази, які в процесі періодизації виконували функцію його прийомів.

П'ятий етап – аналіз використання управлінських понять у назвах статей, монографій, дисертацій, присвячених проблемам управління освітою в 1976-1980-і, 80-і, 90-і, двохтисячні роки. Для цього використовували наукометричний аналіз назв публікацій і дисертацій, підрахування кількості понять певної спрямованості в той чи той період часу, визначення їхньої частки в загальній кількості наукових робіт. Результатом цього етапу стало складання таблиць, які містили інформацію про кількісні показники використання тих чи тих понять у межах чотирьох виокремлених інтервалів часу.

Шостий етап – порівняння, систематизація та узагальнення зібраної в таблицях інформації. На цьому етапі було проведено укрупнення сформованих таблиць, з них було вилучено недостатньо яскраво представлені параметри. Сьомий – аналітичний – етап періодизації передбачав аналіз усієї зібраної інформації, виокремлення етапів розвитку тезауруса вітчизняної теорії управління освітою та їх атрибуцію. Під час атрибуції розвитку тезауруса вітчизняної теорії управління освітою ми використовували дві системи координат: понятійна система авторитарного управління – понятійна система демократичного управління; понятійна система теорії внутрішньошкільного управління – понятійна система управління освітою, що дозволило розглядати досліджуване явище з різних дослідницьких позицій.

Підсумковий етап періодизації включав перевірку обґрунтованості періодизації розвитку тезауруса вітчизняної теорії управління освітою під час змістовного аналізу наукових робіт.

Характеристика методики періодизації свідчить про те, що ми розглядали це завдання не як відокремлене, а як невід’ємний складник дослідження, тому етапи періодизації охоплювали майже всі часові рамки нашої пошукової роботи.

У цьому підрозділі представлено результати аналізу понятійного спектра назв більш ніж 700 дисертацій, монографій, статей останньої чверті ХХ – початку ХХІ століття, присвячених проблемам управління освітою [21; 22; 26; 39 ;40; 45; 79; 82 – 84; 93; 94; 100; 104; 118; 121; 123; 153; 160; 168 та ін.].

На основі аналізу назв публікацій виокремимо кількісні показники використання понять у чотирьох відрізках часу: 76 – 80-і, 80-і, 90-і, 2001 – 2016 роки ХХ – ХХІ століть. Узагальнені результати аналізу понятійної системи теорії управління освітою представлено в таблицях 2.5 – 2.8.

Таблиця 2.5

Понятійна система основного масиву публікацій та дисертацій з питань управління освітою в 76 – 80-х роках ХХ століття

Поняття	Кількість понять		
	статті	книги	дисертації
Директор школи	6		1
Завуч	1		
Учитель	8		
Інспектор	1		
Класний керівник	2		
Колектив учителів	1		
Компетентність		1	
Методична робота	5		
Інформація	2		
Управління	15	2	
Керівництво	4	2	
Внутрішньошкільний	3	1	
Досвід	7		
Контроль	3		
Аналіз	2		
Програма		1	
Планування	4		
Організація	1		

<i>Продовження табл.2.5</i>			
Педагогічна рада	1		
Навчально-виховний процес	2	1	1
Ситуаційний підхід	1		
Основи	1		1
Інспектування	1		
Методичний кабінет	3		
Райвно	2		1
Обласний інститут удосконалення	1		
Школа	24	4	4
Кабінетна система	8		
Підвищення кваліфікації	1		
Самоосвіта	1		
Ефективність	8		
Такт	1		
Виховання	1		
Навчання	4		
Впровадження	3		
Удосконалення	4		
Вивчення	4		
Урок	3		
Умови	3		
Метод	4		
Кабінетна система	9		1
Стиль	3		

Загальна кількість визначених понять у 76 – 80-х рр. ХХ ст. – 42. Серед них переважають практично зорієнтовані, до теоретично зорієнтованих відносимо поняття „підхід” та „основи”. Головним суб’єктом управління в той час розглядали директора школи, увагу якого було спрямовано на забезпечення ефективності, впровадження, удосконалення діяльності школи, запровадження кабінетної системи. Головне поняття за рівнем використання – це поняття „школа”, це підтверджує думку, що теорія управління освітою в той час формувалась як теорія внутрішньошкільного управління. Другим за рівнем використання є поняття „управління”, зміст якого характеризують поняття „вивчення, запровадження досвіду”, „контроль”, „планування”, „організація методичної роботи”. Головним об’єктом управління розглядають учителя.

Якщо узагальнити особливості понятійної системи досліджуваного часу, то можна виокремити такі її властивості:

- відсутність цілісної понятійної системи, яка дозволяє всебічно охарактеризувати феномен управління освітою;
- практична спрямованість понятійної системи, низький рівень уваги до теоретичних проблем управління, його орієнтація на досвід, а не теорію;
- кількість понять у назвах статей (43) значно переважає кількість понять у назвах книг (7) та дисертацій (6). Це можна пояснити не тільки різною кількістю проаналізованих статей, книг, дисертацій, а й тим, що статті присвячено більш локальним проблемам, кількість яких є значно більшою за головні проблеми управління.

Наведена в таблиці 2.5 система понять є традиційною для тривалого часу функціонування радянської системи освіти та управління.

Таблиця 2.6

Понятійна система основного масиву публікацій та дисертацій з питань управління освітою в 80-х роках ХХ століття

Поняття	Кількість понять		
	статті	книги	дисертації
Директор школи	9	3	2
Завуч	9	1	
Організатор позакласної і позашкільної виховної роботи	1		
Учитель	3		
Класний керівник	1		
Кадри	2		
Колектив учителів	3	1	
Компетентність		1	
Кваліфікація	1		
Методична робота	2		
Інформація	1		
Управління	5	5	8
Керівництво	3	1	
Внутрішньошкільний	4		
Досвід	4		4
Контроль	7	2	2
Аналіз	2		

<i>Продовження табл. 2.6</i>			
Райвно	1		2
Планування	3		
Організація	2		6
Педагогічна рада	3		
Навчально-виховний процес	2	2	
Педагогічна рада	3		
Основи	2		5
Інспектування	1		
Системний підхід	2		
Моделі	1		
Демократизм	1		
Школа	20	11	17
Співвідношення централізму та децентралізму	1		
Підвищення кваліфікації	1		
Наказ	1		
Ефективність	1		
Дослідження	1		
Батьки	1		
Виховання	8		
Навчання	6	1	
Оптимізація			3
Удосконалення	4		5
Вивчення	2		
Урок	3		
Умови			1
Метод	1		
Раціоналізація			1

Загальна кількість визначених понять 80-х років ХХ ст. – 44, що майже не відрізняється від 1976 – 1980-х років ХХ ст. Проте в цей час з'являються й нові поняття: „організатор позакласної і позашкільної виховної роботи”, „системний підхід”, „демократизм”, „наказ”, „батьки”, „оптимізація”, „раціоналізація”, „співвідношення централізму та децентралізму” та зникли з обігу поняття „методичний кабінет”, „кадри”, „райвно”, „ситуаційний підхід”, „кабінетна система”, „обласний інститут удосконалення”, „самоосвіта”, „такт”. Але і в першому, і в другому випадку цим поняттям було властиве поодиноке використання. Цей факт дозволяє зробити кілька висновків. Понятійна система

1976 – 1980-х років ХХ ст. була нестабільною, але найбільш уживані поняття не змінювались. Понятійна система цих відрізків часу мала практичну спрямованість та більше спільних рис, ніж відмінностей, була традиційною для радянського часу. Деякі поняття мали інноваційний характер: „ситуаційний підхід”, „співвідношення централізму та децентралізму”, але вони не відповідали наявній авторитарній парадигмі управління того часу та не набули поширення.

Таблиця 2.7

Понятійна система основного масиву публікацій та дисертацій з питань управління освітою в 90-х роках ХХ століття

Поняття	Кількість понять		
	статті	книги	дисертації
Директор школи	9		5
Заступник директора	1	1	
Учитель	2		
Компетентність	1		
Кваліфікація	1		1
Методична робота	5		
Інформація	4	1	
Управління	39	28	
Керівництво	2	1	
Внутрішньошкільний	3	3	1
Досвід	4		1
Контроль	4		
Аналіз	2	3	2
Оцінка			1
Стратегія		2	
Якість		2	2
Райвно	1		2
Планування	2		
Організація	3	1	4
Організація навчально-виховного процесу			4
Організаційно-педагогічні (засади, умови)			9
Соціально-педагогічні (умови, засади)			4
Педагогічні умови			3
Теорія і методика			2

<i>Продовження табл. 2.7</i>			
Педагогічна рада	1		
Навчально-виховний процес	7	2	5
Менеджмент	1	8	1
Основи	1	11	11
Принципи	1		
Системний підхід	1		
Модель	2		
Моделювання			1
Демократизація	2	4	1
Гуманістичне управління	1		
Школа	32	10	33
Організаційна культура	1		
Моніторинг	1		
Експертизи управління		1	
Алгоритм	1		
Стиль управління	1		
Система	3	1	5
Процес управління		1	
Інновації в управлінні	1		
Системно-цільовий підхід	1		
Кваліметричний підхід			1
Цільове управління	1	1	
Особистісно зорієнтоване управління	1		
Дослідження	1		
Головні ознаки і критерії	1		
Діагностика	3		
Вимірювання	1		
ЕОМ	1		
Виховання	14		1
Навчання	19		2
Методика			3
Методична робота			4
Науково-методична робота	3		4
Методологічні засади	2		
Науково-педагогічні засади			2
Концептуальні засади	2		
Функції	2		
Вуз	1	1	
Метод	1		
Моделювання	1		1
Вдосконалення	2		
Модернізація			1

Інформаційне забезпечення	2		
Створення іміджу сучасного закладу	1		
Технологія		2	
Методика			3
Парадигма управління	1		
Закономірності управління	1		
Психологія		3	

У 90-і рр. ХХ ст. зникають із обігу поняття: „організатор позакласної позашкільної виховної роботи”, „кадри”, „наказ”, „раціоналізація”, „оптимізація”, „удосконалення”. З’являються нові поняття: „менеджмент”, „організаційно-педагогічні (засади, умови)”, „соціально-педагогічні (умови, засади)”, „педагогічні умови”, „теорія і методика”, „стратегія”, „якість”, „процес управління”, „інновації в управлінні”, „системно-цільовий підхід”, „кваліметричний підхід”, „цільове управління”, „особистісно зорієнтоване управління”, „дослідження”, „головні ознаки і критерії”, „діагностика”, „вимірювання”, „ЕОМ”, „методика”, „науково-методична робота”, „методологічні засади”, „науково-педагогічні засади”, „концептуальні засади”, „функції”, „вищий навчальний заклад”, „моделювання”, „модернізація”, „інформаційне забезпечення”, „створення іміджу сучасного закладу”, „технологія”, „методика”, „парадигма управління”, „закономірності управління”, „організаційна культура”, „моніторинг”, „експертиза управління”, „алгоритм”.

Залишаються спільними для трьох відрізків часу поняття: „навчально-виховний процес”, „школа”, „виховання”, „навчання”, „райвно”, „планування”, „організація”, „директор школи”, „учитель”, „компетентність”, „кваліфікація”, „методична робота”, „інформація”, „управління”, „керівництво”, „внутрішкільний”, „досвід”, „контроль”, „аналіз”.

Наведені факти дозволяють припустити, що в 90-і роки ХХ ст. починається модернізація традиційної авторитарної парадигми, стрімко з’являються нові поняття, але процес формування нового тезауруса теорії управління освітою тільки розпочався й не був завершеним. На користь такого

припущення свідчить той факт, що освіта й управління мають консервативний інерційний характер, не відбувається одночасно принципівих змін їхньої сутності, та між різними управлінськими парадигмами завжди існує певний інтервал часу, якому притаманні властивості попередньої та наступної парадигм.

Понятійна система 90-х років ХХ ст. мала такі ознаки:

– якщо в 1976 – 1980-і роки ХХ ст. понятійна система теорії управління функціонувала як понятійна система теорії внутрішньошкільного управління, то в 90-і роки ХХ ст. починають використовувати все більше понять, пов'язаних із управлінням вищими навчальними закладами;

– значно збільшується кількість понять, пов'язаних із теоретичними питаннями теорії управління, що обумовлено збільшенням наукових досліджень та змінами уявлень про теорію управління;

– понятійна система на попередніх етапах її розвитку була пов'язана більшою мірою з практикою та традиціями управління, ідеологічними чинниками, а в 90-і роки ХХ ст. починається переорієнтація понятійної системи на логіку розвитку теорії управління, наявній у світі теорії управління.

Таблиця 2.8

Понятійна система основного масиву публікацій та дисертацій з питань управління освітою в 2001 – 2016 роках ХХ століття

Поняття	Кількість понять		
	статті	книги	дисертації
Директор школи	1	1	
Ректор	1		
Кадри	4		
Людський капітал	1		
Науково-педагогічні працівники			1
Середовище	1	1	
Компетентність		2	
Інформація	10	2	
Управління	24	27	28
Внутрішньошкільний		3	
Досвід	3		
Контроль	1	2	

<i>Продовження табл. 2.8</i>			
Аналіз		1	
Моніторинг	4	1	2
Маркетинг	6	1	1
Оцінка			1
Стратегія	6	1	
Якість	33	17	1
Райвно			
Планування	1		1
Організація	18		
Умови	2		
Поняття	4		
Менеджмент	31	6	
Основи	2	3	
Принципи	2	1	
Демократизація	8	1	
Гуманізація			1
Децентралізація	2	1	
Школа (ЗОШ)		6	8
ВНЗ	39	13	9
Професійно-технічний навчальний заклад			1
Навчальний заклад		2	
Моніторинг		7	
Прийняття рішення	1		
Науковий апарат	1		
Адаптивне управління		3	1
Інформаційне управління		1	
Професійне управління		1	
Персоналізований підхід		1	
Конкурентоспроможність		1	
Інформаційне забезпечення		2	2
Вимірювання управління навчальним процесом		1	
Зміст управлінської діяльності		1	
Навчальний процес		1	
Діагностика		1	
Теорія		1	
Стиль управління	1		
Система		3	
Критерії оцінки	3		
Експертиза			1
Модель			5

<i>Продовження табл. 2.8</i>			
Ефективність	4		
Технологія	20	1	
Метод	3	1	3
Науково-практичний інструментарій	1		
Парадигма	2		
Закономірності управління	2		
Організаційно-педагогічні основи			1
Науково-педагогічні основи			1
Педагогічні основи			1
Наукові основи			1
Аксіологічні засади			1
Теоретико-методичні основи			7
Теоретико-методологічні засади			5
Теорія та методика			1
Теорія внутрішньошкільного управління			1
Управлінська культура	1		
Організаційна культура	1		
Інформаційна культура	1		
Інформаційна технологія			2

На початку ХХІ ст. виникають нові поняття: „маркетинг”, „науково-практичний інструментарій”, „управлінська культура”, „організаційна культура”, „інформаційна культура”, „інформаційна технологія”, „професійно-технічний навчальний заклад”, „навчальний заклад”, „вимірювання управління навчальним процесом”, „зміст управлінської діяльності”, „організаційно-педагогічні основи”, „педагогічні основи”, „наукові основи”, „науково-педагогічні основи”, „аксіологічні засади”, „теоретико-методичні основи”, „теоретико-методологічні засади”, „теорія та методика”. Науковці стали використовувати в назвах статей поняття „управлінська культура”, „організаційна культура”, „інформаційна культура”, які характеризують важливі аспекти сучасного управління.

У понятійній системі теорії управління освітою виникли поняття, які характеризують спроби започаткувати нові моделі управління: „проектне управління”, „перспективне управління”, „інформаційне управління”, „адаптивне управління”, „процесне управління”, „громадсько-державне

управління”, „фінансове управління”. Але якщо останні п’ять понять мають міжнародне визнання, то перші два поки що недостатньо обґрунтовані. Вони обумовлюють питання: проектне управління – це управління проектами чи цілісна модель управління, яка охоплює всі його аспекти? Щодо поняття „перспективне управління”, то ми вважаємо, що краще використовувати загальноприйняте поняття „управління розвитком”.

Про підвищення ролі теоретичних аспектів розвитку теорії та практики управління свідчить використання таких понять, як „методологія управління”, „методологічні засади управління”, „науково-практичний інструментарій”, „науково-педагогічні основи”, „педагогічні основи”, „наукові основи”, „аксіологічні засади”, „теоретико-методичні основи”, „теоретико-методологічні засади”, „теорія та методика”, „теорія внутрішкільного управління”.

Узагальнення отриманих фактів дозволяє виокремити особливості розвитку понятійної системи управління освітою на початку ХХІ ст.:

- у науковому дискурсі співіснують поняття „управління” та „менеджмент”, які використовують у кількісному відношенні майже однаково;

- якщо на попередніх етапах понятійна система управління функціонувала як компонент теорії управління загальноосвітньою школою, то на сучасному етапі формується понятійна система теорії управління освітою, яка поки що диференціюється на два головні напрями: теорію управління загальноосвітньою школою та теорію управління вищими навчальними закладами. Але вже з’явилися наукові роботи, присвячені загальним основам управління всіма типами навчальних закладів;

- структура управлінських понять свідчить про те, що сучасна понятійна система орієнтується переважно на теорію менеджменту та логіку розвитку теорії управління освітою. Процес накопичення кількісних змін у структурі понятійної системи зумовив перехід до нового етапу розвитку теорії, яка перетворилася за своєю сутністю на теорію освітнього менеджменту;

- категоріальний складник тезауруса сучасної теорії управління освітою складають поняття: „управління”, „менеджмент”, „навчальний заклад”,

„компетентність керівника”, „управлінська культура”, „організаційна культура”, „інформаційна культура”, „управлінська інформація”, „планування”, „організація”, „контроль”, „аналіз”, „моніторинг”, „маркетинг”, „стратегічне управління”, „управління якістю”, „демократизація управління”, „децентралізація управління”, „прийняття управлінських рішень”, „конкурентоспроможність навчальних закладів”, „технологія управління”, „методи управління”, „інформаційна технологія”, „інформаційне забезпечення”, „стиль управління”, „система управління”, „наукові основи управління”, „принципи управління”, „стиль управління”, „система управління”, „модель управління”, „парадигма управління”, „закономірності управління”.

Проведений у підрозділі аналіз дозволяє об’єднати 1976 – 1980-і роки ХХ ст. у єдиний етап розвитку понятійної системи теорії управління освітою. Наступним етапом такого розвитку стали 90-і роки ХХ ст. та заключним етапом 2001 – 2016 роки ХХІ століття. Для атрибуції цих етапів розвитку можна використовувати дві системи координат – співвідношення авторитарності й демократичності та спрямованість на забезпечення функціонування певних освітніх установ. Це дозволяє назвати 1976 – 1980-і роки ХХ ст. етапом розвитку понятійної системи авторитарної теорії управління, 2001 – 2016 роки ХХІ століття – етапом розвитку понятійної системи демократичної теорії управління, а 90-і роки ХХ ст. як понятійну систему етапу переходу від авторитарної до демократичної теорії управління. Відповідно до другої системи координат 1976 – 1980-і роки ХХ ст. можна назвати етапом розвитку понятійної системи теорій внутрішньошкільного управління, 2001 – 2016 роки ХХІ століття – етапом розвитку понятійної системи теорії освітнього менеджменту, яка об’єднувала управління всіма типами освітніх установ, а 90-і роки ХХ ст. як понятійну систему етапу переходу від теорій внутрішньошкільного управління до теорії освітнього менеджменту.

2.4 Змістовний аналіз розвитку наукового тезауруса вітчизняної теорії управління освітою (остання чверть XX – початок XXI ст.)

Під час аналізу понятійно-термінологічної системи ми враховували, що ці поняття можна поділити на родові й видові, традиційні та інноваційні, методологічні й інструментальні, теоретичні та практично зорієнтовані, обґрунтовані й необґрунтовані – догматичні, які мають визначення й не мають їх. Методологічні поняття дозволяють обґрунтувати актуальність теми дослідження та методологічні засади його здійснення. Інструментальні поняття характеризують шляхи, засоби, зміст діяльності з реалізації певної управлінської проблеми. Родові поняття в межах певного дослідження містить назва роботи, а видові – назви підрозділів. Своєю чергою, назви підрозділів наукової роботи містять родові поняття для понять, використаних у підрозділі, які є видовими.

Наведені вище положення визначали методику аналізу понятійно-термінологічної системи, що передбачала на першому етапі аналіз та узагальнення понять, які характеризують назви наукових робіт. На другому етапі проведено аналіз понять, використаних у назвах підрозділів. На третьому – проаналізовано видові й інструментальні поняття, використані в підрозділах. На цьому етапі проведено більш змістовний аналіз наявності визначень понять та процедур їх обґрунтування. Особливу увагу ми звертали на поняття-індикатори. До них ми відносили такі: „управління”, „менеджмент”, „мета управління”, „методи управління”, „демократизація управління”, тому що саме ці поняття насамперед характеризують парадигмальні особливості понятійної системи.

Доцільно звернути увагу на бібліографію роботи, що дозволить зрозуміти основи формування підходу науковця до визначення переліку та сутності понять. Важливі висновки дозволяє зробити інформація про те, на яку саме літературу спирався автор – застарілу, сучасну, літературу з менеджменту, літературу відомих у світі авторів, літературу про управління в інших країнах,

нормативні документи, ідеологічні документи. Окрім того, ми враховували тип наукової публікації – стаття, монографія, навчальний посібник, тому що вони базуються на різних принципах використання та презентації понять. Так, у навчальному посібнику можливий догматичний виклад структури та сутності понять, але краще, навіть у посібниках, наводити логіку обґрунтування понять, що відповідає сучасним уявленням про навчальний процес. На четвертому етапі проведено аналіз понятійно-термінологічної системи як цілісного явища. Підґрунтям для такого аналізу стали підручники з управління навчальними закладами та управлінські тезауруси.

У 1977 р. вийшла книга Є. Березняка „Руководство современной школой [74].

Терміносистему книги характеризують такі поняття: „Закон про школу” та „Устав загальноосвітньої школи”; „основні принципи керівництва сучасною школою”; „основні обов’язки адміністративно-управлінського та навчально-допоміжного персоналу школи”; „основні обов’язки педагогічного персоналу школи”; „планування роботи школи”; „розклад уроків”; „новий зміст середньої освіти та завдання керівників школи”; „відвідування та аналіз уроків”; „оцінка роботи школи та вчителя”; „керівництво виховною роботою”; „педагогічна рада школи”; „методична робота та підвищення кваліфікації вчителів”; „школа”; „сім’я”; „матеріально-технічне обладнання навчального процесу”.

Родове поняття „планування роботи школи” конкретизують видові поняття: „перспективний план”; „річний план”; „календарний план роботи”; „розклад уроків”; „план роботи директора та його заступників”; „плани навчально-виховної роботи вчителя, класного керівника, вихователя, старшого піонервожатога”; „плани роботи методичних об’єднань”; „плани самоосвіти вчителів та вихователів”; „плани роботи завідувачів навчальних кабінетів”; „плани роботи на навчально-дослідній ділянці”; „плани учнівської виробничої бригади”; „плани учнівських організацій”; „плани шкільної бібліотеки”; „плани гуртків та секцій”; „плани роботи батьківського комітету”.

Аналіз терміносистеми цієї книги свідчить про її традиційний характер, відсутність теоретично зорієнтованих понять, спрямованість понятійної системи на вирішення практичних завдань, методичний характер змісту. Відсутність визначень понять свідчить про догматичний підхід до використання понятійної системи.

Аналіз змісту монографії дозволяє звернути увагу на поняття „партія вимагає”, „з’їзд КПРС вимагає”, „Закон Української РСР про народну освіту”, „вимоги Програми Комуністичної партії”. Зіставлення цих понять зі змістом монографії дозволяє припустити, що понятійна система та теорія управління були зорієнтовані не на об’єктивні потреби розвитку науки, а на зовнішні ідеологічні чинники, традиційний зміст управління, традиційну для того часу понятійну систему.

Терміносистему книги „Керівництво школою” (1978 р.) [368] складають поняття: „удосконалення внутрішкільного керівництва і контролю”; „шляхи підвищення ефективності внутрішкільного керівництва і контролю”; „аналіз якості викладання”; „шляхи ефективного відбору та використання методів внутрішкільного контролю”; „раціональна структура шкільних занять”; „внутрішкільний контроль за використанням шкільного обладнання”; „педагогічне керівництво учнівським самоврядуванням”; „комплексний підхід до комуністичного виховання”; „забезпечення оптимальної інтенсифікації навчального процесу в умовах кабінетної системи”; „вивчення системи роботи вчителя”; „соціально-психологічні аспекти управління школою”; „наукова організація праці в школі”; „удосконалення стилю керівництва”; „керівництво роботою вчителя”; „допомога райвно сільській школі”; „контроль за виконанням нормативних, директивних документів”; „підвищення відповідальності директора”.

Аналіз наведеної системи понять свідчить, що вчителя розглядають як головний об’єкт впливів, контролю, несамоїтну особу, якою постійно потрібно керувати, а центральна ланка управління – внутрішньошкільний

контроль. Як і в попередній роботі, у книзі відсутні визначення понять, але вони мають практичну, методичну спрямованість.

Наприкінці 70-х років ХХ століття понятійна система вітчизняної теорії управління освітою поповнюється новим поняттям „ситуаційний підхід” для внутрішньошкільного управління, яке у своїх роботах використав Ю. Табаков [886].

Як його видові поняття він використовує: „вирішення кадрових питань, питань всеобучу”; „організація методичної роботи”, „планування”; „внутрішньошкільний контроль”; „зміцнення навчально-матеріальної бази”; „педагогізація батьків”. Кожному з цих понять відповідає певна управлінська дійсність, яка містить деяку множинність конкретних взаємопов’язаних організаційно-управлінських ситуацій. Так, роботу з кадрами характеризують такі поняття, як „комплектування кадрів”; „організація курсової і поглибленої перепідготовки вчителів, вихователів”; „керівництво самоосвітою педагогів школи”; „розподіл педагогічного навантаження” тощо.

Науковець уживає поняття „закономірність організації процесу управління”, а для її характеристики використовує „циклічність” і трактує її як повторюваність організаційно-педагогічних проблем протягом навчального року, а також із року в рік. Для подальшого обґрунтування ситуаційного підходу він використовує поняття: „типологічні стаціонарні ситуації”; „закономірності виникнення ситуацій”; „алгоритмічний припис реалізації ситуації”; „оптимальний варіант реалізації ситуації”; „програма управління”; „рішення про введення ситуації”; „контроль заходів (дій)”; „оцінка виконання”; „вибір нових структур реалізації ситуації”; „оцінка рівня реалізації ситуації”; „якість розв’язання організаційно-педагогічних завдань”; „прогнозований характер управління”; „забезпечення інтеграції дій працівників”; „підвищення динамічності внутрішньошкільного контролю”.

Навіть із позицій сучасної науки наведений приклад понятійної розробки управлінської проблеми можна вважати зразковим. Але Ю. Табакову не вдалося повною мірою позбавитись від впливу основної на той час наукової

парадигми управління. Він пропонував використовувати ситуаційний підхід для типових для того часу управлінських ситуацій. Ідеї ситуаційного підходу поширились у вітчизняній теорії та практиці управління тільки через чверть століття.

Ю. Табаков зробив спробу змінити уявлення про сутність головного поняття „внутрішньошкільне управління”, яке він визначає як діяльність, спрямовану на вдосконалення організаційно-педагогічних форм роботи, здатної знімати внутрішні суперечності, що виникають у ході навчально-виховного процесу [886, с. 76]. З такою позицією можна погодитись, але частково, такий підхід відбиває лише одну з численних особливостей внутрішньошкільного управління. Але й така спроба позитивно характеризує науковця, якого турбувала сутність управлінських явищ, він намагався змінити застарілі уявлення та підходи до управлінських категорій.

Те, що запропонована науковцем понятійна система не отримала на той час поширення, пояснюється пануванням авторитарної парадигми управління та обслуговуючим характером теорії управління, яка орієнтувалася в той час не на логіку розвитку науки, а на партійні настанови, нормативні документи, наявний традиційний управлінський досвід та виконувала переважно методичну, а не пояснювальну функцію.

Широковідомою наприкінці 80-х років ХХ ст. була книга „Контроль за преподаванием учебных предметов” [448], терміносистему якої складала такі поняття: „удосконалення контролю”; „контроль у системі управління школою”; „планування організації контролю”; „форми та методи контролю за викладанням навчальних предметів”; „контроль за викладанням окремих навчальних предметів”; „деякі особливості контролю за викладанням гуманітарних та природничо-математичних дисциплін”; „контроль за викладанням суспільних дисциплін”; „контроль за викладанням літератури”; „контроль за викладанням фізики”.

Посібник містить визначення головного поняття – „внутрішкільний контроль”: це „певна система спостереження та перевірок, яка дозволяє

з'ясувати відповідність рівня навчально-виховного процесу вимогам до сучасної загальноосвітньої школи головним суспільним замовником – соціалістичним суспільством” [448, с. 7]. Підхід до визначення сутності поняття має догматичний характер. Це було пов'язано з тим, що фахівці того часу розглядали контроль як окремий вид діяльності, не пов'язаний з іншими функціями управління. За таких умов сутність цього виду управління визначала не логіка управлінської діяльності, а панівні, не чітко усвідомлені уявлення про спрямованість та механізми вирішення управлінських завдань. Відсутність обґрунтування визначення цього поняття свідчить про те, що воно було результатом узагальнення управлінського досвіду, який формувався під впливом ідеологічних чинників та певних настанов. Тому таку діяльність щодо формулювання визначень понять тільки умовно можна вважати науковою.

Функції контролю в посібнику визначають такі поняття, як „констатувальна” та „навчальна”, що свідчить про його розгляд як засіб навчання вчителів.

Вимоги до контролю конкретизують такі поняття: „відповідність цілям комуністичного виховання та освіти”; „об'єктивність, достовірність інформації”; „аналіз усіх факторів, які впливають на рівень знань, умінь, навичок”; „оперативність, систематичність, гласність контролю”; „раціональне використання форм, методів контролю”; „єдність контролю та самоконтролю”; „плановість контролю”; „наукова обґрунтованість, повнота та конкретність висновків, рекомендацій, пропозицій”; „виховна значущість контролю”.

Аналіз наведеної понятійної системи дозволяє зробити висновок, що автори використовують традиційні для того часу поняття, що характеризували головну ланку авторитарної парадигми управління – внутрішньошкільний контроль. Усі поняття мають практичну, методичну спрямованість. Визначення поняття „внутрішкільний контроль” свідчить, що цей напрям управління не має відношення до сучасного розуміння сутності функції управління „контроль”.

Стан розвитку теорії внутрішньошкільного управління наприкінці 70-х років ХХ століття яскраво відбиває монографія Є. Березняка „Керівництво

сучасною школою” [74]. Зміст монографії характеризують такі поняття: „принципи керівництва сучасною школою”; „обов’язки адміністративно-управлінського й навчально-допоміжного персоналу”; „обов’язки педагогічного персоналу”; „планування роботи школи”; „організація роботи педагогічної ради”; „відвідування та аналіз уроків”; „оцінка роботи школи та вчителя”; „організація методичної роботи та підвищення кваліфікації вчителів”; „керівництво”; „управлінський досвід” тощо.

Аналіз змісту цієї роботи дозволяє зробити такі висновки. За назвою ця монографія повинна охоплювати всі основні поняття теорії внутрішньозшкільного управління, проте вона не розкриває основних управлінських понять. Використання тих чи тих понять автор ніяк не обґрунтовує, але догматично їх наводить. Ідеологічні фрази типу „Партія вимагає від керівників школи...”, „Ленінські принципи вимагають...” не можна вважати таким обґрунтуванням. Про догматичність підходу автора до вирішення понятійних проблем свідчать покликання тільки на партійні та нормативні документи, а також відсутність будь-якого понятійного аналізу. Про догматично-методичну спрямованість монографії свідчить також постійне використання автором поняття „повинні” [Там само]. Але порівняння понятійної системи цієї праці з понятійними системами інших робіт того часу свідчить, що вони мало чим відрізняються. Фахівці того часу працювали в межах єдиної авторитарної парадигми управління.

У ці роки науковці навіть не визначали сутності головного поняття „внутрішкільне управління”, а лише пропонували певні характеристики його спрямування. Так, Є. Березняк трактує керівництво діяльністю школи як раціональний розподіл роботи між працівниками школи (з урахуванням їхньої кваліфікації, досвіду та ділових якостей); забезпечення оптимальної інтенсифікації навчально-виховного процесу; визначення найбільш ефективних форм і методів керівництва; раціональне витрачання часу директором, заступником, учителями та іншими працівниками школи; правильне й найбільш раціональне використання навчально-матеріальної бази школи та фінансових

ресурсів; забезпечення високої працездатності вчителів та учнів; створення здорової творчої атмосфери в педагогічному колективі [74, с. 7]. Фактично це не визначення сутності управління, а характеристика його традиційного змісту. Наявні на той час підходи до трактування управління не дозволяють зрозуміти сутності його головної проблеми – мети управління. Засвоєння такої системи понять мало що давало практичним працівникам, які орієнтувалися не на теорію, а на традиційний управлінський досвід, який тиражували книги, видані в той час.

Певні зміни в управлінському дискурсі розпочинаються наприкінці 80-х років ХХ ст. У 1988 році вийшла монографія Б. Кобзаря „Управління школою продовженого дня” [428], структура понятійної системи якої значно відрізнялася від подібних структур більшості монографій попередніх часів. У цій монографії автор використовує такі поняття: „теоретичні засади управління загальноосвітньою школою”; „сутність процесу управління”; „цілі та завдання управління навчально-виховним процесом”; „організаційна структура й функції управління”; „особистість керівника”; „комплексне планування”; „інформаційне забезпечення процесу управління”; „раціоналізація внутрішньошкільного контролю”; „ефективне використання технічних засобів управління”; „особливості прийняття рішення в управлінській діяльності”; „сутність наукової організації управлінської праці”; „підбір, розстановка та робота з педагогічними кадрами”; „вивчення, узагальнення та впровадження в практику передового педагогічного досвіду”; „координація взаємодії школи, сім’ї та громадськості як об’єктів управління”; „створення умов для навчання й виховання учнів у системі управління”.

Аналіз наведеної терміносистеми свідчить, що в цій монографії оптимальним є співвідношення теоретично та практично зорієнтованих понять, автор розглядає майже всі головні поняття теорії управління й фактично пропонує модель структури цієї наукової галузі, яка має певне значення і для нашого часу. І хоча понятійна система цього автора відрізняється від

традиційної, вона все ж таки перебуває в межах традиційної управлінської парадигми, і ці зміни мають еволюційний а не революційний характер.

Під час аналізу розвитку тезауруса вітчизняної теорії управління не можна залишити поза увагою одного з найяскравіших представників вітчизняної управлінської думки другої половини ХХ ст. М. Черпінського, який розглянув майже всі головні проблеми школознавства, зокрема його понятійний апарат. Науковець зазначав, що під впливом розвитку загальної теорії систем, теорії наукової організації праці й наукового управління здійснювалося інтенсивне формування понятійного апарату школознавства. До складу такого апарату він включав такі поняття, як „школа”; „шкільна справа”; „шкільна реформа”; „система й структура освіти”; „всезагальна освіта молоді”; „неперервна професійна освіта”; „керівництво й управління шкільною справою”; „внутрішньошкільний, громадсько-державний контроль”; „керівник школи”; „внутрішньошкільне управління”; „наукова організація праці керівників школи”; „загальношкільний колектив”; „критерії оцінки діяльності школи”; „програмізація” тощо [968, с. 15 – 16]. Поняттю „програмізація” він давав таке визначення: це планування всіх видів праці в школі за відносно постійними моментами і з урахуванням змінних завдань, охоплюючи всі напрямки й різновиди виховання й забезпечуючи пропорційне співвідношення та розподіл функцій, фонду часу, що створює одну з важливих передумов гармонізації системи виховної роботи. Як видові поняття він використовував „кінцевий результат”; „модель випускника або спеціаліста”; „цільове призначення”; „загальні особистісно-моральні якості”; „звички поведінки”; „вимоги до здібностей”; „рівень загальноосвітньої, політехнічної, трудової, професійної підготовки”; „організаційно-управлінські навички випускника або спеціаліста” [Там само, с. 22].

Запропонована науковцем терміносистема певною мірою відбивала позитивні зміни, які сталися у 80-і роки ХХ століття в розвитку вітчизняної освіти, але не відбиває всіх головних понять теорії управління. У

запропонованому переліку нема таких важливих понять, як закономірності, принципи, функції, методи управління.

М. Черпінський використовував також поняття „управлінський цикл”, під яким він розуміє вивчення стану діяльності за певний період і зіставлення її результатів з програмними цілями (вихідний рівень для подальшої роботи); прийняття рішення й планування роботи; реалізацію рішення й плану (організація); контроль виконання (перевірка, оцінка, облік); регулювання й корекцію. Він уважав, що перші три компоненти разом з регулюванням являють собою керівництво [Там само, с. 15 – 16]. На основі цього визначення поняття можна зазначити, що таке трактування в основному збігається з сучасними уявленнями про управлінський цикл.

Значну зацікавленість викликає понятійна система, яку використовував науковець для опису напрямів підвищення ефективності управління шкільною працею: „гуманізація й демократизація шкільного життя”; „орієнтація на програмно-цільові установки шкіл”; „поєднання об’єктивного діагнозу навчально-виховного процесу й реального прогнозу розвитку шкіл”; „оптимальна інтенсифікація трудової та навчальної діяльності”; „використання сучасних досягнень педагогіки, інформатики, організаційної та електронно-обчислювальної техніки, впровадження науково обґрунтованих інформаційних режимів”; „забезпечення єдності учнівського (студентського) та педагогічного самоуправління, самоконтролю та взаємоконтролю”; „подолання командно-адміністративних тенденцій у вирішенні завдань навчання й виховання” [968, с. 28]. Запропонована науковцем понятійна характеристика наведених напрямів відбиває тенденції розвитку сучасного менеджменту – його демократизм, спрямованість на забезпечення кінцевого результату, орієнтацію на прогресивні тенденції суспільного розвитку, наукові дослідження, використання в управлінні інформаційних технологій.

Уперше в історії школознавства М. Черпінський зробив спробу систематизувати поняття, які характеризують методи дослідження організаційно-управлінських проблем шкільної справи [Там само, с. 423 – 424].

На його думку, до цієї системи входять: „аналіз літературних джерел і документів шкіл і органів управління шкільною справою”; „спостереження”; „хронометраж”; „інтерв’ювання”; „бесіди”; „анкетування”; „дискусії”; „масове обговорення проектів документів”; „оцінювання, вивчення, узагальнення передового досвіду”; „експедиційні обстеження”; „організаційний досвід”; „експеримент”; „моделювання”; „тестування”; „соціометрія”. У своїх роботах науковець використовує такі поняття, як „структура й кількісний склад вибірки”; „генеральна сукупність”; „форми протоколів спостережень”; „фіксація характерних ознак діяльності й поведінки осіб”; „об’єкт дослідження” [Там само, с. 16 – 17]. Якщо для багатьох суспільних наук така понятійна система була звичайною, то для теорії управління освітою вона знаменувала перехід до експериментальної моделі науки.

Сучасними можна вважати такі поняття, які використовував М. Черпінський: „дискусія”; „масові обговорення”; „проекти документів”; „органи управління”; „органи керівництва”; „метод поєднання оцінки й самооцінки”; „критерії”; „шкали”; „комплексні експериментальні дослідження”; „хронологічні експерименти”; „функціональні та кореляційні експерименти”; „статистична обробка даних з використанням ЕОМ” [1968, с. 18].

У своїх роботах М. Черпінський розглянув проблему оцінки роботи навчального закладу. Запропоноване науковцем понятійне оформлення критеріїв оцінки не викликає заперечень: „результативність навчально-виховної роботи”; „цілеспрямованість і планомірність роботи школи”; „раціональність навчально-виховної роботи та витрат часу”; „активність, самостійність та самодіяльність учнів та їхніх колективів”; „ступінь стимулювання творчих методів навчання і виховання”; „використання даних науки, техніки і мистецтва в навчально-виховному процесі”; „рівень інтенсифікації праці педагогів та учнів, їхня працездатність”; „оптимальність умов праці, навчання й розпорядку в школі”; „доцільність використання педагогічних та інших кадрів”; „рівень творчої ініціативи, кваліфікації й майстерності, співробітництва й

співдружності педагогів та учнів” [Там само, с. 33 – 34]. Усі запропоновані науковцем поняття мають фундаментальний характер та зберегли своє значення для теорії управління.

М. Черпінський здійснив понятійну розробку численних проблем управління. Так, для характеристики стилю управлінської праці він пропонував застосовувати поняття: „діловитість”; „компетентність (професіоналізм)”; „гласність”; „планомірність”; „творча ініціативність”; „практичність і систематичність у роботі”; „єдність колегіальності й персональної відповідальності, колективізму й гуманізму”; „перевірка фактичного виконання справи з проявом товариської взаємодопомоги й вимогливості”; „організованість”; „дисциплінованість”; „забезпечення єдності прав, свобод і зобов’язань”; „економічна обґрунтованість управлінських завдань та самостійність їх вирішення” [968, с. 41 – 45].

Отже, М. Черпінський у своїх роботах здійснив глибокий аналіз категоріально-понятійної системи школознавства, що значно впливало на диференціацію цієї галузі педагогіки як самостійного наукового напрямку досліджень. У 76 – 80-і роки ХХ ст. він, зокрема, обґрунтував сутність таких понять, як „програмно-цільовий, науково-дослідний та планометричний підходи” і „принцип гуманізації управління”. Для його наукової діяльності характерна постійна увага до понятійних проблем теорії управління та системна розробка її понятійно-категоріального апарату.

У 1990 році виходить робота В. Пікельної, у назві якої є поняття „теоретичні основи” (Пікельная В. С. Теоретические основы управления. Школоведческий аспект. – М. : Высш. шк., 1990. – 175 с.) [693]. Методологію науки управління у монографії характеризують поняття: „В. І. Ленін та розвиток науки управління”; „перебудова суспільства та управління школою”; „соціальне замовлення суспільства сучасній школі”; „інтегративний характер теорії управління”; „методи дослідження теорії управління”; „зміст понятійного апарату теорії управління”; „закономірності процесу управління”. Наведені поняття характеризують поєднання традиційних та інноваційних уявлень. З

одного боку, традиційне згадування про В. Леніна та визнання пріоритету соціальних чинників, а з іншого – спроба узагальнити теоретичні засади управління, увага до понятійної системи, закономірностей управління.

Методи управління школою у монографії характеризують такі поняття: „економічні методи”; „організаційно-педагогічні методи”; „моделювання в системі методів”; „соціально-психологічні методи”. Запропонований автором підхід до методів управління було запозичено з теорії соціального та економічного управління, він на довгий час став провідним трактуванням цього аспекту управлінської діяльності.

Структуру понятійного апарату теорії управління в монографії складають поняття: „керівництво”; „управління”; „планування”; „організація”; „розподіл та кооперація”; „контроль”; „регулювання”; „облік”; „аналіз”; „методи управління”; „система управління”; „структура управління школою”.

Але наведеного переліку провідних понять цієї монографії недостатньо для її змістовної оцінки. Як було зазначено, індикатором для оцінки спрямованості теорії управління є трактування його сутності. В. Пікельна у монографії зазначає, що управління – це вплив на керовану систему з метою максимального її функціонування, спрямованого на досягнення якісно нових завдань за рахунок циклічно здійснюваних переходів у якісно новий стан [693, с. 55]. Такий підхід був цілком традиційним та перебував у межах авторитарної парадигми управління. Він не відрізнявся від поглядів інших науковців. Так, наприклад, З. Онишків зауважував, що управління – це діяльність, що забезпечує планомірний і цілеспрямований вплив на керовану систему з метою максимального її функціонування [646].

У 1994 році В. Бегей видає монографію „Педагогічні основи демократизації управління загальноосвітньою школою” [64]. Терміносистему монографії характеризує така система понять: „науково-методичні основи демократизації, удосконалення внутрішкільного управління на демократичних засадах”; „науково-педагогічні основи демократизації”; „комплексно-діагностичний аналіз уроків”; „демократизація внутрішкільного управління на

основі вимог нормативно-комплексного підходу”; „організація навчально-виховного процесу в групах продовженого дня на демократичних засадах”; „соціально-психологічна класифікація типів керівників шкіл”; „науково-педагогічна характеристика демократичного стилю управління”; „демократизація методів внутрішкільного управління”; „демократизація організаційно-педагогічної та методичної роботи”; „впровадження демократичних засад внутрішкільного управління в процес аналізу роботи школи”; „науково-педагогічні основи аналізу та оцінки роботи школи і педагогічних кадрів”; „нормативно комплексний підхід до аналізу стану внутрішкільного управління”; „діагностичні методи визначення ефективності та рівнів управлінської діяльності керівників загальноосвітніх шкіл”.

Аналіз наведеної понятійної системи монографії свідчить про спробу автора демократизувати авторитарні складники управління, не змінюючи його сутності. За умов орієнтації управління на таку систему понять здійснити його демократизацію неможливо. У монографії відсутні поняття, які дійсно характеризують процес демократизації: „делегування повноважень”, „розвиток колегіальних засад управління”, „децентралізація”, „автономія” тощо. Аналіз змісту монографії підтверджує попередні висновки та свідчить, що задекларовану автором наукову проблему не розв’язано.

У 1994 році виходить монографія Є. Хрикова, присвячена внутрішньошкільному контролю [961]. Вона має розгалужену понятійну систему: „внутрішкільне управління”; „внутрішкільний контроль”; „методи внутрішкільного контролю”; „концепції управління”; „теорії управління”; „моделі управління”; „мета управління”; „сутність управлінської діяльності”; „управлінські стосунки”; „зовнішнє середовище”; „керівна система”; „керувана система”; „критерії оцінки ефективності управління”; „концепція створення умов” тощо. Усі головні поняття детально обґрунтовані та складають цілісну систему. Для обґрунтування понять науковець використовував і теоретичні й емпіричні процедури.

На основі ретельного аналізу теорії та практики внутрішньошкільного контролю науковець дає визначення цього поняття. Є. Хриков розуміє його як вид управлінської діяльності, спрямований на виявлення відхилень фактичних результатів управління від запланованих, з'ясування причин розходження мети й результатів управління, визначення на цих засадах змісту регулювальної діяльності з мінімізації наявних відхилень [961, с. 77]. Наведене визначення поняття принципово відрізняється від усіх інших. Головною умовою розробки нового трактування внутрішньошкільного контролю стало те, що науковець розпочинав свій пошук зі з'ясування сутності управління, виокремлення його етапів та визначення місця контролю в цілісній системі управлінської діяльності.

Для обґрунтування методів внутрішньошкільного контролю науковець використовує такі поняття: „стан внутрішнього контролю”; „зміст внутрішнього контролю”; „структура внутрішнього контролю”; „організація внутрішнього контролю”; „вплив контролю на особистісні якості вчителя”; „етапи контролю”; „об'єкти контролю”; „парадигми контролю”; „аналітики менеджменту”; „документи ЮНЕСКО”; „МОП”; „умови продуктивного контролю”; „тенденції розвитку загальноосвітньої школи та перспективи внутрішнього контролю”; „організаційні структури управління”; „внутрішній контроль у межах різних управлінських циклів”; „процедури контролю”; „контроль виконання цілей управління”; „аналіз внутрішнього управління”; „ознаки для класифікації внутрішніх рішень”; „методи отримання управлінської інформації”; „методи розробки управлінських рішень”; „організація, зміст, результати експериментальної роботи”; „зміст підвищення кваліфікації керівників з проблем контролю”; „критерії оцінки внутрішнього контролю”; „зміст внутрішнього контролю”. Наведені поняття свідчать, що проблему науковець розглядав усебічно – з позицій теорії, аналізу практики управління, міжнародних вимог, результатів експериментальної роботи, перспектив запровадження нових підходів.

У монографії сформульовано висновок про необхідність докорінної перебудови внутрішньошкільного контролю, яка, своєю чергою, вимагає принципових змін у внутрішньошкільному управлінні. Монографія Є. Хрикова є яскравим прикладом того, як вирішення в ході дослідження понятійних проблем стало умовою формування інноваційної теорії управління та контролю зокрема.

Наступною монографією, яка заслуговує на увагу, стала книга Т. Рабченюк „Внутрішкільне управління” [749], яка вийшла в останній рік ХХ ст. Хоча вона має переважно практичне спрямування, проте містить значну за обсягом систему понять. До головних понять, пов’язаних із сутністю управління, відносимо такі: „сутність внутрішкільного управління, його структура”; „функції управлінської діяльності”; „інформаційне забезпечення процесу управління”; „державно-громадський характер управління”; „демократизація управління в практиці діяльності директора школи”; „шляхи підвищення ефективності педагогічних рад”; „громадське самоврядування в школі”.

Основні шляхи вдосконалення внутрішньошкільного управління характеризують поняття: „раціоналізація планування роботи школи” („перспективний план роботи школи”, „планування роботи школи на рік”, „календарний план роботи школи”, „розклад уроків”, „розклади та графіки позаурочної роботи”, „планування управлінської праці”); „контрольно-аналітична діяльність керівника школи” („контроль в умовах демократизації управління”, „взаємозв’язок контролю і педагогічного аналізу”, „оцінювання діяльності вчителя”).

Особливості управління виховною роботою в школі характеризують такі поняття: „виховна діяльність школи як цілісна педагогічна система”; „розвиток учнівського самоврядування”; „досвід організації виховної роботи”.

Щодо управління підвищенням професійного рівня вчителя автор використовує поняття: „завдання, зміст, структура внутрішкільної методичної роботи”; „досвід організації нетрадиційних форм роботи з педагогічним

колективом”; „вивчення, узагальнення, впровадження передового досвіду”; „управління процесом упровадження досягнень педагогічної науки та передового педагогічного досвіду”; „організація самоосвіти вчителя”.

Сутність та шляхи демократизації управління характеризують такі поняття: „демократичний стиль управління”; „демократизація взаємин з колегами”; „вивчення громадської думки”; „передання адміністративних функцій”; „зловживання владою”; „створення умов для творчої праці”; „делегування прав та обов’язків”. Але сутність цих понять автор не розкриває, тому ідея демократизації виглядає дещо декларативною.

Сутність управління школою Т. Рабченюк розуміє як складний динамічний процес, який включає постановку мети й завдань, вивчення й аналіз рівня навчально-виховної роботи, пошуки шляхів удосконалення системи роботи школи, ефективного використання засобів навчання і виховання, координацію зусиль усього педагогічного колективу й управлінського процесу [749, с. 5]. Це визначення є спробою розглянути сутність явища за допомогою опису складників управлінської діяльності, але такий підхід не дозволяє зрозуміти головну характеристику цього явища – його мету, тому мало що додає до вже наявного в той час наукового знання.

Низку понять автор використовує для характеристики системи керівництва директора середньої школи: „збір інформації”; „аналіз інформації”; „прийняття рішень”; „організація виконання рішень”; „контроль виконання”; „аналіз ефективності дій”; „розподіл обов’язків”; „контроль виконання навчальних програм”; „аналіз НВП в класах”; „вивчення роботи вчителів”; „контроль окремих учителів”. Поняття „контроль” автор конкретизує за допомогою системи понять: „контроль записів у журналах”; „контроль наприкінці кожної чверті”; „класно-узагальнюючий контроль”; „перевірка роботи вчителя”; „вивчення стану викладання предмета”; „групова атестація”; „вивчення роботи молодого вчителя”; „вивчення роботи вчителя під час атестації”; „вивчення роботи вчителя за його заявою” тощо.

Загалом наведена понятійна система характеризує традиційні уявлення про управління, зміст управлінської діяльності, але з'являються поняття, пов'язані з проблемами демократизації, інформатизації управління. У монографії автор використовує термін „управління вихованням” і не згадує термін „управління навчанням”, відсутні також терміни „методи управління”, „функція організації”, „функція регулювання”, „маркетингова діяльність”, „імідж навчального закладу”. Ці особливості можна вважати свідченням того, що структура понятійної системи теорії управління на кінець ХХ століття остаточно ще не склалася й потребувала подальшого обґрунтування.

Для початку ХХІ ст. було характерне збільшення кількості монографій, присвячених проблемам управління освітою. Однією із перших таких робіт була монографія Л. Даниленко „Модернізація змісту, форм та методів управлінської діяльності директора загальноосвітньої школи” [250]. Терміносистему авторки характеризують насамперед такі поняття: „теоретичні основи управління”; „науково-теоретичні підходи до управління”; „вітчизняні та зарубіжні школи та концепції управління”; „модернізація змісту, форм та методів управлінської діяльності директора школи”; „вплив педагогічних інновацій на управлінську діяльність”; „оновлення змісту управлінської діяльності”; „шляхи реалізації прогностичної функції керівника”; „консультативна функція”; „представницька функція”; „політико-дипломатична функція”; „менеджерська функція”; „форми управлінської діяльності директора школи: системно-модульна, системно-регіональна”. Вона не розглядає сутність основного поняття теми „модернізація”, що не дозволило нам обґрунтувати зрозумілу логіку понятійної системи та книги загалом.

Щодо методів управлінської діяльності керівника школи дослідниця використовує поняття: „методи діалогового спілкування”, „метод комп'ютерних технологій”. Відсутність уваги до цих понять, сутності методів керування, їхньої відмінності від методів управління не дозволило авторці запропонувати обґрунтовану систему методів керування.

Щодо методів управління Л. Даниленко наводить кілька визначень інших дослідників, але не аналізує, не порівнює їх та не дає свого визначення цього поняття. Проводити класифікацію методів управління вона пропонує на основі „джерел управлінської інформації”, що дозволило їй виокремити вербальні методи, дослідницькі методи, ілюстративно-показникові методи, техніко-технологічні методи. Наведену систему методів розроблено за аналогією до класифікації методів навчання, але це зовсім інше явище, тому таку класифікацію можна вважати недоречною. Авторка не розглядає сутність понять, які характеризують її уявлення про методи управління. Це призвело до того, що техніко-технологічними методами у неї є комп’ютер, телебачення, радіо, селектор. На наш погляд, саме відсутність уваги дослідниці до понятійної системи проблеми зумовила низький теоретичний рівень монографії, непереконливість її положень.

Коллективна монографія „Наука управління загальноосвітнім навчальним закладом” [614] вийшла у 2003 р. Її автори використовують декілька груп понять. Перша така група характеризує загальні основи управління: „поняття про школознавство”; „історія виникнення управління”; „педагогічний менеджмент”; „загальні основи управління й керівництва освітою та школою”; „принципи управління освітою та школою”; „методи управління”. Наведені поняття є свідченням поступового переходу від школознавчого етапу розвитку теорії до етапу управління освітою, поєднання традиційного та інноваційного підходів до управління.

Органи управління загальноосвітнього навчального закладу характеризують такі поняття: „конференція загальноосвітнього навчального закладу”; „рада загальноосвітнього навчального закладу”; „педагогічна рада”; „нарада при директорові”.

Традиційне для ХХ ст. поняття „внутрішньошкільне керівництво навчально-виховним процесом” автори конкретизують через систему видових понять: „зміст керівництва навчально-виховним процесом”; „основні елементи процесу управління навчально-виховним процесом”; „відвідування та аналіз

уроку та виховного заходу”; „основні обов’язки адміністративно-управлінського персоналу школи”; „інформаційне забезпечення управління школою”; „оптимізація соціально-психологічного мікроклімату в педагогічному колективі”; „орієнтовний перелік основних наказів керівника загальноосвітнього навчального закладу”.

Проблему планування роботи загальноосвітнього навчального закладу розглядають за допомогою таких понять: „основні вимоги до планування роботи ЗНЗ”; „перспективне планування роботи ЗНЗ”; „річний план роботи”; „календарний план роботи”; „планування роботи керівника”; „планування навчально-виховної роботи педагогів”; „планування роботи класного керівника”; „розклад уроків”.

Для характеристики організації методичної роботи в школі використано видові поняття: „завдання та значення методичної роботи”; „організація методичної роботи на діагностичній основі”; „форми методичної роботи”; „нетрадиційні форми методичної роботи”; „робота колективу ЗНЗ над єдиною педагогічною проблемою”.

Виявлення, вивчення, узагальнення й упровадження передового педагогічного досвіду характеризують поняття: „сутність передового педагогічного досвіду”; „виявлення передового педагогічного досвіду”; „методи вивчення та узагальнення передового педагогічного досвіду”; „технологія впровадження передового педагогічного досвіду”.

Контрольно-аналітичну діяльність шкільної адміністрації конкретизують видові поняття: „основні завдання внутрішкільного контролю”; „здійснення контролю за виконанням нормативних, директивних документів, навчальних програм, веденням шкільної документації”; „організація контролю за якістю навчальних досягнень учнів”; „вивчення стану викладання основ наук”; „контроль за організацією виховної роботи в школі”; „оформлення результатів внутрішкільного контролю”.

З педагогічними працівниками загальноосвітнього навчального закладу пов’язані поняття: „учитель”; „професійні якості педагога”; „педагогічні

працівники, їхні права та обов'язки"; „особливості діяльності класного керівника, соціального педагога, практичного психолога, педагога-організатора"; „атестації педагогічних працівників”.

Спільна діяльність школи, сім'ї та громадськості в монографії представлена поняттями: „координації спільної діяльності школи, сім'ї та громадськості”; „педагогічна культура сучасної української сім'ї”; „гармонізація стосунків учителів та батьків”; „організація педагогічної підготовки батьків до виховання дітей”; „використання виховного потенціалу громадських організацій”.

Проблему шкільної документації характеризують поняття: „навчально-педагогічна документація та вимоги до її ведення”; „документування діяльності школи”; „перелік обов'язкової ділової документації та терміни її зберігання”; „основна фінансово-господарська документація”.

Проблему матеріально-технічної бази, фінансування та художнього оформлення школи характеризують поняття: „матеріально-технічна база загальноосвітнього навчального закладу”; „художнє оформлення навчального закладу”; „фінансово-господарська діяльність школи”; „заробітна плата педагогічних працівників загальноосвітньої школи”. Поняття останньої групи зазвичай раніше не використовували.

Для більш повної характеристики терміносистеми монографії наведемо визначення двох головних понять. Менеджмент автори розуміють як систему планування, організації, мотивації і контролю, необхідну для визначення та досягнення цілей організації. А методи управління – як способи впливу на учасників управлінського процесу, іншими словами, це сукупність способів впливу керівної підсистеми на керовану [614, с. 13]. Обґрунтування сутності цих понять відсутнє, вони наводяться догматично.

Узагальнення всієї наведеної інформації дозволяє зробити такі висновки.

Запропонована система понять є переважно практично розгалуженою, а не теоретично орієнтованою, інструментальною. Вона охоплює більшість аспектів діяльності освітньої установи.

Автори недостатньо приділяють увагу обґрунтуванню сутності понять, тому запропоновані визначення менеджменту, методів управління нічого нового в науку не привносять.

Наведена система понять є переважно традиційною, що зумовлено використанням літератури 1976 – 1980, 80-х, 90-х років, відсутністю робіт західних учених з проблем менеджменту.

Започаткування в Україні магістерської підготовки з управління навчальними закладами зумовило видання відповідних посібників. Важливість їх аналізу зумовлює те, що вони мають системно висвітлювати тезаурус загальної теорії управління, а не певних типів навчальних закладів.

Перший такий посібник „Управління навчальним закладом” [917], виданий у 2003 році, підготував колектив харківських учених. Його понятійну систему характеризують такі поняття: „становлення і розвиток управління в галузі освіти”; „методологічні та теоретичні основи управління освітою”; „нові підходи до управління закладом освіти”; „сучасні концепції та тенденції розвитку менеджменту в освіті”; „стратегічне управління розвитком навчального закладу”; „управління інноваційною діяльністю в навчальному закладі освіти”; „модель функціональної компетентності сучасного керівника”; „керівник сучасного покоління”; „методика вивчення управлінської поведінки”; „інформаційне забезпечення управління”; „педагогічний аналіз як функція управління”; „основи теорії систем та прийняття управлінських рішень”; „планування у навчальному закладі”; „організаційна діяльність у закладі освіти”; „контроль як функція управління”; „етика ділового спілкування”. Аналіз наведених родових та видових понять, вміщених у посібнику, їх співставлення з термінологією інших наукових робіт дозволяє зробити такі висновки.

Понятійна система посібника принципово відрізняється від робіт, виданих у 1976 – 1990 роки ХХ ст., та знаменує перехід до нової управлінської парадигми.

Із наукового обігу зникають поняття „внутрішкільне керівництво”, „внутрішкільний контроль”, „перспективне планування”, „відвідування та аналіз уроків” та з’являються „управління в галузі освіти”, „менеджмент в освіті”, „організаційна діяльність”, „прийняття управлінських рішень”, „стратегічне управління розвитком навчального закладу”, „інформаційне забезпечення управління” тощо.

Автори дають у тексті визначення переважній більшості понять, але, на жаль, посібник не містить упорядкованого тезауруса й частину визначень понять не обґрунтовано, а подано догматично.

Аналіз бібліографії посібника свідчить, що автори використовували літературу з менеджменту та деякі роботи західних авторів з цієї проблеми.

У 2005 році виходить монографія В. Крижка „Антологія аксіологічної парадигми управління освітою” [486], яка започаткувала нову для вітчизняної теорії управління ціннісну точку зору на сутність цього явища.

Наведемо понятійну систему тільки одного розділу, присвяченого ціннісному змісту управління освітою: „ціннісна свідомість управління освітою суспільства сталого розвитку”; „генеза управлінського континууму від ентропії до цінності”; „аксіологічні аспекти становлення керівника школи”; „патерналізм як управлінська модель для роздумів та аналізу”; „ціннісний характер місії управління”; „організаційно-педагогічні умови здійснення ціннісного управління”; „синергетичний підхід до організації аксіологічного управління освітою”.

Посібник має тезаурус аксіологічної парадигми, який містить 104 поняття. Автор покликається не лише на роботи вітчизняних науковців, але й на праці Б. Беттельгейма, Б. Блума, Ф. Брентано, М. Вебера, В. Вундта, С. Грофа, Е. Гуссерля, Е. Ериксона, І. Канта, Т. Куна, М. Льюїса, Е. Фромма, В. Франкла, М. Фулана, М. Хайдеггера, М. Шелера, Е. Шпрангера. Наведені факти свідчать про широкий філософський, культурологічний, управлінський кругозір науковця, що дозволило йому запропонувати інноваційну систему понять, яка може змінити уявлення про його сутність. Для подальшого

розвитку запропонованої ідеї доцільна розробка та обґрунтування сутності інструментальних понять цієї проблеми.

У ХХІ столітті в Україні розпочинається підготовка кандидатів та докторів із теорії та практики управління освітою. Це обумовило підготовку та видання низки монографій з проблем управління освітою. Однією з таких робіт була монографія Т. Рогової „Персоналізований підхід в управлінні педагогічним колективом школи” [762].

Запропоновані дослідником поняття „теоретико-методичні основи управління в галузі освіти”, „сутність управління, його закономірності, принципи”; „становлення і розвиток теорії і практики управління”; „методологічні основи управління в сучасній системі освіти”; „особливості управління педагогічним колективом школи” свідчать про те, що автор розглядає наукову проблему з загальнометодологічних засад управління як невід’ємний його складник.

Поняття „теоретичне обґрунтування персоналізованого підходу в освітньому процесі навчального закладу”; „особистість”; „педагогічні концепції особистісної орієнтації як теоретична основа персоналізованого підходу”; „ідея персоналізації у філософських, психологічних, педагогічних дослідженнях і освітній практиці” характеризують напрями та зміст загального обґрунтування необхідності нового підходу в управлінні.

Поняття „науково-теоретичне обґрунтування персоналізованого підходу в управлінні педагогічним колективом середньої загальноосвітньої школи”; „сутність і принципи персоналізованого підходу в управлінні педагогічним колективом”; „критерії ефективності управління педагогічним колективом на основі персоналізованого підходу” мають більш змістовний характер, пов’язаний із сутністю цього явища.

Найбільш велика за обсягом група понять характеризує переважно шляхи, засоби реалізації персоналізованого підходу в управлінні: „сутність, закономірності, принципи персоналізованого підходу”; „мета, завдання, компоненти управління педагогічним колективом на основі персоналізованого

підходу”; „персонал”; „персоналізація”; „суб’єкт-суб’єктна управлінська взаємодія”; „управлінська підтримка”; „саморозвиток”; „самоактуалізація”; „особистісно-професійний розвиток”; „особистісно-професійна педагогічна діяльність”; „професійно-педагогічна компетентність”; „персоналізація педагогічної взаємодії”; „спрямованість процесу управління на особистість вчителя”; „ефективність управління на основі персоналізованого підходу”; „управлінська підтримка процесу визначення, усвідомлення і реалізації вчителем оптимальних шляхів саморозвитку”; „критерії ефективності управління педагогічним колективом на основі персоналізованого підходу”.

Автор визначає головне поняття „персоналізований підхід в управлінні педагогічним колективом” як методологічну націленість управлінської діяльності, що передбачає на основі використання системи взаємопов’язаних понять, ідей і способів діяльності забезпечення і підтримку процесу особистісно-професійного розвитку вчителів через їх самореалізацію, формування професійно-педагогічної компетентності, персоналізацію педагогічної взаємодії в умовах діяльності педагогів з самоорганізації змін.

Аналіз наведеної терміносистеми дозволяє констатувати її розгалужений характер, оптимальне співвідношення теоретичних та інструментальних понять, понять, пов’язаних із обґрунтуванням актуальності проблеми, методологічних засад дослідження. Але, на наш погляд, наведеній понятійній системі недостає понять, пов’язаних із експериментальною перевіркою запропонованого підходу.

У 2008 році було видано монографію Л. Калініної „Інформаційне управління загальноосвітнім навчальним закладом: системи, процеси технології” [379]. Цю монографію за охопленням кола понять наукової проблеми можна вважати унікальною. Наведемо хоча би їх частину, що дозволить не тільки проаналізувати терміносистему автора, а й порівняти підходи різних авторів до вирішення понятійних проблем дослідження.

Автор використовує поняття: „інформаційне суспільство”; „інформаційна цивілізація”; „інформаційна ера”; „замовлення інформаційного суспільства”;

„соціальна інформатика”; „соціально-кібернетична система”; „інформаційні процеси”; „синтезована інформація”; „інформація”; „дані”; „сховище даних”; „джерела інформації”; „джерела зовнішньої інформації”; „семантична інформація”; „статистична інформація”; „адміністративна інформація”; „імперативна інформація”; „конфіденційна інформація”; „шкідлива інформація”; „стратегічна інформація”; „достовірна інформація”; „первинна інформація”; „вибіркова інформація”; „письмова інформація”; „автоматизована інформація”; „текстова інформація”; „сигнальна інформація”; „реферативна інформація”; „бібліографічна інформація”; „документальна інформація”; „графічна інформація”; „цифрова інформація”; „фактологічна інформація”; „знакова інформація”; „рекомендаційна інформація”; „описова інформація”; „емпірична інформація”; „імперативна інформація”; „детермінована інформація”; „імовірна інформація”; „масова інформація”, „інформація про минуле, про майбутнє”; „інформація державних органів”; „законодавчо-правова інформація”; „директивно-нормативна інформація”; „документована інформація”; „персональна інформація”; „економічна інформація”; „фінансова інформація”; „наукова інформація”; „навчально-технічна інформація”; „естетична інформація”; „мистецька інформація”; „кількісна інформація”; „знання, відомості, повідомлення”; „комунікація”; „інформаційні відносини”; „основа класифікації інформації”; „зміст інформації”; „джерело створення інформації”; „ступінь обов’язковості виконання інформації”; „хронологія надходження інформації”; „призначення інформації”; „напрямок руху інформації”; „способи опрацювання інформації суб’єктами управління”; „якість інформації”; „ступінь опрацювання інформації”; „термін дії інформації”; „процеси застосування інформації”; „вид носія”; „інформаційний шум”; „інформаційний дрейф”; „одержувач інформації”; „види інформації”; „педагогічна інформація”; „управлінська інформація”; „релевантна інформація”; „реферативна інформація”; „канали одержання інформації”; „циклограми інформаційних потоків”; „інформаційно-освітнє середовище”; „інформаційний супровід”; „економічність використання інформації”;

„індивідуалізація інформації”; „інтегральний аналіз інформації”; „обробка інформації”; „інформаційна взаємодія педагогічних систем”; „інформаційний банк”; „мінімальний обсяг інформації”; „директивно-нормативна інформація”; „нормативно-методична інформація”; „зміст інформації”; „зовнішня інформація”; „інформаційні потреби”; „задоволення інформаційних проблем”; „внутрішкільна інформація”; „класифікація інформації”; „пряма інформація”; „зворотна інформація”; „поліструктурність інформаційних потоків”; „структурування інформаційних потоків”; „спрямованість інформаційних потоків”; „обсяг інформації”; „інформаційна грамотність”; „інформація у сфері освіти”; „інформаційне забезпечення управління”; „удосконалення діяльності організації на основі інформації”; „засоби інформаційно-комунікативних технологій”; „комп’ютерні технології”; „мережеві інформаційні технології”; „моделювання запровадження ІКТ”; „математичні методи розрахунків”; „алгоритм отримання наукової інформації керівником ЗНЗ”; „збір інформації”; „збереження інформації”; „передання інформації”; „відображення інформації”; „знищення інформації”; „видача інформації”; „аналіз змісту інформаційних масивів”; „інформаційний підхід”; „інформаційний менеджмент”; „інформаційне управління”; „концепція інформаційної політики”; „інформаційна система управління”; „архітектура інформаційно-комунікаційних зв’язків”; „інформаційна діяльність керівника”; „інформаційна компетентність керівника”; „рівні інформаційної компетентності”; „стан використання управлінської інформації”; „стан інформаційного забезпечення”; „критерії ефективності інформаційного забезпечення управління”; „коефіцієнт інформаційного забезпечення”; „кібернетичний ресурс”; „авторська інформаційна система”; „критерії ефективності інформаційної діяльності”; „автоматизована система управління”; „інформаційні технології”; „інформаційно-комунікаційні технології в діяльності керівника”; „інформаційні ресурси”; „інформаційне обслуговування управління”; „теорії інформаційного управління”; „кібернетичний підхід до управління”; „інформаційне обслуговування управління”; „комплексне інформаційне обслуговування

управління”; „автоматизоване інформаційне забезпечення управління”; „інформаційна система внутрішнього управління”; „способи створення інформації”; „оптимальний обсяг інформації”; „інформаційно-аналітична діяльність”; „відправник інформації”; „інформаційна культура”; „системно-кібернетичний підхід до управління”; „інформаційний вид управління”; „єдність процесів управління й інформації”; „інформаційна безпека”; „алгоритм пошуку інформаційних ресурсів в Інтернеті”; „систематизація інформації”; „опрацювання інформації”; „ручне, автоматизоване опрацювання інформації”; „прямий і зворотній інформаційний зв’язок”; „інформаційні основи декомпозиції циклу управління”; „принципи інформаційного забезпечення”.

Інформацію для керівника характеризують поняття: „предмет пізнання”; „об’єкт діяльності”; „продукт праці”; „засіб розробки управлінських рішень”; „предмет управлінської праці”; „атрибут процесу управління”; „засіб взаємозв’язку”; „основа управління”.

Фактори відбору інформації характеризують поняття: „достатність”; „релевантність”; „точність”; „достовірність”; „цінність”; „адекватність”; „стислість”; „зрозумілість”; „репрезентативність”; „повнота інформації”; „своєчасність надходження”.

Експериментальний характер дослідження характеризують поняття: „інформаційна компетентність керівника”; „рівні інформаційної компетентності”; „стан використання управлінської інформації”; „стан інформаційного забезпечення”; „критерії ефективності якості інформаційного забезпечення управління”; „коефіцієнт інформаційного забезпечення”; „побудова інформаційної системи”; „модель інформаційного забезпечення управління ЗНЗ”; „критерії та показники, коефіцієнти інформаційного забезпечення”; „оцінка параметрів”; „експериментальні заклади”; „методика вивчення стану інформаційного забезпечення”.

Наведені факти дозволяють звернути увагу на те, що Л. Калініна розглядає локальну наукову проблему як невід’ємний компонент цілісної системи управління, приділяє постійну увагу понятійним аспектам

дослідження, підрозділи її праці містять переліки актуальних понять, науковець розглядає сутність кожного з них. Запропоновані в монографії понятійні системи створюють численні можливості для вирішення управлінських проблем, визначення управлінських цілей, змісту управлінської діяльності. Так, наприклад, поняття щодо видів інформації дозволяють: визначити необхідну для ЗНЗ інформацію, напрями циркуляції інформації, її обсяг, періодичність надходження, користувачів такої інформації. Запропонована автором понятійна система створює, на наш погляд, простір для управлінської творчості.

Значний інтерес за своєю назвою та складом авторів викликає колективний посібник „Освітній менеджмент в умовах змін” [657]. Систему родових понять посібника, підготовленого провідними фахівцями наукової галузі, складають поняття: „політика змін задля якості освіти”; „вступ до освітньої політики”; „керування змінами в останній організації”; „забезпечення якості освітніх систем”; „стратегія управління освітньою організацією”; „управління людськими ресурсами”; „інформаційне управління у сфері освіти”; „фінансовий та маркетинговий менеджмент загальноосвітнього навчального закладу”; „економіка загальноосвітнього навчального закладу”; „фінанси загальноосвітнього навчального закладу”; „маркетинг загальноосвітнього навчального закладу”; „психологія управління школою”; „психологічний мікроклімат школи”; „управління конфліктами”; „психолого-управлінське консультування в освіті”.

Особливістю цього посібника є те, що родові поняття конкретизуються розгалуженими системами видових понять. Так, наприклад, поняття „стратегічне управління” конкретизують поняття „етапи розвитку стратегічного управління”; „ознаки стратегічного управління”; „стратегія”; „місія”; „принципи формування стратегії”; „стратегічне планування”; „види стратегій”.

Провідною особливістю понятійної системи посібника є те, що вона цілком перебуває в межах парадигми менеджменту освіти. Автори спираються на нові літературні джерела, нові методологічні засади управління.

Наступна особливість пов'язана з тим, що підрозділи посібника готували різні автори. Це обумовило те, що в частині розділів усі головні поняття мають визначення, а в інших такі визначення відсутні.

Зрозуміти структуру понятійної системи посібника дозволяє його акцентований характер. Посібник не містить системного висвітлення проблем освітнього менеджменту, а акцентує увагу тільки на деяких важливих аспектах: освітніх змінах, стратегічному управлінні, управлінні людськими ресурсами, інформаційному управлінні, фінансово-економічних проблемах, психології управління. Можна припустити, що це пов'язане зі складом авторів та їхніми науковими інтересами.

З попередньою особливістю пов'язано й те, що за назвою посібник має висвітлювати загальні основи освітнього менеджменту, а в ньому більшою мірою йдеться про управління загальноосвітньою школою й автори використовують відповідні до цього поняття.

Проведений аналіз монографій дозволяє зазначити, що в сучасному науковому дискурсі переважають роботи, присвячені локальним проблемам управління освітою. Вивчення таких робіт дозволяє проаналізувати один із шляхів формування наукового тезауруса – від часткового до загального. У роботах такого типу обґрунтовано понятійні системи вирішення певних управлінських проблем.

Однією з таких робіт є монографія Я. Малихіної „Теоретико-методологічні засади управління взаємодією вищого навчального закладу із зовнішнім середовищем” [574]. Терміносистему дослідника цієї проблеми складають поняття: „середовище”; „зовнішнє середовище вищого навчального закладу”; „структура зовнішнього середовища вищого навчального закладу”; „взаємодія ВНЗ із зовнішнім середовищем”; „підходи до взаємодії ВНЗ із зовнішнім середовищем”; „закономірності і принципи управління взаємодією вищого навчального закладу із зовнішнім середовищем”; „стратегічне управління взаємодією вищого навчального закладу із зовнішнім середовищем”; „критерії ефективності взаємодії вищого навчального закладу із

зовнішнім середовищем”; „методика оцінки управління взаємодією вищого навчального закладу із зовнішнім середовищем”; „аналіз ефективності управління взаємодією вищого навчального закладу із зовнішнім середовищем”; „система управління взаємодією вищого навчального закладу із зовнішнім середовищем”; „технологія реалізації системи управління взаємодією вищого навчального закладу із зовнішнім середовищем”; „аналіз результатів експериментального дослідження з управління взаємодією вищого навчального закладу із зовнішнім середовищем”.

Якщо врахувати те, що, окрім наведених родових понять, монографія містить і видові поняття, то можна зробити висновок, що запропонованої понятійної системи достатньо для розв’язання зазначеної наукової проблеми. Звернемо увагу й на те, що автор використовує і теоретичний, й емпіричний шляхи обґрунтування понятійної системи.

На особливу увагу заслуговують дві монографії: докторська дисертація та два видання посібника „Управління навчальним закладом” Є. Хрикова [945; 953; 959 – 961]. Необхідність такого аналізу обумовлює постійна увага науковця до понятійних проблем теорії управління освітою, обґрунтування науковцем управлінської теорії „створення умов”, яка включає ретельне обґрунтування головних понять. До того ж, докторська дисертація науковця мала комплексний характер та передбачала дослідження всіх проблем управління загальноосвітньою школою. Це обумовило комплексне вирішення понятійних проблем та формування цілісної системи управлінських понять. Наступним етапом діяльності науковця стало формування загальної теорії управління всіма типами освітніх установ та її тезауруса.

Вище ми вже розглядали понятійну систему однієї з монографій Є. Хрикова. Розглянемо тезауруси двох видань посібника „Управління навчальним закладом” [945; 953]. Тезаурус 2006 року включає 29 понять: „демократизація управління навчальним закладом”; „доведення до підлеглих управлінського рішення”; „закономірності управління навчальним закладом”; „інформатизація системи освіти”; „інформація”; „керівна система”; „керована

система”; „контроль, мета, методи управління”; „механізм управління”; „норма організаційного порядку”; „організація”; „організаційний порядок”; „планування”; „прогнозування”; „прогностичний фон навчального закладу”; „проблема”; „продаж рішення”; „принципи управління, регулювання”; „рівень керованості навчальним закладом”; „система”; „системний підхід”; „управлінські стосунки”; „управління навчальним закладом”; „управлінське рішення”; „цикл управління”; „функції управління” [953].

Тезаурус 2016 року включає 54 поняття, окрім наведених вище: „аудит”; „влада”; „влада примусова”; „влада психологічна”; „влада еталонна (харизматична)”; „дерево цілей”; „механізм управління”; „моніторинг”; „моральні норми”; „організаційне завдання”; „професійна етика”; „принципи моралі”; „ризик”; „ризик-менеджмент”; „ризик-апетит”; „ресурси влади”; „стейхолдери”; „управлінський комунікативний дискурс”; „ціннісне управління навчальним закладом”; „цінності”; „цінності управлінські”; „фандрейзинг”; „фандрейзингова діяльність в освіті”; „етика менеджменту” [945].

Аналіз та співставлення структури двох понятійних систем, змісту посібників дозволяє зробити такі висновки:

Тезаурус 2016 р. складають усі поняття тезауруса 2006 р., але до них додано ще 25 нових понять. Це свідчить про розвиток теорії управління та поглядів науковця на структуру проблем управління.

У тезаурусі відсутнє поняття „менеджмент”, „маркетинг”. Щодо першого поняття, можна припустити, що науковець, як і більшість інших фахівців, ототожнює поняття управління та менеджмент. Невипадково магістратура, яка готує керівників освіти, має назву „Управління навчальним закладом”. Щодо другого поняття, ми вважаємо за доцільне додати його до тезауруса.

Запропонований тезаурус є узагальненням результатів розвитку вітчизняної та зарубіжної теорії управління освітою та менеджменту. Аналіз змісту посібника свідчить, що він містить і інші поняття: „теорія комплексного управління якістю”; „система управління якістю”; „міжнародні стандарти управління якістю”; „теорія організації, яка сама навчається” та багато інших.

Це є свідченням широкої обізнаності науковця в сучасних управлінських теоріях.

У другому виданні посібника з'явилися нові для нашої загальної теорії управління освітою поняття, пов'язані з роллю влади в процесі управління, аксіологічними аспектами управління, етичними засадами менеджменту, ризик-менеджментом освітніх установ. У тексті посібника всі ці поняття детально розглянуто.

Усі названі поняття, окрім загальнонаукових, можна вважати категоріями теорії управління.

На завершення підрозділу порівняємо підходи до вирішення понятійних проблем теорії управління освітою вітчизняних та зарубіжних учених. Розглянемо понятійну систему монографії Марка Е. Генсона „Керування освітою та організаційна поведінка” [204]. Проаналізуємо тільки три розділи, понятійні системи яких ще не отримали відповідного поширення в нашій країні.

Підрозділ, присвячений культурі організації, містить такі поняття: „культура школи”; „організаційна культура”; „ефективна школа”; „організаційна політика”; „відчутні та невідчутні аспекти шкільної культури”; „легітимізація функціонування шкільної культури”; „інституалізація культурних характеристик”; „відтворення шкільної системи”; „вплив культури організації на діяльність школи”; „дослідження шкільних культур”. Цей перелік понять свідчить, що вітчизняна теорія управління функціонує дещо в іншому понятійному полі, але актуальною проблемою є зближення вітчизняної та світової понятійних систем.

Підрозділ, присвячений провідництву в шкільній організації, містить поняття: „визначення провідництва”; „роль провідництва”; „провідники та менеджери”; „офіційний провідник”; „влада керівника”; „довкілля провідництва”; „психологічні ролі провідника”; „риси провідника”; „провідництво і стать”; „стилі провідництва”; „теорії провідництва”; „ситуації провідництва”; „навчання бути провідником”.

Аналіз наведеної понятійної системи та понятійної системи монографії свідчить, що в книзі розглянуто комплексно всі головні проблеми управління, а в нашій науці проблему провідництва розглядає психологія, та ці аспекти висвітлюють зазвичай у роботах, присвячених психології управління. Але керівникам навчальних закладів вкрай необхідні комплексні дослідження всіх проблем управління. Тому доцільно враховувати досвід західних фахівців, сучасна наука потребує робіт, у яких комплексно було б розглянуто проблеми управління освітою і які будуть узагальнювати праці щодо локальних проблем освітнього менеджменту.

Підрозділ, присвячений змінам у системі освіти, містить поняття: „зміни”; „винахід”; „нововведення”; „організаційні зміни”; „типи змін”; „загальні зміни”; „раптові зміни”, „еволюційні зміни”, „примусові зміни”, „зміни нашвидкуруч”, „суттєві зміни”, „моделі змін”, „механізм змін”, „волонтаризм”, „підґрунття для проведення змін”, „конкурентна стратегія”, „категорії стратегій проведення змін”, „емпірично-раціональні стратегії”, „особливі стратегії”, „нормативно-перевиховні стратегії”, „владно-примусові стратегії”, „поглиблення змін”, „уроки процесу проведення змін”, „носії змін”, „вбивці змін”, „шкільна культура” та „ситуативні умови проведення змін”, „модель проведення змін”, „передумови для проведення змін”, „навчання та вдосконалення роботи персоналу”, „спротив змінам”, „цикл спротиву”, „спротив до змін на особистому рівні”, „спротив знизу”, „позитивний бік спротиву”, „перевантаження персоналу”, „розуміння технології нововведень”, „з’ясування перешкод з боку довкілля”, „стратегії проведення змін”, „поштовхи для проведення змін”.

Наведена система понять свідчить про детальну, комплексну понятійну розробку проблеми, яка забезпечує вирішення численних управлінських завдань та завдання підготовки керівників. Ця понятійна система характеризує розвиток теорії управління, спрямованість уваги науковців на вирішення актуальних проблем.

Проведений у підрозділі змістовний аналіз розвитку тезауруса вітчизняної теорії управління освітою дозволяє зробити такі висновки.

Розвиток теорії управління освітою – це розвиток насамперед її понятійної системи, яка характеризує рівень розвитку науки, її спрямованість, відповідність певній парадигмі, традиціям, світовій науці, методологічним засадам наукової діяльності.

Отримані в ході дослідження факти дозволяють підтвердити обґрунтованість запропонованої в підрозділі 2.3 періодизації розвитку тезауруса теорії управління освітою. Але межі цих етапів дещо умовні. Так, наприкінці 80-х років ХХ ст. з'явилися наукові роботи, які можна віднести до наступного етапу, а в 90-х роках ХХ ст. – роботи з понятійними системами, характерними для етапу освітнього менеджменту. На початку ХХІ ст. вийшли праці, характерні для перехідного етапу розвитку тезауруса теорії управління освітою.

Науковий тезаурус завжди є результатом діяльності наукової спільноти, але найбільший внесок у формування тезауруса теорії управління освітою в досліджуваний період зробили вітчизняні вчені М. Черпінський, Б. Кобзар, Є. Хриков. Модельним прикладом вирішення понятійних проблем локального управлінського дослідження можна вважати проаналізовану роботу Л. Калініної.

Розвиток тезауруса теорії управління освітою пройшов шлях від недостатньої уваги науковців до понятійних проблем – до формування понятійних систем вирішення певних наукових проблем, а потім до формування більш цілісних понятійних систем окремих науковців. Згодом відбулося формування загальнонаукового тезауруса. Цей шлях відбиває шлях розвитку всієї теорії управління освітою. Ще однією особливістю формування тезауруса теорії управління освітою є поступове послаблення впливу зовнішніх соціальних чинників на цей процес та посилення впливу логіки розвитку науки.

Найбільш інтенсивне становлення вітчизняного тезауруса відбувається на сучасному етапі розвитку теорії управління освітою. Але понятійна система

теорії управління розпорошена в численних публікаціях, у науковому дискурсі відсутній словник управлінських понять, а в педагогічних словниках управлінські поняття майже не представлено. У масовій дослідницькій практиці не використовують формалізовані системи обґрунтування понять, процедури їх виокремлення та формулювання визначень мають переважно інтуїтивний характер. Ще відсутня єдина система управлінських понять, у наш час її формують різні науки: менеджмент, теорія управління освітою, наукова галузь „публічне управління та адміністрування”, психологія, економіка, право, гігієна, інформатика.

Запровадження в Україні магістерської підготовки з управління навчальними закладами сприяє розвитку єдиної понятійно-термінологічної системи, яка має бути комплексною та базуватися на системі наук, які вивчають феномен управління освітою. Функцію узагальнення та розвитку такої понятійно-термінологічної системи можуть виконувати підручники та словники. Більш продуктивним є шлях підготовки підручників, побудованих не за дисциплінарним, а за комплексним принципом. Такі підручники мають відбивати весь комплекс управлінських проблем та обов'язково містити тезауруси, які будуть виконувати функцію узагальнення та розвитку понятійної системи. Завдання підготовки словника управлінських термінів може взяти на себе АПН України та залучити до цього процесу провідних науковців наукової галузі. Це прискорить розвиток не тільки понятійної системи, але й усєї наукової галузі.

Проведене дослідження дозволяє зробити висновок, що терміносистему певного науковця зумовлюють наукова парадигма, його дослідницька культура, наукові інтереси, управлінський досвід, наявність базової управлінської або іншої освіти. Щодо останнього, зазначимо, що до розробки проблем теорії управління освітою та її головного складника – понятійної системи – у деяких випадках залучають фахівців певних наук: психології, економіки, медицини, права тощо. Але це, на наш погляд, недоцільно: будь-яка управлінська проблема є комплексною, і саме з такої позиції її можна вирішити. Саме таку

позицію формує управлінська освіта, тому фахівці, які мають таку освіту, значний управлінський досвід, дослідницьку культуру, здатні ефективно формувати тезаурус теорії управління освітою.

Понятійна система, з одного боку, є результатом розвитку науки, а з іншого боку – головним засобом її розвитку. Понятійна система може характеризувати наукові здобутки, а може й зумовлювати появу нових наукових проблем та шляхів їх вирішення.

Аналіз будь-якої наукової роботи з управління освітою має обов'язково передбачати дослідження її понятійної системи, що забезпечить обґрунтованість, системність, науковість висновків, які можуть бути перевірені під час змістовного аналізу дисертацій, монографій, статей. Аналіз термінологічної системи наукової роботи значно зменшує суб'єктивізм оцінки наукових здобутків учених.

Важливим напрямом подальшого розвитку вітчизняного тезауруса теорії управління освітою є його зближення з понятійною системою управління освітою, поширеною у провідних країнах світу.

Висновки до розділу 2

На основі аналізу чинників внутрішнього й зовнішнього середовищ, узагальнення різних підходів до виокремлення критеріїв оцінки педагогічних явищ у розділі визначено критерії розвитку наукового тезауруса вітчизняної теорії управління освітою: відношення поняття до групи понять вітчизняної теорії управління освітою; тривалість існування понять; виникнення нових понять; етнокультурна генеза понять.

Запропоновані критерії, поєднуючи в собі кількісні та якісні показники, дозволили вирішити завдання аналізу розвитку наукового тезауруса вітчизняної теорії управління освітою останньої чверті ХХ – початку ХХІ століття.

Виявлено особливості та тенденції розвитку наукового тезауруса вітчизняної теорії управління освітою (остання чверть XX – початок XXI століття): міжсистемне та етнокультурне запозичення понять і термінів; збільшення кількості термінів наукового тезауруса вітчизняної теорії управління освітою; переорієнтація понятійної системи на досягнення західної теорії управління; розмежування термінів тезауруса на ті, які активно вживаються у науковій літературі, і термінів, що втрачають частотність і сферу застосування; поступове перетворення поняття „менеджмент” на ключове, яке визначає основний напрям змін у теорії і практиці управління освітніми системами.

У підрозділі сформульовано основи та методику періодизації розвитку наукового тезауруса вітчизняної теорії управління освітою. Сутність методики полягає в реалізації восьми етапів періодизації та застосуванні системи прийомів цього методу.

Здійснена в розділі періодизація дозволила виокремити три етапи розвитку наукового тезауруса вітчизняної теорії управління освітою: 1976 – 1980-і роки XX ст.; 90-і роки XX ст. та заключний етап – 2001 – 2016 рр. XXI ст.

Для атрибуції цих етапів розвитку було використано дві системи координат – співвідношення авторитарності й демократичності та спрямованість на забезпечення функціонування певних освітніх установ. Це дозволяє назвати 1976 – 1980-і рр. XX ст. етапом розвитку понятійної системи авторитарної теорії управління, 2001 – 2016 рр. XXI ст. – етапом розвитку понятійної системи демократичної теорії управління, а 90-і роки XX ст. – етапом переходу від авторитарної до демократичної теорії управління. Відповідно до другої системи координат можна назвати 1976 – 1980-і рр. XX ст. етапом розвитку понятійної системи теорій внутрішньошкільного управління, 2001 – 2016 рр. XXI ст. – етапом розвитку понятійної системи теорії освітнього менеджменту, яка об’єднувала управління всіма типами освітніх установ, а 90-і

роки XX ст. – етапом переходу від теорій внутрішньшкільного управління до теорії освітнього менеджменту.

У розділі подано змістовний аналіз розвитку понятійної системи теорій управління освітою, який дозволив підтвердити обґрунтованість запропонованої періодизації цього явища.

ВИСНОВКИ

У дисертації здійснено цілісний аналіз розвитку наукового тезауруса вітчизняної теорії управління освітою останньої чверті XX – початку XXI століття.

1. Обґрунтовано методологічні підходи до аналізу розвитку наукового тезауруса вітчизняної теорії управління освітою (остання чверть XX – початок XXI століття).

На основі чотирьох рівнів методології – філософського, загальнонаукового, конкретно-наукового та рівня конкретного дослідження, виокремлених Е. Юдіним, обґрунтовано цілісну чотирирівневу методологію дослідження проблеми розвитку наукового тезауруса вітчизняної теорії управління освітою останньої чверті XX – початку XXI ст. Філософські засади методології становлять: теорія пізнання, головні положення діалектики, принципи історизму, детермінізму, відповідності, всебічності. Загальнонауковий рівень методології передбачав використання системного, парадигмального та тезаурусного підходів. Конкретно-науковий рівень методології дослідження – використання сукупності законів та закономірностей педагогічної науки. На четвертому – технологічному – рівні методології використано методики й техніки дослідження, які забезпечили одержання достовірних наукових фактів та їх первинну обробку: відбір джерел, дослідження джерельної бази, проведення періодизації, кількісного та змістовного аналізів розвитку тезауруса.

2. Окреслено понятійно-категоріальне поле, уточнено сутність і зміст ключового поняття дослідження „науковий тезаурус вітчизняної теорії управління освітою”, а також таких понять, як „термінологія”, „терміносистема”, „тезаурус”, „розвиток”.

У дослідженні поняття „термінологія” застосовано в тому самому значенні, що й поняття „терміносистема”, а поняття „науковий тезаурус вітчизняної теорії управління освітою” розглянуто в широкому та вузькому розумінні. У широкому розумінні – як складну, відкриту, упорядковану,

ієрархічну систему категорій, понять, термінів, які є основою вихідних положень теорії управління освітою, як тотожне поняттям „термінологія” та „терміносистема”. У вузькому – як універсальну модель терміносистеми вітчизняної теорії управління освітою.

Під розвитком наукового тезауруса вітчизняної теорії управління освітою (остання чверть XX – початок XXI століття) розуміють його послідовний рух до нового якісного стану під впливом чинників внутрішнього й зовнішнього середовища, які забезпечують його постійне оновлення.

3. Здійснено аналіз стану розробленості проблеми розвитку наукового тезауруса вітчизняної теорії управління освітою (остання чверть XX – початок XXI століття).

Аналіз наукової літератури дозволяє зробити висновок, що останнім часом дослідження педагогічної термінології здійснюється за такими основними напрямками, як: аналіз структури й функцій понятійно-термінологічного апарату педагогічної науки; аналіз термінології галузей педагогічного знання: загальної педагогіки, дидактики, теорії виховання, теорії управління освітою; розробка проблеми однозначності термінів у педагогічному дослідженні; аналіз лексики педагогічної науки з лінгвістичних позицій.

У ході дослідження встановлено, що основну увагу вітчизняних та зарубіжних науковців приділено дослідженню проблеми розвитку понятійно-термінологічного апарату теорії внутрішньошкільного управління та аналізу окремих понять теорії управління освітою, тоді як системні дослідження розвитку наукового тезауруса вітчизняної теорії управління освітою останньої чверті XX – початку XXI ст. в Україні практично не проводилися.

4. Визначено критерії оцінки розвитку наукового тезауруса вітчизняної теорії управління освітою (остання чверть XX – початок XXI століття).

Аналіз та узагальнення різних підходів до визначення критеріїв оцінки розвитку наукового тезауруса вітчизняної теорії управління освітою, опора на основні положення розробленої В. Шаповаловою системи критеріїв аналізу

понять теорії внутрішньошкільного управління, а також виділені О. Адаменко групи понять вітчизняної теорії управління освітою дозволили обґрунтувати критерії оцінки розвитку наукового тезауруса вітчизняної теорії управління освітою (остання чверть ХХ – початок ХХІ ст.): відношення поняття до групи понять вітчизняної теорії управління освітою – поняття, які характеризують розвиток теоретичних проблем управління, поняття, пов'язані із суб'єктами управління освітою та їхньою діяльністю, типами освітніх установ та їхніми підрозділами, контрольно-аналітичною діяльністю, плануванням роботи навчального закладу, кадровою роботою. Цей критерій дозволяє визначити спрямованість понятійної системи на розв'язання тих чи тих проблем вітчизняної теорії управління освітою, а також їхній вплив на формування наукового тезауруса в досліджуваній період. Тривалість існування поняття визначає і тривалість часу його збереження, живучість, актуальність і ступінь ставлення основної маси педагогів і керівників освітніх закладів до самого поняття й похідних від нього. Цей критерій створює умови для виокремлення категорій та визначення логіки розвитку понятійної системи управління освітою; поява нових понять – критерій, який дозволяє визначити рівень оновлення наукового тезауруса вітчизняної теорії управління освітою в досліджуваній період, виокремити поняття, які зберігають своє значення протягом усього досліджуваного періоду, та отримати певні факти щодо логіки розвитку тезауруса теорії управління освітою; етнокультурна генеза понять – критерій, який дозволяє визначити співвідношення між українськими та іншомовними поняттями, рівень іншомовного запозичення.

Запропоновані критерії дозволяють використовувати кількісні і якісні показники для аналізу розвитку наукового тезауруса вітчизняної теорії управління освітою останньої чверті ХХ – початку ХХІ століття.

5. Виявлено особливості та тенденції розвитку наукового тезауруса вітчизняної теорії управління освітою (остання чверть ХХ – початок ХХІ століття): міжсистемне та етнокультурне запозичення понять і термінів; збільшення кількості термінів наукового тезауруса вітчизняної теорії

управління освітою, пік кількості яких припадає на 90-і роки ХХ ст.; переорієнтація понятійної системи теорії управління освітою на досягнення західної теорії менеджменту; розмежування термінів тезауруса на ті, які активно вживаються в науковій літературі, і терміни, активність та сфера застосування яких значно зменшується; поступове перетворення поняття „менеджмент” на ключове, яке визначає основний напрям змін у теорії і практиці управління освітніми системами й зумовлює появу значної кількості видових понять.

6. У дисертації обґрунтовано основи та методику періодизації розвитку наукового тезауруса вітчизняної теорії управління освітою. Сутність методики полягає в реалізації восьми етапів періодизації та застосуванні системи прийомів цього методу. У ході періодизації використано вибірковий метод формування джерельної бази та метод основного масиву, аналіз, синтез, узагальнення, систематизацію.

Зроблена в дослідженні періодизація дозволила виокремити три етапи розвитку наукового тезауруса вітчизняної теорії управління освітою: 1976 – 1980-і роки ХХ ст. – етап розвитку понятійної системи авторитарної теорії управління; 90-і роки ХХ ст. – етап переходу понятійної системи від авторитарної до демократичної теорії управління; заключний етап – 2001 – 2016 роки ХХІ ст. – етап розвитку понятійної системи демократичної теорії управління.

7. Проведений змістовний аналіз розвитку тезауруса вітчизняної теорії управління освітою дозволив підтвердити обґрунтованість запропонованої в дослідженні періодизації цього явища. Але межі цих етапів дещо умовні. Так, наприкінці 80-х років вийшли наукові праці, які можна віднести до наступного етапу, у 90-х роках з’явилися роботи з понятійними системами, характерними для етапу освітнього менеджменту, а на початку ХХІ ст. публікувалися дослідження, характерні для перехідного етапу розвитку тезауруса теорії управління освітою.

Використання тезаурусного підходу дозволило розробити модель наукового тезауруса вітчизняної теорії управління освітою, яка включає три рівні: загальний (категоріальний), особливий (конкретно-науковий) і одиничний (особистісний) рівні тезауруса.

Розвиток тезауруса теорії управління освітою пройшов шлях від недостатньої уваги науковців щодо понятійних проблем до формування понятійних систем вирішення певних наукових проблем, потім – до формування більш цілісних понятійних систем окремих науковців, а після цього відбулося формування загальнонаукового тезауруса. Цей шлях відбиває шлях розвитку всієї теорії управління освітою. Ще однією особливістю формування тезауруса теорії управління освітою є поступове послаблення впливу зовнішніх соціальних чинників на цей процес та посилення впливу логіки розвитку науки.

Науковий тезаурус завжди є результатом діяльності наукової спільноти, але найбільший внесок у формування тезауруса теорії управління освітою в досліджуваний період зробили вітчизняні вчені М. Черпінський, Б. Кобзарь, Є. Хриков. Модельним прикладом вирішення понятійних проблем локальної управлінської проблеми можна вважати роботи Л. Калініної.

Проведене дослідження дозволяє зробити висновок, що терміносистему певного науковця зумовлюють наукова парадигма, його дослідницька культура, наукові інтереси, управлінський досвід, наявність базової управлінської або іншої освіти.

Найбільш інтенсивне становлення вітчизняного тезауруса відбувається на сучасному етапі розвитку теорії управління освітою. Але понятійна система теорії управління розпорошена в численних публікаціях, у науковому дискурсі відсутній словник управлінських понять, а в педагогічних словниках управлінські поняття майже не представлені. У масовій дослідницькій практиці не використовують формалізовані системи обґрунтування понять, процедури їх виокремлення та формулювання визначень мають переважно інтуїтивний характер. На сьогодні відсутня єдина система управлінських понять, її в наш

час формують різні науки: менеджмент, теорія управління освітою, наукова галузь „публічне управління та адміністрування”, психологія, економіка, право, гігієна, інформатика, медицина.

Важливими напрямками подальшого розвитку вітчизняного тезауруса теорії управління освітою є: забезпечення єдності індуктивного (формування понятійних систем вирішення окремих управлінських проблем та управління окремими типами навчальних закладів) та дедуктивного (формування єдиної понятійної системи управління освітою) засобів формування тезауруса; видання словників, посібників, які містять тезауруси; аналіз понятійних систем усіх типів наукових робіт; зближення з понятійною системою не тільки менеджменту, а і з понятійною системою управління освітою, поширеною в провідних країнах світу.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Аверьянов А. Н. Системное познание мира : методол. проблемы / А. Н. Аверьянов. – М. : Политиздат, 1985. – 263 с.
2. Автоматизований контроль системи управління якістю освіти у вищому навчальному закладі / М. К. Жердев, І. В. Пампуха, А. В. Малюга, В. Г. Трофименко // Зб. наук. пр. Військового ін-ту Київ. нац. ун-ту ім. Тараса Шевченка. – К., 2010. – Вип. 27. – С. 264 – 269.
3. Автомонова О. О. Розвиток передового педагогічного досвіду в загальноосвітніх школах України в 1980 – 1994 роках : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.01 / Автомонова Ольга Олександрівна. – К., 1995. – 251 с.
4. Агошкова Е. Б. Эволюция понятия системы / Е. Б. Агошкова, Б. В. Ахлибининский // Вопр. философии. – 1998. – № 7. – С. 170 – 178.
5. Адаменко Е. В. Формирование личности в демократическом обществе как объект педагогических исследований / Е. В. Адаменко // Педагогика: XXI век / отв. ред. : В. С. Курило, С. Я. Харченко, Г. А. Петровская ; Луган. гос. пед. ун-т имени Тараса Шевченко. – Луганск, 2002. – С. 27 – 37.
6. Адаменко О. Вибірковий метод в історико-педагогічному дослідженні / Олена Адаменко // Рід. шк. – 2009. – № 5/6. – С. 8 – 12.
7. Адаменко О. В. Питання демократизації освіти в українській педагогічній пресі (1995 – 2004 роки) / О. В. Адаменко // Розвиток демократії та демократична освіта в Україні : тези доп. III Міжнар. конф. – Л., 2005. – С. 45.
8. Адаменко О. В. Порівняльний аналіз уявлень науковців і думок освітян-практиків про демократизацію управління освітою / О. В. Адаменко // Вісн. Луган. нац. пед. ун-ту імені Тараса Шевченка : Педагогічні науки. – 2007. – № 17(133). – С. 6 – 11.
9. Адаменко О. В. Публікації й дисертації українських авторів з питань управління загальноосвітньою школою (друга половина XX століття) : бібліогр. покажч. / О. В. Адаменко. – Луганськ : Альма-матер, 2005. – 72 с.

10. Адаменко О. В. Розвиток педагогічної науки в Україні в другій половині ХХ століття (1950 – 2000 рр.) : дис. ... д-ра пед. наук : 13.00.01 / Адаменко Олена Вікторівна. – Луганськ, 2006. – 612 с.

11. Адаменко О. В. Розвиток педагогічної науки в Україні в другій половині ХХ століття (1950 – 2000 рр.) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня д-ра пед. наук : спец. 13.00.01 „Загальна педагогіка та історія педагогіки” / О. В. Адаменко. – Луганськ, 2006. – 46 с.

12. Адаменко О. В. Розвиток теорії управління навчальними закладами як складової педагогічної науки у другій половині ХХ століття / О. В. Адаменко, Є. М. Хриков // Наук. вісн. Південноукр. держ. пед. ун-ту ім. К. Д. Ушинського : зб. наук. пр. : спецвип. „Теорія та практика управління педагогічними процесами”. – О., 2002. – С. 67 – 75.

13. Адаменко О. В. Українське школознавство другої половини ХХ століття в персоналіях / О. В. Адаменко // Вісн. Луган. держ. пед. ун-ту імені Тараса Шевченка. – 2003. – № 8. – С. 9 – 15.

14. Адаптивне управління: сутність, характеристика, моніторингові системи : кол. моногр. / Єльнікова Г. В., Борова Т. А., Єльнікова О. В. та ін. ; Ун-т менеджменту освіти АПН України. – Чернівці : Технодрук, 2009. – 570 с.

15. Ажнюк Б. М. Англізми в сучасній українській, російській і чеській мовах / Б. М. Ажнюк // Мовознавство. – 2008. – № 2/3. – С. 190 – 207.

16. Алексюк А. М. Педагогіка вищої освіти України: історія. Теорія : підруч. для студ., аспірантів та молодих викладачів вузів ; Міжнар. фонд „Відродження”. – К. : Либідь, 1998. – 558 с.

17. Алфімов В. М. Створення та функціонування ліцею / В. М. Алфімов // Школи нового типу України: досвід і проблеми. – Донецьк, 1992. – С. 68 – 72.

18. Алфімов В. Модель ліцейського навчання / В. Алфімов, М. Артемов // Рід. шк. – 2000. – № 5. – С. 14 – 16.

19. Алфімов В. М. Педагогічні основи організації навчально-виховного процесу в ліцеї : дис. ... д-ра пед. наук : 13.00.01 / Алфімов Валентин Миколайович. – К., 1997. – 438 с.
20. Алфімов В. Система виховної роботи ліцею / В. Алфімов, Т. Вітко // Рід. шк. – 2000. – № 5. – С. 17 – 19.
21. Андриевский Б. М. Теоретические основы прогнозирования развития системы школьного образования (организационно-педагогический и социально-экономический аспекты) : автореф. дис. на соиск. учен. степ. д-ра пед. наук : спец. 13.00.01 „Теория и история педагогики” / Б. М. Андриевский. – Киев, 1991. – 45 с.
22. Андрієвський Б. М. Питання забезпечення загальноосвітніх шкіл педагогічними кадрами / Б. М. Андрієвський // Рад. шк. – 1978. – № 10. – С. 100 – 102.
23. Андрієвський Б. М. Про нормативи перспективних розрахунків кількості класів / Б. М. Андрієвський // Рад. шк. – 1979. – № 10. – С. 73 – 76.
24. Андрієвський Б. М. Професійна спрямованість молоді та пропорції її розподілу по каналах освіти / Б. М. Андрієвський // Рад. шк. – 1981. – № 10. – С. 66 – 69.
25. Андрух О. Г. Інформаційні технології в системі управління якістю вищого навчального закладу / О. Г. Андрух // Держава та регіони. Сер. : Економіка та підприємництво. – 2008. – № 4. – С. 7 – 12.
26. Андрушків Б. М. Основи теорії та практики управління / Б. М. Андрушків. – Л. : Світ, 1993. – 201 с.
27. Анжієвський М. А. Вивчення системи роботи вчителя – педагогічна необхідність / М. А. Анжієвський // Рад. шк. – 1976. – № 9. – С. 92 – 100.
28. Анжієвський М. А. Класний керівник / М. А. Анжієвський // Рад. шк. – 1982. – № 11. – С. 64 – 66.
29. Анісімов П. Ф. Управління якістю вищої освіти / П. Ф. Анісімов. – К. : Освіта, 2001. – 256 с.

30. Анисов М. И. Источники изучения истории советской школы и педагогики / М. И. Анисов. – М. : Просвещение, 1986. – 223 с.

31. Аніщенко В. О. Інтеграційні процеси в управлінні вищим навчальним закладом / Аніщенко В. О., Гончаренко О. Г. // Вісн. Черніг. нац. пед. ун-ту. – Вип. 88 : Педагогічні науки. – Чернігів, 2011. – С. 7 – 10.

32. Анненкова І. П. Наукові основи моніторингу якості професійної діяльності науково-педагогічних працівників ВНЗ / І. П. Анненкова. – О. : Оптіма, 2015. – 330 с.

33. Ануфрієва О. Л. Оцінка якості початкової освіти на основі кваліметричного підходу : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.01 / Ануфрієва Оксана Леонідівна. – К., 2000. – 179 с.

34. Ареф'єва О. В. Управління розвитком людського капіталу в системі вищої освіти : монографія / О. В. Ареф'єва, Т. В. Харчук. – К. : Європ. ун-т, 2008. – 207 с.

35. Арзамасцева И. В. Терминосистемы в лингвистическом обеспечении проектных репозиториях САПР / И. В. Арзамасцева ; под науч. ред. Н. Г. Ярушкиной. – Ульяновск : УЛГТУ, 2014. – 209 с.

36. Артикуца Н. В. Інновації як фактор модернізації та підвищення якості вищої освіти / Н. В. Артикуца // Вища освіта України. – 2006. – № 3. – С. 24 – 32.

37. Артюхіна М. В. Моделювання процесів управління соціально-економічним потенціалом вищого навчального закладу / М. В. Артюхіна // Економічний і соціальний розвиток України в ХХІ ст.: національна ідентичність та тенденції глобалізації : зб. тез доп. за матеріалами VI Міжнар. наук.-практ. конф. молодих вчених (Тернопіль, 26 – 27 лют. 2009 р.). – Т., 2009. – Ч. 1. – С. 121 – 123.

38. Архипенко Л. М. Іншомовні лексичні запозичення в українській мові: етапи і ступені адаптації (на матеріалі англіцизмів у пресі кінця ХХ – початку ХХІ ст.) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.01 „Українська мова” / Л. М. Архипенко. – Х., 2005. – 20 с.

39. Афанасьев В. Г. Общество: системность, познание и управление / В. Г. Афанасьев. – М. : Политиздат, 1981. – 287 с.
40. Афанасьев В. Г. Человек в управлении обществом / В. Г. Афанасьев. – М. : Политиздат, 1977. – 382 с.
41. Ахманова О. С. Словарь лингвистических терминов : [около 7000 терминов] / О. С. Ахманова. – 2-е изд., стер. – М. : Сов. энцикл., 1969. – 607 с.
42. Ашумов В. Р. Якість освіти у ВНЗ / В. Р. Ашумов. – К. : Наук. думка, 2010. – 134 с.
43. Бабіч М. Г. З досвіду управління школами / М. Г. Бабіч // Рад. шк. – 1981. – № 4. – С. 71 – 75.
44. Багін В. В. З досвіду фронтального вивчення викладання окремих навчальних предметів / В. В. Багін // Рад. шк. – 1980. – № 6. – С. 63 – 65.
45. Багутдінова М. Управління якістю освіти / М. Багутдінова, М. Новіков // Стандарти і якість. – 2002. – № 9. – С. 221 – 231.
46. Бажановська О. В. Про основні складові системи управління якістю освіти: (з досвіду роботи Ровеньківського факультету Луганського національного університету ім. Т. Шевченка) / О. В. Бажановська, Г. В. Комар // Освіта Донбасу. – 2010. – № 6. – С. 126 – 130.
47. Барабаш Ю. Т. Педагогічна діагностика в управлінні / Ю. Т. Барабаш, М. Х. Махомед. – Луцьк : [Б. в.], 1995. – 32 с.
48. Баран М. Аналіз впливу макросередовища та трансформаційні процеси управління вищою освітою / Марія Баран // Вісн. Нац. акад. держ. упр. при Президентіві України. – 2010. – № 2. – С. 239 – 245.
49. Баранова П. Є. Якість освіти / Є. П. Баранова. – К. : Б. в., 2003. – 63 с.
50. Бархударов С. Г. О значении и задачах научных исследований в области терминологии / С. Г. Бархударов // Лингвистические проблемы научно-технической терминологии / под ред. С. Г. Бархударова. – М., 1970. – С. 157 – 162.
51. Баткин Л. М. О некоторых условиях культурологического подхода / Л. М. Баткин // Античная культура и современная наука : сб. ст. / редкол. :

Б. Б. Пиотровский (пред.), А. А. Тахо-Годи, В. В. Бычков ; Акад. наук СССР, Науч. совет по истории мировой культуры. – М., 1985. – С. 303 – 311.

52. Батченко Л. В. Менеджмент в образовании (педагогический менеджмент) / Л. В. Батченко, В. Г. Гамаюнов, С. Ф. Поважный. – Харьков : Основа, 1998. – 598 с.

53. Бебик В. М. Менеджмент освіти глобального суспільства / В. М. Бебик // Глобалізація і Болонський процес: проблеми і технології : кол. моногр. – К., 2005. – С. 12 – 19.

54. Бегей В. М. Внутрішкільному управлінню – нормативно-комплексне планування / В. М. Бегей // Рад. шк. – 1987. – № 12. – С. 50 – 52.

55. Бегей В. М. Демократизація управління загальноосвітньою школою / В. М. Бегей. – Т. : Кн.-журн. вид-во „Тернопіль”, 1994. – 195 с.

56. Бегей В. М. Демократизація управління освітою / В. М. Бегей – Т. : [Б. в.], 1996. – 196 с.

57. Бегей В. М. Організаційно-методична робота з педагогічними кадрами в районі / В. М. Бегей // Рад. шк. – 1984. – № 7. – С. 75 – 77.

58. Бегей В. М. Педагогічні основи демократизації управління загальноосвітньою школою / В. М. Бегей. – Л. : ЛДУ, 1994. – 152 с.

59. Бегей В. М. Педагогічні основи демократизації управління загальноосвітньою школою : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня д-ра пед. наук : спец. 13.00.01 „Загальна педагогіка, історія педагогіки та освіти” / В. М. Бегей. – К., 1995. – 48 с.

60. Бегей В. М. Педагогічні основи демократизації управління загальноосвітньою школою : дис. ... д-ра пед. наук : 13.00.01 / Бегей Василь Миколайович. – Т., 1994. – 315 с.

61. Бегей В. М. Управління загальноосвітньою школою на демократичних засадах / В. М. Бегей. – Л. : ЛДУ, 1995. – 196 с.

62. Бегей В. Н. Совершенствование деятельности районного отдела народного образования по управлению учебно-воспитательным процессом в

общеобразовательной школе : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.01 / Бегей Василий Николаевич. – Киев, 1984. – 194 с.

63. Бегей В. Сутність демократизму в загальноосвітній школі / В. Бегей // Рід. шк. – 1995. – № 6. – С. 31 – 33.

64. Безгласна Л. М. Підвищення кваліфікації директорів загальноосвітніх шкіл з керівництва процесом виховання в учнів милосердя : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.05 ; 13.00.01 / Безгласна Лариса Михайлівна. – К., 1996. – 257 с.

65. Беньковський В. Ф. За чітку систему контролю / В. Ф. Беньковський // Рад. шк. – 1982. – № 6. – С. 70 – 72.

66. Бербака О. Г. Соціальне управління : навч. посіб. / О. Г. Бербака. – Л. : [Б. в.], 1984. – 282 с.

67. Береговський З. Л. Педагогічний аналіз в управлінні сучасною школою : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.01 / Береговський Зіновій Леонідович. – Івано-Франківськ, 1996. – 165 с.

68. Береговський З. Л. Педагогічний аналіз в управлінні сучасною школою : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : спец. 13.00.01 „Теорія та історія педагогіки” / Береговський Зіновій Леонідович ; Прикарпатський ун-т ім. В. Стефаника. – Івано-Франківськ, 1996. – 24 с.

69. Березняк Е. Директор школы и реформа / Е. Березняк // Нар. образование. – 1986. – № 3. – С. 66 – 70.

70. Березняк Е. Развивать демократические начала в жизни школы / Е. Березняк // Нар. образование. – 1987. – № 4. – С. 68 – 70.

71. Березняк Е. С. Важнейшее звено управления школой / Е. С. Березняк. – Киев : Рад. шк., 1981. – 151 с.

72. Березняк Е. С. Директор школи / Березняк Е. С. // Рад. шк. – 1981. – № 8. – С. 66 – 70.

73. Березняк Е. С. Директор школы и реформа : учеб. пособие / Е. С. Березняк. – Киев : О-во „Знание” УССР, 1988. – 48 с.

74. Березняк Е. С. Руководство современной школой / Е. С. Березняк. – М. : Просвещение, 1983. – 208 с.
75. Березняк Е. С. Руководство современной школой: (некоторые вопросы и проблемы) / Е. С. Березняк. – Киев : Рад. шк., 1977. – 167 с.
76. Березняк Е. С. Важное условие повышения качества обучения и воспитания / Е. С. Березняк. – Киев : Знання, 1982. – 47 с.
77. Березняк Є. С. Громадсько-демократичні структури в управлінні школою / Є. С. Березняк // Педагогіка і психологія. – 1995. – № 2. – С. 164 – 171.
78. Березняк Є. С. Деякі питання удосконалення внутрішкільного керівництва і контролю / Є. С. Березняк // Керівництво школою. – К., 1978. – С. 3 – 15.
79. Березняк Є. С. Інспектування внутрішкільного керівництва і контролю / Є. С. Березняк // Рад. шк. – 1980. – № 2. – С. 71 – 75.
80. Березняк Є. С. Плануванню роботи школи – наукову основу / Є. С. Березняк // Рад. шк. – 1978. – № 8. – С. 75 – 82.
81. Березняк Є. С. Райвно і школа / Є. С. Березняк // Рад. шк. – 1984. – № 1. – С. 68 – 71.
82. Березняк Є. С. Реалізація принципу демократизації в управлінській діяльності директора школи : метод. посіб. для кер. шк. / Є. С. Березняк ; АПН України, Ін-т педагогіки. – К. : [Б. в.], 1996. – 64 с.
83. Берека В. Є. Актуальні проблеми управління освітою / В. Є. Берека, І. М. Шоробура ; Хмельниц. гуманіт.-пед. акад. – Хмельницький : [Б. в.], 2006. – 148 с.
84. Беседа Т. І. Системно-комплексний підхід до підвищення кваліфікації педагогічних кадрів / Т. І. Беседа, С. В. Савка // Рад. шк. – 1980. – № 11. – С. 64 – 67.
85. Беспалько В. П. Стандартизация образования: основные идеи и понятия / В. П. Беспалько // Педагогика. – 1993. – № 5. – С. 16 – 25.

86. Бєлий В. Сучасний освітній менеджмент: профанація чи впровадження / В. Бєлий // Відкритий урок. – 2009. – № 6. – С. 8 – 11.

87. Бєлік М. О. Інформаційна культура сучасного управління навчальними закладами I–II рівнів акредитації / М. О. Бєлік // Проблеми управління освітою і навчальними закладами : зб. наук. пр. / редкол. : Алфімов В. М. (відп. ред.) та ін. – Донецьк, 2006. – Вип. I. – С. 61 – 67.

88. Бєляєв Ю. Міжнародні зв'язки як важливий напрям удосконалення управління університетом в умовах європейської освітньої інтеграції / Юрій Бєляєв // Вища шк. – 2010. – № 7/8. – С. 18 – 22.

89. Биков В. Ю. Галузева система управління освітою в республіці / В. Ю. Биков, О. П. Осадчук // Рад. шк. – 1977. – № 8. – С. 75 – 82.

90. Биков В. Ю. Наукові дослідження щодо створення другої черги галузевої АСУ МО УРСР / В. Ю. Биков // Рад. шк. – 1982. – № 8. – С. 76 – 78.

91. Биков В. Ю. Проблеми вдосконалення інформаційної системи в галузі освіти / В. Ю. Биков // Рід. шк. – 1979. – № 6. – С. 59 – 64.

92. Биков В. Ю. Системи управління інформаційними базами даних в освіті : навч. посіб. для студ. вищих навч. закл. / В. Ю. Биков, В. Д. Руденко ; АПН України, Ін-т педагогіки. – К. : [Б. в.], 1996. – 287 с.

93. Білецька І. І. Конкурентоспроможність у її сучасному трактуванні / І. І. Білецька // Актуальні проблеми економіки. – 2004. – № 10(40). – С. 80 – 87.

94. Білий Л. Г. Організаційно-педагогічні основи управління вищим навчальним закладом недержавної форми власності : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.01 / Білий Леонід Григорович. – Хмельницький, 2007. – 246 с.

95. Білий Л. Педагогічні аспекти застосування соціальних моделей управління вищим приватним навчальним закладом / Л. Білий // Наук. зап. Терноп. нац. пед. ун-ту ім. Володимира Гнатюка. Сер. : Педагогіка / редкол. : Г. Терещук (гол. ред.) та ін. – Т., 2006. – № 4. – С. 8 – 13.

96. Білієнко Л. Б. Розвиток педагогічної творчості вчителів у системі внутрішкільної методичної роботи : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.01 / Білієнко Людмила Борисівна. – К., 1994. – 165 с.

97. Білова В. Педагогічний менеджмент : поняття і теоретичні засади / В. Білова // Рід. шк. – 2005. – № 2. – С. 26 – 29.

98. Білоголовський В. А. Проблеми районної ланки управління народною освітою / В. А. Білоголовський // Рад. шк. – 1980. – № 10. – С. 82 – 86.

99. Білощицька С. В. Інформаційна технологія планування та моніторингу обсягів навчальної роботи у вищих навчальних закладах : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. техн. наук : спец. 05.13.06 „Інформаційні технології” / С. В. Білощицька. – К., 2009. – 20 с.

100. Бірюкова М. В. Проектне управління в системі вищої освіти / М. В. Бірюкова // Всеукр. наук.-метод. конф. „Сучасний стан вищої освіти в Україні: проблеми та перспективи” (Київ, 24 – 25 трав. 2000 р.) / Київ. нац. ун-т ім. Т. Шевченка. – К., 2000. – С. 179 – 180.

101. Блауберг И. В. Становление и сущность системного подхода / И. В. Блауберг, Э. Г. Юдин ; АН СССР. Ин-т истории естествознания и техники. – М. : Наука, 1973. – 270 с.

102. Блауберг И. В. Философский принцип системности и системный подход / И. В. Блауберг, В. Н. Садовский, Э. Г. Юдин // Вопр. философии. – 1978. – № 8. – С. 10 – 17.

103. Блохіна І. О. Морально-етична складова управлінської діяльності керівника ВНЗ / І. О. Блохіна // Вісн. Нац. техн. ун-ту України „Київський політехнічний інститут” : зб. наук. пр. Сер. Філософія. Психологія. Педагогіка. – К., 2009. – № 1(25). – С. 57 – 60.

104. Бобало О. Ю. Організаційна структура управління маркетинговою діяльністю у вищих навчальних закладах / О. Ю. Бобало // Вісн. Нац. ун-ту „Львівська політехніка” : зб. наук. пр. – Л., 2010. – № 682 : Менеджмент та підприємництво в Україні: етапи становлення і проблеми розвитку. – С. 16 – 22.

105. Бобров В. Дослідження проблем економіки і управління вищої освіти – стратегічне завдання перспективного періоду / Віталій Бобров // Вища освіта України. – 2009. – № 1. – С. 119 – 124.

106. Бобров В. Я. Інноваційно-теоретичні аспекти прогнозування розвитку вищої освіти України / В. Я. Бобров, В. Є. Сафонов // Проблеми освіти : наук.-метод. зб. – К., 2005. – Вип. 42. – С. 11 – 12.

107. Богачев В. І. Мистецтво управління / В. І. Богачев. – К. : Наук. думка, 1983. – 97 с.

108. Богиня Л. П. Інноваційні технології модернізації вищої освіти України в контексті Болонського процесу / Л. П. Богиня // Вісн. технол. ун-ту Поділля. – 2004. – № 3, Т. 1. – С. 100 – 102.

109. Боголіб Т. М. Принципи управління вузом / Т. М. Боголіб. – К. : Знання, 2004. – 204 с.

110. Богуславский М. В. История педагогики и современность / М. В. Богуславский // Проблемы актуализации историко-педагогических знаний : методол. аспект. – М., 1987. – С. 30.

111. Богуславський М. Структура сучасного історико-педагогічного знання / М. Богуславський // Шлях освіти. – 1999. – № 1. – С. 37 – 40.

112. Боднар О. С. Теоретичні і методичні засади управління аналітико-експертною діяльністю у сфері загальної середньої освіти регіону : дис. ... д-ра пед. наук : 13.00.06 / Боднар Оксана Степанівна. – К., 2013. – 403 с.

113. Бойко М. Ліцей – школа інтелекту і творчості / М. Бойко // Рід. шк. – 2000. – № 8. – С. 64 – 65.

114. Большой словарь русского языка / С. Д. Леденев и др. – М. : Дрофа ; Рус. яз., 1998. – 663, [1] с.

115. Бондар А. Д. Передумови успішної навчальної роботи / А. Д. Бондар // Продовжений день у школі / під ред. І. С. Хоменка. – К., 1977. – С. 25 – 29.

116. Бондар А. Д. Навчально-виховна робота в школах-інтернатах і групах подовженого дня / А. Д. Бондар, Б. С. Кобзар. – Вид. 2-е, доп. й переробл. – К. : Вища шк., 1985. – 304 с.

117. Бондар В. Дидактичне забезпечення управління процесом навчання: (теорія і практика управління) / В. Бондар // Освіта і управління. – 1997. – Т. 1. – № 2. – С. 85 – 101.

118. Бондар В. І. Вибір форм керівництва залежно від мети управління навчально-виховним процесом / В. І. Бондар // Рад. шк. – 1978. – № 12. – С. 80 – 85.

119. Бондар В. І. Наукові основи процесу аналізу уроків / В. І. Бондар // Рад. шк. – 1976. – № 8. – С. 12 – 20.

120. Бондар В. І. Підвищення ефективності дидактичної підготовки педагогічних кадрів / В. І. Бондар // Рад. шк. – 1986. – № 7. – С. 88 – 91.

121. Бондар В. І. Теоретичні основи і технологія педагогічного аналізу: управлінський аспект : навч. посіб. / В. І. Бондар. – К. : Київ. пед. ун-т ім. М. П. Драгоманова, 1996. – 67 с.

122. Бондар В. І. Теорія і технологія управління процесом навчання в школі / В. І. Бондар. – К. : Нац. пед. ун-т ім. М. П. Драгоманова, 2000. – 192 с.

123. Бондар В. І. Удосконалювати аналіз уроку / В. І. Бондар, С. П. Бондар // Рад. шк. – 1990. – № 1. – С. 53 – 56.

124. Бондар М. В. Активні лексико-семантичні процеси в мові художньої прози кінця ХХ – початку ХХІ ст. : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.01 „Українська мова” / М. В. Бондар. – К., 2004. – 19 с.

125. Бондарь В. И. Повышение эффективности подготовки директора школы к управлению процессом обучения : дис. ... д-ра пед. наук : 13.00.01 / Бондарь Владимир Иванович. – Киев, 1986. – 343 с.

126. Бондарь В. И. Управленческая деятельность директора школы: дидактический аспект / В. И. Бондарь. – Киев : Рад. шк., 1987. – 160 с.

127. Бондар В. Управління формуванням професійної компетентності вчителя / В. Бондар, І. Шапошнікова // Освіта і управління. – 2006. – Т. 9, № 2. – С. 20 – 27.

128. Бордовская Н. В. Педагогическая системология : учеб. пособие для студентов, магистрантов, аспирантов, докторантов, школьных педагогов, вузовских преподавателей / Н. В. Бордовская. – М. : Дрофа, 2009. – 463, [1] с.

129. Борисов О. Д. Організація навчально-виховного процесу в ліцеї мистецтв : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.01 / Борисов Олексій Дмитрович. – К., 1996. – 169 с.

130. Борисова Є. Якість освіти і місце вищої школи в суспільстві / Є. Борисова // *Alma-mater*. – 2003. – № 11. – С. 27 – 33.

131. Борова Т. А. Теоретичні і методичні засади адаптивного управління професійним розвитком науково-педагогічних працівників вищого навчального закладу : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня д-ра пед. наук : спец. 13.00.06 „Теорія та методика управління освітою” / Т. А. Борова. – К., 2012. – 40 с.

132. Борова Т. Результативність використання нових технологій в управлінні педагогічним процесом у ВНЗ / Т. Борова, Г. Бородай // *Новий колегіум*. – 2008. – № 5(48). – С. 18 – 26.

133. Босак Н. Ф. Причини появи запозичень-англіцизмів в українських ЗМІ / Н. Ф. Босак, В. А. Печерська // *Лексико-граматичні інновації в сучасних слов'янських мовах : матеріали II Міжнар. наук. конф. (Дніпропетровськ, 14 – 15 квіт. 2005 р. / упоряд. Т. С. Пристайко. – Д., 2005. – С. 43 – 45.*

134. Босенко М. І. Соціально-педагогічні особливості організації навчально-виховного процесу в гімназії гуманітарного спрямування : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.05 / Босенко Маріанна Іванівна. – К., 1998. – 176 с.

135. Бредіхіна М. Р. Управлінська культура керівника навчального закладу / М. Р. Бредіхіна // *Створення системи менеджменту якості освітніх послуг у ВНЗ : матеріали наук.-практ. конф. (11 квіт. 2008 р., м. Луганськ) / редкол. : С. Я. Харченко, Є. М. Хриков та ін. – Луганськ, 2008. – С. 27 – 35.*

136. Бублій Г. А. Система управління діяльністю вищих навчальних закладів в Україні / Г. А. Бублій // *Держава та регіони. Сер. Економіка та підприємництво. – 2011. – Вип. 1. – С. 186 – 191.*

137. Будагов Р. А. История слов в истории общества / Р. А. Будагов. – М. : Просвещение, 1971. – 270 с.
138. Буева И. И. Идеи гуманизации внутришкольного управления в наследии В. А. Сухомлинского и их значение для современной школы : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.01 / Буева Ирина Ивановна. – Оренбург, 1996. – 170 с.
139. Булатов М. А. Логические категории и понятия / М. А. Булатов. – Киев : Наук. думка, 1981. – 237 с.
140. Бумшина Ф. Директор школи – керівник і людина, посада і позиція / Ф. Бумшина // Директор шк., ліцею, гімназії. – 2000. – № 1. – С. 191 – 196.
141. Бунге М. Причинность : место принципа причинности в современной науке / М. Бунге ; общ. ред. и заключительная ст. Г. С. Васецкого ; пер. с англ. И. С. Шерн-Борисовой, С. Ф. Шушурина. – Изд. 2-е. – М. : URSS, 2010. – 511 с.
142. Бурега В. В. Соціально-адекватний менеджмент в контексті системи вищої освіти / В. В. Бурега // Концептуальні проблеми модернізації вищої освіти : матеріали міжнар. наук. конф. (Донецьк, 13 – 14 листоп. 1998 р.) / Донец. держ. ун-т. – Донецьк, 1998. – С. 79 – 82.
143. Бурлака Я. І. З історії вітчизняної педагогіки: завдання, пошуки, проблеми / Я. І. Бурлака, Ю. Д. Руденко // Рід. шк. – 1992. – № 1. – С. 7 – 13.
144. Бурлаков О. Роль внутрішнього контролю в оптимізації управління вищими навчальними закладами / Олексій Бурлаков // Наук. зап. Терноп. держ. пед. ун-ту. Сер. : Педагогіка. – Т., 2002. – № 7. – С. 61 – 65.
145. Буряк Т. П. Якість освіти у вищій школі / Т. П. Буряк. – К. : Наук. думка, 2009. – 200 с.
146. Васильков Л. М. Оптимізація праці завуча загальноосвітньої школи / Л. М. Васильков, Б. Л. Тевлін. – К. : Рад. шк., 1982. – 175 с.
147. Віткін Л. М. Особливості застосування стандартів ISO 9000 у ВНЗ: Українська асоціація з розвитку менеджменту та бізнес освіти (УАРМБО) / Л. М. Віткін ; Ун-т економіки та права „Крок”. – К. : [Б. в.], 2004. – 58 с.

148. Віткін Л. М. Методика оцінювання якості ключових процесів підготовки випускника ВНЗ / Л. М. Віткін // Вісн. Київ. ун-ту технологій та дизайну. – 2004. – № 1. – С. 123 – 128.

149. Вагін В. В. З досвіду організації роботи завуча / В. В. Вагін // Рад. шк. – 1981. – № 6. – С. 65 – 69.

150. Вагін В. В. З досвіду фронтального вивчення стану викладання окремих навчальних предметів / В. В. Вагін // Рад. шк. – 1980. – № 6. – С. 63 – 65.

151. Васенко Л. А. Фахова українська мова : навч. посіб. / Л. А. Васенко, В. В. Дубічинський, О. М. Кринець. – К. : Центр учб. л-ри, 2008. – 272 с.

152. Василенко І. В. Організаційно-педагогічні умови співуправління школи та громадськості / І. В. Василенко. – К. : Освіта, 1992. – 30 с.

153. Василів В. Особливості інформатизації системи управління ВНЗ в умовах трансформації вищої освіти України / Володимир Василів, Руслан Костюкевич // Вища шк. – 2011. – № 11. – С. 39 – 49.

154. Васильєв А. Побудова інноваційної системи управління університетом: інтегрована інформаційна система / Анатолій Васильєв, Володимир Любчак, Владислав Хоменко // Вища шк. – 2011. – № 1. – С. 40 – 45.

155. Васильєва Ю. Л. Удосконалення управлінської діяльності заступника директора професійно-технічного училища з навчальної роботи / Ю. Л. Васильєва // Проблеми управління освітою і навчальними закладами : зб. наук. пр. / редкол. : Алфімов В. М. (відп. ред.) та ін. – Донецьк, 2008. – Вип. 3. – С. 32 – 36.

156. Васильков Л. М. Вересень завуча / Л. М. Васильков, А. А. Павлюк // Рад. шк. – 1982. – № 8. – С. 79 – 81.

157. Васильков Л. М. Квітень завуча / Л. М. Васильков // Рад. шк. – 1983. – № 3. – С. 69 – 71.

158. Васильков Л. М. Оптимізація праці завуча загальноосвітньої школи / Л. М. Васильков, Б. Л. Тевлін. – К. : Рад. шк., 1982. – 176 с.

159. Васильков Л. М. Основні напрями впровадження досягнень науки в педагогічну практику / Л. М. Васильков // Рад. шк. – 1977. – № 3. – С. 101 – 106.

160. Васильков Л. М. Серпневі турботи завуча / Л. М. Васильков // Рад. шк. – 1982. – № 7. – С. 78 – 80.

161. Василюк А. В. Педагогічний словник-лексикон. Англо-український. Українсько-англійський / А. В. Василюк ; Ніжин. держ. ун-т ім. Миколи Гоголя. – Ніжин : Вид-во НДУ ім. М. Гоголя, 2004. – 155 с.

162. Василюк А. Нариси з порівняльної педагогіки / А. Василюк, К. Корсак, Н. Яковець. – Ніжин : РВВ НДПУ, 2002. – 119 с.

163. Ваховський Л. Ц. Методологія дослідження історико-педагогічного процесу: постановка проблеми / Л. Ц. Ваховський // Шлях освіти. – 2005. – № 2. – С. 7 – 11.

164. Ващенко Л. М. Система управління інноваційними процесами в загальній середній освіті регіону : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня д-ра пед. наук : спец. 13.00.01 „Загальна педагогіка та історія педагогіки” / Л. М. Ващенко. – К., 2006. – 40 с.

165. Ващук В. О. Досвіду новаторів – широку дорогу / В. О. Ващук // Рад. шк. – 1980. – № 9. – С. 63 – 67.

166. Векслер С. И контроль, и активная помощь / С. Векслер // Нар. образование. – 1986. – № 1. – С. 74 – 76.

167. Векслер С. І. Вимоги до аналізу уроку / С. І. Векслер // Рад. шк. – 1982. – № 9. – С. 70 – 73.

168. Великий тлумачний словник сучасної української мови : бл. 170000 сл. та словосполучень / уклад. та голов. ред. В. Т. Бусел. – К. ; Ірпінь : Перун, 2001. – 1440 с.

169. Вернидуб Р. М. Організація і управління навчальним процесом у вищому навчальному закладі : навч. посіб. / Р. М. Вернидуб – К. : НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2005. – 110 с.

170. Використання інтерактивних технологій навчання в професійній підготовці майбутніх учителів : монографія / Н. Г. Баліцька, О. А. Біда,

Г. П. Волошина та ін. ; Уман. держ. ун-т ім. П. Тичини. – К. : Наук. світ, 2003. – 138 с.

171. Вилегжаніна Т. І. Інформаційно-пошуковий тезаурус / Т. І. Вилегжаніна, О. М. Збанацька. – Донецьк : Альфа-Прес, 2004. – 1104 с.

172. Вилегжаніна Т. Інформаційно-пошуковий тезаурус як інструмент індексування документів / Т. Вилегжаніна // Бібл. планета. – 2004. – № 1. – С. 7 – 10.

173. Винник Р. Ф. Календаризація та індексація річного плану / Р. Ф. Винник // Рад. шк. – 1978. – № 9. – С. 104 – 106.

174. Винник Р. Ф. Коефіцієнт відповідальності виконавців / Р. Ф. Винник // Рад. шк. – 1980. – № 9. – С. 67 – 68.

175. Виноградня В. Напрями розвитку системи інформаційного забезпечення управління ВНЗ / В. Виноградня // Рід. шк. – 2010. – № 12. – С. 36 – 40.

176. Виноградня В. М. Організаційно-економічні аспекти управління вищими навчальними закладами України / В. М. Виноградня // Наук. пр. Наук.-дослід. фін. ін-ту : наук. зб. – К., 2010. – Вип. 1(50). – С. 98 – 105.

177. Виноградов О. В. Системний підхід до впровадження корпоративного управління вищими навчальними закладами: державне управління / О. В. Виноградов // Економіка та держава. – 2007. – № 12. – С. 25 – 29.

178. Вища педагогічна освіта і наука України: історія, сьогодення та перспективи розвитку. Харківська область : монографія / В. І. Астахова та ін. ; редкол. : І. Ф. Прокопенко (голова) та ін. ; Акад. пед. наук України, Асоц. ректорів пед. ун-тів Європи, Ін-т вищої освіти. – К. : Знання України, 2009. – 431 с.

179. Вікторов В. Г. Проблеми, тенденції та перспективи реформування вищої освіти в сучасній Україні / В. Г. Вікторов, В. В. Приходько // Гілея. Історичні науки. Філософські науки. Політичні науки : наук. вісн. : зб. наук. пр. – К., 2009. – Вип. 29. – С. 265 – 276.

180. Вікторов В. Нові моделі управління освітою / В. Вікторов // Вища освіта України. – 2005. – № 2. – С. 66 – 71.

181. Вікторов В. Г. Управління якістю освіти (соціально-філософський аналіз) : монографія / В. Г. Вікторов ; Ін-т вищої освіти АПН України. – Д. : Пороги, 2005. – 286 с.

182. Вінник С. І. Поліпшити стиль керівництва школою / С. І. Вінник // Рад. шк. – 1977. – № 6. – С. 101 – 104.

183. Вінник С. І. Головний напрямок у роботі райвно / С. І. Вінник // Рад. шк. – 1976. – № 1. – С. 81 – 86.

184. Вінник С. І. Управління навчально-виховним процесом – на рівень вимог життя / С. І. Вінник // Рад. шк. – 1984. – № 3. – С. 68 – 70.

185. Внутрішньошкільний моніторинг: теоретично-практичний аспект : (метод.-довід. зб. для кер. загальноосвіт. закл.) / (авт. та уклад. Т. С. Богачик, Л. В. Якименко, Н. М. Потапова. – Чернівці : [Б. в.], 2009. – 92 с.

186. Вовченко В. Т. Відділ народної освіти і педагогічний всеобуч / В. Т. Вовченко // Рад. шк. – 1975. – № 10. – С. 88 – 95.

187. Волинський Г. Д. Соціально-психологічні вимоги до директора сучасної школи / Г. Д. Волинський // Рад. шк. – 1977. – № 2. – С. 10 – 16.

188. Волошенко О. Становлення педагога в умовах коледжу / О. Волошенко // Рід. шк. – 1998. – № 4. – С. 62 – 63.

189. Вульфсон Б. Л. Сравнительная педагогика: история и современные проблемы / Б. Л. Вульфсон ; Ун-т рос. акад. образования. – М. : Изд-во УРАО, 2003. – 229, [3] с.

190. Вульфсон Б. Л. Сравнительная педагогика : учеб. для вузов / Б. Л. Вульфсон, З. А. Малькова. – М. : Ин-т практ. психологии ; Воронеж : МОДЭК, 1996. – 256 с.

191. Высоцкая Т. Н. Термин как основная единица метаязыка терминологического исследования / Т. Н. Высоцкая // Вісн. Дніпропетр. ун-ту. Сер. : Мовознавство. – Д., 2012. – Т. 20, вип. 18. – С. 47 – 52.

192. Высоцкая Т. Н. О метаязыке терминологического исследования [Электронный ресурс] / Т. Н. Высоцкая // Система і структура східнослов'янських мов. – 2012. – Вип. 5. – С. 123 – 130. – Режим доступу :

http://nbuv.gov.ua/UJRN/sissm_2012_5_20. – Назва з екрана. – Дата звернення : 15.02.16.

193. Горб В. Г. Педагогический мониторинг образовательного процесса как фактор повышения его уровня и результатов / В. Г. Горб // Стандарты и мониторинг в образовании. – 2000. – № 5. – С. 33 – 37.

194. Гавриленко І. Соціологічний моніторинг і діагностика в освіті / І. Гавриленко // Освіта і управління. – 1998. – Т. 2. – № 2. – С. 7 – 9.

195. Гаврилюк В. Я. Децентралізація менеджменту вищих навчальних закладів як спосіб підвищення ефективності їх функціонування / В. Я. Гаврилюк // Вісн. Нац. ун-ту „Львівська політехніка” : зб. наук. пр. – Л., 2012. – № 727 : Менеджмент та підприємництво в Україні: етапи становлення і проблеми розвитку. – С. 16 – 23.

196. Гаєвський Б. А. Основи науки управління : навч. посіб. / Б. А. Гаєвський. – К. : МАУП, 1997. – 110 с.

197. Галагузова М. А. Понятийно-терминологические проблемы педагогики и образования / М. А. Галагузова, Г. Н. Штинова // Педагогика. – 1997. – № 6. – С. 15 – 20.

198. Галагузова М. А. Понятийная система педагогики : кризис или развитие / М. А. Галагузова // Язык педагогики в контексте современного научного знания : материалы Всерос. конф.-семинара / гл. ред. В. В. Краевский ; ред. А. А. Арламов, Р. В. Почтер. – Волгоград ; Краснодар ; М., 2008. – С. 53 – 58.

199. Галузинський В. М. Педагогіка як наука і навчальний предмет: поняття про педагогіку, категорії педагогічної науки, поняття про історію педагогіки, структура і галузі педагогіки, джерела педагогіки / В. М. Галузинський, М. Б. Євтух // Галузинський В. М. Педагогіка: теорія та історія / В. М. Галузинський, М. Б. Євтух. – К., 1995. – С. 4 – 16.

200. Галус О. М. Педагогічне управління адаптацією майбутніх учителів у системі ступеневої освіти : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня д-ра пед. наук : спец. 13.00.06 „Теорія та методика управління освітою” / О. М. Галус. – К., 2009. – 44 с.

201. Гамаль Н. М. Системний підхід до управління школою / Н. М. Гамаль // Рад. шк. – 1986. – № 2. – С. 70 – 72.

202. Гамлуш Я. Н. Моделі та інформаційна технологія управління розвитком вищого навчального закладу : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. техн. наук : спец. 05.13.06 „Автоматизовані системи управління та прогресивні інформаційні технології” / Я. Н. Гамлуш. – Х., 2006. – 20 с.

203. Гендина Н. И. Информационно-поисковые тезаурусы: основные виды и области применения / Н. И. Гендина // Науч. и техн. б-ки. – 2008. – № 7. – С. 5 – 14.

204. Генсон М. Е. Керування освітою та організаційна поведінка / Марк Е. Генсон ; пер. з англ. Х. Проців. – Л. : Літопис, 2002. – 384 с.

205. Гершунский Б. С. Педагогическая прогностика: методология, теория, практика / Б. С. Гершунский. – Киев : Вища шк., 1986. – 197, [3] с.

206. Гершунский Б. С. Философия образования для XXI века = The philosophy of education for the XXI century: (в поисках практ.-ориентир. образоват. концепций) / Б. С. Гершунский ; Рос. акад. образования, Ин-т теории образования и педагогики. – 2-е изд. – М : ИнтерДиалект+, 1997. – 697 с.

207. Гершунский Б. С. О научном статусе и прогностической функции педагогической теории / Б. С. Гершунский // Сов. педагогика. – 1984. – № 10. – С. 64 – 71.

208. Гинецинский В. И. Основы теоретической педагогики : учеб. пособие / В. И. Гинецинский ; С.-Петербур. гос. ун-т. – СПб : Изд-во СПбГУ, 1992. – 151 с. : схем.

209. Гімназія на зламі століть : практ.-зорієнт. посіб. / ред. Д. І. Петренко та ін. ; Гімназія № 56 Моск. р-ну м. Києва, Київ. держ. лінгв. ун-т, Ін-т педагогіки АПН України. – К. : Літопис-XX, 1999. – 430 с.

210. Гладкова В. М. Акмеологічні засади професійного самовдосконалення менеджерів вищих навчальних закладів : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня д-ра пед. наук : спец. 13.00.06 „Теорія і методика управління освітою” / В. М. Гладкова. – К., 2014. – 40 с.

211. Гладунський В. Н. Урок: методики аналізу / В. Н. Гладунський. – Л. : Каменяр, 1996. – 23 с.

212. Голованова Е. И. Когнитивное терминоведение : учеб. пособие / Е. И. Голованова. – Челябинск : Энциклопедия, 2008. – 180 с.

213. Головнюова І. В. Актуальні напрями застосування нового підходу в менеджменті в освітній сфері / І. В. Головнюова // Педагогіка і психологія. – 2002. – № 3 – С. 53 – 59.

214. Головнюова І. В. Актуальні напрями застосування нового підходу до управління в освіті / І. В. Головнюова // Педагогіка і психологія. – 2009. – № 4. – С. 44 – 51.

215. Гонтаровська Н. Б. Теоретико-практичні основи створення навчального закладу естетичного профілю / Н. Б. Гонтаровська ; Ін-т змісту і методів навчання. – Д. : [Б. в.], 1999. – 178 с.

216. Гончар О. Д. Самоосвіта як засіб підвищення компетентності директора школи / О. Д. Гончар, В. І. Маслов // Рад. шк. – 1978. – № 2. – С. 94 – 101.

217. Гончаренко С. У. Український педагогічний словник : бл. 3000 сл. / С. У. Гончаренко ; гол. ред. С. Головка ; ред. С. Каверіна. – К. : Либідь, 1997. – 376 с.

218. Гончарова В. П. Директор школы: личность, организатор, педагог / В. П. Гончарова, Д. И. Румянцева // Организационно-педагогические основы эффективности управления функционированием школы : метод. рек. – Симферополь, 2000. – С. 200 – 205.

219. Гончарук Ю. В. Педагогічна терміносистема: проблеми та шляхи їх розв'язання / Ю. В. Гончарук // Наук. пр. [Чорномор. держ. ун-ту ім. Петра

Могили комплексу „Києво-Могилянська академія”]. Сер. : Педагогіка. – Миколаїв, 2009. – Т. 112, вип. 99. – С. 65 – 72.

220. Гордон Д. Каким должен быть кабинет директора / Д. Гордон // Нар. образование. – 1980. – № 2. – С. 74 – 75.

221. Гордон Д. Приказ руководителя – дело не формальное / Д. Гордон // Нар. образование. – 1982. – № 3. – С. 69 – 71.

222. Гордон Д. Рабочая неделя руководителя / Д. Гордон // Нар. образование. – 1981. – № 9. – С. 72 – 75.

223. Горелікова Т. ВНЗ: теоретичні основи розвитку організаційної культури / Т. Горелікова // Освіта і управління. – 2004. – Т. 7. – № 3/4. – С. 23 – 30.

224. Горелікова Т. Організаційна культура вищого навчального закладу – один із показників ефективної діяльності / Т. Горелікова // Рід. шк. – 2004. – № 7/8. – С. 32 – 34.

225. Горлач М. І. Сучасні теорії всесвіту. Філософія : підручник [Електронний ресурс] / М. І. Горлач. – Режим доступу :

<http://ellib.org.ua/books/philosophy/fil4/index.html>. – Назва з екрана. – Дата звернення: 04.03.16.

226. Горобець Д. В. Менеджмент освітніх інновацій як основа управління розвитком педагогічного коледжу / Д. В. Горобець // Наука і освіта . – 2010. – № 7. – С. 64 – 67.

227. Горобець Д. В. Організаційно-педагогічні умови управління розвитком педагогічного коледжу : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : спец. 13.00.06 „Теорія і методика управління освітою” / Д. В. Горобець. – Луганськ, 2010. – 20 с.

228. Горский Д. П. Вопросы абстракции и образования понятий / Д. П. Горский. – М. : Изд-во АН СССР, 1961. – 351 с.

229. Горшкова Н. А. Методика збирання та аналіз інформації для вивчення передового досвіду / Н. А. Горшкова // Рад. шк. – 1981. – № 5. – С. 61 – 64.

230. Гринев С. В. Исторический систематизированный словарь терминов терминоведения : учеб. пособие / С. В. Гринев ; М-во общего и проф. образования РФ. Моск. пед. ун-т. – М. : Моск. пед. ун-т , 2000. – 144 с.

231. Гриневич Л. Децентралізація управління освітньою системою (на прикладі Польщі) / Л. Гриневич // Освіта і управління. – 2004. – Т. 7. – № 3/4. – С. 153 – 160.

232. Гриценко В. Інновації в управлінні вищими навчальними закладами в умовах реформування / В. Гриценко // Гуманіт. вісн. Переяслав-Хмельницького держ. пед. ун-ту ім. Г. С. Сковороди. – Переяслав-Хмельницький, 2005. – С. 60 – 66. – (Спецвип. : Педагогіка. Вища освіта і Болонський процес : матеріали Всеукр. конф., секція 2).

233. Грішин І. Ю. Інформаційні технології – основа ефективного управління вищим навчальним закладом / І. Ю. Грішин, О. А. Бондар, Б. С. Ахметов // Проблеми сучасної педагогічної освіти. Сер. „Педагогіка і психологія” / редкол. : О. В. Глузман та ін. – Ялта, 2009. – Вип. 24. – Ч. 1. – С. 23 – 35.

234. Губенко В. Продленный день: внутришкольное руководство и контроль / В. Губенко // Нар. образование. – 1986. – № 3. – С. 71 – 74.

235. Губенко В. Т. Внутрішкільний контроль за спільною роботою вчителя і вихователя групи продовженого дня / В. Т. Губенко // Рад. шк. – 1984. – № 5. – С. 84 – 86.

236. Губенко В. Т. Завдання і зміст інспектування роботи / В. Т. Губенко // Рад. шк. – 1976. – № 5. – С. 72 – 78.

237. Гудима Н. В. Вплив мовних та позамовних чинників на збагачення словникового складу сучасної української літературної мови / Н. В. Гудима // Актуальні проблеми слов'янської філології. Сер. : Лінгвістика і літературознавство : міжвуз. зб. наук. ст. – Бердянськ, 2010. – Вип. 23. – Ч. 4. – С. 308 – 316.

238. Гуменюк В. В. Информационные потоки и информационное взаимодействие в средней общеобразовательной школе / В. В. Гуменюк //

Организационно-педагогические основы эффективности управления функционированием школы : метод. рек. – Симферополь, 2000. – С. 40 – 43.

239. Гуменюк В. В. Інформаційне забезпечення управління загальноосвітнім навчальним закладом : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : спец. 13.00.01 „Загальна педагогіка та історія педагогіки” / В. В. Гуменюк. – К., 2001. – 20 с.

240. Гуменюк В. Інформаційне забезпечення управління освітнім закладом / В. Гуменюк // Рід. шк. – 2000. – № 2. – С. 29 – 31.

241. Гуменюк В. Інформаційні аспекти педагогічного керівництва вихованням / В. Гуменюк // Рід. шк. – 2000. – № 4. – С. 34 – 36.

242. Гуменюк В. Організація інформаційної системи управління навчально-виховним процесом / В. Гуменюк // Освіта і управління. – 1999. – Т. 3. – № 2. – С. 48 – 56.

243. Гупан Н. М. Історіографія розвитку історико-педагогічної науки в Україні / Н. М. Гупан. – К. : Нац. пед. ун-т ім. М. П. Драгоманова, 2000. – 222 с.

244. Гупан Н. М. Українська історіографія історії педагогіки / Н. М. Гупан. – К. : А.П.Н., 2002. – 224 с.

245. Гупан Н. М. Розвиток історії педагогіки в Україні (історіографічний аспект) : дис. ... д-ра пед. наук : 13.00.01 / Гупан Нестор Миколайович. – К., 2001. – 496 с.

246. Гуралюк А. Г. Управління закладом післядипломної педагогічної освіти із застосуванням комп'ютерних технологій : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.06 / Гуралюк Андрій Георгійович. – К., 2008. – 240 с.

247. Гуржій А. Методологічні засади оцінювання та прогнозування розвитку вищої освіти в Україні / А. Гуржій, В. Гапон // Вища освіта України. – 2006. – № 1. – С. 23 – 31.

248. Гуржій А. Оцінювання діяльності вітчизняної вищої освіти як управлінська та педагогічна проблема / А. Гуржій, В. Гапон // Сучасні технології та інноваційні методики навчання в підготовці фахівців: методологія, теорія, досвід, проблеми. – К. ; Вінниця, 2002. – Вип. 5. – С. 3 – 8.

249. Гутник Г. В. Інформаційне забезпечення системи якістю освіти / Г. В. Гутник // Інформатика та освіта. – 1999. – № 1. – С. 7 – 12.

250. Даниленко Л. І. Модернізація змісту, методів управлінської діяльності директора загальноосвітньої школи / Л. І. Даниленко. – К. : Логос, 2002. – 140 с.

251. Даниленко В. П. Русская терминология : опыт лингв. описания / В. П. Даниленко ; АН СССР, Ин-т рус. яз. – М. : Наука , 1977. – 246 с.

252. Даниленко Л. І. Соціально-педагогічні умови ефективності управлінської діяльності директора загальноосвітньої школи : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : спец. 13.00.01 „Загальна педагогіка та історія педагогіки” / Л. І. Даниленко. – К., 1994. – 21 с.

253. Даниленко Л. І. Теоретико-методичні засади управління інноваційною діяльністю в загальноосвітніх навчальних закладах : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня д-ра пед. наук : спец. 13.00.01 „Загальна педагогіка та історія педагогіки” / Л. І. Даниленко. – К., 2005. – 42 с.

254. Даниленко Л. Формування та розвиток творчого потенціалу педколективу / Л. Даниленко // Рід. шк. – 1996. – № 10. – С. 28 – 32.

255. Даниленко Л. Модернізація змісту, форм і методів управлінської діяльності керівника школи / Л. Даниленко // Освіта і управління. – 1998. – № 1. – С. 48 – 54.

256. Данилова Г. Невикористані резерви / Г. Данилова // Рід. шк. – 1995. – № 5. – С. 47 – 49.

257. Данилова Г. С. Методичні служби України: проблеми управління, професійна підготовка : навч.-метод. посіб. / Г. С. Данилова ; Ін-т змісту і методів навчання. – К. : [Б. в.], 1997. – 256 с.

258. Даниленко Л. І. Менеджмент інновацій в освіті / Л. І. Даниленко. – К. : Шк. світ, 2007. – 120 с.

259. Дарманський М. М. Про завдання та функції органів управління освітою в регіонах щодо постатейного виконання положень Закону України

„Про освіту” / М. М. Дарманський, В. І. Войтенко. – Хмельницький : Поділля, 1997. – 94 с.

260. Дарманський М. М. Соціально-педагогічні основи управління освітою в регіоні / М. М. Дарманський. – Хмельницький : Поділля, 1997. – 384 с.

261. Дарманський М. М. Соціально-педагогічні основи управління освітою в регіоні : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.01 / Дарманський Микола Миколайович. – К., 1999. – 382 с.

262. Дарманський М. М. Соціально-педагогічні основи управління освітою в регіоні : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : спец. 13.00.01 „Теорія та історія педагогіки” / М. М. Дарманський. – К., 1999. – 26 с.

263. Дворнікова Н. С. Управлінський аспект демократизації навчально-виховного процесу у вітчизняних вищих навчальних закладах / Н. С. Дворнікова // Проблеми освіти : наук. зб. – К., 2008. – Вип. 57. – С. 48 – 51.

264. Деак Ф. Г. Формування позитивних взаємовідносин учителів і учнів / Ф. Г. Деак // Рад. шк. – 1980. – № 3. – С. 28 – 31.

265. Дейкун Д. І. Навчальні плани: сучасний стан, проблеми, перспективи / Д. І. Дейкун, В. Г. Шевченко // Рід. шк. – 1993. – № 6. – С. 60 – 65.

266. Дейкун Д. І. Організація праці інспектора-методиста шкіл / Д. І. Дейкун, П. І. Дроб'язко. – К. : Рад. шк., 1990. – 176 с.

267. Дем'яненко Н. Освітньо-виховні й наукові комплекси: історія та сучасність / Н. Дем'яненко, І. Пліш // Рід. шк. – 2000. – № 3. – С. 70 – 72.

268. Демченко О. Науковий тезаурус базових понять самоорганізації вчителя у професійній освіті / Олександр Демченко // Проблеми підготовки сучасного вчителя. – 2011. – № 3. – С. 225 – 234.

269. Демчук В. С. Важлива умова перепідготовки керівних кадрів шкіл / В. С. Демчук // Рад. шк. – 1983. – № 11. – С. 74 – 76.

270. Демчук В. С. Оптимізація навчального процесу на ФППК / В. С. Демчук // Рад. шк. – 1984. – № 2. – С. 77 – 79.

271. Демчук В. С. Педагогічні основи підвищення ефективності перепідготовки керівників шкіл / В. С. Демчук // Рад. шк. – 1985. – № 10. – С. 59 – 62.

272. Демчук В. С. Педагогические основы повышения эффективности учебного процесса на ФППК организаторов народного образования (повышение квалификации руководителей школ) : автореф. дис. на соиск. учен. степ. канд. пед. наук : спец. 13.00.01 „Теория и история педагогики” / В. С. Демчук. – Киев, 1986. – 24 с.

273. Державні стандарти професійної освіти: теорія і методика / С. У. Гончаренко та ін. ; ред. Н. Г. Ничкало ; АПН України, Ін-т педагогіки і психології проф. освіти, Технол. ун-т Поділля. – Хмельницький : ТУП, 2002. – 334 с.

274. Дзвінчук Д. І. Засади управління і вибір цілей діяльності освітньої системи в контексті європейського виміру / Д. І. Дзвінчук // Вища освіта України. – 2006. – № 2. – С. 20 – 26.

275. Дзендзелюк М. Й. Про вдосконалення шкільного контролю / М. Й. Дзендзелюк // Рад. шк. – 1982. – № 7. – С. 70 – 74.

276. Диалектическая концепция понятия / ред. А. П. Шептулин ; М. К. Буслова, П. А. Водопьянов, В. А. Героименко и др. – Минск : Наука и техника, 1982. – 352 с.

277. Дивак В. В. Професійне становлення методистів у закладах післядипломної освіти педагогічних працівників : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.01 / Дивак Валерій Володимирович. – К., 1999. – 189 с.

278. Димитрієв А. С. Розвиток теорії внутрішкільного управління в Україні в другій половині ХХ століття : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.01 / Димитрієв Андрій Степанович. – Луганськ, 2004. – 241 с.

279. Димитрієв А. С. Розвиток теорії внутрішкільного управління в Україні в другій половині ХХ століття : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня

канд. пед. наук : спец. 13.00.01 „Історія педагогіки” / А. С. Димитрієв. – Луганськ, 2004. – 20 с.

280. Дмитренко Г. А. Стратегічний менеджмент у системі освіти : навч. посіб. / Г. А. Дмитренко. – К. : МАУП, 1999. – 176 с.

281. Дмитренко Г. А. Стратегічний менеджмент: цільове управління освітою на основі кваліметричного підходу : навч. посіб. / Г. А. Дмитренко. – К. : Ін-т змісту і методів навчання, 1996. – 140 с.

282. Дмитренко П. Ф. Нова парадигма управління / П. Ф. Дмитренко // Освіта. – 1998. – № 51 (серп.). – С. 7.

283. Дмитренко Т. О. Науковий апарат напряму управління в освіті / Т. О. Дмитренко, А. І. Прокопенко, К. В. Яресько // Вісн. Харк. держ. акад. культури : зб. наук. пр. – Х., 2007. – Вип. 19. – С. 170 – 176.

284. Добровольська Н. Управління інноваційною діяльністю у вищому навчальному закладі / Н. Добровольська // Технологія інноваційного пошуку в системі вищої освіти : зб. матеріалів до регіон. наук.-метод. конф., 19 квіт. 2002 р. / редкол. : Фурман А. В. (відп. ред.) та ін. – Т., 2002. – С. 77 – 79.

285. Долинський Г. Д. Особливості професійного становлення керівника педколективу / Г. Д. Долинський // Рад. шк. – 1984. – № 9. – С. 37 – 39.

286. Дорога Я. А. Гуманістична спрямованість менеджменту у вищих навчальних закладах / Я. А. Дорога // Матеріали II Ірпін. міжнар. наук.-пед. читань на тему: „Проблеми гуманізації навчання та виховання у вищому закладі освіти”, 21 – 22 трав. 2004 р. – Ірпінь, 2004. – Ч. 1. – С. 97 – 99.

287. Драч І. І. Теоретичні і методичні засади управління формуванням професійної компетентності магістрантів педагогіки вищої школи : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня д-ра пед. наук : спец. 13.00.06 „Теорія і методика управління освітою” / І. І. Драч. – К., 2013. – 39 с.

288. Дробнохот М. На шляху становлення / М. Дробнохот // Рід. шк. – 1995. – № 4. – С. 2 – 5.

289. Дроб'язко П. І. Удосконалювати планування роботи методичного кабінету / П. І. Дроб'язко // Рад. шк. – 1977. – № 12. – С. 87 – 90.

290. Дроб'язко П. І. Українська національна школа: витоки і сучасність : посібник / П. І. Дроб'язко. – К. : Академія, 1997. – 181 с.

291. Дроб'язко П. Модернізація управлінських функцій заступника директора школи з навчально-виховної роботи / П. Дроб'язко // Освіта і управління. – 1999. – Т. 3. – № 2. – С. 67 – 74.

292. Дробязко П. И. Руководитель школы и его деятельность / П. И. Дробязко // Организационно-педагогические основы эффективности управления функционированием школы : метод. рек. – Симферополь, 2000. – С. 205 – 211.

293. Духневич А. Р. Методична робота в школі з продовженим днем / А. Р. Духневич // Рад. шк. – 1976. – № 1. – С. 57 – 58.

294. Дьяченко Б. Менеджмент освіти: оптимістична філософія управління / Б. Дьяченко, Т. Сорочан // Управління освітою. – 2002. – № 10. – С. 3 – 5.

295. Дьяченко Б. А. Управління якістю підготовки педагогічних кадрів у класичному університеті / Б. А. Дьяченко // Освіта на Луганщині. – 2009. – № 2. – С. 20 – 26.

296. Дяків А. А. Якість освіти у ВНЗ / А. А. Дяків. – К. : Наук. думка, 2011. – 231 с.

297. Енциклопедія освіти / голов. ред. В. Г. Кремень ; Акад. пед. наук України. – К. : Юрінком Інтер, 2008. – 1040 с.

298. Ермола А. М. Новые подходы в управлении образованием / А. М. Ермола // Мастерская гуманности : информ. вестн. – Харьков, 1994. – № 2. – С. 4 – 11.

299. Ермолаева О. А. Основные принципы, методы и уровни современного парадигмального подхода / О. А. Ермолаева // Вестн. Нижегород. ун-та им. Н. И. Лобачевского. Сер. Социальные науки. – Н. Новгород, 2008. – № 1(9). – С. 163 – 169.

300. Євтушевський В. А. Управління інноваційним розвитком у вищих навчальних закладах (ВНЗ) України / В. А. Євтушевський, М. О. Канаєва // Проблеми освіти : наук. зб. – К., 2008. – Вип. 54. – С. 13 – 19. – (Спецвип. 2).

301. Єльнікова Г. В. Атестація навчальних закладів в Україні: передумови, зміст експеримент / Г. В. Єльнікова. – Х. : ТО Гімназія, 1999. – 160 с.

302. Єльнікова Г. В. Наукові основи адаптивного управління закладами та установами загальної середньої освіти : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня д-ра пед. наук : спец. 13.00.01 „Загальна педагогіка та історія педагогіки” / Г. В. Єльнікова. – Луганськ, 2005. – 44 с.

303. Єльнікова Г. В. Наукові основи адаптивного управління закладами та установами загальної середньої освіти : дис. ... д-ра пед. наук : 13.00.01 / Єльнікова Галина Василівна. – К., 2005. – 453 с.

304. Єльнікова Г. В. Наукові основи розвитку управління загальною середньою освітою в регіоні / Г. В. Єльнікова. – К. : ДАККО, 1999. – 303 с.

305. Єльнікова Г. В. Освітній моніторинг в регіональному управлінні загальною середньою освітою / Г. В. Єльнікова // Управління національною освітою в умовах становлення і розвитку української державності : матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. (Київ, 28 – 30 жовт. 1998 р.). – К., 1998. – С. 83 – 86.

306. Єльнікова Г. В. Основи адаптивного управління : курс лекцій / Г. В. Єльнікова. – К. : ЦППО АПН України, 2002. – 133 с.

307. Єльнікова Г. В. Теоретичні підходи до моделювання державно-громадського управління / Г. В. Єльнікова // Директор шк. – 2003. – № 40(280), жовт. – С. 10 – 11.

308. Єльнікова Г. В. Управлінська компетентність / Г. В. Єльнікова. – К. : Ред. загальнопед. газ., 2005. – 128 с.

309. Єльнікова Г. В. Школа як соціально-педагогічна система / Г. В. Єльнікова // Наукові основи управління школою : навч. посіб. для директорів шк. та ф-тів підготовки і підвищення кваліфікації організаторів народної освіти / під ред. Г. В. Єльнікової. – Х., 1991. – С. 46.

310. Єльнікова Г. Закономірності управління загальною середньою освітою в Україні / Г. Єльнікова // Шлях освіти. – 2000. – № 3. – С. 13 – 16.

311. Єльнікова Г. Моніторинг розвитку громадсько-активної школи / Г. Єльнікова, О. Марчак // Післядипломна освіта в Україні. – 2006. – № 2. – С. 63 – 66.

312. Єрмола А. М. Технологія організації науково-методичної роботи з педагогічними кадрами : навч. посіб. / А. М. Єрмола. – Х. : ТО „Гімназія”, 1999. – 128 с.

313. Єрмола А. М. Цільове управління освітою на основі експертно-інформаційного підходу / А. М. Єрмола // Майстерня гуманності : інформ. вісн. – Х., 1997. – № 5. – С. 23 – 30.

314. Єрмола А. М. Система науково-методичної роботи інформаційно-методичних центрів з учителями загальноосвітніх навчально-виховних закладів : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.01 / Єрмола Анатолій Михайлович. – Х., 1998. – 255 с.

315. Єрмоленко С. М. Яким має бути організатор позакласної роботи / С. М. Єрмоленко, А. С. Василенко // Рад. шк. – 1968. – № 4. – С. 49 – 53.

316. Жерновникова О. Особливості підготовки студентів педагогічних ВНЗ до професійної діяльності в гімназіях та ліцеях / О. Жерновникова // Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах : зб. наук. пр. / голова ред. ради : Монаєнко А. О. ; голов. ред. : Сущенко Т. І. ; чл. редкол. : В. Й. Бочелюк та ін. – Запоріжжя, 2014. – Вип. 36(89). – С. 549 – 554.

317. Жерносек І. П. Відділ освіти на шляху оновлення / І. П. Жерносек, В. З. Колібабчук. – К. : Хрещатик, 1995. – 88 с.

318. Жерносек І. Науково-методична робота відділу освіти : (із досвіду Києво-Святошинського районного відділу освіти Київської області) : посіб. з проблем управління / І. Жерносек // Рад. шк. – 1997. – № 7/8. – С. 31 – 50.

319. Жерносек І. Основні форми і зміст навчально-методичної діяльності у школі / І. Жерносек // Рід. шк. – 2000. – № 4. – С. 30 – 34.

320. Жерносек І. П. Важливий стимул ідейного і фахового зростання вчителя / І. П. Жерносек // Рад. шк. – 1976. – № 10. – С. 95 – 100.
321. Жерносек І. П. Науково-методична робота в загальноосвітній школі / І. П. Жерносек. – К. : ІСДО, 1998. – 160 с.
322. Жерносек І. П. Про визначення ефективності методичної роботи / І. П. Жерносек, М. Ю. Красовицький, Т. І. Бесєда // Рад. шк. – 1984. – № 3. – С. 64 – 67.
323. Жерносек І. Педагогічний досвід: головні ознаки і критерії / І. Жерносек // Рад. шк. – 1999. – № 9. – С. 69 – 72.
324. Жерносек І. Творчі групи в системі методичної роботи / І. Жерносек // Рід. шк. – 1995. – № 12. – С. 25.
325. Жерносек І. Школа готує і приймає молодого вчителя / І. Жерносек // Рід. шк. – 1996. – № 5/6. – С. 64 – 69.
326. Жовтопляс О. Здобутки системи особистісно орієнтованого управління / О. Жовтопляс // Освіта і управління. – 2006. – Т. 9. – № 2. – С. 36 – 38.
327. Жук Ю. Системний підхід в організації моніторингу якості освіти / Ю. Жук // Управління освітою. – 2007. – № 14. – С. 14 – 22.
328. Журавлев В. И. Взаимосвязь педагогической науки и практики / В. И. Журавлев. – М. : Педагогика, 1984. – 176 с.
329. Журавлев В. И. Педагогика в системе наук о человеке / В. И. Журавлев. – М. : Педагогика, 1990. – 168 с.
330. Журецький Я. І. Взаємодія сім'ї і школи у прилученні учнівської молоді до української національної культури (на матеріалах Південного регіону України) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : спец. 13.00.01 „Теорія і історія педагогіки” / Я. І. Журецький. – К., 1998. – 25 с.
331. Зайчук В. О. Управління якістю освіти як складова державної освітньої політики / В. О. Зайчук // Педагогіка і психологія. – 2009. – № 1. – С. 56 – 78.

332. Загвязинский В. И. Методология и методы психолого-педагогического исследования : учеб. пособие / В. И. Загвязинский, Р. Атаханов. – М. : Академия, 2001. – 208 с.

333. Загірняк М. Оцінка процесів і рішень в управлінні сучасним університетом / Михайло Загірняк, Андрій Почтовюк // Вища шк. – 2010. – № 7/8. – С. 11 – 17.

334. Задорожна О. М. Управління взаємодією загальноосвітнього та вищого навчальних закладів : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : спец. 13.00.06 „Теорія та методика управління освітою” / О. М. Задорожна. – Луганськ, 2012. – 20 с.

335. Заєць О. Основні завдання управління освітою / Ольга Заєць // Вища освіта України. – 2008. – № 2. – С. 52 – 61.

336. Заєць О. Поняття „управління освітою” в системі соціального управління / О. Заєць // Вища освіта України. – 2007. – № 3. – С. 57 – 63.

337. Зазуліна Л. В. Діалогізація дидактичного процесу в курсовій підготовці педагогічних кадрів : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.01 / Зазуліна Людмила Василівна. – К., 2000. – 210 с.

338. Зайцев В. В. Принцип свободы в построении начального образования: методологические основы, исторический опыт и современные тенденции / В. В. Зайцев. – Волгоград : Перемена, 1998. – 383 с.

339. Зайченко И. В. О некоторых теоретико-методологических основах внутришкольного управления / И. В. Зайченко // Организационно-педагогические основы эффективности управления функционированием школы : метод. рек. / В. С. Сапрыкин, И. В. Зайченко, Б. С. Кобзарь и др. – Симферополь, 2000. – С. 43 – 48.

340. Зайченко О. І. Наукові засади реформування управлінської діяльності районного відділу освіти в сучасних умовах : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.01 / Зайченко Ольга Іванівна. – К., 1998. – 179 с.

341. Заремба К. А. Поліпшувати умови роботи сільської школи / К. А. Заремба // Рад. шк. – 1978. – № 7. – С. 73 – 79.

342. Захаренко О. А. З щоденника директора школи / О. А. Захаренко // Рад. шк. – 1987. – № 5. – С. 66 – 68.

343. Защита П. Г. До методу оцінки виконання восьмирічного всеобучу / П. Г. Защита, В. І. Степанюк // Рад. шк. – 1976. – № 5. – С. 79 – 82.

344. Збанацька О. М. Архівні інформаційно-пошукові системи: розширення пошукових можливостей (1991 – 2008 рр.) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. іст. наук : спец. 27.00.02 „Документознавство, архівознавство” / О. М. Збанацька. – К., 2010. – 18 с.

345. Збанацька О. М. Відображення термінології документознавства в інформаційно-пошуковому тезаурусі Національної парламентської бібліотеки України / О. М. Збанацька // Бібліотекознавство. Документознавство. Інформологія. – 2012. – № 3/4. – С. 24 – 30.

346. Згага П. Контроль якості освіти / П. Згага // Роль аналітичних досліджень у формуванні національної освітньої політики. – К., 2001. – № 3. – С. 41 – 47.

347. Згуровський М. З. Реальний шлях збереження освіти – реформування / М. З. Згуровський // Освіта і управління. – 2007. – № 1. – С. 6 – 12.

348. Зеленов Л. А. История и философия науки : учеб. пособие / Л. А. Зеленов, А. А. Владимиров, В. А. Щуров. – М. : ФЛИНТА : Наука, 2011. – 472 с.

349. Зиновьев Ф. В. Искусство управлять / Ф. В. Зиновьев, А. Г. Гаврилов, И. Ф. Зиновьев. – Симферополь : Таврида, 1992. – 102 с.

350. Злочевский С. Е. Управление учебно-воспитательным процессом / С. Е. Злочевский. – Киев : Знание, 1977. – 16 с.

351. Зубаха А. Психологическая перестройка / А. Зубаха // Нар. образование. – 1986. – № 12. – С. 75 – 78.

352. Зязюн І. А. Освіта і вчитель у контексті українського державотворення / І. А. Зязюн // Директор шк. – 1999. – № 4. – С. 3 – 9.

353. Зязюн І. А. Освітні парадигми в контексті філософських ідей / І. А. Зязюн // Професійна освіта: педагогіка і психологія : укр.-пол. журн. / за ред. І. Зязюна, Т. Левовицького, Н. Ничкало, І. Вільш. – Ченстохова ; К., 2003. – Вип. № 5. – С. 213 – 226.

354. Ильина Т. А. Педагогика : курс лекций / Т. А. Ильина. – М. : Просвещение, 1984. – 496 с.

355. История образования и педагогической мысли за рубежом и в России / И. Н. Андреева, Т. С. Буторина, З. И. Васильева и др. ; под ред. З. И. Васильевой ; Междунар. акад. наук пед. образования. – М. : Академия, 2001. – 414, [2] с.

356. Иванов О. В. Маркетинг у системі менеджменту освітніх послуг / О. В. Иванов // Створення системи менеджменту якості освітніх послуг у ВНЗ : матеріали наук.-практ. конф. (11 квіт. 2008 р., м. Луганськ) / редкол. : С. Я. Харченко, Є. М. Хриков та ін. – Луганськ, 2008. – С. 15 – 20.

357. Иванов Ю. В. Проблеми конкурентоспроможності вищих навчальних закладів України: теорія і практика / Ю. В. Иванов. – Полтава : РВВ ПУЕТ, 2010. – 136 с.

358. Іващенко О. М. Історія України в опорних таблицях / О. М. Іващенко, Ю. М. Поліщук. – К. : Генеза, 2002. – 304 с.

359. Імідж сучасної школи : практич.-зорієнт. посіб. / за ред. І. Г. Єрмакова, Т. С. Антоненко (голова) ; Школа-гімназія № 59 м. Києва. – К. : [Б. в.], 1997. – 540 с.

360. Історія України / кер. авт. кол. Ю. Зайцев. – Л. : Світ, 1996. – 488 с.

361. Історія України / Н. М. Гупан, А. О. Климов, О. І. Пометун та ін. – Луганськ : ВКФ „Знання”, 1997. – 246 с.

362. Ішмуратов А. Т. Аналітика науковості : навч. прогр. спецкурсу для студ. гуманіт. спец. вищих навч. закл. / А. Т. Ішмуратов. – К. : Четверта хвиля, 1997. – 20 с.

363. Йолон П. Тенденції розвитку сучасної методології науки / П. Йолон // Філософ. та соціол. думка. – 1995. – № 7/8. – С. 239 – 243.

364. Касьянова О. М. Педагогічний аналіз навчального процесу в загальноосвітній школі як засіб підвищення його ефективності : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : спец. 13.00.01 „Загальна педагогіка та історія педагогіки” / О. М. Касьянова. – К., 2000. – 20 с.

365. Карамушка Л. М. Психологія освітнього менеджменту / Л. М. Карамушка. – К. : Либідь, 2004. – 300 с.

366. Каркліна С. Е. Вдосконалення управління народною освітою в умовах демократизації радянського суспільства / С. Е. Каркліна // Тезиси докл. науч.-практ. конф. – Киев, 1988. – С. 14 - 18.

367. Качалов В. Проблеми якості освіти / В. Качалов, Т. Лукіна. – К. : [Б. в.], 2007. – 116 с.

368. Керівництво школою / упоряд. М. А. Анжієвський. – К. : Рад. шк., 1978. – 118 с.

369. Кісіль М. В. Оцінка якості освіти / М. В. Кісіль // Освіта України. – 2005. – № 4(14). – С. 82 – 87.

370. Косинская Е. А. Организационно-педагогические условия внутришкольного управления на демократической основе : автореф. дис. на соиск. учен. степ. канд. пед. наук : спец. 13.00.01 „Общая педагогика, история педагогики и образования” / Е. А. Косинская. – Киев, 1991. – 22 с.

371. Кожурін Ф. Д. Процес управління: (системне дослідження і розробка на прикладі регіону) / Ф. Д. Кожурін. – К. : Думка, 1998. – 239 с.

372. Коломінський Н. Л. Стиль керівництва в освіті: проблемі формування та вдосконалення / Н. Л. Коломінський // Освіта і управління. – 1997. – № 2. – С. 106 – 113.

373. Коломінський Н. Л. Проблеми оптимізації соціально-педагогічного клімату в педагогічному колективі / Н. Л. Коломінський // Освіта і управління. – 1999. – № 2. – С. 75 – 86.

374. Компетентнісний підхід у сучасній освіті: світовий досвід та українські перспективи : б-ка з освітньої політики / під заг. ред. О. В. Овчарук. – К. : К.І.С., 2004. – 189 с.

375. Крисюк С. Удосконалення управління освітою в умовах формування громадянського суспільства / С. Крисюк, В. Луговий, В. Майборода // Формування громадянського суспільства в Україні: стан, проблеми, перспективи. – К., 2001. – С. 181 – 211.

376. Крижко В. Теорія і практика менеджменту в освіті : навч. посіб. / Василь Крижко. – 3-є вид. – К. : Освіта України, 2005. – 255 с.

377. Казарина С. Г. Типологические характеристики отраслевой терминологии : монография / С. Г. Казарина. – Краснодар : Изд-во Кубан. гос. мед. акад., 1998. – 271 с.

378. Калашнікова С. А. Теоретико-методологічні засади професійної підготовки управлінців-лідерів в умовах сучасних суспільних трансформацій : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня д-ра пед. наук : спец. 13.00.06 „Теорія і методика управління освітою” / С. А. Калашнікова. – К., 2011. – 36 с.

379. Калініна Л. М. Інформаційне управління загальноосвітнім навчальним закладом: системи, процеси технології : монографія / Л. М. Калініна. – К. : Інформавтодор, 2008. – 472 с.

380. Калініна Л. М. Система інформаційного забезпечення управління загальноосвітнім навчальним закладом : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня д-ра пед. наук : спец. 13.00.06 „Теорія і методика управління освітою” / Л. М. Калініна. – К., 2008. – 41 с.

381. Калініна Л. М. Система інформаційного забезпечення управління загальноосвітнім навчальним закладом : монографія / Л. М. Калініна. – Херсон : Айлайт, 2005. – 275 с.

382. Калініна Л. М. Школа на рубежі століть: управлінський аспект : наук.-метод. посіб. / Л. М. Калініна, М. П. Лукашевич, Н. М. Островерхова. – К. : ПП Компанія „Актуальна освіта”, 2000. – 216 с.

383. Калініна Л. Проблеми вимірювання у процесі внутрішкільного контролю / Л. Калініна // Рід. шк. – 1999. – № 2. – С. 71 – 74.

384. Калініна О. Г. Система управління якістю освіти у вищих навчальних закладах США : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : спец.

13.00.06 „Теорія і методика управління освітою” / О. Г. Калініна. – Старобільськ, 2015. – 21 с.

385. Камишин В. В. Теоретико-методологічні основи системно-інформаційної кваліметрії в управлінні навчально-виховним процесом : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня д-ра пед. наук : спец. 13.00.06 „Теорія і методика управління освітою” / В. В. Камишин. – К., 2014. – 39 с.

386. Камінський Б. Стратегічне планування – одна з головних функцій в управлінні персоналом вищих навчальних закладів / Б. Камінський // Вісн. Терноп. акад. нар. господарства. – Т., 2002. – № 7. – Ч. 4. – С. 391 – 393.

387. Кантор И. М. Понятийно-терминологическая система педагогики : логико-методологические проблемы / И. М. Кантор ; предисл. чл.-кор. АПН СССР М. Н. Скаткина. – М. : Педагогика, 1980. – 168 с.

388. Капліна А. С. Поняття „розвиток” у категоріальному апараті теорії розвитку / А. С. Капліна // Економіка. Менеджмент. Підприємництво. – 2012. – № 24(II). – С. 57 – 63.

389. Капто А. Е. Управление школою: оптимальное соотношение централизма и децентрализма / А. Е. Капто // Сов. педагогика. – 1989. – № 6. – С. 42 – 46.

390. Капто Г. Ю. Деякі питання управління школою повного дня / Г. Ю. Капто // Рад. шк. – 1979. – № 6. – С. 64 – 68.

391. Капто Г. Ю. Управління виховною взаємодією школи, сім'ї і громадськості / Г. Ю. Капто // Рад. шк. – 1986. – № 1. – С. 64 – 67.

392. Капченко О. Л. Діяльність районних відділів народної освіти з підвищення кваліфікації педагогічних кадрів в Україні (1945 – 1990 рр.) : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.01 / Капченко Олеся Леонідівна. – К., 1999. – 190 с.

393. Караванова Т. Проблеми застосування ЕОМ / Т. Караванова, М. Тищенко // Рід. шк. – 1996. – № 9. – С. 25 – 26.

394. Карамушка Л. М. Психологічні основи управління у системі середньої освіти : навч. посіб. / Л. М. Карамушка. – К. : ІЗМН, 1997. – 180 с.

395. Карашук Л. Н. Дидактическое обоснование содержания подготовки менеджеров образования (в системе последипломного образования) : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.01 / Карашук Лариса Николаевна. – Киев, 1995. – 235 с.

396. Карпенко О. Діяльність районних відділів народної освіти України з підвищення кваліфікації педагогічних кадрів (1945 – 1956 рр.) / О. Карпенко // Освіта і управління. – 1999. – Т. 3. – № 1. – С. 165 – 169.

397. Касьянова О. М. Педагогічна експертиза розвитку загальної середньої освіти регіону: теоретичний і технологічний аспекти : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня д-ра пед. наук : спец. 13.00.06 „Теорія і методика управління освітою” / О. М. Касьянова. – К., 2012. – 44 с.

398. Касьянова О. М. Педагогічний аналіз навчального процесу в загальноосвітній школі як засіб підвищення його ефективності : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.01 / Касьянова Олена Миколаївна. – К., 2000. – 200 с.

399. Касьянова О. М. Моніторинг в управлінні навчальним закладом / О. М. Касьянова. – Х. : Основа, 2004. – 96 с. : іл.

400. Касьянова О. Розробка і використання педагогічного моніторингу у навчально-виховному процесі / О. Касьянова // Рід. шк. – 2000. – № 4. – С. 36 – 38.

401. Касьянова О. Педагогічний аналіз взаємодії вчителя й учня в навчальному процесі / О. Касьянова // Рід. шк. – 2000. – № 7. – С. 63 – 65.

402. Каташов А. И. В помощь директору школы нового типа. Проблемы управления / А. И. Каташов. – Луганск : Луган. ин-т последиплом. образования, 1997. – Ч. 1. – 115 с.

403. Квашук С. Д. Управлінню школою – наукові основи / С. Д. Квашук // Рад. шк. – 1982. – № 5. – С. 95 – 96.

404. Квитко И. С. Термин в научном документе / И. С. Квитко. – Львов : Выща шк., 1976. – 150 с.

405. Кеберник О. Проектування навчально-виховного процесу: управлінський аспект / О. Кеберник // Освіта і управління. – 1997. – Т. 4. – № 4. – С. 42 – 47.

406. Кедров В. М. История науки и принципы ее исследования / В. М. Кедров // Вопр. философии. – 1971. – № 9. – С. 17 – 23.

407. Керівництво школою / упоряд. М. А. Анжієвський. – К. : Рад. шк., 1978. – 118 с.

408. Кириченко М. О. Управління загальноосвітнім навчальним закладом (методологічний аспект) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : спец. 13.00.01 „Загальна педагогіка та історія педагогіки” / М. О. Кириченко. – К., 2001. – 19 с.

409. Кириченко О. Формування системи управління вищим навчальним закладом інноваційного типу / Олександр Кириченко, Юлія Вигівська // Вища шк. – 2011. – № 11. – С. 29 – 38.

410. Киричук О. В. Принцип розбудови інноваційної педагогічної системи освітнього закладу / О. В. Киричук // Рід. шк. – 2000. – № 10. – С. 3 – 7.

411. Киселев А. Управление развитием высшего образования: некоторые тенденции / А. Киселев // Alma mater : вестн. высшей шк. – 2004. – № 4. – С. 4 – 9.

412. Кичева И. В. Формирование понятийно-терминологической системы педагогики в 90-е годы XX века : автореф. дис. на соиск. учён. степ. д-ра пед. наук : спец. 13.00.01 „Общая педагогика, история педагогики и образования” / И. В. Кичева. – Пятигорск, 2004. – 39 с.

413. Кияк Т. Р. Лингвистические аспекты терминоведения : учеб. пособие / Т. Р. Кияк. – Киев : УМК ВО, 1989. – 103 с.

414. Кіяшко О. О. Культура педагогічного менеджменту та актуальність її впровадження у вищих навчальних закладах України / О. О. Кіяшко // Вісн. Луган. нац. пед. ун-ту імені Тараса Шевченка : Педагогічні науки. – 2003. – № 7 – С. 97 – 105.

415. Клепко С. Ф. Тезаурусний підхід до навчання в системі підвищення кваліфікації педагогічних працівників / С. Ф. Клепко // Постметодика. – 2014. – № 3(118). – С. 2 – 14.

416. Клименюк М. М. Стратегія управління вищим навчальним закладом в сучасних умовах / М. М. Клименюк, І. С. Кочарян. – К. : Освіта України, 2011. – 192 с.

417. Клімова Г. П. Освіта і цивілізація / Г. П. Клімова. – Х. : Право, 1996. – 128 с.

418. Клокар Н. І. Психолого-педагогічна підготовка вчителя до інноваційної діяльності : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04 / Клокар Наталія Іванівна. – К., 1997. – 227 с.

419. Клокар Н. І. Управління підвищенням кваліфікації педагогічних працівників в умовах післядипломної освіти регіону на засадах диференційованого підходу : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня д-ра пед. наук : спец. 13.00.06 „Теорія і методика управління освітою” / Н. І. Клокар. – К., 2011. – 43 с.

420. Ключкова Т. І. Тенденції розвитку менеджменту ризиків в університетах Великої Британії : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : спец. 13.00.01 „Загальна педагогіка та історія педагогіки” / Т. І. Ключкова. – Суми, 2015. – 20 с.

421. Князева Е. М. Синергетика как новое мировидение: диалог с И. Пригожиным / Князева Е. М., Курдюмов С. М. // Вопр. философии. – 1992. – № 12. – С. 3 – 21.

422. Коберник О. М. Навчально-виховний процес у сільській загальноосвітній школі: сутність, проектування, організація / О. М. Коберник. – К. : Знання, 1998. – 274 с.

423. Коберник О. М. Робота з батьками / О. М. Коберник, Л. К. Мотрич, Р. М. Чепурна. – Черкаси : ОІУВ, 1996. – 134 с.

424. Коберник О. Проектування навчально-виховного процесу в школі / О. Коберник // Рад. шк. – 1999. – № 3. – С. 64 – 66.

425. Кобзар Б. С. Школа продовженого дня: питання управління / Б. С. Кобзар. – К. : Знання, 1989. – 48 с.

426. Кобзар О. Б. Нові технології контролю у вищій школі / О. Б. Кобзар // Наук. зап. Ніжин. держ. пед. ун-ту ім. М. Гоголя. – Ніжин, 2002. – № 4. – Ч. 2. – С. 36 – 38. – (Сер. „Психолого-педагогічні науки”).

427. Кобзарь Б. С. Осуществление учебно-воспитательной работы в школе продленного дня : автореф. дис. на соиск. учен. степ. канд. пед. наук / Б. С. Кобзарь. – Киев, 1963. – 24 с.

428. Кобзарь Б. С. Управление школой продленного дня / Б. С. Кобзарь. – Киев : Рад. шк., 1988. – 188 с.

429. Кобзарь Б. С. Учебно-воспитательный процесс в школах и группах продленного дня / Б. С. Кобзарь. – Киев : Рад. шк., 1982. – 173 с.

430. Ковалев А. П. Педагогические системы: оценка текущего состояния и управление : учеб. пособие / А. П. Ковалев ; Харьк. гос. ун-т им. А. М. Горького. – Харьков : ХГУ, 1990. – 153 с. : ил.

431. Коваленко О. П. З досвіду роботи міського методичного кабінету з педагогічними кадрами / О. П. Коваленко, В. І. Мороз // Рад. шк. – 1976. – № 4. – С. 99 – 103.

432. Коваленко О. Е. Сучасні підходи до управління якістю підготовки фахівців у вищому навчальному закладі / О. Е. Коваленко // Теорія і практика управління соціальними системами: філософія, психологія, педагогіка, соціологія. – 2008. – № 2. – С. 65 – 72.

433. Коваль В. В. Социально-педагогические проблемы управления школой-гимназией : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.01 / Коваль Валентина Вячеславовна. – Запорожье, 1997. – 172 с.

434. Ковальов В. Г. Психологічний клімат у педагогічному колективі / В. Г. Ковальов // Рад. шк. – 1983. – № 10. – С. 11 – 16.

435. Ковеза И. Поиски, находки, трудности / И. Ковеза // Нар. образование. – 1987. – № 6. – С. 74 – 75.

436. Коджаспирова Г. М. Педагогический словарь : для студентов высших и сред. пед. учеб. заведений / Г. М. Коджаспирова, А. Ю. Коджаспиров. – 2-е изд., стер. – М. : Academia, 2005. – 173, [2] с.

437. Кожевников В. Управлінська діяльність керівників у вимогах сучасної парадигми освіти / Віктор Кожевников // Освіта на Луганщині. – 2007. – № 1(26). – С. 105 – 110.

438. Кожемякин Н. Беречь огонь творчества / Н. Кожемякин // Нар. образование. – 1983. – № 6. – С. 76 – 77.

439. Кожемякин Н. Деловитость и настойчивость в достижении цели / Н. Кожемякин // Нар. образование. – 1981. – № 3. – С. 70 – 73.

440. Козленко Е. Л. Развитие педагогической техники молодого учителя средней общеобразовательной школы : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04 / Козленко Елена Леонидовна. – Киев, 1998. – 197 с.

441. Козлова О. Г. Підготовка вчителя до інноваційної діяльності в системі післядипломної освіти : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.01 / Козлова Олена Григорівна. – К., 1999. – 235 с.

442. Коломінський Н. Л. Директор школи як менеджер освіти: індивідуальні і особисті властивості / Н. Л. Коломінський // Директор шк., ліцею, гімназії. – 2000. – № 1. – С. 108 – 116.

443. Коломінський Н. Л. Психологія менеджменту в освіті: (соціально-психологічний аспект) : монографія / Н. Л. Коломінський. – К. : МАУП, 2000. – 286 с.

444. Коломінський Н. Л. Психологія педагогічного менеджменту : навч. посіб. / Н. Л. Коломінський. – К. : МАУП, 1996. – 176 с.

445. Колтунова В. І. Наш педагогічний кабінет / В. І. Колтунова // Рад. шк. – 1978. – № 11. – С. 80 – 86.

446. Комаренко Н. Г. Формы организации методической работы в гимназии : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.01 / Комаренко Надежда Григорьевна. – Одесса, 1996. – 225 с.

447. Комаровский Б. Б. Русская педагогическая терминология. Теория и история / Б. Б. Комаровский. – М. : Просвещение, 1969. – 311 с.

448. Контроль за преподаванием учебных предметов : пособие для учителя / М. П. Легкий, Н. М. Островерхова, Д. И. Румянцева и др. ; под ред. Д. И. Румянцевой. – Киев : Рад. шк., 1988. – 143 с.

449. Копнин П. В. Диалектика как логика и теория познания / П. В. Копнин. – М. : Наука, 1973. – 172 с.

450. Корнетов Г. Б. Цивилизационный подход к изучению всемирного историко-педагогического процесса / Г. Б. Корнетов ; Рос. акад. образования, Ин-т теор. педагогики и междунар. исслед. в образовании. – М. : ИТПИМИО, 1994. – 265 с.

451. Корніяка М. Я. Атестація робочого місця вчителя / М. Я. Корніяка // Рад. шк. – 1986. – № 6. – С. 71 – 73.

452. Корніяка М. Я. Райвно і школа / М. Я. Корніяка. – К. : Рад. шк., 1988. – 126 с.

453. Королев Ф. Ф. Логическое и историческое в педагогических исследованиях / Ф. Ф. Королев // Сов. педагогика. – 1970. – № 3. – С. 91 – 92.

454. Королев Ф. Ф. Системный подход и возможности его применения в педагогических исследованиях / Ф. Ф. Королев // Сов. педагогика. – 1970. – № 9. – С. 7 – 12.

455. Король В. Н. Научно-педагогические основы совершенствования воспитательной деятельности молодого учителя : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.01 / Король Валентина Николаевна. – Киев, 1986. – 208 с.

456. Коротяев Б. И. Педагогика как совокупность педагогических теорий : учеб. пособие для слушателей фак. по подготовке и повышению квалификации организаторов нар. образования / Б. И. Коротяев. – М. : Просвещение, 1986. – 208 с.

457. Косарев В. М. Інформаційно-комунікаційні технології в управлінні вищим навчальним закладом / Косарев В. М. // Академічний огляд: економіка та підприємництво : наук.-практ. журн. – Д., 2007. – № 1. – С. 105 – 110.

458. Косарев В. М. Управління конкурентоспроможністю вищого навчального закладу на основі системного підходу / В. М. Косарев // Економіка і управління. – 2006. – № 3. – С. 96 – 102.

459. Косинская Е. А. Организационно-педагогические условия внутришкольного управления на демократической основе : автореф. дис. на соиск. учен. степ. канд. пед. наук : спец. 13.00.01 „Общая педагогика, история педагогики и образования” / Е. А. Косинская. – Киев, 1991. – 22 с.

460. Косинська О. А. До проблеми вдосконалення управління сучасною школою / О. А. Косинська // Школа нового типу України: досвід і проблеми. – Донецьк, 1992. – С. 112 – 114.

461. Косинська О. А. Колегіальні органи в структурі внутрішкільного управління / О. А. Косинська. – Луцьк : ЛДП, 1989. – 22 с.

462. Костенко В. Модульно-розвивальне навчання: від управління до методичного забезпечення / В. Костенко // Рід. шк. – 2000. – № 7. – С. 17 – 23.

463. Костик Ю. Школа завтрашнього дня / Ю. Костик // Рід. шк. – 1997. – № 7/8. – С. 10 – 13.

464. Костина А. В. Тезаурусный подход как новая парадигма гуманитарного знания / А. В. Костина // Обсерватория культуры : журн.-обозрение. – 2008. – № 5. – С. 102 – 109.

465. Костюк В. О. Здобутки і перспективи сільської школи / В. О. Костюк // Рад. шк. – 1977. – № 5. – С. 87 – 92.

466. Кочан І. М. Динаміка і кодифікація термінів з міжнародними компонентами в сучасній українській мові : монографія / І. М. Кочан. – Л. : Вид. центр ЛНУ імені Івані Франка, 2004. – 519 с.

467. Кошкина Е. А. Педагогическая терминология как объект междисциплинарного исследования / Е. А. Кошкина // Вестн. Томского гос. ун-та. – Томск, 2010. – № 339(окт.). – С. 155 – 160.

468. Кошкина Е. А. Принципы историко-педагогического исследования развития терминологии отечественной дидактики / Е. А. Кошкина // Вектор науки ТГУ. – Тольятти, 2012. – № 4(22). – С. 399 – 402.

469. Кравець В. Історія української школи і педагогіки : курс лекцій / В. Кравець. – Т. : [Б. в.], 1994. – 357 с.

470. Кравченко Л. М. Професійна діагностика у системі післядипломного підвищення кваліфікації вчителя : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04 / Кравченко Любов Миколаївна. – К., 1996. – 224 с.

471. Кравченко О. І. Критерії оцінювання якості вищої освіти / О. І. Кравченко // Зб. наук. пр. Військ. ін-ту Київ. нац. ун-ту ім. Тараса Шевченка. – К., 2010. – Вип. 27. – С. 290 – 296.

472. Краевский В. В. Соотношение педагогической науки и педагогической практики / В. В. Краевский. – М. : Знание, 1977. – 64 с.

473. Краевский В. В. Язык педагогики в контексте современного научного знания / В. В. Краевский // Язык педагогики в контексте современного научного знания : материалы Всерос. методол. конф.-семинара / гл. ред. В. В. Краевский ; ред. А. А. Арламов, Р. В. Почтер. – Волгоград ; Краснодар ; М., 2008. – С. 38 – 47.

474. Краевский В. В. Методология педагогики : пособие для педагогов-исследователей / В. В. Краевский. – Чебоксары : Изд-во Чуваш. ун-та, 2001. – 244 с.

475. Краевский В. В. Проблемы научного обоснования обучения : методол. анализ / В. В. Краевский ; Науч.-исслед. ин-т общей педагогики. – М. : Педагогика, 1977. – 264 с.

476. Красовицкий М. Ю. От педагогической науки к практике / М. Ю. Красовицкий, Т. И. Беседа, А. В. Сердюк ; под ред. М. Ю. Красовицкого. – Киев : Рад. шк., 1990. – 188, [4] с.

477. Красовицкий М. Ю. Деякі проблеми вдосконалення управління роботою школи / М. Ю. Красовицкий // Рад. шк. – 1976. – № 4. – С. 91 – 99.

478. Красовицкий М. Ю. Педагогічне рішення в системі управління вихованням / М. Ю. Красовицкий // Рад. шк. – 1977. – № 7. – С. 89 – 97.

479. Красовицкий М. Ю. Системний підхід до управління виховним процесом у школі / М. Ю. Красовицкий // Рід. шк. – 1996. – № 3. – С. 7 – 80.

480. Красовицький М. Ю. Управління виховною роботою в школі / М. Ю. Красовицький. – К. : Рад. шк., 1991. – 225 с.
481. Красовицький М. Ю. Управління виховною роботою у школі / М. Ю. Красовицький // Рад. шк. – 1986. – № 12. – С. 64 – 67.
482. Кредисов А. И. История учений менеджмента / А. И. Кредисов. – Киев : Вира-р, 2000. – 336 с.
483. Кривко М. П. Організаційно-педагогічні основи індивідуалізації підготовки менеджерів освіти шкільного рівня : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.01 ; 13.00.04 / Кривко Михайло Петрович. – К., 1996. – 206 с.
484. Кривонос І. Ф. Вивчення і поширення передового досвіду вихователів / І. Ф. Кривонос // Продовжений день у школі / під ред. І. С. Хоменка. – К., 1977. – С. 123 – 130.
485. Кривонос І. Ф. Роль шкільного інспектора у впровадженні педагогічних здобутків / І. Ф. Кривонос // Рад. шк. – 1977. – № 1. – С. 95 – 99.
486. Крижко В. Антологія аксіологічної парадигми управління освітою : навч. посіб. / В. Крижко. – К. : Освіта України, 2005. – 440 с.
487. Крижко В. В. Менеджмент в освіті / В. В. Крижко, Є. М. Павлютенков. – К. : ІЗМН „Твін-сервіс”, 1998. – 192 с.
488. Крижко О. А. Особливості терміна як основної одиниці терміносистеми / Олена Анатоліївна Крижко // *Studia linguistica* : зб. наук. пр. – К., 2008. – Вип. 1. – С. 62 – 67.
489. Крижко О. А. Розуміння терміносистеми у сучасній лексикології / Олена Анатоліївна Крижко // Проблеми семантики, прагматики та когнітивної лінгвістики : зб. наук. пр. – К., 2007. – С. 181 – 188.
490. Кримський С. Б. Трансформація методологічної свідомості науки / С. Б. Кримський // Наука та наукознавство. – 1996. – № 3/4. – С. 32 – 38.
491. Кричевский В. Ю. Очерки истории и теории управления образованием / В. Ю. Кричевский. – СПб. : ГУПН, 2001. – 166 с.

492. Кротов В. И. Совершенствование деятельности районо по контролю за работой сельских общеобразовательных школ : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.01 / Кротов Виктор Иванович. – Киев, 1986. – 150 с.

493. Крупенина Н. А. Деятельность руководителя общеобразовательной школы по комплексному анализу урока : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.01 / Крупенина Наталия Анатольевна. – Киев, 1995. – 195 с.

494. Кряжев П. В. Нові підходи до реформування вищої освіти в умовах Болонського та інших європейських процесів / Кряжев П. В. // Наук. вісн. Нац. аграр. ун-ту. – К., 2005. – Вип. 90. – С. 291–296.

495. Кудрявцева В. Ф. Розвиток духовної культури педагога у системі підвищення кваліфікації : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.01 ; 13.00.04 / Кудрявцева Валентина Федорівна. – К., 1996. – 199 с.

496. Кузнецова Э. В. Лексикология русского языка / Э. В. Кузнецова. – М. : Высш. шк., 1989. – 215 с.

497. Кузьміна О. Сучасні проблеми внутрішкільного контролю / О. Кузьміна, В. Темненков // Аспекти управлінської діяльності в школі / упоряд. Н. Мурашко – К., 2003. – Ч. I. – С. 35 – 42.

498. Кузьма К. Т. Інформаційна технологія підтримки прийняття рішень при управлінні навчальним процесом у вищих закладах освіти : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. техн. наук : спец. 05.13.06 „Інформаційні технології” / К. Т. Кузьма. – Д., 2012. – 20 с.

499. Кузьменко Л. В. Раціоналізація діяльності організатора позакласної і позашкільної виховної роботи / Л. В. Кузьменко // Рад. шк. – 1986. – № 8. – С. 63 – 67.

500. Кузьменко Л. В. Научная организация педагогического труда заместителя директора по воспитательной работе общеобразовательной школы : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.01 / Кузьменко Л. В. – Киев, 1992. – 166 с.

501. Кузьменко О. Д. Організатор учительського колективу / О. Д. Кузьменко, М. Д. Єврасова // Рад. шк. – 1977. – № 8. – С. 83 – 86.

502. Кузьмина Н. В. Профессионализм деятельности преподавателя и мастера производственного обучения профтехучилища / Н. В. Кузьмина. – М. : Высш. шк., 1989. – 167 с.

503. Кузьмінський А. І. Педагогіка вищої школи : навч. посіб. / А. І. Кузьмінський. – К. : Знання, 2005. – 486 с.

504. Кузьмінський А. І. Організаційно-педагогічні основи безперервної освіти педагогічних кадрів : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.01 / Кузьмінський Анатолій Іванович. – К., 1997. – 197 с.

505. Кузьмінський А. І. Управління навчальним процесом у ВНЗ післядипломної освіти / Анатолій Кузьмінський // Рід. шк. – 2003. – № 3. – С. 21 – 23.

506. Кузьмінський А. І. Педагогіка : підручник / А. І. Кузьмінський, В. Л. Омеляненко. – К. : Знання, 2007. – 447 с.

507. Куиш А. Л. Принцип соответствия: онтологический и методологический аспекты исследований / А. Л. Куиш // Философия науки. – 2009. – № 3(42). – С. 39 – 43.

508. Кун Т. С. Структура научных революций / Т. С. Кун ; пер. с англ. И. З. Налетова ; общ. ред. и послесл. С. Р. Микулинского и Л. А. Марковой. – М. : Прогресс, 1975. – 288 с.

509. Кун Т. С. Структура научных революций : сборник : пер. с англ. / Томас Кун. – М. : АСТ Ермак, 2003. – 365, [1] с.

510. Куньч З. Й. Проблеми чужомовного впливу на українську науково-технічну термінологію / З. Й. Куньч // Термінол. вісн. – 2013. – Вип. 2(1). – С. 215 – 220.

511. Курило В. Моделювання системи критеріїв оцінки розвитку освіти в регіоні / В. Курило // Педагогіка і психологія. – 1999. – № 2. – С. 35 – 39.

512. Курило В. С. Освіта та педагогічна думка Східноукраїнського регіону у ХХ столітті / В. С. Курило. – Луганськ : ЛДПУ, 2000. – 460 с.

513. Курило В. С. Періодизація процесів становлення і розвитку системи освіти і педагогічної думки Східноукраїнського регіону в ХХ сторіччі / В. С. Курило // Освіта на Луганщині. – 1999. – № 1. – С. 23 – 35.

514. Курило В. С. Становлення і розвиток системи освіти та педагогічної думки Східноукраїнського регіону в ХХ столітті : дис. ... д-ра пед. наук : 13.00.01 / Курило Віталій Семенович. – Луганськ, 2000. – 507 с.

515. Куценко В. І. Деякі питання підвищення ефективності роботи загальноосвітньої школи / В. І. Куценко, В. І. Степанюк // Рад. шк. – 1978. – № 9. – С. 99 – 104.

516. Кучкина В. Н. Задачи, содержание и методы нормирования управленческого труда в школе : автореф. дис. на соиск. учен. степ. канд. пед. наук / В. Н. Кучкина. – Киев, 1971. – 30 с.

517. Кучкіна В. М. Ділові якості директора і ефективність роботи в школі / В. М. Кучкіна // Рад. шк. – 1972. – № 2. – С. 81 – 88.

518. Кушнар П. Д. Обласний інститут удосконалення і атестації вчителів / П. Д. Кушнар // Рад. шк. – 1977. – № 6. – С. 97 – 101.

519. Кушнар П. Д. Шляхи залучення працюючої молоді до здобування середньої освіти / П. Д. Кушнар // Рад. шк. – 1980. – № 7 – С. 72 – 75.

520. Куюков Д. Ф. Організація масово-методичної роботи вчителів / Д. Ф. Куюков // Рад. шк. – 1952. – № 4. – С. 27 – 32.

521. Лаврук В. Внутрішньо-шкільний контроль : практич. порадник кер. шк. / В. Лаврук. – К. : Шк. світ : Вид. Л. Галіцина, 2006. – 128 с.

522. Лега В. В. Елементи аналізу управління / В. В. Лега. – Х. : Основа, 1990. – 102 с.

523. Лазарев Г. И. Новые технологи в управлении вузом / Г. И. Лазарев. – Владивосток : Дальнаука, 2001. – 180 с.

524. Лалакулич М. Ю. Методичні підходи до оцінки потенціалу вищої освіти: регіональний аспект / М. Ю. Лалакулич // Наук. вісн. Ужгород. нац. ун-ту. Сер. „Економіка”. – Ужгород, 2007. – Вип. 24. – С. 70 – 75.

525. Лапенко М. И. Модернизация функций и содержания деятельности институтов последипломного образования в условиях региона : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.01 / Лапенко Мария Ивановна. – Киев, 1998. – 205 с.

526. Левківський К. М. Гуманізація та гуманітаризація вищої освіти / К. М. Левківський // Нові технології навчання. – К., 1991. – Вип. 1. – С. 3 – 10.

527. Левківський М. В. Історія педагогіки : навч. посіб. / М. В. Левківський, О. М. Микитюк. – Х. : ОВС, 2002. – 240 с.

528. Левченко О. А. Психологические проблемы менеджмента в педагогическом творчестве / О. А. Левченко, В. В. Третьяченко, Е. Н. Хрыков. – Луганск : Изд-во Восточноукр. гос. ун-та, 2000. – 144 с.

529. Легкий М. „...Потрібно знати душу дитини”: (проблеми гуманного управління школою в педагогічній спадщині В. О. Сухомлинського) / М. Легкий, І. Остапйовський // Рід. шк. – 1996. – № 2. – С. 27 – 28.

530. Лейчик В. М. Терминоведение: предмет, методы, структура / В. М. Лейчик. – М. : Изд-во ЛКИ, 2007. – 256 с.

531. Лекторский В. А. Субъект, объект познания / В. А. Лекторский. – М. : Наука, 1980. – 359 с.

532. Леонтьев В. Экономические эссе / Василий Леонтьев. – М. : Политиздат, 1990. – 416 с.

533. Липова Л. Педагогічні ради у школі: технологія і спрямованість / Л. Липова, І. Бондарев, О. Жоріна // Рід. шк. – 2000. – № 7. – С. 40 – 41.

534. Лисий В. Категорії і поняття, їхнє співвідношення / Василь Лисий // Вісн. Львів. ун-ту. Сер. філософські науки. – Л., 2012. – Вип. 15. – С. 22 – 28.

535. Литовченко В. П. Внутрішкільний контроль і керівництво в умовах кабінетної системи / В. П. Литовченко // Рад. шк. – 1975. – № 9. – С. 63 – 68.

536. Лихачев Б. Т. Педагогика : курс лекций / Б. Т. Лихачев. – М. : Прометей, 1993. – 520 с.

537. Логвин В. Л. Управление деятельностью педагогического коллектива школы на основе метода исследовательских проектов / В. Л. Логвин //

Педагогіка і психологія творчої особистості: проблеми і пошуки : зб. наук. пр. – К. ; Запоріжжя, 2002. – Вип. 23. – С. 178 – 181.

538. Логвинов И. И. Советская школа: мифы и действительность / И. И. Логвинов // Сов. педагогика. – 1991. – № 6. – С. 37 – 44.

539. Локтев С. И. Исследование организационно-педагогической деятельности горно в осуществлении перехода школ на кабинетную систему обучения : автореф. дис. на соиск. учен. степ. канд. пед. наук : спец. 13.00.01 / С. И. Локтев. – Киев, 1979. – 20 с.

540. Ломовцева А. Новітні англiцизми в українській мові і проблема лексичної варіантності / А. Ломовцева // Укр. мова. – 2003. – № 1. – С. 96 – 102.

541. Лопушанська Г. Місія освітнього менеджменту й технологія його впровадження / Г. Лопушанська // Освіта і управління. – 2012. – Т. 15. – № 2/3. С. 45 – 54.

542. Лотте Д. С. Основы построения научно-технической терминологии : вопросы теории / Д. С. Лотте. – М. : Изд-во АН СССР, 1961. – 158 с.

543. Луговий В. І. Управління якістю освіти / В. І. Луговий. – К. : Держ. управління, 1997. – 302 с.

544. Луговий В. І. Управління освітою : навч. посіб. для слухачів, аспірантів, докторантів спец. „Державне управління” / В. І. Луговий. – К. : Вид-во УАДУ, 1999. – 342 с.

545. Луговий В. І. Управління освітою : навч. посіб. для слухачів, аспірантів, докторантів спец. „Державне управління” / В. І. Луговий – К. : УАДУ, 1997. – 302 с.

546. Лузік Е. Інтегративно-діяльнісний підхід як методологічна основа управлінської діяльності освітнім процесом у вищих технічних навчальних закладах / Ельвіра Лузік // Вища освіта України. – 2009. – № 1. – С. 113 – 119.

547. Лукашевич М. П. Теоретичні аспекти гуманістичного управління освітою / М. П. Лукашевич // Школа на рубежі ХХІ століття: управлінський аспект. – К., 2000. – С. 6 – 19.

548. Лукіна Т. О. Вимірювання та управління якістю освіти / Т. О. Лукіна. – К. : Експрес-об'ява, 2005. – 50 с.
549. Лукіна Т. О. Моніторинг якості освіти: теорія та практика / Т. О. Лукіна, О. О. Патрикеева. – К. : Плеяди, 2005. – 112 с.
550. Лукіна Т. О. Державне управління якістю освіти в Україні / Т. О. Лукіна. – К. : [Б. в.], 2004. – 342 с.
551. Луков В. Тезаурусы II : тезаурусный подход к пониманию человека и его мира : науч. моногр. / Валерий Луков, Владимир Луков. – М. : Изд-во Нац. Ин-та бизнеса, 2013. – 640 с.
552. Луков В. Тезаурусный подход в гуманитарных науках / Валерий Луков, Владимир Луков // Гуманитарные науки: теория и методология. – 2004. – № 1. – С. 93 – 100.
553. Лунячек В. Е. Якість освіти в контексті державної кадрової політики / В. Е. Лунячек // Проблеми сучасної педагогічної освіти. Сер. : Педагогіка і психологія : зб. ст. – Ялта, 2007. – Вип. 16. – Ч. 2. – С. 177 – 185.
554. Лунячек В. Теоретичні аспекти управління школою : алгоритми діяльності підсистем школи / В. Лунячек // Директор шк. – 2000. – № 6. – С. 45 – 54.
555. Луценко І. О. Методична робота школи як засіб активізації педагогічної позиції вчителя : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.01 / Луценко Ірина Олександрівна. – Кривий Ріг, 1996. – 186 с.
556. Луцик Д. В. Про вчителя і його працю / Д. В. Луцик // Рад. шк. – 1978. – № 10. – С. 17 – 23.
557. Луцик Д. В. Робота школи по підвищенню педагогічної культури батьків / Д. В. Луцик // Рад. шк. – 1982. – № 11. – С. 74 – 76.
558. Львова Ю. Л. Створюємо творчу атмосферу в школі / Ю. Л. Львова // Рад. шк. – 1979. – № 2. – С. 77 – 80.
559. Любарська О. М. Діяльність керівника школи по організації творчого пошуку вчителів : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : спец. 13.00.01 „Загальна педагогіка” / О. М. Любарська. – К., 1994. – 21 с.

560. Ляшенко О. В. Організаційно-методичні засади моніторингу якості освіти / О. В. Ляшенко // Педагогіка і психологія. – 2007. – № 2. – С. 34 – 40.
561. Маслов В. І. Теоретичні основи педагогічного менеджменту / В. І. Маслов, В. П. Драгун, В. В. Шаркунова. – К. : Наук. думка, 1996. – 87 с.
562. Меліхова Т. Пріоритетні принципи управління розвитком освіти сучасного педагога / Т. Меліхова // Освіта. – 2003. – № 3. – С. 11 – 16.
563. Мельніченко О. С. Модель неперервної педагогічної освіти в регіоні / О. С. Мельніченко // Рід. шк. – 1994. – № 3/4. – С. 34 – 36.
564. Мільнер Б. З. Системний підхід до організації управління / Б. З. Мільнер, Л. І. Євенко, В. С. Рапопорт. – К. : Економіка, 1983. – 75 с.
565. Мостюк І. О. Інноваційні моделі навчального процесу у сучасній школі (на матеріалах різних типів навчально-освітніх закладів України) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : спец. 13.00.01 „Загальна педагогіка та історія педагогіки” / І. О. Мостюк. – К., 1999. – 22 с.
566. Моніторинг якості освіти: світові досягнення та українські перспективи : посібник / кол. авт. : О. Локшина, Т. Лукіна, О. Ляшенко, О. Савченко та ін. ; за заг. ред. О. І. Локшиної. – К. : К.І.С., 2004. – 128 с.
567. Мазур П. Голос учительской совести / П. Мазур // Нар. образование. – 1985. – № 10. – С. 71 – 74.
568. Мазур П. Закон нашей жизни / П. Мазур // Нар. образование. – 1987. – № 10. – С. 74 – 77.
569. Мазур П. Ключевое слово: „противоречие” ... / П. Мазур // Нар. образование. – 1988. – № 4. – С. 72 – 74.
570. Мазурик Д. В. Інноваційні процеси в лексиці сучасної української літературної мови (90-і роки ХХ ст.) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.01 „Українська мова” / Д. В. Мазурик. – Л., 2002. – 21 с.
571. Макагон Е. В. Формирование готовности педагога к поисковой деятельности в условиях последипломного образования : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.01 / Макагон Екатерина Викторовна. – Киев, 1998. – 217 с.

572. Макаров В. М. Синергетический подход к информатизации высшего образования / В. М. Макаров // Высш. образование в России. – 1993. – № 3. – С. 12 – 21.

573. Максименко С. Д. Авторитет директора школы / С. Д. Максименко // Рад. шк. – 1984. – № 1. – С. 11 – 15.

574. Малихіна Я. А. Теоретико-методологічні засади управління взаємодією вищого навчального закладу із зовнішнім середовищем : монографія / Я. А. Малихіна. – Х. : ФОП Шейніна О. В., 2013. – 420 с.

575. Малихіна Я. А. Управління взаємодією вищого навчального закладу із зовнішнім середовищем [Електронний ресурс] / Я. А. Малихіна. – Режим доступу :

<http://umo.edu.ua/katalog/933-elektronic-journal-the-theory-and-methods-of-educational-managment-edition-13-2013>. – Назва з екрана. – Дата звернення: 21.07.16.

576. Манерко Л. А. Понятие „терминосистема” в современном терминоведении / Л. А. Манерко // Современные тенденции в лексикологии, терминологии и теории LSP : сб. науч. тр. – М., 2009. – С. 207 – 220.

577. Манжелій Н. М. Педагогічні умови функціонування сільських навчально-виховних комплексів „школа-дитячий садок” : дис. ... канд. пед. наук / Манжелій Наталія Михайлівна. – Х., 1995. – 188 с.

578. Маркарова Т. С. Тезаурус по педагогике как репрезентатор отраслевой терминосистемы и как один из способов представления образовательной информации / Тамара Сергеевна Маркарова // Лингвистическое обеспечение информационных ресурсов библиотек, музеев, архивов и других учреждений культуры : материалы IV науч.-практ. семинара „Электронные ресурсы библиотек”, 30 – 31 окт. 2008 г., Санкт-Петербург. – СПб., 2008. – С. 79 – 88.

579. Мармаза О. Визначення рівня кваліфікації керівника школи / О. Мармаза // Освіта і управління. – 1997. – Т. 1. – № 1. – С. 59 – 63.

580. Мармаза О. І. Менеджмент в освіті : секрети успішного управління / О. І. Мармаза. – Х. : Основа, 2005. – 176 с.

581. Мармаза О. І. Система підвищення функціональної компетентності керівників загальноосвітніх закладів : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.01 / Мармаза Олександра Іванівна. – К., 1998. – 252 с.

582. Мармаза О. Традиції та інновації в управлінні школою / О. Мармаза // Рід. шк. – 1998. – № 7/8. – С. 64 – 66.

583. Марон А. Е. Концепция развития открытых систем образования взрослых / А. Е. Марон, Л. Ю. Монахова // Человек и образование. – 2008. – № 1(14). – С. 75 – 82.

584. Мартиненко С. М. Організаційно-педагогічні умови функціонування і розвитку середніх закладів освіти для здібних дітей : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.01 / Мартиненко Світлана Миколаївна. – К., 1999. – 230 с.

585. Маслов В. Закономірності наукового управління навчальними закладами / В. Маслов // Післядипломна освіта в Україні : міжгалузевий наук.-метод. журн. – 2008. – № 2. – С. 38 – 44.

586. Маслов В. И. К вопросу о функциях директора школы / В. И. Маслов // Проблемы дальнейшего развития педагогических и психолого-педагогических наук в свете решений XXV съезда КПСС. – Киев, 1977. – Ч. III. – С. 17–23.

587. Маслов В. И. Методические рекомендации и определение функциональной компетенции директора школы / В. И. Маслов. – Киев : [Б. и.], 1978. – 24 с.

588. Маслов В. И. Определение административно-педагогической компетентности руководителя общеобразовательных школ / В. И. Маслов. – К. : [Б. и.], 1986. – 24 с.

589. Маслов В. И. Система функциональных знаний и умений директора общеобразовательной школы : автореф. дис. на соиск. учен. степ. канд. пед. наук : спец. 13.00.01 / В. И. Маслов. – Киев, 1979. – 22 с.

590. Маслов В. И. Теория и методика организации непрерывного повышения квалификации руководителей школ : учеб. пособие / В. И. Маслов. – Киев : МНО УССР, 1990. – 259 с.

591. Маслов В. И. Теория и методика педагогического руководства непрерывным повышением компетентности директора школы : автореф. дис. на соиск. учен. степ. д-ра пед. наук : спец. 13.00.01 „Общая педагогика” / В. И. Маслов. – Киев, 1991. – 48 с.

592. Маслов В. І. Планування роботи школи / В. І. Маслов, Д. І. Рум'янцева // Рад. шк. – 1987. – № 11. – С. 83 – 86.

593. Маслов В. І. Система знань і умінь директора школи / В. І. Маслов // Рад. шк. – 1977. – № 5. – С. 93 – 100.

594. Маслов В. Принципи менеджменту в установах освіти / В. Маслов, В. Шаркунова // Освіта і управління. – 1997. – Т. 1. – № 1. – С. 77 – 84.

595. Масний В. Батьківська громадськість і школа / В. Масний // Рад. шк. – 1977. – № 10. – С. 70 – 75.

596. Матвійко О. А. Деякі питання раціоналізації підготовки вчителя до уроку / О. А. Матвійко // Рад. шк. – 1976. – № 8. – С. 86 – 88.

597. Матвійко О. А. Педагогічна рада школи / О. А. Матвійко // Рад. шк. – 1980. – № 4. – С. 76 – 80.

598. Матвійко О. А. Про організацію праці класного керівника / О. А. Матвійко, А. І. Паньков // Рад. шк. – 1976. – № 1. – С. 87 – 90.

599. Мацюк В. Я. Турботи директора / В. Я. Мацюк // Рад. шк. – 1982. – № 12. – С. 70 – 75.

600. Мельник О. Ф. Управлінський дискурс навчального процесу у вищому навчальному закладі / О. Ф. Мельник // Витоки педагогічної майстерності : зб. наук. пр. – Полтава, 2011. – Вип. 8. – С. 234 – 248.

601. Мельниченко О. С. Модель неперервної педагогічної освіти в регіоні / О. С. Мельниченко // Рід. шк. – 1994. – № 3/4. – С. 34 – 36.

602. Методологічні засади педагогічного дослідження : монографія / авт. кол. : Є. М. Хриков, О. В. Адаменко, В. С. Курило та ін. ; за заг. ред.

В. С. Курила, Є. М. Хрикова ; Держ. закл. „Луган. нац. ун-т імені Тараса Шевченка”. – Луганськ : Вид-во ДЗ „ЛНУ імені Тараса Шевченка”, 2013. – 248 с.

603. Миненко А. Н. Совершенствование деятельности органов народного образования по управлению сельской общеобразовательной школой (на опыте Украинской ССР) : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.01 / Миненко Антон Николаевич. – Киев, 1981. – 187 с.

604. Мирочник Б. И. Совершенствование внутришкольного руководства внеурочной деятельностью учащихся : автореф. дис. на соиск. учен. степ. канд. пед. наук : спец. 13.00.01 / Б. И. Мирочник. – Киев, 1987. – 15 с.

605. Міненко А. М. Навчально-виховному процесу – науковий контроль / А. М. Міненко // Рад. шк. – 1979. – № 7. – С. 74 – 77.

606. Мірочник Б. І. Підвищення ролі учнів, учнівського колективу в управлінні навчально-виховним процесом / Б. І. Мірочник // Організація управління загальноосвітньою школою на сучасному етапі : метод. рек. – К., 1992. – С. 42 – 45.

607. Міттельман Р. Й. Планування профорієнтаційної роботи в школі / Р. Й. Міттельман // Рад. шк. – 1976. – № 7. – С. 74 – 79.

608. Можаяєв О. І. Про стиль управління інститутом удосконалення вчителів / О. І. Можаяєв // Рід. шк. – 1979. – № 5. – С. 70 – 80.

609. Моносзон Э. И. Становление и развитие советской педагогики: 1917 – 1987 : кн. для учителя / Э. И. Моносзон. – М. : Просвещение, 1987. – 223, [1] с. : ил.

610. Морковкин В. В. Идеографические словари / В. В. Морковкин. – М. : Изд-во Моск. ун-та, 1970. – 71 с.

611. Мороз В. І. Березень завуча / В. І. Мороз // Рад. шк. – 1983. – № 1. – С. 72 – 74.

612. Мороз В. І. Жовтень завуча школи / В. І. Мороз // Рад. шк. – 1982. – № 9. – С. 74 – 77.

613. Москаленко Н. В. Управління процесом формування якостей знань учнів гуманітарної гімназії : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.01 / Москаленко Наталя Вітіславна. – К., 1995. – 213 с.

614. Наука управління загальноосвітнім навчальним закладом / Т. М. Десятов, О. М. Коберник, Б. Л. Тевлін та ін. – Х. : Основа, 2003. – 240 с.

615. Наукові основи управління школою / за ред. Г. В. Єльнікової. – Х. : ХДШ, 1991. – 170 с.

616. Ніколаєнко С. Якісна освіта – запорука самореалізації особистості : тези доп. Міністра освіти і науки на підсумкової колегії МОН / С. Ніколаєнко // Освіта України. – 2007. – № 59. – С. 1 – 31.

617. Ніколаєнко С. Якість вищої освіти в Україні: погляд у мабутнє / С. Ніколаєнко // Вища шк. – 2006. – № 2. – С. 3 – 23.

618. Набока Л. Я. Підготовка методистів до впровадження оновленого змісту освіти в системі підвищення кваліфікації : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04 / Набока Людмила Яківна. – К., 1997. – 229 с.

619. Настасьєв Г. „Школа радості” сьогодні / Г. Настасьєв // Нар. образование. – 1988. – № 7. – С. 70 – 72.

620. Настасьєв Г. К. Руководство самоподготовкой учащихся старших классов школы-интерната и интерната при общеобразовательной школе : автореф. дис. на соиск. учен. степ. канд. пед. наук : спец. 13.00.01 „Теория и история педагогики” / Г. К. Настасьєв. – Киев, 1980. – 20 с.

621. Наточій А. М. Організація реабілітаційно-виховного процесу в санаторній школі-інтернаті для дітей із захворюванням серцево-судинної системи : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.01 / Наточій Анатолій Миколайови. – К., 1995. – 194 с.

622. Наукові основи управління інноваційним розвитком у системі педагогічної освіти : навч. посіб. для студ. (магістрів) вищих навч. закл. : в 3 ч. / Г. Ф. Пономарьова та ін. ; за ред. Г. Ф. Пономарьової ; Комун. закл. „Харк. гуманіт.-пед. акад.” Харк. облради. – Х. : СМІТ, 2013– . –

Ч. 1. – 2013. – 315 с. : іл.

623. Наумець О. М. Рівневий підхід до курсового підвищення кваліфікації вчителів : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.01 / Наумець Ольга Миколаївна. – К., 1998. – 179 с.

624. Научные основы управления современной школой / отв. ред. Д. И. Румянцева. – Симферополь : Таврия, 1983. – 70 с.

625. Некоторые вопросы управленческой деятельности директора средней общеобразовательной школы : метод. рек. / сост. Г. В. Ельникова, А. В. Троцко, С. М. Белоусов. – Харьков : ХГПИ, 1989. – 51 с.

626. Нечаева А. А. Внутришкольный контроль как процесс моделирования субъектно-объектных отношений / А. А. Нечаева // Внутришкольный контроль – исследовательский, обучающий, стимулирующий фактор в управлении образованием : метод. рек. – Симферополь, 1999. – С. 86 – 90.

627. Николик П. Н. Удосконалювати керівництво навчально-виховним процесом / П. Н. Николик // Рад. шк. – 1986. – № 11. – С. 63 – 65.

628. Ничкало Н. Неперервна професійна освіта як філософська та педагогічна категорія / Н. Ничкало // Неперервна професійна освіта: теорія і практика. – К., 2001. – Вип. 1. – С. 9 – 22.

629. Ніколаєнко С. М. Управління якістю вищої освіти: теорія, аналіз і тенденції розвитку : монографія / С. М. Ніколаєнко. – К. : Нац. торг.-екон. ун-т, 2007. – 519 с.

630. Ніколаєнко С. М. Теоретико-методологічні основи управління інноваційним розвитком системи освіти України : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня д-ра пед. наук : спец. 13.00.06 „Теорія та методика управління освітою” / С. М. Ніколаєнко. – К., 2009. – 44 с.

631. Ніколенко Д. Ф. Проблеми шкільної психологічної служби / Д. Ф. Ніколенко // Рад. шк. – 1990. – № 5. – С. 60 – 65.

632. Новая философская энциклопедия : в 4 т. / В. С. Степин, А. А. Гусейнов, Г. Ю. Семигин и др. ; Ин-т философии РАН. – М. : Мысль, 2000– . –

Т. 3 : Н – С. – 2001. – 694 с.

633. Новейший словарь иностранных слов и выражений : [более 25 000 слов. ст.]. – М. : АСТ ; Минск : Харвест, 2002. – 975 с.

634. Новиков А. М. Докторская диссертация : пособие для докторантов и соиск. учен. степ. д-ра наук / А. М. Новиков. – 3-е изд. – М. : Эгвес, 2003. – 120 с.

635. Новиков А. М. Методология : основания методологии, методология научного исследования, методология практической деятельности, введение в методологию художественной деятельности, методология учебной деятельности, введение в методологию игровой деятельности : учеб.-метод. пособие / А. М. Новиков, Д. А. Новиков ; Рос. акад. наук, Ин-т проблем управления, Рос. акад. образования, Ин-т управления образованием. – М. : СИНТЕГ, 2007. – 660, [1] с. : ил., табл.

636. Новикова Л. С. Роль мотиваційного фактора в підготовці керівника школи / Л. С. Новикова // Рад. шк. – 1982. – № 7. – С. 31 – 34.

637. Образцов П. И. Методы и методология психолого-педагогического исследования / П. И. Образцов. – СПб. : Питер, 2004. – 268 с.

638. Огієнко І. Українська культура : коротка історія культурного життя українців / І. Огієнко. – К. : Абрис, 1991. – 272 с.

639. Одарченко Н. І. Організація навчання в школах нового типу / Н. І. Одарченко // Педагогіка і психологія . – 1997. – № 4. – С. 103 – 108.

640. Однолько В. Г. Виховання демократизмом шкільного життя / В. Г. Однолько // Рад. шк. – 1989. – № 12. – С. 11 – 15.

641. Ожегов С. И. Толковый словарь русского языка : 80000 сл. и фразеол. выражений / С. И. Ожегов и Н. Ю. Шведова ; Рос. акад. наук, Ин-т рус. яз. им. В. В. Виноградова. – 4-е изд., доп. – М. : А ТЕМП, 2006. – 938, [3] с.

642. Олійник В. В. Деякі концептуальні ідеї методології управління освітою [Електронний ресурс] / В. В. Олійник // Теорія та методика управління освітою. – 2010. – Вип. 4. – С. 1 – 13. – Режим доступу :

<http://tme.umo.edu.ua/docs/4/10o1imen.pdf>. – Назва з екрана. – Дата звернення: 14.06.16

643. Олійник В. В. Методологічні засади цільового управління освітою / В. В. Олійник // Педагогіка і психологія. – 1998. – № 4. – С. 111 – 118.

644. Олійник В. Управління вищим навчальним закладом на системних засадах / В. Олійник // Освіта на Луганщині. – 2011. – № 2(35). – С. 40 – 45.

645. Омеляненко В. Л. Теорія і методика виховання : навч. посіб. / В. Л. Омеляненко, А. І. Кузьмінський . – К. : Знання, 2008 . – 415 с.

646. Онишків З. М. Основи школознавства : навч. посіб. / З. М. Онишків. – 2-е вид. – Т. : Навч. кн.-Богдан, 1999. – 96 с.

647. Онищук Л. А. Теоретичні і методичні основи гуманізації управління загальноосвітніми закладами I – II ступенів : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня д-ра пед. наук : спец. 13.00.01 „Загальна педагогіка та історія педагогіки” / Л. А. Онищук. – К., 2006. – 36 с.

648. Онищук Л. А. Психолого-педагогічні умови підвищення професійної активності вчителя початкової школи : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04 / Онищук Людмила Анатоліївна. – К., 1998. – 162 с.

649. Опанасенко Т. О. Методика розрахунку перспективної потреби в педагогічних кадрах загальноосвітніх шкіл / Т. О. Опанасенко // Рад. шк. – 1976. – № 12. – С. 88 – 93.

650. Опрятний С. Особливості управлінського процесу у сфері вищої освіти / Сергій Опрятний // Вісн. Нац. акад. держ. управління при Президентові України. – 2004. – № 3. – С. 447 – 453.

651. Организация работы педагогического совета в школе : метод. указания в помощь слушателям спецкурса по рук. соврем. шк. / сост. А. А. Матвейко. – Ворошиловград : Б. и., 1979. – 38 с.

652. Організаційно-методичне забезпечення моніторингових досліджень якості загальної середньої освіти : монографія / О. І. Ляшенко, Т. О. Лукіна, Л. С. Ващенко та ін. ; НАПН України, Ін-т педагогіки. – К. : Пед. думка, 2011. – 160 с.

653. Організація управління загальноосвітньою школою на сучасному етапі : метод. рек. / В. П. Гончарова, Д. І. Рум'янцева, О. А. Косинська та ін. – К. : Освіта, 1992. – 46 с.

654. Осадчий М. М. Про управління навчальним процесом в університеті / М. М. Осадчий // Освітні технології викладання навчальних дисциплін : зб. наук.-метод. пр. / Житомир. держ. ун-т ім. Івана Франка. – Житомир, 2004. – С. 15 – 18.

655. Осадчий І. Педагогіка і синергетика: закономірності формування внутрішнього простору БМ-системи / І. Осадчий // Управління освітою. – 2001. – № 6(30). – С. 2 – 3, 16.

656. Освітній менеджмент : навч. посіб. / за ред. Л. Даниленко, Л. Карамушки. – К. : Шк. світ, 2003. – 400 с.

657. Освітній менеджмент в умовах змін : навч. посіб. / Л. Калініна, Л. Карамушка, Т. Сорочан та ін. ; за ред. В. Олійника, Н. Протасової. – Луганськ : СПД Резніков В. С., 2011. – 308 с.

658. Основы научного управления социалистической экономикой : учеб.-метод. пособие для четырехгодич. отд-ний ВПШ / Алексеев Ю. П. и др. – М. : Мысль, 1984. – 253 с.

659. Остапйовський І. Є. Проблема гуманізації управління школою у педагогічній спадщині В. О. Сухомлинського : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.01 / Остапйовський Ігор Євгенович. – К., 1993. – 130 с.

660. Остапчук Е. Е. Организация научно-методической работы в лицее : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.01 / Остапчук Елена Евгеньевна. – Киев, 1997. – 207 с.

661. Остапчук О. На шляху самовдосконалення і педагогічної творчості / О. Остапчук // Рід. шк. – 1997. – № 12. – С. 62 – 64.

662. Остапчук О. Система науково-методичної роботи ліцею / О. Остапчук // Рад. шк. – 1998. – № 2. – С. 38.

663. Островерхова Н. Когда педсовет учит творчеству / Н. Островерхова // Нар. образование. – 1982. – № 4. – С. 73 – 75.

664. Островерхова Н. М. Диференційований підхід у здійсненні контролю за викладанням навчальних предметів / Н. М. Островерхова // Рад. шк. – 1976. – № 12. – С. 85 – 88.

665. Островерхова Н. М. Требования к осуществлению внутришкольного контроля / Н. М. Островерхова // Организация работы школы продленного (полного) дня : метод. рек. – Киев, 1977. – С. 25–31.

666. Островерхова Н. М. Ефективність управління загальноосвітньою школою : соціально-педагогічний аспект / Н. М. Островерхова, Л. І. Даниленко. – К. : Школяр, 1995. – 302 с.

667. Островерхова Н. Моделирование в управлінській діяльності директора / Н. Островерхова // Директор шк. Україна. – 1999. – № 8/9. – С. 28 – 34.

668. Островерхова Н. Стиль управління сучасним навчально-виховним закладом / Н. Островерхова // Рід. шк. – 1996. – № 10. – С. 61 – 64.

669. Очерки истории педагогической науки в СССР (1917 – 1980) / М. Н. Колмакова, Л. С. Геллерштейн, З. И. Равкин и др. ; под ред. Н. П. Кузина, М. Н. Колмаковой ; АПН СССР, НИИ общей педагогики. – М. : Педагогика, 1986. – 284, [3] с.

670. Очерки истории школы и педагогической мысли народов СССР 1917 – 1941 гг. : сб. науч. тр. / отв. ред. Н. П. Кузин. – М. : Педагогика, 1980. – 456 с.

671. Ошийко В. В. Демократизація управління школою в умовах перебудови / В. В. Ошийко // Рад. шк. – 1988. – № 6. – С. 18 – 21.

672. Павлютенков Е. М. Рабочая книга руководителя школы / Е. М. Павлютенков, В. В. Крыжко. – Ч. 1 : Научные основы управления школой. – Запорожье : ЗОИУУ, 1993. – 99 с.

673. Павлютенков Є. М. Управління професійною орієнтацією в загальноосвітній школі / Є. М. Павлютенков // Рад. шк. – 1982. – № 2. – С. 64 – 67.

674. Падалка О. С. Управління трудовим процесом у школі: правове регулювання : посіб. для пед. навч. закл. та шкіл України / О. С. Падалка, В. П. Пастухов, А. Г. Слюсаренко. – К. : Укр. енцикл., 1993. – 352 с.

675. Падій М. А. Управління школою – на рівень сучасних вимог / М. А. Падій // Рад. шк. – 1977. – № 9. – С. 93 – 98.

676. Паламарчук В. Ф. Концептуальні основи навчальних закладів нового типу / В. Ф. Паламарчук, Б. Г. Чижевський // Рід. шк. – 1993. – № 2. – С. 47 – 49.

677. Паламарчук В. Ф. Планування роботи школи / В. Ф. Паламарчук, Д. І. Рум'янцева // Рад. шк. – 1987. – № 7. – С. 45 – 47.

678. Палеха Ю. Управління та організаційна культура / Ю. Палеха, Б. Гаєвський // Освіта і управління. – 1998. – Т. 2. – № 3. – С. 57 – 61.

679. Панасюк В. Використання досвіду управління якості освіти / В. Панасюк // Підруч. для директора. – 2007. – № 8. – С. 42 – 51.

680. Панасюк В. П. Педагогічна система внутрішкільного управління якістю освітнього процесу / В. П. Панасюк. – К. : Наук. думка, 2008. – 421 с.

681. Парахонский Б. А. Язык культуры и генезис знания / Б. А. Парахонский. – Киев : Наук. думка, 1988. – 212 с.

682. Пастовенський О. В. Громадсько-державне управління загальною середньою освітою в регіоні : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня д-ра пед. наук : спец. 13.00.06 „Теорія і методика управління освітою” / О. В. Пастовенський. – К., 2015. – 44 с.

683. Педагогическая энциклопедия : в 4 т. / гл. ред. И. А. Комаров. – М. : Сов. энцикл., 1964– . –

Т. 1 : А–Е. – 1964. – 830 с. : ил.

684. Педагогический анализ в системе внутришкольного управления : метод. рек. для слушателей ФППК ОНО / сост. Н. С. Кратинев и др. – Ворошиловград : ВГПИ, 1989. – 19 с.

685. Педагогический словарь : в 2 т. / гл. ред. И. А. Каиров ; ред. Н. К. Гончаров и др. ; зав. ред. И. М. Кантор. – М. : АПН, 1960– . –

Т. 1. – 1960. – 774 с. : ил.

686. Педагогічна майстерність : підручник / І. А. Зязюн, Л. В. Крамущенко, І. Ф. Кривонос та ін. ; за ред. І. А. Зязюна. – К. : Вища шк., 1997. – 349 с.

687. Педагогічний словник / підготов. Н. Б. Копиленко та ін. ; відп. ред. М. Д. Ярмаченко ; АПН, Ін-т педагогіки. – К. : Пед. думка, 2001. – 516 с.

688. Пелипейко І. А. Районний методичний кабінет – популяризатор рекомендацій педагогічної науки і передового досвіду / І. А. Пелипейко // Рад. шк. – 1978. – № 1. – С. 85 – 90.

689. Передовий педагогічний досвід: теорія і методика / під ред. Л. Л. Момот. – К. : Рад. шк., 1990. – 141 с.

690. Петриченко Л. О. Теоретико-методологічні засади управління якістю освіти у вищому педагогічному навчальному закладі : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня д-ра пед. наук : спец. 13.00.06 „Теорія і методика управління освітою” / Л. О. Петриченко. – Луганськ, 2014. – 37 с.

691. Петриченко Л. О. Загальноуправлінські підходи щодо виявлення проблем у вищій освіті / Л. О. Петриченко // Гуманізація навчально-виховного процесу : зб. наук. пр. / за заг. ред. В. І. Сипченка. – Слов'янськ, 2012. – Вип. LIX. – С. 9 – 21.

692. Петунин О. Тезаурус как методологическое основание для конструирования тезаурусного поля педагогической проблемы / Олег Петунин // Знание. Понимание. Умение. – 2008. – № 4. – С. 50 – 53.

693. Пикельная В. С. Теоретические основы управления : (школовед. аспект) / В. С. Пикельная. – М. : Высш. шк., 1990. – 175 с.

694. Пикельная В. С. Теория и методика моделирования управленческой деятельности (школовед. аспект) : дис. ... д-ра пед. наук : 13.00.01 / Пикельная Валерия Семеновна. – Кривой Рог, 1993. – 374 с.

695. Пинчук Т. А. Комплексно-целевая система деятельности педагогического коллектива по предупреждению неуспеваемости учащихся : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.01 / Пинчук Татьяна Александровна. – Киев, 1998. – 191 с.

696. Пископпель А. А. Научная концепция: структура, генезис : (ист.-методол. очерки развития научного знания) / А. А. Пископпель. – М. : Путь, 1999. – 414 с.

697. Підкурманна Г. О. Ідеї управління (менеджменту) в теорії і практиці вищої педагогічної освіти / Г. О. Підкурманна // Педагогіка і психологія. – 1996. – № 4. – С. 24 – 31.

698. Підласий А. Комп'ютерна діагностика передового педагогічного досвіду / А. Підласий // Рід. шк. – 1996. – № 7. – С. 21 – 23.

699. Підласий І. П. Діагностика та експертиза педагогічних проектів : навч. посіб. / І. П. Підласий. – К. : Україна, 1998. – 458 с.

700. Пікельна В. С. Управління школою : у 2 ч. / В. С. Пікельна. – Х. : Основа, 2004– . –

Ч. 1. – 2004. – 112 с.

Ч. 2. – 2004. – 108 с.

701. Пікельна В. С. Управління школою / В. С. Пікельна, О. А. Удод. – Д. : Альфа, 1998. – 284 с.

702. Пікельна В. С. Управлінські моделі в керівництві школою / В. С. Пікельна // Рад. шк. – 1989. – № 6. – С. 56 – 60.

703. Пінчук Т. Концептуальні засади діяльності гуманітарно-технічного ліцею / Т. Пінчук // Рад. шк. – 1998. – № 5. – С. 67 – 69.

704. Поважна Л. Характерні риси сучасної системи освіти / Л. Поважна, Н. Фоменко // Рад. шк. – 1999. – № 11. – С. 22 – 25.

705. Подмазін С. Системно-цільовий підхід до управління освітнім процесом у школі / С. Подмазін // Директор шк. Україна. – 1999. – № 8/9. – С. 21 – 27.

706. Позняк А. П. Сущность и назначение внутришкольного контроля / А. П. Позняк, Р. Б. Шиян // Внутришкольный контроль – исследовательский, обучающий, стимулирующий фактор в управлении образованием : метод. рек. – Симферополь, 1999. – С. 35 – 37.

707. Покиданов Г. А. Особенности организации учебно-воспитательного и лечебного процесса в санаторной школе-интернате для детей, больных сколиозом : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.01 / Покиданов Г.А. – Киев, 1978. – 162 с.

708. Полгородник С. М. Удосконалювати роботу педагогічної ради / С. М. Полгородник // Рад. шк. – 1983. – № 2. – С. 69 – 71.

709. Полгородник С. М. Управління школами – технічні засоби / С. М. Полгородник // Рад. шк. – 1979. – № 2. – С. 73 – 77.

710. Полгородник С. М. Эффективность педсовета в школе / С. М. Полгородник // Нар. образование. – 1982. – № 2. – С. 14 – 18.

711. Полгородник С. Эффективность работы педагогического совета / С. Полгородник // Нар. образование. – 1984. – № 2. – С. 69 – 71.

712. Полонский В. М. Научно-педагогическая информация : слов.-справ. / В. М. Полонский. – М. : Новая шк., 1995. – 256 с.

713. Полонский В. М. Понятийно-терминологический аппарат педагогики / В. М. Полонский // Педагогика. – 1999. – № 8 – С. 16 – 23.

714. Полякова Г. С. Роль директора школи у програмованому спілкуванні учнів / Г. С. Полякова // Рад. шк. – 1978. – № 1. – С. 30 – 35.

715. Пометун Е. И. Проблемы развития школьного исторического образования в Украине в XX веке : дис. ... д-ра пед. наук : 13.00.01 ; 13.00.02 / Пометун Елена Ивановна. – Киев, 1996. – 443 с.

716. Пономаренко О. В. Теоретико-методологічні аспекти управління вищим навчальним закладом: теорія та практика / О. В. Пономаренко // Наук. вісн. Мелітопол. держ. пед. ун-ту. Сер. Педагогіка. – Мелітополь, 2011. – № 7. – С. 346 – 349.

717. Пономарьова Г. Демократизація управління і контролю за вищим навчальним закладом / Г. Пономарьова // Вища шк. – 2006. – № 5/6. – С. 3 – 10.

718. Подмазін С. І. Особово орієнтоване управління / С. І. Подмазін // Створення іміджу сучасного закладу освіти. – Запоріжжя, 1997. – С. 187 – 193.

719. Поппер К. Р. Відкрите суспільство та його вороги : у 2 т. / К. Р. Поппер ; пер. з англ. О. Коваленко. – К. : Основи, 1994– . –

Т. 1 : У полоні Платонових чар. – 1994. – 444 с.

720. Постовой В. Г. Научно-педагогические основы внутришкольного контроля за преподаванием предметов гуманитарного цикла : автореф. дис. на соиск. учен. степ. канд. пед. наук : спец. 13.00.01 „Теория и история педагогики” / В. Г. Постовой. – Киев, 1980. – 23 с.

721. Полякова Г. А. Адаптивне управління навчальним процесом в умовах загальноосвітнього комплексу : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : спец. 13.00.01 „Теорія та історія педагогіки” / Г. А. Полякова. – К., 2003. – 20 с.

722. Поташник М. М. Управление современной школой : (в вопросах и ответах) / М. М. Поташник, А. М. Моисеев. – М. : Новая шк., 1997. – 352 с.

723. Пригожин И. Философия нестабильности / И. Пригожин // Вопр. философии. – 1991. – № 6. – С. 46 – 52.

724. Пригожин И. Порядок из хаоса: новый диалог человека с природой / И. Пригожин, И. Стенгерс ; пер. с англ. В. И. Аршинова. – М. : Прогресс, 1986. – 432 с.

725. Присяжнюк Н. И. Педагогические условия организации учебно-воспитательного процесса в классах-комплектах с учащимися 6-летнего возраста : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.01 / Присяжнюк Нина Ивановна. – Киев, 1990. – 175 с.

726. Приходько В. И. Методы опережающего управления в деятельности директора современной школы / В. И. Приходько // Организационно-педагогические основы эффективности управления функционированием школы : метод. рек. – Симферополь, 2000. – С. 123 – 129.

727. Приходько В. М. Система моніторингу якості освітньої діяльності загальноосвітнього навчального закладу : (методологічний аспект) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня д-ра пед. наук : спец. 13.00.06 „Теорія і методика управління освітою” / В. М. Приходько. – К., 2014. – 40 с.

728. Про концепцію освіти в Україні // Освіта України. – 1997. – № 1 (січ.).

729. Про освіту : Закон України від 23 берез. 1996 р. № 100/96-ВР // Відом. Верховної Ради України. – 1996. – № 21. – Ст. 84.

730. Проблемы истории советской школы и педагогики : эксперимент. учеб. пособие по курсу истории педагогики для пед. вузов : в 3 ч. / отв. ред. : чл.-кор. АПН СССР, проф. З. И. Равкин. – М. : НИИ ТиИП АПН СССР, 1991– . –

Ч. 1. – 1991. – 221с.

731. Продовжений день у школі / І. С. Хоменко, К. Ф. Присяжнюк, В. І. Смужаниця та ін. – К. : Рад. шк., 1977. – 157 с.

732. Продовжений день у школі. – К. : Рад. шк., 1977. – 167 с.

733. Прокопенко А. І. Перспективне управління в системі вищої освіти / А. І. Прокопенко // Педагогіка, психологія та мед.-біол. проблеми фіз. виховання і спорту . – 2002. – № 23. – С. 28 – 37.

734. Прокопенко А. І. Теоретико-методичні засади перспективного управління у вищому навчальному закладі : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня д-ра пед. наук : спец. 13.00.06 „Теорія і методика управління освітою” / А. І. Прокопенко. – Луганськ, 2012. – 44 с.

735. Прокопенко Л. И. Научно-организационные основы деятельности института усовершенствования учителей по внедрению передового педагогического опыта : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.01 / Прокопенко Людмила Исаковна. – Киев, 1987. – 143 с.

736. Прокопенко Л. І. На рівень зрослих вимог / Л. І. Прокопенко, Б. Л. Тевлін // Рад. шк. – 1990. – № 2. – С. 46 – 49.

737. Прокопенко А. І. Система педагогічних принципів перспективного управління процесом навчання у вищій школі / А. І. Прокопенко // Наук. зап. : Пед. науки : зб. наук. пр. – Кіровоград, 2003. – Вип. 52. – Ч. 1. – С. 202 – 205.

738. Протасова Н. Г. Державне управління у сфері освіти : конспект лекцій з дисциплін нормативної частини магістерської програми за спец.

„Державне управління у сфері освіти” / авт. кол. : Н. Г. Протасова, С. В. Крисюк, Т. О. Лукіна та ін. ; за заг. ред. Н. Г. Протасової. – К. : НАДУ, 2012. – 60 с.

739. Протасова Н. Г. Післядипломна освіта педагогів: зміст, структура, тенденції розвитку / Н. Г. Протасова ; Держ. акад. керівних кадрів освіти. – К. : [Б. в.], 1998. – 171 с.

740. Протасова Н. Інформація в роботі методиста / Н. Протасова // Рід. шк. – 1996. – № 4. – С. 36 – 42.

741. Психологічне забезпечення управління освітою / О. Баришполець, Л. Карамушка, Н. Карасьова, М. Слюсаревський // Рід. шк. – 1995. – № 4. – С. 25 – 27.

742. Пуцов В. И. Совершенствование курсовой подготовки директоров школ к управлению процессом воспитания : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.01 / Пуцов Владимир Иванович. – Киев, 1990. – 192 с.

743. Пуцов В. І. Практичні заняття в системі підготовки і перепідготовки керівників шкіл / В. І. Пуцов, Е. С. Вільчковський // Рад. шк. – 1984. – № 6. – С. 77 – 79.

744. Рабченюк Т. С. Демократизація внутрішкільного управління / Т. С. Рабченюк. – К. : КМУЦА, 1997. – 373 с.

745. Рабченюк Т. С. Підвищення професійної майстерності вчителя: організаційно-управлінський аспект / Т. С. Рабченюк. – К. : ІЗМН, 1997. – 132 с.

746. Рабченюк Т. С. Управление внеурочной деятельностью учащихся в условиях работы школы продленного дня : автореф. дис. на соиск. учен. степ. канд. пед. наук : 13.00.01 / Т. С. Рабченюк. – Киев, 1982. – 24 с.

747. Рабченюк Т. Управління позаурочною виховною діяльністю в школі: структурно-функціональний аналіз / Т. Рабченюк // Освіта і управління. – 1999. – Т. 3. – № 1. – С. 86 – 92.

748. Рабченюк Т. Управління процесом упровадження досягнень педагогічної науки та передового педагогічного досвіду в шкільну практику / Т. Рабченюк // Освіта і управління. – 1998. – Т. 2. – № 2. – С. 27 – 32.

749. Рабченюк Т. С. Внутрішкільне управління : практ. посіб. / Т. С. Рабченюк. – К. : Рута, 2000. – 176 с.

750. Равкин З. И. Мифы и реалии в истории отечественной школы / З. И. Равкин // Сов. педагогика. – 1991. – № 10. – С. 110 – 117.

751. Радул В. В. Становлення соціальної зрілості молодого вчителя (теорія та практика) : дис. ... д-ра пед. наук : 13.00.01 / Радул Валерій Вікторович. – К., 1998. – 429 с.

752. Райко Г.О. Методи та моделі управління процесами функціонування та розвитку вищого навчального закладу : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. техн. наук : спец. 05.13.06 „Інформаційні технології” / Г. О. Райко. – Херсон, 2007. – 20 с.

753. Рассел Б. История западной цивилизации / Бертран Рассел. – Ростов н/Д. : Феникс, 1998. – 992 с.

754. Рационализация управленческого труда руководителя школы : метод. письмо / подгот. Д. И. Румянцева и др. ; М-во просвещения УССР. Управление шк. – Киев : Рад. шк., 1985. – 57 с.

755. Рева Ю. Використання активних форм управління школою / Ю. Рева // Освіта і управління. – 1998. – Т. 2. – № 3. – С. 62 – 66.

756. Рева О. М. Модель управління процесами прийняття рішень у вищих навчальних закладах на рівні вертикальної декомпозиції навчально-виховного процесу / О. М. Рева, О. В. Сіроштан // Проблеми освіти : наук. зб. – К., 2009. – Вип. 61. – С. 8 – 16.

757. Редько Г. Б. Деякі аспекти управління навчальним процесом у середній школі / Г. Б. Редько // Рад. шк. – 1977. – № 1. – С. 91 – 95.

758. Резников Л. О. Понятие и слово / Л. О. Резников. – Л. : Изд-во Ленингр. гос. ун-та, 1958. – 124 с.

759. Реморенко І. Різне управління різною освітою : кн. для розумного кер. / І. Реморенко. – К. : Шк. світ : Вид. Л. Галіцина, 2006. – 128 с. – (Б-ка „Шкільного світу”).

760. Рентюк Н. К. Контроль директора за реалізацією виховних завдань / Н. К. Рентюк // Рад. шк. – 1982. – № 4. – С. 72 – 74.

761. Решетніченко А. Багатозначні тезауруси в управлінні розвитком суспільства / Андрій Решетніченко // Грані. Філософія. – 2012. – № 9(89). – С. 35 – 39.

762. Рогова Т. В. Персоналізований підхід в управлінні педагогічним колективом школи / Т. В. Рогова. – Х. : Новое слово, 2006. – 300 с.

763. Рогова Т. В. Атестація навчально-виховної діяльності педагогічного колективу загальноосвітньої школи : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.01 / Рогова Тетяна Володимирівна. – Х., 1997. – 169 с.

764. Роджерс Э. Коммуникации в организациях : пер. с англ. / Э. Роджерс, Р. Агарвала-Роджерс ; под ред. Л. И. Евенко. – М. : Экономика, 1980. – 176 с.

765. Рожкова С. Г. Планування виховної роботи в школах-інтернатах / С. Г. Рожкова, М. О. Супрун // Рід. шк. – 1995. – № 5. – С. 32 – 34.

766. Розгон Б. Психологічні аспекти управління навчальним закладом / Б. Розгон // Рід. шк. – 2000. – № 4. – С. 33 – 34.

767. Романюк А. І. Реформа школи: проблеми управління / А. І. Романюк // Рад. шк. – 1985. – № 1. – С. 7 – 12.

768. Ромась П. І. Лютий завуча / П. І. Ромась // Рад. шк. – 1983. – № 1. – С. 81 – 82.

769. Рубашкин В. Ш. Математическая логика и язык науки / В. Ш. Рубашкин // Вопр. философии. – 1973. – № 1. – С. 112 – 122.

770. Рум'янцева Д. І. Оновленні функції управління освітою / Д. І. Рум'янцева, В. П. Гончарова // Педагогічні інновації в сучасній школі. – К., 1994. – С. 36 – 44.

771. Рум'янцева Д. І. Актуальні питання управління народною освітою / Д. І. Рум'янцева // Рад. шк. – 1979. – № 8. – С. 77 – 80.

772. Рум'янцева Д. І. Деякі питання керівництва виховною роботою в школі / Д. І. Рум'янцева // Рад. шк. – 1978. – № 11. – С. 76 – 80.

773. Румянцева Д. И. Совершенствование управления современной общеобразовательной школой / Д. И. Румянцева // Научные основы управления современной школой : сб. науч. тр. / под ред. Д. И. Румянцевой. – Симферополь, 1983. – С. 37 – 42.

774. Румянцева Д. І. Деякі питання керівництва виховною роботою в школі / Д. І. Румянцева // Рад. шк. – 1978. – № 11. – С. 76 – 80.

775. Румянцева Д. І. Управління сучасною школою / Д. І. Румянцева, В. П. Гончарова // Організація управління загальноосвітньою школою на сучасному етапі : метод. рек. – К., 1992. – С. 5 – 9.

776. Румянцева Д. Решая актуальные проблемы / Д. Румянцева // Нар. образование. – 1986. – № 6. – С. 74 – 77.

777. Рупняк Д. М. Организационно-педагогическая деятельность методической службы района (города) по внедрению новых педагогических идей в школьную программу : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.01 / Рупняк Дарья Михайловна. – Киев, 1991. – 161 с.

778. Рябікіна Л. Науково-методична робота в ліцеї / Л. Рябікіна // Рід. шк. – 2000. – № 5. – С. 16 – 18.

779. Рябова З. В. Наукові основи маркетингового управління навчальним закладом / З. В. Рябова. – К. : Пед. думка, 2013. – 377 с.

780. Рябова З. В. Теоретико-методологічні засади маркетингового управління навчальною діяльністю інститутів післядипломної педагогічної освіти : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня д-ра пед. наук : спец. 13.00.06 „Теорія і методика управління освітою” / З. В. Рябова. – К., 2013. – 39 с.

781. Савченко О. Вдосконалення навчально-виховного процесу в малокомплектних школах / О. Савченко // Рід. шк. – 1995. – № 5. – С. 4 – 6.

782. Савченко С. О. Моделі інноваційного управління вищим навчальним закладом : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня д-ра екон. наук : спец. 08.00.11 „Математичні методи, моделі та інформаційні технології в економіці” / С. О. Савченко. – Донецьк, 2010. – 37 с.

783. Савчук В. М. З досвіду роботи методичного кабінету сільської школи / В. М. Савчук // Рад. шк. – 1977. – № 2. – С. 85 – 87.

784. Саєнко С. Роль процесного управління в системі організаційно-економічних відносин українських ВНЗ 3 – 4 рівня акредитації / С. Саєнко // Освіта і управління. – 2008. – Т. 11. – № 2/3. – С. 81 – 88.

785. Сазоненко І. С. Моделі управління навчально-виховним процесом: нові підходи / І. С. Сазоненко // Освіта і управління. – 1997. – Т. 1. – № 4. – С. 34 – 41.

786. Сай О. А. Запорука успіху – чіткий і дійовий контроль / О. А. Сай // Рад. шк. – 1980. – № 8. – С. 77 – 80.

787. Салига С. Я. Управління вищими навчальними закладами / С. Я. Салига, О. В. Яришко. – Запоріжжя : ЗЦНТЕІ, 2005. – 193 с.

788. Салий С. И. Пути обеспечения непрерывного повышения квалификации учителя общеобразовательной школы : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.01 / Салий Степан Ильич. – Киев, 1991. – 193 с.

789. Самодрин А. П. Організація діяльності профільно-диференційованої середньої загальноосвітньої школи : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.01 / Самодрин Анатолій Петрович. – Кривий Ріг, 1998. – 191 с.

790. Самодрин А. Організація діяльності профільно-диференційованої школи / А. Самодрин // Рад. шк. – 1998. – № 6. – С. 60 – 63.

791. Сандлер Б. Управление системами образования: проблемы и тенденции / Б. Сандлер // Перспективы. Вопр. образования. – 1990. – № 2. – С. 37 – 43.

792. Сапрыкин В. С. Организационно-педагогические условия эффективности внутришкольного контроля / В. С. Сапрыкин // Внутришкольный контроль – исследовательский, обучающий, стимулирующий фактор в управлении образованием : метод. рек. – Симферополь, 1999. – С. 5 – 12.

793. Сапрыкин В. С. Оптимизация управления учебно-воспитательным процессом в школах продленного дня : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.01 / Сапрыкин В.С.– Киев, 1981. – 171 с.

794. Сахарута Г. І. Друга чверть завуча / Г. І. Сахарута, М. М. Возняк // Рад. шк. – 1982. – № 10. – С. 79 – 81.

795. Сгадова В. В. Внутришкольный контроль как фактор творческого и профессионального роста учителя / В. В. Сгадова // Внутришкольный контроль – исследовательский, обучающий, стимулирующий фактор в управлении образованием : метод. рек. – Симферополь, 1999. – С. 16 – 21.

796. Сгадова В. В. Організація роботи в школі по впровадженню передового педагогічного досвіду / В. В. Сгадова. – К. : Освіта, 1992. – 30 с.

797. Селівестрова Н. І. Управління підготовкою педагогів-менеджерів в альтернативній вищій школі : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.01 / Селівестрова Надія Іванівна. – Нікополь, 1996. – 168 с.

798. Селігей П. Що нам робити із запозиченнями? / П. Селігей // Укр. мова. – 2007. – № 3. – С. 3 – 17.

799. Семенюк В. В. Організаційно-педагогічні умови навчально-виховного процесу в ліцеї-інтернаті : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.01 / Семенюк Василь Васильович. – Т., 1999. – 187 с.

800. Сергеева Л. М. Теоретико-методичні основи управління розвитком професійно-технічного навчального закладу : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня д-ра пед. наук : спец. 13.00.06 „Теорія і методика управління освітою” / Л. М. Сергеева. – К., 2013. – 40 с.

801. Сериков В. М. Контроль директора за використанням ТЗН / В. М. Сериков // Рад. шк. – 1982. – № 5. – С. 20 – 22.

802. Сидоренко О. Л. Педагогічні умови ефективності науково-методичної роботи з учителями загальноосвітніх навчально-виховних закладів : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.01 / Сидоренко Олександр Леонідович. – Х., 1996. – 189 с.

803. Сидорова С. Увагу – потребам і запитам учителя / С. Сидорова // Рід. шк. – 1996. – № 10. – С. 64 – 66.

804. Синиця І. О. Про педагогічний такт / І. О. Синиця // Рад. шк. – 1976. – № 8. – С. 3 – 11.

805. Синицина С. Я. Підвищувати керування навчальним процесом / С. Я. Синицина // Рад. шк. – 1980. – № 10. – С. 45 – 47.

806. Синячев И. Повышать действенность методических объединений / И. Синячев // Нар. образование. – 1987. – № 2. – С. 72 – 74.

807. Сисоєва С. О. Проблеми неперервної професійної освіти: тезаурус наукового дослідження : наук. вид. / С. О. Сисоєва, І. В. Соколова ; НАПН України. Ін-т пед. освіти і освіти дорослих, МОН. Маріуп. держ. гуманіт. ун-т. – К. : ЕКМО, 2010. – 362 с.

808. Сисоєва С. О. Тезаурус наукового дослідження: визначення, структура, характерні ознаки / С. О. Сисоєва, І. В. Соколова // Освітологія: витоки наукового напрямку : монографія / за ред. В. О. Огнев'юка ; авт. кол. : В. О. Огнев'юк, С. О. Сисоєва, Л. Л. Хоружа та ін. – К., 2012. – С. 213 – 237.

809. Сисоєва С. Методологія формування тезаурусу наукового дослідження неперервної професійної освіти / С. Сисоєва, І. Соколова // Гуманізація навчально-виховного процесу : зб. наук. пр. / за заг. ред. проф. В. І. Сипченка. – Слов'янськ, 2011. – Вип. LV. – Ч. I. – С. 3 – 16.

810. Сисоєва С. О. Принципи відбору та класифікації понять у наукових дослідженнях неперервної професійної освіти / С. О. Сисоєва, І. В. Соколова // Освітологія: витоки наукового напрямку : монографія / за ред. В. О. Огнев'юка ; авт. кол. : В. О. Огнев'юк, С. О. Сисоєва, Л. Л. Хоружа та ін. – К., 2012. – С. 265 – 277.

811. Ситниченко Є. Г. Менеджмент як інноваційна парадигма управління освітою: філософський аналіз / Є. Г. Ситниченко // Грані. Філософія. – 2014. – № 10(114). – С. 53 – 57.

812. Сімонок В. П. Мовна картина світу : взаємодія мов / В. П. Сімонок ; Нац. юрид. акад. України ім. Ярослава Мудрого. – Х. : Основа, 1998. – 171 с.

813. Сіра І. Т. Теоретичні ідеї та практична діяльність учених харківської науково-педагогічної школи (20 – 70 pp. XX ст.) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : спец. 13.00.01 „Загальна педагогіка та історія педагогіки” / І. Т. Сіра. – Х., 2002. – 20 с.

814. Сірополко С. Історія освіти в Україні / С. Сірополко. – К. : Наук. думка, 2001. – 912 с.

815. Січкаренко Г. Початок структурних перетворень в системі вищої освіти незалежності України / Г. Січкаренко // Освіта і управління. – 2008. – Т. 12. – № 1. – С. 59 – 64.

816. Скаткин М. Н. Методология и методика педагогических исследований / М. Н. Скаткин. – М. : Педагогика, 1986. – 150 с.

817. Скідін О. О. Управління освітою: теоретико-методол. аналіз соц. технологій : монографія / О. О. Скідін. – Запоріжжя : ЗДУ, 2000. – 292 с.

818. Скідін О. Л. Основи використання соціальних технологій в управлінні вищими навчальними закладами освіти : навч. посіб. для студ. вищих навч. закл. / О. Л. Скідін. – Запоріжжя : ЗДУ, 2003. – 276 с.

819. Скрипник М. І. Формування педагогічної культури вчителя в умовах післядипломної освіти (на базі шкільного та районного методичних кабінетів) : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04 / Скрипник Марина Іванівна. – К., 1996. – 210 с.

820. Скрипченко В. І. Перебудовуємо управлінські взаємини / В. І. Скрипченко // Рад. шк. – 1990. – № 4. – С. 76 – 79.

821. Скріпнікова Л. В. Управління якістю підготовки фахівців у ВНЗ / Л. В. Скріпнікова // Створення системи менеджменту якості освітніх послуг у ВНЗ : матеріали наук.-практ. конф. (11.04.2008 р., м. Луганськ) / редкол. : С. Я. Харченко, Е. М. Хриков та ін. – Луганськ : Альма-матер, 2008. – 202 с.

822. Скульський Р. П. Педколектив класу: працювати узгоджено / Р. П. Скульський // Рад. шк. – 1988. – № 5. – С. 72–74.

823. Скульський Р. П. Робота з молодими спеціалістами в період професійно-педагогічної адаптації / Р. П. Скульський, І. Г. Нартова, І. Д. Іванців // Рад. шк. – 1975. – № 10. – С. 79 – 83.

824. Слостенин В. А. Педагогіка : учеб. пособие для студентов высших пед. учеб. заведений / В. А. Слостенин, И. Ф. Исаев, Е. Н. Шиянов ; под ред. В. А. Слостенина. – М. : Академия, 2002. – 576 с.

825. Слєпкань З. І. Наукові засади педагогічного процесу у вищій школі : навч. посіб. / З. І. Слєпкань. – К. : Вища шк., 2005. – 239 с.

826. Словарь-справочник по педагогике / авт.-сост. В. А. Мижериков ; под общ. ред. П. И. Пидкасистого. – М. : ТЦ Сфера, 2004. – 448 с.

827. Словник іншомовних слів / за ред. О. С. Мельничука. – 2-е вид., випр. і доп. – К. : Укр. рад. енцикл., 1985. – 966 с.

828. Словник психолого-педагогічних термінів і понять : (на допомогу працівнику сільської школи) / уклад. : Ю. В. Буган, В. І. Уруський. – Т. : ТОКІППО, 2001. – 179 с.

829. Словник української мови : в 11 т. / редкол. : І. К. Білодід (голова) та ін. ; уклад. : А. А. Бурячок, В. П. Градова ; ред. тому : П. Й. Горещкий та ін. ; АН УРСР, Ін-т мовознавства ім. О. О. Потебні. – К. : Наук. думка, 1970– . –

Т. 10 : Т – Ф / редкол. : І. К. Білодід (голова) та ін. ; уклад. : П. С. Лисенко, Є. М. Радченко, Л. М. Стоян та ін. ; ред. тому : А. А. Бурячок, Г. М. Гнатюк. – 1979. – 658 с.

830. Слюсаревський М. Випробування реформами, або про деякі особливості відображення в громадській думці стану освіти і проблем її модернізації / М. Слюсаревський // Освіта. – 2006. – № 7 – С. 20 – 27.

831. Слюсаревський М. М. Соціально-психологічний контекст питання якості освіти / М. М. Слюсаревський // Педагогіка і психологія. – 2007. – № 2. – С. 40 – 52.

832. Слюсаренко В. Г. Соціально-педагогічні функції і перспективи розвитку установ інтернатного і напівінтернатного типу / В. Г. Слюсаренко. –

К. : Вид-во Київ. міжрегіон. ін-ту удосконалення вчителів ім. Бориса Грінченка, 1996. – 380 с.

833. Слюсаренко В. Г. Соціально-педагогічні функції установ інтернатного і напівінтернатного типу і умови їх реалізації в Україні : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня д-ра пед. наук : спец. 13.00.01 „Теорія та історія педагогіки” / В. Г. Слюсаренко. – К., 1997. – 48 с.

834. Слюсаренко В. Г. Оптимизация управления учебно-воспитательным процессом в специальных школах-интернатах для детей, требующих особых условий воспитания : автореф. дис. на соиск. учен. степ. канд. пед. наук : спец. 13.00.01 „Теория и история педагогики” / В. Г. Слюсаренко. – Киев, 1983. – 24 с.

835. Смаль В. З. Досвід політехнічного навчання і трудового виховання учнів у школах Чехословацької Соціалістичної Республіки, Польської Народної Республіки, Німецької демократичної Республіки (1950 – 1960 рр.) / В. З. Смаль. – К. : Рад. шк., 1961. – 86 с.

836. Сметанін Д. О. Удосконалювати методику відбору слухачів на курси підвищення кваліфікації / Д. О. Сметанін, П. І. Дроб’язко // Рад. шк. – 1976. – № 5. – С. 83 – 85.

837. Смужаниця В. І. Самоосвіта вчителя / В. І. Смужаниця // Рад. шк. – 1976. – № 5. – С. 85 – 88.

838. Сніцар Л. П. Становлення методології управління освітою / Л. П. Сніцар // Управління національною освітою в умовах становлення і розвитку української державності : матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. – К., 1998. – С. 13 – 14.

839. Соколов В. Н. Управление школой как система информационно-аналитической деятельности / В. Н. Соколов // Организационно-педагогические основы эффективности управления функционированием школы : метод. рек. – Симферополь, 2000. – С. 63 – 65.

840. Собчинская А. Одна из форм учебы учителей / А. Собчинская // Нар. образование. – 1983. – № 10. – С. 75 – 76.

841. Современные проблемы истории образования и педагогической науки : в 3 т. / З. И. Равкин, А. А. Фролов, З. Вайтц и др. ; под ред. З. И. Равкина ; Рос. акад. образования. Ин-т теорет. педагогики и междунар. исследований в образовании, Междунар. центр методол. ист.-пед. исследований. – М. : ИТПИМИО, 1994– . –

Т. 1. – 1994. – 185 с.

842. Соколовська А. П. Діяльність закладів післядипломної освіти з удосконалення педагогічного процесу в загальноосвітній школі : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.01 / Соколовська Антоніна Павлівна. – Запоріжжя, 1999. – 188 с.

843. Сологуб А. І. Проблеми організації науково-дослідницької роботи ліцеїстів та охорони їхнього здоров'я : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : спец. 13.00.01 „Теорія та історія педагогіки” / А. І. Сологуб. – К., 1995. – 25 с.

844. Сорока І. В. Оцінка якості освітньої діяльності вищих навчальних закладів : інтеграція національного та європейського стандарту / І. В. Сорока, Л. О. Омелянович, В. В. Супрун. – К. ; Донецьк : ДонДУЕТ, 2000. – 322 с.

845. Сорока М. Я. Зарубіжний досвід децентралізації управління професійною освітою та навчання : перспектива для ПТНЗ України : метод. рек. / М. Я. Сорока. – Л. : Львів. СПЛ, 2008. – 59 с.

846. Сорочан Т. М. Професійне управління сучасною школою / Т. М. Сорочан. – Луганськ : Знання, 2005. – 105 с.

847. Сорочан Т. М. Розвиток професіоналізму управлінської діяльності керівників загальноосвітніх навчальних закладів у системі післядипломної педагогічної освіти : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня д-ра пед. наук : спец. 13.00.04 „Теорія і методика професійної освіти” / Т. М. Сорочан. – Луганськ, 2005. – 43 с.

848. Софьянц Э. М. Система научно-методической работы в области в условиях перестройки школы : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.01 / Софьянц Эдуард Матвеевич. – Киев, 1991. – 162 с.

849. Софьянц Э. М. Система научно-методической работы в области в условиях перестройки школы : автореф. дис. на соиск. учен. степ. канд. пед. наук : спец. 13.00.01 „Теория и история педагогики” / Э. М. Софьянц. – Киев, 1991. – 24 с.

850. Специфіка управління позаурочною виховною діяльністю шкіл-інтернатів для дітей-сиріт і дітей, які залишилися без батьків : метод. рек. / уклад. Б. С. Кобзар та ін. ; Ін-т змісту і методів навчання, Ін-т педагогіки АПН України. – К. : [Б. в.], 1997. – 36 с.

851. Співаковський О. В. Проблеми управління вищим навчальним закладом у контексті використання інформаційних технологій / О. В. Співаковський // Комп'ютер у шк. та сім'ї. – 2005. – № 4.– С. 3 – 11.

852. Стельмухов Д. Е. Педагогические основы развития школ и групп продленного дня в сельской местности : автореф. дис. на соиск. учен. степ. канд. пед. наук / Д. Е. Стельмухов. – Киев, 1977. – 28 с.

853. Степаненко Г. Моделі в системах управління освітою / Г. Степаненко, М. Бургін // Шлях освіти. – 1998. – № 3. – С. 28 – 32.

854. Степашко Л. А. Отечественная педагогика советского периода: попытка осмысления / Л. А. Степашко // Сов. педагогика. – 1993. – № 6. – С. 54 – 57.

855. Стишов О. А. Українська лексика кінця ХХ ст. (на матеріалі мови засобів масової інформації) : монографія / О. А. Стишов. – К. : Видав. центр КНЛН, 2003. – 388 с.

856. Стіуса В. Г. Вивчення і впровадження передового педагогічного досвіду / В. Г. Стіуса // Рад. шк. – 1976. – № 11. – С. 84 – 91.

857. Стіуса В. Г. Поліпшувати діяльність опорних шкіл / В. Г. Стіуса // Рад. шк. – 1979. – № 3. – С. 66 – 71.

858. Стіуса В. Г. Про структуру колективної роботи у школі по підвищенню кваліфікації вчителів / В. Г. Стіуса // Рад. шк. – 1978. – № 4. – С. 81 – 86.

859. Страчар Е. Система і методи керівництва навчальним процесом : монографія / Еміль Страчар. – К. : Рад. шк., 1982. – 294, [1] с.

860. Страшко О. М. Управління розвитком навчального закладу (пошук нових шляхів розвитку освіти) / О. М. Страшко // Проблеми управління освітою і навчальними закладами : зб. наук. пр. / редкол. : Алфімов В. М. (відп. ред.) та ін. – Донецьк, 2006. – Вип. I. – С. 31 – 36.

861. Стрезікозін В. М. Управління навчальним процесом / В. М. Стрезікозін. – К. : Освіта, 2007. – 269 с.

862. Стрельніков В. Ю. Розвиток професійної компетентності вчителів у закладах післядипломної освіти : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.01 / Стрельніков Віктор Юрійович. – К., 1995. – 223 с.

863. Ступарик Б. М. Національна школа: витоки, становлення : навч.-метод. посіб. / Б. М. Ступарик ; Ін-т змісту і методів навчання. – К. : [Б. в.], 1998. – 334 с.

864. Суїменко Є. І. Керівник – організатор і вихователь / Є. І. Суїменко, М. О. Сакада, В. А. Піддубний. – К. : Політвидав України, 1985. – 191 с.

865. Сунцов Н. С. Управление общеобразовательной школой: вопросы теории и практики / Н. С. Сунцов. – М. : Педагогика, 1982. – 145 с.

866. Суперанская А. В. Общая терминология: вопросы теории / А. В. Суперанская, Н. В. Подольская, Н. В. Васильева ; АН СССР. Ин-т языкознания. – М. : Наука, 1989. – 245 с.

867. Сурмило Г. І. Керівництво школами району / Г. І. Сурмило. – К. : Рад. шк., 1983. – 80 с.

868. Сухомлинский В. А. Павлышская средняя школа / В. А. Сухомлинский. – 2-е изд. – М. : Просвещение, 1979. – 396 с.

869. Сухомлинська О. В. Історико-педагогічне дослідження та його „околиці” / О. В. Сухомлинська // Педагогічні науки : зб. наук. пр. – Херсон, 2005. – Вип. XXXX. – С. 8 – 14.

870. Сухомлинська О. В. Історико-педагогічний процес: нові підходи до загальних проблем / О. В. Сухомлинська. – К. : АПН, 2003. – 68 с.

871. Сухомлинська О. В. Історія педагогіки як наука і як навчальний предмет: актуальні проблеми / О. В. Сухомлинська // Шлях освіти. – 2003. – № 1. – С. 39 – 43.

872. Сухомлинська О. В. Концептуальні засади розвитку історико-педагогічної науки в Україні / О. В. Сухомлинська // Шлях освіти. – 1999. – № 1. – С. 31 – 45.

873. Сухомлинська О. В. Періодизація педагогічної думки в Україні: кроки до нового виміру / О. В. Сухомлинська // Розвиток педагогічної і психологічної наук в Україні 1992 – 2002 : зб. наук. пр. до 10-річчя АПН України. – Х., 2002. – Ч. 1. – С. 37 – 54.

874. Сухомлинський В. О. Етика взаємовідносин у педколективі школи / В. О. Сухомлинський // Рад. шк. – 1977. – № 11. – С. 77 – 89.

875. Сухомлинский В. А. Мудрая власть коллектива : методика воспитания коллектива / В. А. Сухомлинский. – М. : Прогресс, 1983. – 208 с.

876. Сухомлинський В. О. Розмова з молодим директором школи / В. О. Сухомлинський // Вибрані твори : в 5 т. / редкол. : Дзевєрін О. Г. (голова), Грищенко М. М., Заволока С. П., Сухомлинська Г. І. та ін. – К. : Рад. шк., 1976–

.... – Т. 4. – К., 1977. – С. 394 – 625.

877. Сушенцева Л. Методична служба і стандарти освіти / Л. Сушенцева // Рад. шк. – 1998. – № 3. – С. 60 – 61.

878. Сушенцева Л. Нові підходи до організації методичної роботи в школах / Л. Сушенцева // Рад. шк. – 1998. – № 2. – С. 39 – 41.

879. Сущенко Т. І. Управління позашкільним педагогічним процесом / Т. І. Сущенко. – Запоріжжя : [Б. в.], 1994. – 80 с.

880. Сысоева С. А. Педагогические основы координирующей деятельности директора общеобразовательной школы : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.01 / Сысоева Светлана Александровна. – Киев, 1987. – 179 с.

881. Сысоева С. Работа директора с нормативными документами / С. Сысоева // Нар. образование. – 1984. – № 10. – С. 76 – 77.

882. Тализін М. Проблеми якості освіти / М. Тализін. – К. : Наук. думка, 2006. – 112 с.

883. Технологія експертизи управління освітнім процесом у загальноосвітньому навчальному закладі : наук.-метод. посіб. / А. М. Єрмола, Л. Г. Москалець, О. Р. Суджик, О. М. Василенко. – Х. : Пошук, 2000. – 260 с.

884. Табаков Ю. Я. Інформація і проблеми внутрішкільного управління / Ю. Я. Табаков // Рад. шк. – 1977. – № 2. – С. 80 – 84.

885. Табаков Ю. Я. Примерная программа внутришкольного управления : пособие для рук. шк. / Ю. Я. Табаков. – Одесса : [Б. и.], 1979. – 24 с.

886. Табаков Ю. Я. Про переваги ситуаційного підходу до процесу внутрішкільного управління / Ю. Я. Табаков // Рад. шк. – 1979. – № 4. – С. 76 – 79.

887. Табаков Ю. Я. Пути и средства оптимизации внутришкольного управления : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.01 / Табаков Юрий Яковлевич. – Киев, 1981. – 176 с.

888. Табанакова В. Д. Идеографическое описание научной терминологии в специальных словарях : дис. ... д-ра филол. наук : 10.02.21 / Табанакова Вера Дмитриевна. – Тюмень, 2001. – 288 с.

889. Таран Ю. Управління кадровим забезпеченням у ВНЗ / Ю. Таран, О. Величко, О. Ясєв // Освіта і управління. – 1999. – Т. 3. – Ч. 2. – С. 27 – 32.

890. Тараненко В. Ю. Якість – критерій головний і єдиний / В. Ю. Тараненко // Рад. шк. – 1982. – № 8. – С. 3 – 11.

891. Таранов П. С. Управление без тайн / П. С. Таранов. – Симферополь : Таврида, 1993. – 470 с.

892. Тезаурус методичного працівника / уклад. Демченко В. В. – Рівне : РОІППО, 2012. – 72 с.

893. Тезаурусный метод обработки терминосистем : материалы междунар. науч.-практ. конф. „Современные направления теоретических и прикладных исследований „2012”. – Одесса : КУПРИЕНКО, 2012. – Вып. 1. – Т. 1. – 96 с.

894. Теорія і практика діяльності загальноосвітніх закладів нового типу в Україні / авт. кол. : Л. О. Варзацька та ін. ; редкол. : Л. М. Капченко (голова) та ін.] ; Ін-т педагогіки АПН України. – К. ; Кіровоград : [Б. в.], 2000. – 312 с.

895. Терещенко В. І. Організація і управління: досвід США / В. І. Терещенко ; ред. Н. О. Назаренко. – К. : Т-во „Знання” УРСР, 1990. – 48 с.

896. Терновая Н. И. Изучение, обобщение и внедрение в практику передового опыта внеклассной и внешкольной воспитательной деятельности : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.01 / Терновая Надежда Ильинична. – Киев, 1982. – 233 с.

897. Технологія експертизи управління освітнім процесом у загальноосвітньому навчальному закладі : наук.-метод. посіб. / А. М. Єрмола, Л. Г. Москалець, О. Р. Суджик та ін. – Х. : Пошук, 2000. – 260 с.

898. Тимошенко О. Організація та управління якістю освіти: проблемні підходи / О. Тимошенко // Вища освіта України. – 2010. – № 1. – С. 60 – 66.

899. Тимченко А. А. Освітня діяльність та науково-педагогічні погляди М. М. Грищенка (1900 – 1987 рр.) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : спец. 13.00.01 „Загальна педагогіка та історія педагогіки” / А. А. Тимченко. – К., 2007. – 20 с.

900. Товарницький В. І. Відвідування та аналіз уроку / В. І. Товарницький // Рад. шк. – 1982. – № 9. – С. 67 – 69.

901. Товщик С. А. Логіко-структурний аналіз системи категорій і понять соціальної педагогіки / С. А. Тощик // Наук. зап. Ніжин. держ. ун-ту ім. Миколи Гоголя. Психологічні науки. – Ніжин, 2009. – № 6. – С. 17 – 21.

902. Тойнбі А. Дж. Дослідження історії : в 2 т. : пер. з англ. / А. Дж. Тойнбі. – К. : Основи, 1995– . –

Т. 2 : Скорочена версія томів VII – X Д. Ч. Сомервелла. – 1995. – 406 с.

903. Томашевская К. В. Лексические представления современной языковой личности в экономическом дискурсе : монография / К. В. Томашевская. – СПб. : СПбГУЭФ, 1998. – 133 с.

904. Трегубенко І. Б. Методи та моделі оптимізації системи управління навчальним процесом в вищих закладах освіти : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. техн. наук : спец. 05.13.06 „Автоматизовані системи управління та прогресивні інформаційні технології” / І. Б. Трегубенко. – Черкаси, 2007. – 24 с.

905. Трельч Э. Историзм и его проблемы : пер. с нем / Эрнст Трельч. – М. : Юрист, 1994. – 719 с.

906. Троїцька Т. С. Гуманістична парадигма в сучасній філософії та управлінні освітою / Т. С. Троїцька // Наук. вісн. Харк. держ. пед. ун-т ім. Г. С. Сковороди. – Х., 2002. – Вип. 12. – С. 37 – 41.

907. Туленков Н. В. Введение в теорию и практику менеджмента / Н. В. Туленков. – Киев : МАУП, 1998. – 136 с.

908. Туманов Р. Учителі – про керівництво школами (за матеріалами соціологічних досліджень) / Р. Туманов // Рід. шк. – 1997. – № 9 – С. 52.

909. Тур О. Теоретичні передумови тезаурусного опису термінології / О. Тур // Вісн. Харк. держ. акад. культури. – Х., 2014. – Вип. 45. – С. 14 – 20.

910. Тураш М. М. Навчально-виховний процес в умовах кабінетної системи / М. М. Тураш // Рад. шк. – 1976. – № 2. – С. 36 – 41.

911. Тягур Р. С. Система роботи методичного об'єднання з підготовки вчителів початкових класів до здійснення диференційованого навчання учнів : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.01 / Тягур Роман Степанович. – К., 1993. – 156 с.

912. Уемов А. И. Системный подход и общая теория систем / А. И. Уемов. – М. : Мысль, 1978. – 272 с.

913. Українська мова : енциклопедія / редкол. : Русанівський В. М. (співголова), Тараненко О. О. (співголова), М. П. Зяблюк та ін. – 2-ге вид., виправл. і доп. – К. : Вид-во „Українська енциклопедія” ім. П. Бажана, 2004. – 824 с. : іл.

914. Управління національною освітою в умовах становлення і розвитку української державності : матеріали Всеукр. наук.-практ. конф., 28 – 30 жовт. 1998 р. – К. : Правда Ярославичів, 1998. – 336 с.

915. Управління формуванням якостей навчання в загальноосвітній школі : метод. рек. / уклад. Г. В. Єльнікова. – К. : [Б. в.], 1992. – 24 с.

916. Управління школою у сучасних умовах. Проблеми теорії та практики / редкол.: Огнев'юк В. О. та ін. – К. : Б. в., 1994. – 154 с.

917. Управління навчальним закладом : навч.-метод. посіб. : в 2 ч. / О. І. Мармаза, О. М. Касьянова, В. В. Григораш, І. С. Посохова. – Х. : Ранок : Веста, 2003– . –

Ч. 1 : Абетка менеджера освіти. – 2003. – 158 с.

Ч. 2 : Ключ до професійного успіху. – 2003. – 152 с.

918. Управлінська діяльність керівника школи / під ред. М. В. Гадецького. – Х. : ХДПУ, 1997. – 127 с.

919. Фаренік С. А. Управління як форма зв'язку теоретичних моделей і практичних рішень : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня д-ра філос. наук : спец. 09.00.03 „Соціальна філософія та філософія історії” / С. А. Фаренік. – К., 2003. – 36 с.

920. Фадєєв В. І. Особливості організаційно-педагогічної системи управління розвитком вищого навчального закладу / В. І. Фадєєв // Гуманіт. науки. – 2010. – № 2(20). – С. 33 – 36.

921. Файоль А. Управление – это наука и искусство / А. Файоль. – М. : Высш. шк., 1980. – 380 с.

922. Файоль А. Учение об управлении. Научная организация труда / А. Файоль. – М. : Экономика, 1968. – 164 с.

923. Федорець С. А. Англійські запозичення в мові сучасної української реклами : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.01 „Українська мова” / С. А. Федорець. – Х., 2005. – 18 с.

924. Федорова Н. Ф. Організаційно-педагогічні умови діяльності школи-лабораторії наукової установи : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.01 / Федорова Ніна Федорівна. – К., 1998. – 226 с.

925. Федорова Н. Філософія інноваційних закладів освіти / Н. Федорова // Рід. шк. – 2000. – № 12. – С. 19 – 21.

926. Философский словарь / под ред. И. Т. Фролова. – М. : Политиздат, 1987. – 592 с.

927. Философский энциклопедический словарь / гл. ред. Л. Ф. Ильичев и др. – М. : Сов. энцикл., 1983. – 839 с.

928. Філіпчук Г. Г. Розвиток національної школи в умовах багатонаціонального регіону : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.01 / Філіпчук Георгій Георгійович. – К., 1991. – 166 с.

929. Філософський енциклопедичний словник / голов. ред. В. І. Шинкарук ; НАН України, Ін-т філософії ім. Г. С. Сковороди. – К. : Абрис, 2002. – 742 с.

930. Фіцула М. М. Педагогіка : навч. посіб. для студ. вищих пед. закл. освіти / М. М. Фіцула. – Т. : Навч. кн.-Богдан, 1997. – 189 с.

931. Фролов П. Т. Школа молодого директора / П. Т. Фролов. – М. : Просвещение, 1988. – 223 с.

932. Фролова Н. Г. Метод тезаурусного моделювання як спосіб упорядочування наукової термінології [Електронний ресурс] / Н. Г. Фролова. – Режим доступу :

www.cross-apk.ru /domens /krt /doklad.ru. – Заголовок з екрана. – Дата звернення: 26.07.18.

933. Хайруліна В. М. Організаційно-педагогічні основи функціонування українського коледжу : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.01 / Хайруліна Васирина Миколаївна. – К., 1995. – 172 с.

934. Харківська А. А. Модернізація вищої освіти України: ключові питання та напрямки розвитку / А. А. Харківська // Проблеми сучасної педагогічної освіти. Сер. : Педагогіка і психологія : зб. ст. – Ялта, 2008. – Вип. 18. – Ч. 1. – С. 199 – 204.

935. Харківська А. А. Порівняльний аналіз освітніх стандартів деяких країн Європи / А. А. Харківська // Педагогіка, психологія та мед.-біол. проблеми фіз. виховання і спорту. – Х., 2008. – № 12. – С. 129 – 134.

936. Харківська А. А. Якість освіти в контексті європейського вибору України / А. А. Харківська // Наук. зап. Ніжин. держ. ун-ту ім. М. Гоголя. Сер. : Психолого-педагогічні науки / за заг. ред. проф. Є. І. Коваленко. – Ніжин, 2009. – № 2. – С. 5 – 10.

937. Харківська А. А. Теоретичні і методичні засади управління інноваційним розвитком вищого навчального педагогічного закладу : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня д-ра пед. наук : спец. 13.00.06 „Теорія і методика управління освітою” / А. А. Харківська. – Луганськ, 2012. – 40 с.

938. Харківська А. А. Роль КМСОНП та системи залікових одиниць у підвищенні якості вищої освіти / А. А. Харківська // Педагогіка і психологія формування творчої особистості : проблеми і пошуки : зб. наук. пр. / редкол. : Т. І. Сущенко (голов. ред.) та ін. – Запоріжжя, 2009. – Вип. 55. – С. 411 – 416.

939. Хмель В. Учим использовать передовой опыт / В. Хмель // Нар. образование. – 1984. – № 8. – С. 74 – 77.

940. Холод Б. І. Методика вибору та обґрунтування стратегії розвитку вищого навчального закладу / Б. І. Холод, О. В. Дашевська // Академічний огляд: економіка та підприємництво. – 2011. – № 2(35). – С. 5 – 11.

941. Хомерики О. Г. Системное управление инновационными процессами в общеобразовательной школе : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.01 / Хомерики Ольга Геннадиевна. – М., 1996. – 272 с.

942. Хриков Є. М. Внутрішкільний контроль / Є. М. Хриков // Рід. шк. – 1996. – № 5/6. – С. 69 – 71.

943. Хриков Є. М. Педагогічна наука в Україні: стан та напрями розвитку / Є. М. Хриков, О. В. Адаменко // Шлях освіти. – 2003. – № 4. – С. 2 – 7.

944. Хриков Є. М. Проблема внутрішкільного управління на сторінках часопису „Рідна школа” друга половина ХХ століття / Є. М. Хриков // Рід. шк. – 2001. – № 2. – С. 68 – 70.

945. Хриков Є. М. Управління навчальним закладом : навч. посіб. : у 2 ч. / Є. М. Хриков. – Вид. 2, доп. та допрац. – Х. : Компанія СМІТ, 2016– . –

Ч. 1. – 2016. – 354 с.

Ч. 2. – 2016. – 338 с.

946. Хриков Є. М. Управління якістю самостійної роботи студентів / Є. М. Хриков // Створення системи управління якістю адміністративних та освітніх послуг: теорія та практика : матеріали наук.-практ. конф. (21 квіт. 2011 р. м. Луганськ. – Луганськ, 2011. – С. 275 – 282.

947. Хриков Є. Особливості внутрішкільного управління в сучасних умовах / Є. Хриков // Освіта і управління. – 1999. – Т. 3. – № 1. – С. 59 – 66.

948. Хриков Є. М. Критерії оцінки діяльності ректора вищого навчального закладу / Є. М. Хриков // Проблеми управління освітою і навчальними закладами. – Донецьк, 2007. – С. 155 – 159.

949. Хриков Є. М. Методологічна функція законів та закономірностей розвитку педагогічної науки в історико-педагогічних дослідженнях / Є. М. Хриков // Педагогічні науки : зб. наук. пр. – Херсон, 2005. – Вип. 40. – С. 37 – 42.

950. Хриков Є. М. Моніторинг задоволеності студентів діяльністю вищого навчального закладу / Є. М. Хриков // Науково-методичний альманах. – Луганськ ; Стаханов, 2008. – № 3 – С. 41 – 44.

951. Хриков Є. М. Науково-практичний інструментарій управління якістю вищої освіти / Є. М. Хриков // Вища освіта України. Темат. вип. : Вища освіта України у контексті інтеграції до європейського освітнього простору: моніторинг якості освіти. – К., 2007. – Дод. 3 : Т. II(6). – С. 284 – 289.

952. Хриков Є. М. Понятійно-термінологічний аналіз у педагогічних дослідженнях / Є. М. Хриков // Вісн. Луган. держ. пед. ун-ту імені Тараса Шевченка : Педагогічні науки. – 2003. – № 7. – С. 17 – 20.

953. Хриков Є. М. Управління навчальним закладом : навч. посіб. / Є. М. Хриков. – К. : Знання, 2006. – 365 с.

954. Хриков Є. М. Управління якістю освітніх послуг кафедри вищого навчального закладу / Є. М. Хриков // Проблеми управління освітою і навчальними закладами. – Донецьк, 2008. – Вип. № 3 – С. 175 – 180.

955. Хрыков Е. Н. Цель работы школы на год / Е. Н. Хрыков // Организационно-педагогические основы эффективности управления функционированием школы. – Симферополь, 2000. – С. 66 – 69.

956. Хрыков Е. Н. Аксиологический контекст развития педагогической науки в Украине / Е. Н. Хрыков, Е. В. Адаменко // Ціннісні пріоритети освіти у ХХІ столітті : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. 11 – 13 листоп. 2003 р., м. Луганськ. – Луганськ, 2003. – Ч. 1. – С. 29 – 39.

957. Хрыков Е. Н. Подготовка директоров школ к управлению трудовым воспитанием учащихся : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.01 / Хрыков Евгений Николаевич. – Л., 1986. – 252 с.

958. Хрыков Е. Н. Сущность внутришкольного контроля / Е. Н. Хрыков // Внутришкольный контроль – исследовательский, обучающий, стимулирующий фактор в управлении образованием : метод. рек. – Симферополь, 1999. – С. 35 – 42.

959. Хрыков Е. Н. Теоретические основы внутришкольного управления / Е. Н. Хрыков. – Луганск : Альма-матер, 1999. – 118 с.

960. Хрыков Е. Н. Теория и методика внутришкольного управления в современных условиях : дис. ... д-ра пед. наук : 13.00.01 / Хрыков Евгений Николаевич. – Киев, 1997. – 409 с.

961. Хрыков Е. Н. Внутришкольный контроль: состояние, концепция, перспективы развития / Е. Н. Хрыков. – Луганск, 1994. – 177 с.

962. Цехмістєрова Г. С. Управління в освіті / Г. С. Цехмістєрова. – К. : Видав. дім „Слово”, 2003. – 233 с.

963. Цехмістєрова Г. С. Управління в освіті та педагогічна діагностика : навч. посіб. для студ. вищих навч. закл. / Г. С. Цехмістєрова, Н. А. Фоменко. – К. : Видав. Дім „Слово”, 2005. – 280 с.

964. Цикин В. Синергетика – новое мировидение / В. Цикин // Директор шк. Україна. – 1999. – № 6. – С. 51 – 59.

965. Цуканова Т. О. Організаційно-педагогічні засади управління загальноосвітніми навчальними закладами приватної форми власності : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.01 / Цуканова Тетяна Олександрівна. – К., 1999. – 220 с.

966. Чепелев В. І. Взаємодія школи і культурно-освітніх установ / В. І. Чепелев. – К. : Т-во „Знання” УРСР, 1988. – 48 с.

967. Черниш А. П. Управління навчально-виховним процесом у гімназії : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : спец. 13.00.04 „Теорія і методика професійної освіти” / А. П. Черниш. – К., 1996. – 25 с.

968. Черпинский Н. В. Организационно-управленческий аспект педагогической действительности как предмет школоведения : дис. ... д-ра пед. наук в форме науч. докл. : 13.00.01 / Черпинский Николай Васильевич. – Киев, 1989. – 48 с.

969. Чижевський Б. Г. Організаційно-педагогічні умови становлення ліцеїв в Україні : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.01 / Чижевський Борис Григорович. – К., 1996. – 249 с.

970. Чижевський Б. Г. Умови становлення гімназій та ліцеїв в Україні / Б. Г. Чижевський, Г. Г. Науменко // Педагогічні інновації у сучасній школі. – К., 1994. – С. 9 – 16.

971. Чубенко В. Т. Внутрішкільний контроль за спільною роботою вчителя і вихователя групи продовженого дня / В. Т. Чубенко // Рад. шк. – 1984. – № 5. – С. 84 – 86.

972. Чугаевский В. Г. Специфика педагогического руководства ученическим самоуправлением в школе-интернате : на материале работы школ-интернатив Украины : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.01 / Чугаевский Виталий Григорьевич. – Киев, 1991. – 184 с.

973. Чуйко Р. М. Організація навчально-виховної роботи в загальноосвітніх закладах нового типу на основі системного підходу (на прикладі колегіумів) : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.01 / Чуйко Раїса Максимівна. – Черкаси, 1997. – 231 с.

974. Чурсин Н. Н. Понятие тезауруса в информационной картине мира : монография / Н. Н. Чурсин ; Восточноукр. нац. ун-т им. В. Даля. – Луганск : Ноулидж, 2010. – 305 с.

975. Шакуров Р. Х. Социально-психологические проблемы руководства педагогическим коллективом / Р. Х. Шакуров. – М. : Педагогика, 1982. – 208 с.

976. Шаманський М. Є. Липень завуча / М. Є. Шаманський, І. А. Батін // Рад. шк. – 1983. – № 5. – С. 78 – 80.

977. Шаповалова В. С. Становление понятийного аппарата теории внутришкольного управления в России : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.01 / Шаповалова Вита Станиславовна. – Таганрог, 2000. – 212 с.

978. Шаркунова В. В. Соціальне управління та концепції педагогічного менеджменту в загальноосвітніх закладах : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : спец. 13.00.01 „Теорія та історія педагогіки” / В. В. Шаркунова. – К., 1998. – 16 с.

979. Швырев В. С. Научное познание как деятельность / В. С. Швырев. – М. : Политиздат, 1989. – 232 с.

980. Шевченко О. В. Проблема внутрішкільного управління у вітчизняній педагогіці 20 – 30-х років ХХ століття : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.01 / Шевченко Олександра Віталіївна. – Луганськ, 2003. – 207 с.

981. Шевченко С. Управління сучасними системами виховної роботи / С. Шевченко // Рід. шк. – 1998. – № 3. – С. 73 – 76.

982. Шемет П. Г. Проблеми управління в системі освіти / П. Г. Шемет // Обдаровані діти: виявлення, діагностика і розвиток. – Полтава, 1995. – С. 56 – 58.

983. Шемет П. Г. Роль директора у розвитку педагогічного колективу школи / П. Г. Шемет // Єдність педагогіки і психології у цілісному навчально-виховному процесі. – Полтава, 1995. – С. 12 – 14.

984. Шемет П. Г. Педагогічні умови розвитку середніх загальноосвітніх навчально-виховних закладів нового типу : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.01 / Шемет Петро Григорович. – Полтава, 1996. – 187 с.

985. Шестоपालюк О. В. Психолого-педагогічні основи атестації працівників освіти в регіоні : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04 / Шестоपालюк Олександр Васильович. – Вінниця, 1999. – 213 с.

986. Шехтер М. Лично проверяют знания учащихся / М. Шехтер // Нар. образование. – 1985. – № 8. – С. 76 – 77.

987. Шилова О. Н. Информационно-педагогический тезаурус и его функции в системе профессиональной подготовки специалиста образования: теоретические основы : монография / О. Н. Шилова. – СПб. : Изд-во РГПУ им. А. И. Герцена, 2001. – 156 с.

988. Шимановська-Діанич Л. М. Управління розвитком персоналу організації: теорія і практика : монографія / Людмила Михайлівна Шимановська-Діанич. – Полтава : ПУЕТ, 2012. – 462 с.

989. Шмелёва О. Ю. Терминологические процессы в синхронии и диахронии (на материале английского языка) / О. Ю. Шмелёва. – СПб. : Изд-во СПбГУЭФ, 2010. – 120 с.

990. Шохін В. Зважаючи на реалії життя: (особливості управління школою-інтернатом для дітей-сиріт і дітей, які залишилися без батьківського піклування) / В. Шохін, П. М'ясоїд // Рід. шк. – 1997. – № 11. – С. 72 – 74.

991. Шпак Г. Підвищувати методичний рівень / Г. Шпак // Рід. шк. – 1997. – № 6. – С. 53 – 55.

992. Шпак О. Особливості управління в сучасній системі вищої освіти / О. Шпак // Молодь і ринок. – 2010. – № 12. – С. 10 – 13.

993. Шпак О. Т. Січень завуча / О. Т. Шпак, Т. М. Волохатюк // Рад. шк. – 1982. – № 12. – С. 66 – 69.

994. Шпалинський В. В. Психологія управління : навч. посіб. для кер. навч. закл., практ. психологів, вчителів та вихователів / В. В. Шпалинський, К. А. Помазан. – Х. : Веста : Вид-во „Ранок”, 2002. – 128 с.

995. Шпенглер О. Закат Европы: очерки морфологии мировой истории / Освальд Шпенглер ; пер. с нем. С. Э. Борбич ; науч. ред. О. Н. Шпарага. – Минск : Попурри, 1999. – Т. 2. Всемирно-исторические перспективы . – 720 с.

996. Штомпель Г. А. Рационализация организационно-педагогической деятельности методиста в условиях осуществления школьной реформы : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.01 / Штомпель Георгий Александрович. – Киев, 1987. – 212 с.

997. Штомпель Г. О. Підвищення кваліфікації працівників інститутів удосконалення вчителів / Г. О. Штомпель // Рад. шк. – 1984. – № 4. – С. 74 – 77.

998. Шульга Л. А. Українська система управління освітою: поступ до демократичного виміру / Л. А. Шульга // Педагогіка і психологія. – 2005. – № 1. – С. 65 – 71.

999. Щетінін В. П. Наукові підходи до економіки освіти / В. П. Щетінін // Педагогіка. – 1996. – № 1. – С. 12 – 17.

1000. Щекин Г. В. Система управления современным вузом / Г. В. Щекин // Персонал. – 1998. – № 5. – С. 76 – 86.

1001. Щербань П. Мистецтво управління – це насамперед мистецтво бути чесним / П. Щербань // Рад. шк. – 1999. – № 1. – С. 4 – 7.

1002. Щербань П. Професійна компетентність керівника навчального закладу / П. Щербань // Освіта і управління. – 1998. – Т. 2. – № 2. – С. 33 – 40.

1003. Эвтухова О. В. Інформаційне забезпечення управління кадрами класичного університету / О. В. Эвтухова // Проблеми управління освітою і навчальними закладами : зб. наук. пр. / редкол. : Алфімов В. М. (відп. ред.) та ін. – Донецьк, 2006. – Вип. I. – С. 78 – 82.

1004. Эпштейн М. Жизнь как нарратив и тезаурус / М. Эпштейн // Моск. психотерапевт. журн. – 2007. – № 4. – С. 47 – 56.

1005. Юдин Э. Г. Системный подход и принцип деятельности. Методологические проблемы современной науки / Э. Г. Юдин. – М. : Наука, 1978. – 391 с.

1006. Юхименко Ю. Сучасні технології документаційного забезпечення управління ВНЗ / Ю. Юхименко // Бібліотекознавство. Документознавство. Інформологія. – 2009. – № 4. – С. 38 – 43.

1007. Ясінець П. С. Якість освіти у ВНЗ / П. С. Ясінець. – К. : Лібра, 2008. – 212 с.
1008. Яременко П. С. Якість освіти в Україні / П. С. Яременко. – К. : Лібра, 2011. – 157 с.
1009. Яхнін Я. К. Сучасні підходи до управління якістю освіти / Я. К. Яхнін. – К. : Наук. думка, 2011. – 121 с.
1010. Якименко Ю. Вдосконалення системи контролю якості вищої технічної освіти і Болонський процес / Ю. Якименко // Вища шк. – 2004. – № 5/6. – С. 80 – 85.
1011. Якимюк Ю. Інноваційні технології документаційного забезпечення якості управління ВНЗ / Ю. Якимюк // Освіта регіону. – 2012. – № 4. – С. 45 – 52.
1012. Якса Н.В. Соціально-педагогічний тезаурус : словник / Н. В. Якса. – Житомир : Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2006. – 154 с.
1013. Якса Н. В. Тезаурус з проблеми міжкультурної взаємодії : словник / Н. В. Якса ; Житомир. держ. ун-т ім. Івана Франка. – Житомир : Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2006. – 164 с.
1014. Яловега Н. І. Служба маркетингу у системі управління вищого навчального закладу: передумови та необхідність існування : маркетинг і бізнес / Н. І. Яловега // Актуальні проблеми економіки. – 2006. – № 11. – С. 113 – 119.
1015. Яременко Л. Організаційно-економічний механізм управління вищою освітою / Людмила Яременко // Рід. шк. – 2008. – № 10. – С. 49 – 51.
1016. Яресько К.В. Управління навчально-творчою діяльністю школярів в умовах інформатизації освіти : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.01 / Яресько Катерина Вікторівна. – Х., 1999. – 211 с.
1017. Яришко О. В. Фінансове управління вищими навчальними закладами I – II рівня акредитації : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук : спец. 08.04.01 „Фінанси, грошовий обіг і кредит” / О. В. Яришко. – Д., 2006. – 20 с.

1018. Ярмаченко М. Д. Основні педагогічні категорії / М. Д. Ярмаченко // Педагогіка і психологія. – 1998. – № 4. – С. 5 – 11.

1019. Ярошевський М. Г. Структура научної діяльності / М. Г. Ярошевський // Вопр. філософії. – 1974. – № 11. – С. 97 – 109.

1020. Ярошенко О. Г. Формирование у учителей общеобразовательных школ готовности к освоению передового педагогического опыта : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.01 / Ярошенко Ольга Григорьевна. – Киев, 1986. – 178 с.

1021. Ясенова І. С. Методи та моделі інформаційної технології управління навчальним навантаженням у вищому навчальному закладі : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. техн. наук : спец. 05.13.06 „Інформаційні технології” / І. С. Ясенова. – К., 2008. – 18 с.

1022. Ястребова В. Я. Синергетичний підхід в управлінні системами / В. Я. Ястребова // Педагогіка і психологія формування творчої особистості: проблеми і пошуки : зб. наук. пр. – К. ; Запоріжжя, 2002. – Вип. 23. – С. 185 – 189.

1023. Яцейко М. Демократизація управління в системі вищої освіти : становлення та розвиток / Марія Яцейко // Вища освіта України. – 2007. – № 1. – С. 50 – 59.

1024. Яценко В. Н. Педагогические условия эффективности деятельности организатора школьного самоуправления : автореф. дис. на соиск. учен. степ. канд. пед. наук / В. Н. Яценко. – Киев, 1982. – 22 с.

1025. Яценко В. М. Теоретико-методологічні аспекти освітнього менеджменту : навч.-метод. посіб. / В. М. Яценко ; Черкас. інженерно-технол. ін-т. – Черкаси : [Б. в.], 1995. – 70 с.

1026. Яшанов С. М. Сучасні проблеми інформатизації вищої освіти України / С. М. Яшанов // Вісн. Нац. пед. ун-ту ім. М. П. Драгоманова : зб. наук. ст. – К., 2006. – Вип. 8. – С. 106 – 108.

1027. Educational development [Electronic resource]. – Access mode : <http://databases.unesco.org/thesru/wwwi32.exe/> [in=affichethru.in]. – The title screen. – Date of treatment: 12.05.16.

1028. *The Thesaurus: Review, Renaissance, and Revision* / Sandra K. Roe, Alan R. Thomas. – Routledge, 2013. – 224 p.

ДОДАТКИ

Додаток А

Таблиця А.1

**Критерії оцінки розвитку наукового тезауруса вітчизняної теорії
управління освітою (остання чверть ХХ – початок ХХІ ст.)**

Критерії оцінки	Показники	Історичний період	Кількість понять	
1. Відношення поняття до групи понять вітчизняної теорії управління освітою	1.1. Поняття, які характеризують розвиток теоретичних проблем управління	76 – 80 рр. ХХ ст.	-	
		80-і рр. ХХ ст.	-	
		90-і рр. ХХ ст.	-	
		2001 – 2016 рр. ХХІ ст.	-	
	Кількість понять			-
	1.2. Поняття, пов'язані з суб'єктами управління освітою та їхньою діяльністю	3	76 – 80 рр. ХХ ст.	-
			80-і рр. ХХ ст.	-
			90-і рр. ХХ ст.	-
			2001 – 2016 рр. ХХІ ст.	-
	Кількість понять			-
	1.3. Поняття, пов'язані з типами освітніх установ та їхніми підрозділами		76 – 80 рр. ХХ ст.	-
			80-і рр. ХХ ст.	-
			90-і рр. ХХ ст.	-
			2000 – 2010 рр. ХХІ ст.	-
	Кількість понять			-
	1.4. Поняття, пов'язані з контрольно-аналітичною діяльністю	3	75 – 79 рр. ХХ ст.	-
80-і рр. ХХ ст.			-	
90-і рр. ХХ ст.			-	
2001 – 2016 рр. ХХІ ст.			-	
Кількість понять			-	
1.5. Поняття, пов'язані з плануванням роботи навчального закладу	3	76 – 80 рр. ХХ ст.	-	
		80-і рр. ХХ ст.	-	
		90-і рр. ХХ ст.	-	
		2001 – 2016 рр. ХХІ ст.	-	

	Кількість понять		-
	1.6. Поняття, пов'язані з кадровою роботою	76 – 80 pp. XX ст.	-
		80-і pp. XX ст.	-
		90-і pp. XX ст.	-
		2000 – 2010 pp. XXI ст.	-
	Кількість понять		-
Усього			
2. Тривалість поняття	2.1. Тривалі поняття	75 – 79 pp. XX ст.	-
		80-і pp. XX ст.	-
		90-і pp. XX ст.	-
		2000 – 2010 pp. XXI ст.	-
	Кількість понять		-
	2.2. Нетривалі поняття	75 – 79 pp. XX ст.	-
		80-і pp. XX ст.	-
		90-і pp. XX ст.	-
		2001 – 2016 pp. XXI ст.	-
	Кількість понять		-
3. Нові поняття	Поняття, які виникають у конкретному історичному періоді і які не використовувались у попередніх	76 – 80 pp. XX ст.	-
		80-і pp. XX ст.	-
		90-і pp. XX ст.	-
		2001 – 2016 pp. XXI ст.	-
	Кількість понять		-
4. Етнокультурна генеза поняття	4.1. Поняття, запозичені з класичних мов		
	4.2. Поняття, які складаються з греко-латинських та українських термінів		
	4.3. Запозичення з сучасних європейських мов		

Додаток Б

Таблиця Б.1

Номенклатура понять наукового тезауруса за групами понять вітчизняної теорії управління освітою (остання чверть ХХ – початок ХХІ століття)

Групи понять	Історичний період			
	76 – 80 рр. ХХ ст.	80-і рр. ХХ ст.	90-і рр. ХХ ст.	2001 – 2016 рр. ХХІ ст.
1.1. Поняття, які характеризують розвиток теоретичних проблем управління	„авторитарно-адміністративний стиль”, „адміністративний стиль управління”, „аналіз”, „діяльність”, „закономірності управління”, „зворотній зв’язок”, „керівництво”, „керуюча й керована система”, „контроль”, „методи управління”, „об’єкт управління”, „організація”, „освіта”, „планування”, „принципи управління”,	„авторитарно-адміністративний стиль”, „адміністративний стиль управління”, „аналіз”, „безперервна освіта”, „демократичні форми керівництва”, „ділова компетентність”, „діяльність”, „ефективне управління”, „закономірності управління”, „зворотній зв’язок”, „керівництво”, „зміст управлінської праці”, „керуюча й керована система”,	„активні форми управління”, „аналіз”, „гуманізація управлінської діяльності”, „делегування повноважень”, „демократизація управління”, „демократичний стиль управління”, „дидактичний менеджмент”, „діловий стиль управління”, „діяльність”, „закономірності управління”, „зворотній зв’язок”,	„адаптивне управління”, „аналіз”, „бенчмаркінг”, „види управлінської інформації”, „використання сучасних інформаційних технологій в управлінській діяльності”, „державно-громадське управління освітою”, „децентралізація управління освітою”, „діяльність”, „експертне оцінювання”,

	<p>„процес”, „регулювання”, „середовище”, „система управління”, „система”, „стиль управління”, „структура управління”, „суб’єкт управління”, „управління”, „управлінській цикл”, „функції управління”</p>	<p>„контроль”, „координація”, „критерії ефективності управління”, „критерії ефективності діяльності”, „методи управління”, „моделювання”, „об’єкт управління”, „оперативне управління”, „організаційні моделі оперативного управління”, „організація”, „освіта”, „перебудова системи управління”, „планування”, „принцип демократизації”, „принципи управління”, „процес”, „регулювання”, „середовище”, „система управління”, „система”, „соціальний аспект планування”, „стиль управління”,</p>	<p>„інноватизація управлінської діяльності”, „інтегративні процеси в освіті”, „інформаційно-комунікативні техніки управління”, „керівництво”, „керуюча й керована система”, „контроль”, „концептуальні засади управління”, „концепція педагогічного менеджменту”, „менеджер освіти”, „менеджмент в освіті”, „методи системного дослідження в управлінні”, „методи управління”, „мистецтво управління”, „моделювання структури управління”, „об’єкт управління”, „оптимізація управлінського процесу”, „організація”, „освіта”,</p>	<p>„закономірності управління”, „зворотній зв’язок”, „інноваційний освітній менеджмент”, „інформатизація системи управління”, „інформаційне забезпечення управління якістю освіти”, „кваліметрія”, „керівництво”, „керуюча й керована система”, „консультативне забезпечення управлінської діяльності”, „контроль”, „методи управління”, „лідер”, „лідерство”, „моніторинг”, „об’єкт управління”, „організація”, „освіта”, „освітній маркетинг”, „освітній моніторинг”,</p>
--	---	---	---	---

		<p>„структура управління”, „суб’єкт управління”, „управління”, „управлінська культура”, „управлінській цикл”, „функції управління”</p>	<p>„особливості управління в сучасних умовах”, „педагогічний менеджмент”, „підсистеми управління”, „планування та організація менеджменту в галузі освіти”, „планування”, „правове забезпечення управління в установах освіти”, „принципи управління”, „програмно - цільовий характер управління”, „процес”, „психологізація педагогічного менеджменту”, „психологічні основи управління системою освіти”, „регулювання”, „результати управління”, „середовище”, „система управління”, „система”, „системний підхід до управління”,</p>	<p>„персоналізований підхід в управлінні педагогічним колективом”, „планування”, „принципи управління”, „процес”, „психологічні основи освітнього менеджменту”, „психологічні основи управління”, „регулювання”, „розімкнуте управління”, „самоменеджмент”, „середовище”, „система управління”, „система”, „стиль управління”, „структура управління”, „суб’єкт управління”, „управління інноваційним розвитком”, „управління розвитком”,</p>
--	--	---	---	---

			<p>„системно-синергетичні уявлення про управління”,</p> <p>„соціальне управління”,</p> <p>„стиль управління”,</p> <p>„структура управління”,</p> <p>„суб’єкт управління”,</p> <p>„технологізація управлінської діяльності”,</p> <p>„управління змінами”,</p> <p>„управління якістю освіти”,</p> <p>„управління”,</p> <p>„управлінській цикл”,</p> <p>„успішне управління”,</p> <p>„функції управління”</p> <p>„цільове стратегічне управління”</p>	<p>„управління”,</p> <p>„управлінська модель”,</p> <p>„управлінське мислення”,</p> <p>„управлінській супровід моніторингу якості освіти”,</p> <p>„управлінській цикл”,</p> <p>„функції управління”,</p> <p>„цільове управління”</p>
Кількість понять	26	40	59	51
1.2. Поняття, пов’язані з суб’єктами управління освітою та їхньою діяльністю	<p>„адміністрація”,</p> <p>„вдосконалення роботи шкільної інспекції”,</p> <p>„відділ народної освіти”,</p> <p>„директор школи”,</p> <p>„завідуючий рай(міськ)вно”,</p> <p>„заступник директора школи”,</p>	<p>„адміністрація”,</p> <p>„відділ народної освіти”,</p> <p>„директор школи”,</p> <p>„добір керівних кадрів школи”,</p> <p>„завідуючий рай(міськ)вно”,</p> <p>„заступник директора школи”,</p>	<p>„адміністрація”,</p> <p>„директор гімназії”,</p> <p>„директор ліцею”,</p> <p>„директор школи”,</p> <p>„ділові й особистісні якості керівника школи”,</p> <p>„ефективність управлінської діяльності директора школи”,</p>	<p>„адміністрація”,</p> <p>„аксіологічні аспекти становлення керівника школи”,</p> <p>„директор школи”,</p> <p>„ефективність підготовки та підвищення кваліфікації менеджерів</p>

	<p>„керівник навчального закладу”, „керівники облвно”, „компетентність керівника навчального закладу”, „контрольні функції шкільного інспектора”, „методист”, „міський відділ народної освіти”, „органи народної освіти”, „педагогічна рада”, „підвищення кваліфікації директорів шкіл”, „рада народної освіти”, „райвно”, „робочий час інспектора”, „система управління освітою”, „управління навчальним закладом”</p>	<p>„керівник навчального закладу”, „керівники облвно”, „компетентність керівника навчального закладу”, „контрольні функції шкільного інспектора”, „методист”, „міський відділ народної освіти”, „органи народної освіти”, „педагогічна рада”, „підвищення кваліфікації директорів шкіл”, „рада народної освіти”, „райвно”, „резерв керівників закладів освіти”, „робочий час інспектора”, „розподіл обов’язків між директором і заступником директора”, „система управління освітою”, „стимулювання</p>	<p>„заступник директора школи”, „керівник навчального закладу”, „компетентність керівника навчального закладу”, „менеджер навчального процесу”, „менеджер освіти”, „методист”, „модель керівника (менеджера) освіти”, „педагогічна рада”, „підвищення кваліфікації директорів шкіл”, „підготовка менеджерів освіти”, „професійно значущі якості організатора (менеджера) освіти”, „психологічна готовність керівника”, „психологічне консультування керівників освіти”, „система управління освітою”, „соціально-психологічні</p>	<p>освіти”, „заступник директора школи”, „керівник навчального закладу”, „компетентність керівника навчального закладу”, „методист”, „органи громадського самоврядування у навчальних закладах”, „педагогічна рада”, „підвищення кваліфікації директорів шкіл”, „психограма менеджера освіти”, „роль держави в управлінні освітою”, „система управління освітою”, „тезаурус менеджера освіти”, „управління навчальним закладом”</p>
--	---	--	---	---

		керівників шкіл”, „вдосконалення роботи шкільної інспекції”, „управління навчальним закладом”	функції керівника”, „стиль мовлення керівника”, „стиль поведінки керівника”, „структура мотивації керівника”, „управління навчальним закладом”	
Кількість понять	20	24	25	16
1.3. Поняття, пов’язані з типами освітніх установ та їхніми підрозділами	„вуз”, „загальноосвітній навчальний заклад”, „інститут”, „методичний кабінет”, „педвуз”, „сільська школа”, „фільмотека”, „школа продовженого дня”, „школа”, „школа-інтернат”	„вуз”, „загальноосвітній навчальний заклад”, „інститут”, „методичний кабінет”, „педвуз”, „сільська школа”, „фільмотека”, „школа продовженого дня”, „школа”, „школа-інтернат”	„альтернативна вища школа”, „вуз”, „гімназія”, „загальноосвітній навчальний заклад”, „заклади нового типу”, „заклади освіти для здібних дітей”, „інноваційні школи”, „інститут”, „колегіум”, „комплекс школа – дитячий садок”, „ліцей”, „методична служба”, „методичний кабінет”, „модель профільно-	„вуз”, „громадсько активна школа”, „загальноосвітній навчальний заклад”, „інститут”, „методичний кабінет”, „навчально-виховний комплекс”, „навчально- реабілітаційний центр”, „педагогічний коледж”, „педвуз”, „приватна школа”, „приватний вищий навчальний заклад”, „приватний

			диференційованої школи”, „навчально-виховний центр”, „науково- методичні центри управління”, „нова школа”, „педвуз”, „приватний навчальний заклад”, „сільська школа”, „сучасний навчальний заклад”, „шкільна психологічна служба”, „школа”, „школа-інтернат” „школа-лабораторія наукової установи”	університет”, „професійний ліцей”, „профільна школа”, „сільська школа”, „спеціалізована школа художньо-естетичного профілю”, „сучасний дошкільний навчальний заклад”, „школа мистецтв”, „школа нового типу”, „школа”, „школа-інтернат”
Кількість понять	10	10	25	21
1.4. Поняття, пов’язані з контрольно-аналітичною діяльністю	„аналіз уроків”, „атестація”, „внутрішкільна інформація”, „внутрішкільний контроль”, „інспектування внутрішкільного	„аналіз уроків”, „атестація”, „внутрішкільна інформація”, „внутрішкільний контроль”, „діагностична основа”, „збирання та аналіз	„аналіз уроків”, „атестаційна експертиза”, „атестація”, „внутрішкільна інформація”, „внутрішкільний контроль”, „комплексний аналіз	„аналіз уроків”, „атестація”, „внутрішкільна інформація”, „внутрішкільний контроль”, „кваліметричні моделі”, „контроль”,

	керівництва та контролю”, „інспектування закладів освіти”, „інспектування”, „контроль”, „контрольні функції шкільного інспектора”, „система контролю”, „тематичний контроль”, „фронтальний контроль”	інформації”, „інспектування внутрішкільного керівництва та контролю”, „інспектування закладів освіти”, „інспектування”, „контроль”, „контрольні функції шкільного інспектора”, „система контролю”, „системний підхід до аналізу методів навчання”, „тематичний контроль”, „фронтальний контроль”, „цільова програма тематичних перевірок”	уроку”, „контроль”, „науково-методична експертиза”, „особистісно-діяльнісний підхід до оцінки вчителя”, „педагогічний аналіз”, „педагогічний моніторинг”, „проблема вимірювання”, „професійна діагностика”, „психолого-педагогічна діагностика”, „система контролю”, „соціально-педагогічна інформація”, „структурно-функціональний аналіз”, „тематичний контроль”, „тестування як засіб управління”, „технологія аналізу”, „фронтальний контроль”	„моніторинг”, „освітній моніторинг”, „педагогічна інформація”, „система контролю”, „тематичний контроль”, „управлінська інформація”, „фронтальний контроль” „SWOT- аналіз”
Кількість понять	12	16	21	14
1.5. Поняття, пов’язані з плануванням роботи	„календарний план”, „навчальні плани”, „планування виховної роботи”,	„календарний план”, „навчальні плани”, „нормативно-комплексне планування”,	„граф-схема навчального процесу”, „календарний план”, „комплексна цільова	„календарний план”, „моделювання навчального процесу”, „моделювання системи

<p>навчального закладу</p>	<p>„планування уроків”, „планування”, „поточне й перспективне планування”, „річний план”</p>	<p>„перспективний і поточний план”, „планування виховної роботи”, „планування уроків”, „планування”, „поточне й перспективне планування”, „прогностичний варіант школи”, „річний план” „соціальний аспект планування”</p>	<p>система діяльності педагогічного колективу”, „моделювання управлінської діяльності”, „модель навчання”, „модель організації навчального процесу”, „навчальні плани”, „особистісне проектування”, „планування виховної роботи”, „планування та організація менеджменту в галузі освіти”, „планування уроків”, „планування”, „поточне й перспективне планування”, „прогнозування розвитку системи шкільної освіти”, „програма естетичного виховання”, „проектування виховної роботи”, „проектування навчально-виховного процесу”, „психолого- педагогічне проектування”,</p>	<p>менеджменту”, „навчальні плани”, „план- моніторинг”, „планування виховної роботи”, „планування уроків”, „планування”, „поточне й перспективне планування”, „проектна діяльність”, „проектування педагогічної діяльності”, „річний план”, „сучасні технології планування”, „управлінська модель школи”</p>
----------------------------	--	---	---	--

			„річний план”, „соціальне проектування”	
Кількість понять	7	11	20	14
1.6. Поняття, пов'язані з кадровою роботою	„адаптація молодих вчителів”, „атестація педагогічних працівників”, „вимоги до керівника школи”, „забезпечення педагогічними кадрами”, „ідейно-теоретичний і фаховий рівень керівних педагогічних кадрів”, „кваліфікація педагогічних кадрів”, „моральне заохочення вчителів”, „педагогічні кадри”, „працевдатність учителів”, „розрахунок потреби в педагогічних кадрах”	„адаптація молодих учителів”, „атестація педагогічних працівників”, „вимоги до керівника школи”, „забезпечення педагогічними кадрами”, „ідейно-теоретичний і фаховий рівень керівних педагогічних кадрів”, „кваліфікація педагогічних кадрів”, „моральне заохочення вчителів”, „педагогічні кадри”, „працевдатність учителів”, „розрахунок потреби в педагогічних кадрах”, „стимулювання керівників шкіл”	„адаптація молодих учителів”, „активізація педагогічної позиції вчителя”, „атестація педагогічних працівників”, „вимоги до керівника школи”, „забезпечення педагогічними кадрами”, „запити вчителя”, „кваліфікація педагогічних кадрів”, „моральне заохочення вчителів”, „педагогічні кадри”, „працевдатність учителів”, „професійно-педагогічна адаптація викладачів ВНЗ”, „розрахунок потреби в педагогічних кадрах”, „стабілізація педагогічних кадрів”,	„адаптація молодих учителів”, „атестація педагогічних працівників”, „вимоги до керівника школи”, „забезпечення педагогічними кадрами”, „кадрова політика”, „кадрові умови”, „кваліфікація педагогічних кадрів”, „конфлікт”, „моральне заохочення вчителів”, „педагогічні кадри”, „працевдатність учителів”, „розрахунок потреби в педагогічних кадрах”, „соціально- психологічний клімат педагогічного колективу”,

			„трудо́ві спори́”	„стимулювання”, „стратегія вирішення конфліктів”, „управління персоналом”
Кількість понять	10	11	14	16

Додаток В

Таблиця В.1

Тривалі поняття за групами понять вітчизняної теорії управління освітою досліджуваного періоду (остання чверть ХХ – початок ХХІ століття)

Група понять	Тривалі поняття	К-сть понять
1.1. Поняття, які характеризують розвиток теоретичних проблем управління	„аналіз”, „діяльність”, „закономірності управління”, „зворотній зв’язок”, „керівництво”, „керівна й керована система”, „контроль”, „методи управління”, „об’єкт управління”, „організація”, „освіта”, „планування”, „принципи управління”, „процес”, „регулювання”, „середовище”, „система”, „система управління”, „стиль управління”, „структура управління”, „суб’єкт управління”, „управління”, „функції управління”, „управлінській цикл”	24
1.2. Поняття, пов’язані з суб’єктами управління освітою та їхньою діяльністю	„адміністрація”, „директор школи”, „заступник директора школи”, „керівник навчального закладу”, „компетентність керівника навчального закладу”, „методист”, „педагогічна рада”, „підвищення кваліфікації директорів шкіл”, „система управління освітою”	9
1.3. Поняття, пов’язані з типами освітніх установ та їхніми підрозділами	„вуз”, „загальноосвітній навчальний заклад”, „інститут”, „методичний кабінет”, „педвуз”, „сільська школа”, „школа”, „школа-інтернат”	8
1.4. Поняття, пов’язані з контрольно-аналітичною діяльністю	„аналіз уроків”, „атестація”, „внутрішкільна інформація”, „внутрішкільний контроль”, „контроль”, „система контролю”, „тематичний контроль”, „фронтальний контроль”	8
1.5. Поняття, пов’язані з плануванням роботи навчального закладу	„календарний план”, „навчальні плани”, „планування виховної роботи”, „планування уроків”, „планування”, „поточне й перспективне планування”, „річний	7

	план”	
1.6.Поняття, пов’язані з кадровою роботою	„адаптація молодих учителів”, „атестація педагогічних працівників”, „вимоги до керівника школи”, „забезпечення педагогічними кадрами”, „кваліфікація педагогічних кадрів”, „моральне заохочення вчителів”, „педагогічні кадри”, „працездатність учителів”, „розрахунок потреби в педагогічних кадрах”	9
	Усього:	65

Додаток Г

Таблиця Г.1

Нові поняття наукового тезауруса вітчизняної теорії управління освітою (остання чверть ХХ – початок ХХІ століття)

Групи понять	Історичний період			
	76 – 80 рр. ХХ ст.	80-і рр. ХХ ст.	90-і рр. ХХ ст.	2001 – 2016 рр. ХХІ ст.
1.1. Поняття, які характеризують розвиток теоретичних проблем управління	-	„безперервна освіта”, „демократичні форми керівництва”, „ділова компетентність”, „ефективне управління”, „зміст управлінської праці”, „координація”, „критерії ефективності управлінської діяльності”, „моделювання”, „оперативне управління”, „організаційні моделі оперативного управління”, „організація”, „перебудова системи управління”, „принцип	„активні форми управління”, „гуманізація управлінської діяльності”, „делегування повноважень”, „демократизація управління”, „демократичний стиль управління”, „дидактичний менеджмент”, „діловий стиль управління”, „інноватизація управлінської діяльності”, „інтегративні процеси в освіті”, „інформаційна система управління”, „інформаційно-	„адаптивне управління”, „бенчмаркінг”, „види управлінської інформації”, „використання сучасних інформаційних технологій в управлінській діяльності”, „державно-громадське управління освітою”, „децентралізація управління освітою”, „експертне оцінювання”, „інноваційний освітній менеджмент”, „інформатизація системи управління”,

		<p>демократизації”, „регулювання”, „соціальний аспект планування”, „управлінська культура”</p>	<p>комунікативні техніки управління”, „концептуальні засади управління”, „концепція педагогічного менеджменту”, „менеджер освіти”, „менеджмент в освіті”, „методи системного дослідження в управлінні”, „мистецтво управління”, „моделювання структури управління”, „оптимізація управлінського процесу”, „особливості управління в сучасних умовах”, „педагогічний менеджмент”, „підсистеми управління”, „планування та організація менеджменту в галузі освіти”, „правове забезпечення управління в установах освіти”, „програмно-цільовий характер управління”,</p>	<p>„інформаційне забезпечення управління якістю освіти”, „кваліметрія”, „консультативне забезпечення управлінської діяльності”, „лідер”, „лідерство”, „моніторинг”, „освітній маркетинг”, „освітній моніторинг”, „персоналізований підхід в управлінні педагогічним колективом”, „психологічні основи освітнього менеджменту”, „психологічні основи управління”, „розімкнуте управління”, „самоменеджмент”, „управління інноваційним розвитком”,</p>
--	--	---	--	---

			<p>„психологізація педагогічного менеджменту”,</p> <p>„психологічні основи управління системою освіти”,</p> <p>„результати управління”,</p> <p>„системний підхід до управління”,</p> <p>„системно-синергетичні уявлення про управління”,</p> <p>„соціальне управління”,</p> <p>„технологізація управлінської діяльності”,</p> <p>„управління змінами”,</p> <p>„управління якістю освіти”,</p> <p>„успішне управління”,</p> <p>„цільове стратегічне управління”</p>	<p>„управління розвитком”,</p> <p>„управлінська модель”,</p> <p>„управлінське мислення”,</p> <p>„управлінській супровід моніторингу якості освіти”,</p> <p>„цільове управління”</p>
Кількість понять	0	16	36	28
1.2. Поняття, пов'язані з суб'єктами управління освітою та їхньою	-	<p>„добір керівних кадрів школи”,</p> <p>„резерв керівників закладів освіти”,</p> <p>„розподіл обов'язків між директором і</p>	<p>„директор гімназії”,</p> <p>„директор ліцею”,</p> <p>„ділові й особистісні якості керівника школи”,</p> <p>„ефективність управлінської діяльності</p>	<p>„аксіологічні аспекти становлення керівника школи”,</p> <p>„ефективність підготовки та підвищення</p>

діяльністю		заступником директора”, „стимулювання керівників шкіл”	директора школи”, „менеджер навчального процесу”, „менеджер освіти”, „модель керівника (менеджера) освіти”, „підготовка менеджерів освіти”, „професійно значущі якості організатора (менеджера) освіти”, „психологічна готовність керівника”, „психологічне консультування керівників освіти”, „соціально-психологічні функції керівника”, „стиль мовлення керівника”, „стиль поведінки керівника”, „структура мотивації керівника”	кваліфікації менеджерів освіти”, „органи громадського самоврядування у навчальних закладах”, „психограма менеджера освіти”, „роль держави в управлінні освітою”, „тезаурус менеджера освіти”
Кількість понять	0	4	15	6
1.3. Поняття, пов’язані з типами	-	-	„альтернативна вища школа”, „гімназія”,	„громадсько активна школа”, „навчально-виховний

освітніх установ та їхніми підрозділами			„заклади нового типу”, „заклади освіти для здібних дітей”, „інноваційні школи”, „колегіум”, „комплекс школа – дитячий садок”, „ліцей”, „методична служба”, „модель профільно-диференційованої школи”, „навчально-виховний центр”, „науково- методичні центри управління”, „нова школа”, „приватний навчальний заклад”, „сучасний навчальний заклад”, „шкільна психологічна служба”, „школа-лабораторія наукової установи”	комплекс”, „навчально-реабілітаційний центр”, „педагогічний коледж”, „приватна школа”, „приватний вищий навчальний заклад”, „приватний університет”, „професійний ліцей”, „профільна школа”, „спеціалізована школа художньо-естетичного профілю”, „сучасний дошкільний навчальний заклад”, „школа мистецтв”, „школа нового типу”
Кількість понять	0	0	17	13
1.4. Поняття, пов’язані з	-	„діагностична основа”, „збирання та аналіз	„атестаційна експертиза”, „комплексний аналіз	„внутрішкільна інформація”,

контрольно-аналітичною діяльністю		інформації”, „системний підхід до аналізу методів навчання”, „цільова програма тематичних перевірок”	уроку”, „науково-методична експертиза”, „особистісно-діяльнісний підхід до оцінки вчителя”, „педагогічний аналіз”, „педагогічний моніторинг”, „проблема вимірювання”, „професійна діагностика”, „психолого-педагогічна діагностика”, „соціально-педагогічна інформація”, „структурно-функціональний аналіз”, „тестування як засіб управління”, „технологія аналізу”	„кваліметричні моделі”, „моніторинг”, „освітній моніторинг”, „педагогічна інформація”, „управлінська інформація”, „SWOT- аналіз”
Кількість понять	0	4	13	7
1.5. Поняття, пов’язані з плануванням роботи навчального закладу	-	„нормативно-комплексне планування”, „прогностичний варіант школи”, „соціальний аспект планування”	„граф-схема навчального процесу”, „комплексна цільова система діяльності педагогічного колективу”, „моделювання управлінської діяльності”, „модель навчання”,	„моделювання навчального процесу”, „моделювання системи менеджменту”, „план- моніторинг”, „проектна діяльність”, „проектування педагогічної

			<p>„модель організації навчального процесу”, „особистісне проектування”, „планування та організація менеджменту в галузі освіти”, „прогнозування розвитку системи шкільної освіти”, „програма естетичного виховання”, „проектування виховної роботи”, „проектування навчально-виховного процесу”, „психолого-педагогічне проектування”, „соціальне проектування”</p>	<p>діяльності”, „сучасні технології планування”, „управлінська модель школи”</p>
Кількість понять	0	3	13	7
1.6. Поняття, пов'язані з кадровою роботою	-	„стимулювання керівників шкіл”	<p>„активізація педагогічної позиції вчителя”, „запити вчителя”, „моральне заохочення вчителів”, „професійно-педагогічна адаптація викладачів ВНЗ”, „стабілізація педагогічних</p>	<p>„кадрова політика” „кадрові умови”, „конфлікт”, „соціально-психологічний клімат педагогічного колективу”, „стимулювання”, „стратегія вирішення</p>

			кадрів”, „трудоі спори”	конфліктів”, „управління персоналом”
Кількість понять	0	1	6	7

Додаток Д

Таблиця Д.1

Модель наукового тезауруса вітчизняної теорії управління освітою

I. Загальний (категоріальний) рівень тезауруса
<i>1.1. Загальна теорія управління</i>
„аналіз”, „діяльність”, „закономірності управління”, „зворотній зв’язок”, „керівництво”, „керуюча й керована система”, „контроль”, „методи управління”, „об’єкт управління”, „організація”, „освіта”, „планування”, „принципи управління”, „процес”, „регулювання”, „середовище”, „система”, „система управління”, „стиль управління”, „структура управління”, „суб’єкт управління”, „управління”, „функції управління”, „управлінський цикл”
II. Особливий (конкретно-науковий) рівень тезауруса
<i>2.1. Теоретичні основи управління освітою</i>
„управління освітою”, „освітній менеджмент”, „лідерство”, „суб’єкт управління освітою”, „об’єкт управління освітою”, „система управління освітою”, „структура управління освітою”, „управління навчальним закладом”, „закономірності управління навчальними закладами”, „принципи управління навчальними закладами”, „функції управління навчальним закладом”, „управлінський цикл у навчальному закладі”, „система управління навчальним закладом”, „керуюча й керована підсистеми системи управління навчальним закладом”, „структура управління навчальним закладом”, „зворотній зв’язок в управлінні навчальним закладом”, „методи управління навчальним закладом”, „аналіз діяльності з управління навчальним закладом”, „процес управління навчальним закладом”, „вплив внутрішнього й зовнішнього середовища на процес управління навчальним закладом”, „стиль управління навчальним закладом”, „організаційна культура навчального закладу”, „освітній маркетинг”
<i>2.2. Суб’єкти управління освітою</i>
„державні органи управління освітою”, „регіональні органи управління освітою”, „місцеві органи управління освітою”, „адміністрація навчального закладу”, „керівник навчального закладу”, „заступник керівника навчального закладу”, „колегіальні органи управління навчальним закладом”, „громадські органи управління навчальним закладом”
<i>2.3. Типи освітніх установ та їхніх підрозділів</i>
„вищий навчальний заклад”, „професійно-технічний навчальний заклад”, „загальноосвітній навчальний заклад”, „позашкільний навчальний заклад”, „дошкільний навчальний заклад”, „навчально-виховний комплекс”, „гімназія”, „колегіум”, „ліцей”, „коледж”, „приватний навчальний заклад”, „школа-інтернат”, „навчально-реабілітаційний центр”, „кафедра”, „інститут”, „методична служба”, „методичне об’єднання”, „психологічна служба”
<i>2.4. Контрольно-аналітична діяльність</i>
„контрольно-аналітична діяльність керівника навчального закладу”, „управлінська інформація”, „атестаційна експертиза”, „аналіз уроків”,

„внутрішкільний контроль”, „система внутрішкільного контролю”, „тематичний контроль”, „фронтальний контроль”, „професійна діагностика”, „освітній моніторинг”, „освітня кваліметрія”

2.5. Планування роботи навчального закладу

„планування роботи навчального закладу”, „річний план роботи навчального закладу”, „план роботи методичного об'єднання”, „план роботи класного керівника”, „календарний план”, „навчальні плани”, „планування виховної роботи”, „планування уроків”, „поточне й перспективне планування”, „стратегічне планування діяльності навчального закладу”, „моделювання діяльності навчального закладу”, „проектування діяльності навчального закладу”, „прогнозування діяльності навчального закладу”

2.6. Кадрова робота

„управління персоналом навчального закладу”, „адаптація молодих педагогів”, „атестація педагогічних працівників”, „підвищення кваліфікації педагогічних працівників”, „педагогічні кадри”, „забезпечення педагогічними кадрами”, „кваліфікація педагогічних кадрів”, „моральне заохочення педагогічних кадрів”, „стимулювання педагогічних кадрів”, „розрахунок потреби в педагогічних кадрах”, „працездатність педагогічних працівників”, „кваліфікація керівника навчального закладу”, „компетентність керівника навчального закладу”, „кадрова політика”, „кадрові умови”, „конфлікт”, „трудова спора”, „соціально-психологічний клімат педагогічного колективу”

III. Одиничний (особистісний) рівень тезауруса

Сукупність системних, концептуалізованих знань суб'єктів управління навчальними закладами (окремого індивіда або групи суб'єктів)